

9

Τὸ ἡμερολόγιο

ἑνὸς νεκροῦ

λοχαγῶ

ΑΠ' ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

76.

489.359

ΙΩ. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ

Τὸ ἡμερολόγιο
ἑνὸς νεκροῦ
λοχαγοῦ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αὑξ. ἀριθ. 2470
Χρονολ. Εἰσαγ. 24.8.1954
Εἰδικότης Κοιμῆς Συλλογῆς
Ἀριθ. 889.359 ΜΟΥ

ΑΠ' ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΤΥΠΟΣ "ΜΟΥΡΜΕΛ,"

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ - ΚΡΗΤΗΣ

1947

ΔΗΜΟΤ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΝΙΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ
ΣΤΟΥΣ ΑΘΑΝΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΝΕΚΡΟΥΣ
ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΝΩΙΝΤΑΧ ΚΑΝΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Σκίτσα Θ. ΦΑΝΟΥΡΑΚΗ

Copyright by John D. Mourellos 1947.
Printed in Greece

Ἀπαγορεύεται ἡ μερική ἢ ὅλική ἀ-
νατύπωσις ἢ μετάφρασις ἄνευ τῆς
ἀδείας τοῦ συγγραφέως.

Ὁ συγγραφεὺς θὰ εὐχαριστηθῆ πολὺ νὰ λάβῃ τὶς κρί-
σεις ἢ παρατηρήσεις τῶν ἀναγνωστῶν του στὴ διεύθυνσι

Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΝ

Ἡράκλειο-Κρήτης

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

(ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΕΝΟΣ ΝΕΚΡΟΥ)

«'Αν σκοτωθῶ ὁ φάκελλος αὐτός νά σταλῆ συστημένος στή διεύθυνση πού γράφω».

Αὐτό ἦταν γραμμένο ἀπ' ἔξω ἀπό τὸ φάκελλο, πού εἶχε μέσα ἓνα δέμα χειρόγραφα. Στὰ πρῶτα χειρόγραφα μὲ χοντρά βιαστικά γράμματα ὁ νεκρὸς φίλος μου ἔγραφε:

»Τὰ χειρόγρατά μου θὰ σοῦ σταλοῦν. Διάβασέ τα, κι' ἂν τὰ βρῆς ἄξια, δημοσίευσέ τα. Ἴσως κά-τι νά προσφέρουν κι' αὐτὰ καί ἴσως νά συμπληρώ-σουν τὴ θυσία μου γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, πού ἐπιδιώκει ὁ ἀγώνας μας.

»Ὑστερα ἀπὸ μακρὰ σκέψη ἀπεφάσισα νά μὴν ἀναφέρω ὀνόματα τόπων μῆτε ὀνόματα προσώπων.

»Θέλω τὸ ὅτι γράφω νά πάρῃ μιὰ μορφή ἀπρό-σωπη, αὐλή, ἀπόλυτα ἐλληνική, πού νά μὴν περιορι-ζῆ τὸ θαυμασμό μου σὲ ὀρισμένα τμήματα τῆς Ἑλ-λάδος ἢ σὲ ὀρισμένα πρόσωπα. Ὅχι! Τ' ὅτι γράφω ἀναφέρεται στὸ ἐλληνικὸ σύνολο. Ἡ δόξα μας πρέ-πει νά ναι ἀγώνυμη γιὰ νά γίνῃ ἐντονώτερη. Γι' αὐ-τὸ δὲ θέλω μῆτε τ' ὄνομά μου νά φανῆ. Κι' ἐγὼ ἄλ-λως τε τί ἄλλο εἶμαι παρὰ ἓνα ἐλάχιστο μόριο μέσα στὸ ἐλληνικὸ θαῦμα;

Τὶ τάχα μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ ὀνόματα; Ποιὰ ἡ-

θική ανάγκη έξυπηρετοῦν; Θὰ σβύσουν μὲ τὸν καιρὸ, μὰ τὸ ἔργο θὰ μείνῃ. "Ὅσο βαθεῖα κι' ἂν χαράξωμε τ' ὄνομά μας στὴ φλούδα τοῦ κορμοῦ ἑνὸς δένδρου, αὐτὸ μὲ τὸν καιρὸ θὰ πλατύνῃ, ὥσπου ν' ἀφανισθῇ τὸ χάραγμα καὶ μόνο ἀπ' τὴν ἱστορία μποροῦμε νὰ ζητήσωμε νὰ μᾶς ὑποβοηθήσῃ νὰ τὸ διαβάσωμε.

»Δὲν ξέρω ποιά ἔκβαση θά'χῃ ὁ πόλεμος. Μὰ ὅποια κι' ἂν ἔχῃ, δὲν θὰ μπορῇ νὰ χάσῃ τὴν πραγματική του ἀξία—ἂν ἔχῃ—τὸ ἡμερολόγιό μου αὐτὸ καὶ μάλιστα ἂν καταντήσῃ μὲ τὸ θάνατό μου «ἡμερολόγιο ἑνὸς νεκροῦ».

»Ἐλπίζω καὶ πιστεύω στὴ νίκη.

»Δὲν μπορεῖ παρά νὰ νικήσωμε. Εἶναι βουλή Θεοῦ. Εἴμαστε οἱ ἀδικημένοι. Μὰ κι' ἂν ἠττηθοῦμε, πάλι τὸ, τι γράφω θᾶναι γιὰ τὴν ἀγαπημένη μου πατρίδα κάτι πού θὰ μπορῇ νὰ τὴν ὠφελήσῃ. Ἄλλὰ μὴ φοβηθῆς, φίλε μου, ἀπὸ ὅσες σκληρὲς καὶ δύσκολες καμπὲς κι' ἂν περάσῃ ὁ ἀγώνας μας. Ἡ τελειωτικὴ νίκη πάντα θᾶναι δική μας.

»Ξέρεις τίς σκέψεις μου γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου, καὶ θὰ καταλάβῃς τίς παρατηρήσεις πού κάνω. Μᾶν δῆς καμμιὰ μου σκέψη ἀντίθετη πρὸς τίς δικές σου, σὲ παρακαλῶ σεβάσου τὴν. Δὲν πρέπει ν' ἀλλοιωθοῦν. Θᾶναι ἄλλωστε σκέψεις νεκροῦ καὶ θὰ πρέπει νὰ τοὺς ἀναγνωρισθῇ ἡ ἰερότης τῶν. Φαντάζομαι νὰ συμφωνῆς μαζί μου.

»Ἐχω τὸ προαίσθημα πὼς θὰ σκοτωθῶ καὶ δὲν θὰ σὲ ξαναδῶ. Ἄν ἐπαληθεύσῃ τὸ προαίσθημά μου, τότε, καλὴ ἀντάμωση στὴ αὔλῃ χώρα, πού δὲν ἔχει σύνορα καὶ πού ἀναντίρρητα ἡ διάκριση τῆς ἀξίας ὡς μοναδικὸ μέτρο τῆς ἔχει τὴ θυσία γιὰ μιὰ ἀνώτερη ἰδέα, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ἰδέα αὐτή.

ΣΠΗΛΙΟΣ ΡΟΥΒΑΣ»

Συμμορφώνομαι μὲ τὴ στερνὴ θέληση τοῦ φίλου»

μου και παραδίδω τὰ χειρόγρατά του στη δημοσιότητα. Δὲν ἀνήκουν ἀποκλειστικά σὲ μένα. Ἴσως πρέπει μάλιστα νὰ προσθέσω, πὼς ἀνήκουν στὴν ἀνθρώπινη δολότητα. Ὅσοι μποροῦν, ἄς προσπαθήσουν νὰ μποῦν βαθιά μὲς στὰ νοήματά των. Ὅσοι δὲν μποροῦν, ἄς μὴ κοπιᾶσουν καὶ ἄς περιοριστοῦν μόνο στὴν ἐπιφάνεια. Κάτι θὰ τοὺς ἀφήσῃ κι' αὐτὴ στὴν ψυχὴ τους καὶ στὴ σκέψη τους.

Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ

Ⓞ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1940

» Πάντα είχα τη γνώμη πώς ό πόλεμος τραβᾶ τόν άνθρωπο πίσω, πολύ πίσω, στά παλιά ξεχασμένα χρόνια του πρώτου ανθρώπου, που πάλευε με τά στοιχειά και με τά θεριά και που ὄργανά του φονικά είχε τίς πέτρες και τίς σαΐτες. Σιγά-σιγά ό άνθρωπος ἔφτασε άπ' ανάγκη ζωϊκή νά σκοτώνη και τόν ὅμοιο του άκόμα και κάποτε και νά τόν τρώη.

Δέν μου ἄρεσε ποτέ ό πόλεμος. Κανένας πόλεμος. Κι' όταν άκόμα ό κόσμος πολιτίστηκε δῆθεν. Πάντα ό πόλεμος μου ἦταν πολύ ὕλικός. Ἐννοώ τόν κατακτητικό πόλεμο κι' ὄχι τόν άμυντικό που ἐπιβάλλουν ἄλλοι. Γιατί πάντα τόν άπόκρυπταν—σήμερα θά λέγαμε τόν καμουφλάριζαν—οί άνθρωποι κάτω άπό τά χρώματα τῆς ἠθικῆς, τῆς ἐλευθερίας, του πολιτισμοῦ. Ἄστειά πράγματα! Πάντα ό πόλεμος ἦταν πόλεμος' κάτι σκληρό' κάτι άπάνθρωπο' κάτι μακριά άπό τό θεϊό' μακριά άπό τίς άνώτερες ιδέες. Βέβαια ό μεγάλος πόλεμος του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὑποβοήθησε τόν Ἑλλ. Πολιτισμό νά φθάση μακριά, πολύ μακριά, στά βάθη τῆς Ἀνατολῆς. Μά ό σκοπός κι' αὐτοῦ του πολέμου δέν ἔτεινε ἐκεῖ που θέλουν ν' άποδώσουν οί άνθρωποι πώς ἔτεινε. Κάθε ἄλλο. Ἦταν κι' αὐτός κατακτητικός.

Μή τάχα και οί πόλεμοι του Ναπολέοντος, που ξεκίνησαν άπό μιᾶ ἐπανάσταση για τήν ἐλευθερία και ἰσότητα του ανθρώπου, δέν κατάντησαν κατακτητικοί; Ἄς μη σταματήσωμε στίς μεταβολές που ὕφεραν, μήτε στί' άνεβοκατεβάσματα των βασιληάδων, κι' ἄς προχωρήσωμε στίς κατακτήσεις που άκολούθησαν και που ἔφεραν άναταραχή στήν Εὐρώπη. Παραδέχομαι πώς ό αρχικός Γαλλικός άγώνας για τήν ἰσότητα, εἶχε σοβαρώτατο εὐεργετικό αντίκτυπο στή ζωή των λαών ὄλου του κόσμου' μά ό άγώνας που τόν συνέχισε, ἦταν καθαρά κατακτητικός.

“Ε, αὐτὸν τὸν κατακτητικὸ ἀγῶνα, ἐγὼ δὲν μπο-
ρῶ νὰ τὸν χονέψω. Κάθε λαός, ὅποιος κι’ εἶναι αὐτός,
ἔχει ἀπόλυτο δικαίωμα ν’ αὐτοκυβερνᾶται. Εἶναι στὸ

“Ἐξω στὴν πόλῃ τραγοῦδια, χαρές, φωνές, γλέντια.....

σπίτι του, στὴν αὐλή του. Γιατί περνοῦν τὰ σύνορα του
ἄλλοι; Καθένας πρέπει νὰναι ἐλεύθερος νοικοκύρης
στὴ χώρα του. Ὑπάρχουν ὠχυρωμένα σύνορα νομῶν,
ἐπαρχιῶν, δήμων; “Ὀχι! Γιατί τότε νὰ ὑπάρχουν ὠ-
χυρωμένες γραμμές καὶ στρατοί, ποῦ νὰ φρουροῦν τὰ
σύνορα τῶν Κρατῶν; Ἡ γῆς μας εἶναι μεγάλη καὶ ὠ-

μορφη. Μπορεῖ νά μᾶς θρέψη ὅλους ἄνετα καὶ ὀκαθένας μας νᾶχη τὸ δικαίωμα νά ζῆ σ' ὅποιο μέρος τῆς γῆς προτιμᾶ. Γιὰ ποιὸ λόγο νά τεθοῦν φραγμοὶ κ' ἐμπόδια στὴ μετακίνηση τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὲ ποιὸ δικαίωμα ἐγώ, παίρνοντας τὸ τουφέκι μου, θά σκότωνα τὸν καχομοῖρη τὸ συνάνθρωπό μου, ποῦ βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὴν ὀροθετικὴ γραμμὴ μας;

Γιὰ νά τὸν κατακτῆσω; Γιὰ νά μεγαλώσω τὴ δική μας χώρα καὶ νά μικράνω τὴ δική του; Μὰ μὲ ποιὸ δικαίωμα; Μὲ ποιὰ ἠθικὴ δικαιολογία; Θά δικαιολογούσαμε ποτὲ ἓνα ποῦ θά σκότωνε τὸ γείτονα του, γιὰ νά τοῦ πάρη τὸ σπίτι του, ἢ τὸ χωράφι του; Βέβαια ὄχι. "Ε, τὸ ἴδιο καὶ στοὺς κατακτητικoὺς πολέμους. Δὲ χωρεῖ καμμιά δικαιολογία. "Οσα χρόνια, ὅσοι αἰῶνες κι' ἄν περάσουν, θά ἀποδοθοῦν οἱ κατακτημένες χώρες στοὺς κληρονόμους τῶν ἀρχικῶν κυρίων των.

Οἱ ἀστεῖες ἰδέες πὼς ὁ πόλεμος εἶναι τάχα ἀνάγκη τῆς ζωῆς καὶ πὼς τὸ μεγάλο ψάρι τρώει τὸ μικρὸ καὶ πὼς πρέπει νά τὸ τρώη ἀπὸ φυσικὴ ἀνάγκη, αὐτὰ μὲ πικραίνουν. Αὐτὰ μποροῦν νά λέγονται γιὰ τὰ ζῶα. Μπορεῖ ὁ πόλεμος νᾶταν ἀνάγκη καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅταν κι' αὐτὸς ἦταν ἀκόμα πολὺ κοντὰ στὸ ζῶο. Αὐτὸ δὲ μοῦ φαίνεται ἀδικαιολόγητο. Μὰ σήμερα; "Α, ὄχι! χίλιες φορές ὄχι.

"Επειτα κάποιες ἄλλες ἰδέες μου γιὰ τὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μ' ἔκαναν πάντα νά σκέπτομαι πὼς θά προτιμοῦσα νά σκότωθῶ παρά νά σκοτώσω. Καλλιὰ θῦμα, παρά θύτης. Τὸ θῦμα κερδίζει ἠθικὴ, ὁ θύτης ἀρπάζει ὕλη.

Κι' ὅμως! Σᾶν ἀπαίσιες καμπάνες κάθε τόσο βομβοῦσαν σι' αὐτιά τῆς ψυχῆ μου τὰ λόγια τοῦ Ντουτσε, ποῦ διακήρυττε: «Μόνον ὁ πόλεμος φέρνει στὸν ὕψιστο βαθμὸ ἔντασης ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες καὶ θέτει σφραγίδα εὐγενείας στοὺς λαοὺς ποῦ ἔχουν τὴν ἀρετὴ νά τὸν ἀντιμετωπίζουν. Δὲν πιστεύω οὔτε

στη δυνατότητα, ούτε στη χρησιμότητα μιᾶς διαρκoῦς εἰρήνης. Ὁ φιληρεισμοῦς ὑποκρύπτει παραίτηση ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ δειλία μπροστὰ στὴ θυσία » καὶ κατέληγε στὸ φασιστικὸ ἀξίωμα πῶς: «κάθε δόγμα ποῦ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς εἰρήνης, εἶναι ξένο πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ φασισμοῦ!»

Τὰ δόγματα αὐτά, τὰ τόσο ἀντίθετα πρὸς τὴν ἠθική, μὲ ἐπὶκραναν, μ' ἐρέθιζαν, μὲ ἐξώργιζαν, γιατί τ'ἀβλεπα νὰ στρέφονται καὶ κατὰ τῆς πατρίδας μου ἀδικαιολόγητα.

Αἰσθανόμoυνα μιὰ ἀκατάσχετη ὀργὴ νὰ κυριεύῃ ὀλόκληρο τὸ εἶναι μου. Τὰ ἀπάνθρωπα αὐτὰ κηρύγματα ἀσχημίζουν κάθε ἠθική καὶ καθῆκον κάθε ἀνθρώπου εἶναι νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του πολεμώντας τα.

Τώρα βλέπω πῶς ἡ πνευματικὴ ἄμυνα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἐξουθενώσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἀκίνδυνους τοὺς αἱματηροὺς καὶ ἀνελεύθερους σκοποὺς ἑνὸς παράφρονα Χρειάζεται ν' ἀντιτάξωμε δύναμη ὑλική, γιατί μόνο μ' αὐτὴν θὰ κατορθώσωμε νὰ ντύσωμε ἕνα τρελλὸ μὲ τὸ ζουρλομανδύα ποῦ πρέπει νὰ τοῦ φορέσωμε.

Νὰ γιατί διαβάζοντας τίς φοβέρες του κι' ἐγὼ ἀκόμα, ποῦ μὲ τὸν κόσμο ποῦχα πλάσει μέσα μου δὲν μποροῦσα νὰ φαντασθῶ πῶς θὰ σκότωνα μήτε ἕνα σπουργίτη, ἄρχισα νὰ αἰσθάνωμαι τὴν ἀνάγκη νὰ ξεσκονίσω τὴν παλιά μου στολὴ καὶ νὰ ξεκρεμάσω τὸ σπαθί μου.

"Ἡξέρα καλὰ τίς τίμιες προσπάθειες ὄλων μας νὰ κρατήσωμε τὴν Ἑλλάδα ὅσο μποροῦσαμε πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ἀπ' τὰ δεινά του. Εἶχα παρακολουθήσει ὄλου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τὴν ἀγωνία στὴ σκέψη πῶς ἡ πατρίδα μας θὰ δεχότανε τὸ κτύπημα τῶν Ἰταλῶν. Τί θὰ μποροῦσαμε ἐμεῖς οἱ μικροὶ νὰ κάμωμε; Θὰ ὑποκύπταμε στὴ βάρβαρη βία τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ θὰ χανώμαστε, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι ἐ-

χάθηκαν. Νά πολεμήσωμε μόνοι στη στεριά; Μά θα ἦταν ἀδύνατο. Πῶς; "Ενα τεράστιο πολεμικὸ κράτος, πανίσχυρο, ἐνισχυμένο καὶ ἀπὸ διπλάσιο σὲ ὄγκο σύμμαχο· καὶ ἡμεῖς; Μόλις ἑννιά ἑκατομύρια. "Εν ᾧ αὐτοὶ ἦσαν πενήντα καὶ μὲ τοὺς συμμάχους των ἑκατὸ σαράντα πέντε! Θα χανώμαστε. Οἱ ἄλλοι λαοί, ὅσοι δὲν ἐσαρώθησαν ἀκόμα ἀπὸ τὸν ὀδοστρωτῆρα μιᾶς μενάλῃς στρατιωτικῆς δυνάμεως, τρομαγμένοι περιρίμεναν τὴ σειρά τους. Τί θα κάναμε; "Αν προβάλαμε ἀντίσταση, θὰ χανώμαστε ἄδικα καὶ παράδικα, καὶ θὰ χάναμε κι' αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ παραπόνου καὶ τοῦ θρήνου. Κι' αὐτὰ τὰ δυὸ ἴσως θὰ μᾶς χρειαζόντανε γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τοὺς δισκούς τῆς ἐπαιτείας μας πρὸς ἐκείνους ποὺ νομίζαμε πῶς εἶχαν κάποιον σεβασμό, ἂν ὄχι σ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῦλάχιστον στοὺς προγόνους μας.

Ὡς τόσο οἱ ἀτίμιες τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας καθημερινῶς καὶ μᾶς ἔδειχναν τὰ σχέδια της. Ψεύτικες συκοφαντικὲς κατηγορίες γιὰ δῆθεν καταπιέσεις μας κατὰ τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ, ποὺ τώρα ἀκριβῶς μᾶς ἦταν πιὸ συμπαθητικός, γιὰτι τὸν ξέραμε κι' αὐτὸν κατακτημένο καὶ δεμένο στὰ δεσμὰ μιᾶς τυρρανίας καμουφλαρισμένης μὲ μιὰ δῆθεν ἀνεξαρτησία τοπική.

Ξέραμε καλὰ τὸν κίνδυνο ποὺ μᾶς ἀπειλοῦσε. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ τὴν πολιτικὴ του ἀντίληψη ἤξερε καλὰ τοὺς σκοποὺς τῶν Ἰταλῶν, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνονται μὲ μιὰ ἀσέλγεια πάνω στὸ πτώμα τῆς πονεμένης Γαλλίας καὶ παρακολουθοῦσε τὴ στυλιετιὰ ποὺ τῆς ἔδωκαν, γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὴ σαδιστικὴ ἱκανοποίησιν ν' ἀσελήσουν πάνω σὲ πτώμα ποὺ σφάδαζε, ἂν καὶ ἤξεραν—γιὰτι ἡ ἱστορία ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ διαστραφῇ—πῶς ὤφειλαν τὴν ἐλευθερίαν τους σὲ Γαλλικὸ αἷμα. Ἀπ' αὐτὴ τὴ φριχτὴ λεπτομέρεια μπορούσαμε νὰ φαντασθοῦμε τὸ τί μᾶς περιμένε ἂν πέφταμε στὰ χέρια των.

Μὰ οἱ Ἴταλοὶ εἶδαν πῶς ἦταν ἀνάγκη νὰ μᾶς ἐκβιάσουν νὰ ἐκδηλωθοῦμε σὲ κάποια φανερὴ ἐχθρική ἐκδήλωση, γιὰ νὰ βροῦν ἠθική—σὰν νᾶχαν ἀνάγκη ποτὲ τὴν ἠθική!—διαιολογία νὰ μᾶς χτυπήσουν. Μᾶς βούλιαξαν ἓνα πολεμικὸ μας τὴ στιγμὴ πού σηματοστολισμένο εἶχε ἀγκυροβολήσει μπρὸς στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Τήνου τὴν ἡμέρα τοῦ ἑορτασμοῦ της. Κρυφὰ καὶ κλέφτικα τὸ ὑποβρύχιο τοῦς ἐβούλιαξε τὸ πολεμικὸ μας κι' ἔφυγε. Τὴν ἴδια μέρα τρία Ἴταλικά ἀεροπλάνα πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ παράλια τῆς Κρήτης κυνηγώντας ἓνα ἀνυπεράσπιστο βαπόρι, τὸ «Φρίντων», πού πήγαινε ἀπ' τὸ Ρέθυμνο στὸ Ἡράκλειο μὲ ἐπτακόσους ἐπιβάτες.

Ἡ ἀνανδρία αὐτὴ πέρασε τὰ ὅρια τῆς ταπεινῆς ἀτιμίας. Ἐννοίωσα τὴν ψυχὴ μου νὰ βράζῃ!

Εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ὄλοι οἱ Ἕλληνες ξέραμε ποιὸς βούλιαξε τὴν «Ἑλλη». Κι' ὅμως ἡ κυβέρνηση μὲ ὄλα τὰ μέσα—σκόπιμα καὶ λογικά—περιώρισε κάθε ἐκδήλωσή μας. Ὁ τύπος βουβάθηκε. Τὰ ἐπίσημα ἀνακοινωθέντα μιλοῦσαν γιὰ ξένο ἀγνώστου Δυνάμεως ὑποβρύχιο. Κι' ὅμως ὁ λαὸς ἔλεγε φανερά «Ἀγνώστου Ἴταλικῆς Δυνάμεως». Μερικοὶ νέοι πού στὴν πρώτη εἶδηση αἰσθάνθηκαν τὸν πατριωτικὸ τους πόνο νὰ τοὺς κεντρίζῃ, ἔκαμαν στὴν πόλη μας μιὰ διαδήλωση καὶ ἔσπασαν τὰ τζιάμια τοῦ Ἴταλικοῦ Προξενείου. Πιάστηκαν, φυλακίστηκαν καὶ κείνος πού θεωρήθηκε ὑποκνητῆς ξορίστηκε. Ἡ κυβέρνηση ἐθεώρησε ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ κρύψῃ τὸν πόνο τῆς καὶ τὴν τὴν κατάπληξή της καὶ νὰ μὴν ἐκδηλωθῇ μήτε αὐτὴ, μήτε ὁ λαός.

Παρακολουθώντας ὅλες αὐτὲς τίς ἀτιμίες, δὲν μποροῦσα νὰ μὴν ἀλοθανθῶ πόνο, γιὰτί ἔβλεπα πῶς ὁ ἰδεολογικὸς κόσμος ποῦχα δημιουργήσει μὲ τόση περὶσκεψη καὶ στοργὴ τώρα καὶ χρόνια μέσα μου, δὲν εἶχε οἰκοδομηθῇ πάνω σὲ ἀληθινὰ θεμέλια. Εἶχα σκά-

ψει καλὰ γιὰ νὰ τὸν θεμελιώσω' κι' ὅμως δὲν μποροῦσα νὰ φαντασθῶ πῶς κάτω ἀπὸ τὰ βαθεῖα θεμέλια του ἦσαν οἱ βρωμεροὶ ἱμπεριαλιστικοὶ ὑπόνομοι τῶν ἄλλων.

Αὐτοὶ οἱ ταπεινοὶ ὑπόνομοι ποῦχαν ἀνοίξει οἱ ἀπερίσκεπτες καὶ συχαμερές μωροφιλοδοξίες των, ξεκούνησαν τὰ θεμέλια τοῦ κόσμου μου καὶ μοῦ τὸν ἐγκρέμισαν.

Τὸ χαλασμὸ διαδέχεται πάντα ἡ λύπη καὶ ἡ πικρία καὶ τὴν πικρία ὁ θυμὸς. Δὲν μποροῦσα νὰ φαντασθῶ πῶς θᾶταν δυνατό, ἕνας λαὸς ποὺ σέβεται τὴ τιμὴ τῆς ἱστορίας του καὶ ποὺ θέλει νὰ ζήσει ἐλεύθερος, ν' ἀνεχθῆ παρόμοιους ἐξευτελισμοὺς ἀπὸ ἐχθρὸ σκεπασμένο μὲ μάσκα, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸν κτυπήσῃ μὲ τὸ σιλιέττο.

Μετὰ κάμποσες μέρες ἕνα «ἀγνώστου Ἰταλικῆς Ἐθνικότητος» ἀεροπλάνο ἔρριξε βόμβες πάνω σὲ τέσσερα πολεμικά μας ποὺ ἦσαν ἀγκυροβολημένα στὰ παράλια τῆς Ἰτέας μέσα στὸν Κορινθιακὸ κόλπο.

“Ὅσο πήγαινε κι' ἔχανα τὸν ἑαυτὸ μου. Ναι! αἰσθανόμουν νὰ βράζω ἀπὸ θυμὸ κι' ἀγωνία τόσο, ποὺ ἡ ψυχὴ μου πονοῦσε σὰν ἄκουα κανένα ἀπὸ τοὺς ὀλιγόκαρδους καὶ τρομοκρατημένους νὰ μιλοῦν μὲ φόβο γιὰ τὰ πολεμικά μέσα ποὺ εἶχε ἡ Ἰταλία καὶ γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ θὰ διατρέχαμε ἂν μᾶς χτυποῦσαν.

Ναι! Πιθανὸν νᾶχαν δίκιο. Καὶ γὰρ φοβούμενα τὸν Ἰταλικὸ ὄγκο. Μὰ ἀπὸ τὸ φόβο ὡς τὸν αὐτοευνουχισμό μας ὑπῆρχε μεγάλη διαφορά. Ὁμολογῶ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Λεωνίδα, ποὺ πέθανε μὲ τοὺς τρακόσους του στίς Θερμοπύλες καὶ τὸ πῆδημα τῶν ὀκτακοσίων τοῦ Ἀρκαδιοῦ πρὸς τὸ θάνατο, ἂν καὶ ὑπῆρχε μέσα στοῖς εἶναι μου κληρονομημένο ἀπ' τοὺς παπποῦδες μου, δὲν τὸ θυμήθηκα ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες. Θυ-

μήθηκα ὅμως τὸ ξεσπάθωμα τῶν παλληκαριῶν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν παλληκαρίσσια ἔξοδο τῶν τρακοσίων Σφακιανῶν ἀπὸ τὸ Φραγκοκάστελλο. Τὶ τάχα ἂν γύρω των ἦσαν χιλιάδες πυκνὲς στρατοῦ; Ὁ ἄντρας πρέπει νὰ ξέρη νὰ πεθαίνη γιὰ νάχη τὸ δικαίωμα νὰ ζῆ ἐλεύθερος. «Ἄν εἶχαμε ὅλοι μιὰ ψυχὴ, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβωμε τὴν ἱστορία τῶν Μεγάλων Ἑλληνικῶν ἀγῶνων. Τὸ Ἔθνος μας ἐπέζησε ἀπὸ τόσες καὶ τόσες τραγικὲς περιπέτειες! Πάντα εἴμαστε λίγοι καὶ πάντα ἀντικρούζαμε πανίσχυρους ἐχθρούς. Κι' ὅμως εἶχαμε ἀποκτήσει τὴν τιμὴ ὅτι περιφρουρήσαμε τὸν πολιτισμό. Γιατὶ νὰ μὴν ἐλπίσωμε καὶ σήμερα πὼς θὰ μοιράζαμε μὲ τοὺς Ἄγγλους τὴν τιμὴ τοῦ λυτρωμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν νέο του κίνδυνο;

Σ' αὐτὲς τίς σκέψεις σταμάτησα τότε καὶ μὲ ὀδύνη σκέφτηκα τίς παλιές μου ἰδέες. Ὅχι πὼς τίς ἀρνιόμουν. Κάθε ἄλλο. Ὀνειροπολοῦσα ἓνα κόσμο ἀγάπης καὶ εἰρήνης. Μὰ ἔβλεπα πὼς οἱ ἰδέες μου δὲν μπορούσαν νάχουν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ, τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ αἰσθήματα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἔχουν διάφορες ἀποχρώσεις μέσα στοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα σὲ μερικοὺς εἶναι ἄχρωμα, διαφανῆ, καὶ ἔτοιμα νὰ πάρουν τὸ χρῶμα τῶν συμφερόντων των, σὰν χαμαιλέοντες, ποὺ τὸ σῶμά τους παίρνει τὸ χρῶμα τοῦ φύλλου ποὺ κάθονται. Ἔτσι καὶ μερικὰ κράτη ποὺ σταματοῦν τὴν ἰδεολογία των ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει τὸ συμφέρον των.

Ἐ, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἔβλεπα τὸν ἑαυτό μου τέλεια ἀλλοίωτικο. Δὲν τὸν γνώριζα. Στὴν ἀρχὴ ὑπέθετα πὼς ἡ ὀργή μου καὶ ὁ πόνος μου, ποὺ μὲ εἶχαν τόσο μεταβάλλει, ἦταν ἡ ἐκδήλωση ποῦχε δημιουργήσει ἡ ἐπίδραση τοῦ γενικοῦ θυμοῦ, ἦταν ἡ ἀγανάκτηση ποῦβρισκε καὶ μένα ἔτοιμο στὸ ὁμαδικὸ ξεσπασμὰ της. Ἀνέλμα τίς σκέψεις μου, ἐξέταζα τὰ

αίσθήματά μου, έρευνούσα μὲ προσοχή τὸ κάθε τί πού γινότανε μέσα μου κι' ἀνασκάλευα τὰ γκρεμίσματα τοῦ παλιοῦ μου κόσμου γυρεύοντας ὕλικά πού νά μπορούσα νά χρησιμοποιήσω στὸ νέο οἰκοδόμημα πού ἔκτιζα μέσα μου. Κι' ὅμως! Δὲν μπορούσα νάβρω μήτε ἓνα παλιὸ καρφί, πού νά τὸ χρησιμοποιήσω στὸ καινούργιο μου κτίριο, γιατί στὸ γκρέμισμά του εἶχαν στραβώσει ὄλα κι' εἶχαν ἀχρηστευθῆ.

Δὲν εὗρηκα μήτε ἓνα ἀγκωνάρι γιὰ νά τὸ χρησιμοποιήσω κτίζοντας τὸ νέο μου κτίριο. "Ὅλα εἶχαν θρυμματισθῆ. Εἶχαν γίνει ἀσβέστης στὸ καμίνι ποῦχε ἀνάψει ἢ ἀπογοήτευσή μου. "Ὅλα, ὄλα μοῦ ἦσαν ἄχρηστα. Τώρα εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ νέο ὕλικὸ καὶ δὲ δυσκολεῦτηκα τὰ τῶβρω. Μοῦ τῶδινε ἢ ἀδικία ἑνὸς μεγάλου κράτους κατὰ τῆς μικρῆς ἀγαπημένης μου πατρίδας. Κι' αὐτὴ ἢ ψευτιά, ἢ ταπεινὴ ψευτιά των, κάθε φορὰ πού ζητοῦσαν νά δικαιολογήσουν κάποια φοβέρα των! Τσαμουργιές, Ἄλβανικὰ μαρτύρια, Χότζηδες, καταπιέσεις, ψευτοσκοτωμοί, λόγια, λόγια, γιὰ τὴν ἔλευθερία δῆθεν τοῦ Ἄλβανικοῦ λαοῦ, πού καταπνίγαμε! "Ὅλα αὐτὰ ἦσαν τόσο ταπεινά, τόσο μικρά, τόσο ποταπά, πού φούσκωναν τὴν ὀργή μου, γιατί ἤξερα πῶς ἢ ταπεινότητα τοῦ Ἰταλοῦ δὲν ἀναγνωρίζει κανένα ὄριο. Καὶ ὡς σύνολο καὶ ὡς ἄτομα εἶναι ταπεινοί. Τὴν κατεύθυνση στὴν ταπεινότητά τους τὴν δίνει αὐτὸ τὸ Κράτος, τὴ στιγμή πού σεμνύνεται νὰ διαφημίζη πῶς κάθε χρόνο προσζέτει ἓνα πολεμικὸ σκάφος στὸ στόλο του ἀπὸ τὴ φορολογία τῶν χαμαιτυπειῶν! Τὰ δυστυχησμένα πλάσματα, πού ἢ φριχτὴ μοῖρα τράβηξε στὴν ὀδύνη νά πουλοῦν τὴ σάρκα των γιὰ νά ζοῦν, πληρώνουν τὰ σαράντα ἑκατοστὰ ἀπὸ τίς εἰσπράξεις των φόρο τοῦ τραγικοῦ «ἐπαγγέλματός των». Καὶ ἢ εἰσπραξη εἶναι αὐστηρὴ καὶ κάποτε δημιουργεῖ δράματα φριχτὰ μὲς «στοὺς οἴκους τῆς ἡδονῆς καὶ ὀδύνης».

Πάντα ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἤξερε τίς ἐχθρικές διαθέσεις τῶν Ἰταλῶν. Εἶχε τὴ συμπάθειά των κάποτε στίς ὥρες πού ἀγωνιζότανε γιά τὴν ἐλευθερία του· μὰ μόλις ἀνασηκώθηκε ἀπὸ τὴν ὀδύνη τῆς σκλαβιάς, ἀντίκρουσε τὴν κατακτητικὴ των βουλιμία. Ἀπὸ τὴν

Μὰ σὰν ἐκάπνιζα τὸ τσιγάρο μου....

ἱστορία του ἤξερε τίς διαθέσεις τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν Ἑνετικὴ περίοδο, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα πού ἡ Ἰταλία ἄφησε νὰ ξεφανερωθοῦν οἱ κατακτητικοὶ τῆς σκοποῖ πρὸς τὴν Κέρκυρα πρὸς τὴν Ἡπειρο καὶ πρὸς αὐτὴ τὴν αἱματωμένη Κρήτη. Μόλις εἶχε ἐλευθερωθῆ τὸ πολύπαθο αὐτὸ νησί κ' ἕνας θρασὺς Ἰταλὸς καθηγη-

της ὁ Οὐμπέρτο Ἀγκαράνι, δὲν ἐδείλιασε νὰ δείξη τοὺς Ἰταλικοὺς ἰμπεριαλιστικοὺς σκοποὺς τοῦ μιλών-
τας στὰ παιδιὰ τῶν ἡρώων. Παράλληλα στὶς ἐνέρ-
γειές του αὐτές καὶ οἱ караμπινιέροι ποὺ εἶχαν ἀνα-
λάβει τὴν ὀργάνωση τῆς Κρητικῆς χωροφυλακῆς μὲ
τὴ γνωστὴ τους θρασύτητα εἶχαν κυκλοφορήσει χρω-
ματιστὲς κάρτες μὲ τὸ Βενετσάνικο ἔμβλημα τοῦ «πε-
ρωτοῦ λέοντος» πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἑνὸς караμπι-
νιέρου καὶ ἑνὸς χωροφύλακα. Μὰ ἡ ἄγρια ἐξέγερση
τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ποῦδιωξε τὸν Ἀγκαράνι, κατώρ-
θωσε νὰ περικόψη καὶ τὰ φτερά τῆς τρελλῆς Ἰταλικῆς
φιλοδοξίας καὶ νὰ τοὺς περιορίσῃ στὴν ὑπηρεσία ποὺ
τοὺς εἶχαν ἀναθέσει οἱ ἄλλες Δυνάμεις.

Ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν ἐξέχασε ποτὲ καὶ δὲν μπο-
ρεῖ νὰ ξεχάσῃ τὸ τί τράβηξαν οἱ πρόγονοὶ του ἀπὸ
τοὺς φριχτοὺς καὶ ἀπαίσιους Ἰταλοὺς κατακτητές.
Ὁ θάνατος τοῦ νεαροῦ Ἀρχοντόπουλου τοῦ ἦταν
πάντοτε σύμβολο καὶ πρέπει ν' ἀπομείνῃ σύμβολο γιὰ
κάθε λαὸ ποὺ σέβεται τὴν τιμὴ του.

Κατὰ τὸ 1271 οἱ Ἕλληνες ποὺ κατοικοῦσαν γύ-
ρω ἀπ' τὴν πόλη τοῦ Ἡρακλείου ἐτόλμησαν νὰ ζητή-
σουν τὴ σύλληψη καὶ τιμωρία δύο Βενετῶν, ποὺ εἶ-
χαν σκοτώσει χωρὶς αἰτία ἕνα Ἕλληνα. Ἀλλὰ ὁ Δού-
κας Ἀνδρέας Ζένος, ὄχι μόνο δὲ διέταξε τὴ σύλληψη
τῶν δολοφόνων, ἀλλὰ μὲ στρατὸ ἐκτύπησε τοὺς συγ-
κεντρωμένους, ποὺ ἄοπλοι ἐζήτησαν νὰ διαμαρτυρη-
θοῦν. Ἐπίασε τοὺς πῖο ζωηροὺς καὶ τοὺς ἔδωσε τρα-
βώντας τους πρὸς τὴ φυλακὴ. Μέσα σ' αὐτοὺς ἦταν
κι' ἕνας ἔφηβος, μόλις δεκαεφτά χρόνων, ἀπ' τὴ γε-
νιά τῶν Ἀρχοντόπουλων.

Ὁ ἀτρόμητος αὐτὸς ἔφηβος ἀντὶ νὰ κλίνῃ τὸ κε-
φάλι του καὶ νὰ προχωρῇ φοβισμένα, ἐβάδιζε περή-
φανα ἔχοντας ὀρθὸ κι' ἀλύγιστο τὸ δυνατὸ κορμί του
καὶ τραγουδώντας ἕνα πολεμικὸ τραγοῦδι. Ὁ γυιὸς
τοῦ Δούκα ποὺ ἀρχήγευε στὸ στρατὸ ποῦχε πιάσει

τοὺς ἀόπλους, ἀγριεψέ ἀπὸ θυμὸ γιὰ τὴν περιφρόνηση ποῦδειχνε ὁ νέος στὴν ἰσχύ του καὶ διάταξε ἕνα ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακές του νὰ τὸν κτυπήσῃ. Ὁ σωματοφύλακας τὸν χαστούκισε. Ἄλλὰ ὁ ἔφηβος ἀντὶ νὰ φοβηθῆ φώναξε στὸ γυιὸ τοῦ Δοῦκα.

—“Ἐτσι φέρνεσαι, δειλέ, γιὰτὶ μὲ φοβᾶσαι, ἐνῶ ἐγὼ δὲ σὲ φοβοῦμαι!

—Σῶπα σπέρμα ἄπιστης γενιᾶς, καὶ ἀντὶ νὰ τραγουδᾶς κάνε στὸ Θεὸ τὴν τελευταία σου προσευχή.

—“Ἐχεις δίκιο τοῦ ἀπαντᾶ. Εὐχομαι στὸ Θεὸ μου οἱ πέντε μου ἀδελφοί, ποὺ θὰ ἐπιζήσουν, γρήγορα νὰ πάρουν ἑκατὸ φορές μεγαλύτερη ἐκδίκηση ἀπὸ τὸ χαστούκι ποὺ μοῦδωκες.

Καὶ μόλις εἶπε τὰ λόγια αὐτὰ μὲ γρηγοράδα καὶ ὀρμὴ μικροῦ ταύρου, δεμένος πισθάγκωνα ὅπως ἦταν ὥρμησε ἔξω ἀπ’ τὴ γραμμὴ τῶν αἰχμαλώτων καὶ κτύπησε τὸ κεφάλι του στὶς πέτρες τοῦ φρουρίου. Μὲ τὸ φριχτὸ κτύπημα ἔμεινε νεκρὸς ὁ εὐπατρίδης ἔφηβος· ἀλλὰ οἱ τύραννοί του δὲν συγκινήθηκαν. Τὸ πρῶτ’ ἐκρέμασαν πέντε ἀπ’ τοὺς πρωτεργάτες τῆς φυσικῆς καὶ ἄοπλης διαμαρτυρίας καὶ μέσα σ’ αὐτοὺς καὶ δυὸ ἱερεῖς. Μετὰ τὸν ἄσπλαχο ἀπαγχονισμό διεμέλησαν σὲ τέσσερα κομμάτια τὸ κάθε νεκρὸ κορμὶ καὶ τὰ σκόρπισαν σ’ ὅλη τὴν πόλη, γιὰ νὰ δοῦν οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες καὶ νὰ παραδειγματισθοῦν.

Ποιὰ ἀπ’ τὶς δυὸ ἀρὰ γε ἦταν, ὄχι ἡμιάγρια ἐνέργεια, ἀλλὰ ἄγρια καὶ βάρβαρη; τοῦ νέου ποὺ τραγουδῶντας πήγαινε στὸ μαρτύριο καὶ ποὺ μὲ ἕνα κτύπημα, δεμένος ὅπως ἦταν, πέθανε, γιὰ νὰ γεννήσῃ μὲ τὸ θάνατό του χίλιες ὀρμές στὶς ψυχές τῶν σκλάβων ἀδελφῶν του, ἢ τῶν τυράννων Βενετσάνων ποὺ γιὰ μιὰ ἄοπλη διαμαρτυρία ἐκρέμασαν καὶ τυράνησαν τόσους δυστυχισμένους σκλάβους;

Οἱ Ἴταλοὶ ὑποδούλωσαν στὸν ἰμπεριαλισμὸ τῶν

κι' αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἐπιστήμη, ποῦ δὲν πρέπει ν'ἀχη πατρίδα, γιατί ἀνήκει στὴν ὀλότητα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι ὁ περίφημος ἐπιγραφολόγος Ἰταλὸς Γκερόλα στὸ περίφημο πεντάτομο ἔργο του γιὰ τὶς Κρητικὲς ἐπιγραφές, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ βρίσκεται στὸ ὕψος τοῦ ἀνωτέρου ἐπιστήμονα, στοὺς τελευταίους τόμους του ἀφήνει νὰ φανῆ ὁ προπαγανδιστὴς Ἰταλὸς, ποῦ θέλει νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὶς ἐπιγραφές ποῦ θυμίζουν στὸν Κρητικὸ λαὸ μιὰ φριχτὴ δουλειά. ὡς μελλοντικὰ κατακτητικὰ δικαιολογητικὰ.

Νὰ πῶς γίνηκαν οἱ βράσες μὲς στὴν ψυχὴ μου. Κάθε τόσο καὶ νέος κοχλασμὸς σκέπαζε τὸν περασμένο βρασμὸ τῶν σκέψεων του.

Νὰ πῶς κατάντησα νὰ γελῶ σ'ἄν θυμόμουνα πῶς κάποτε εἶχα σκεφθῆ πῶς θὰ προτιμοῦσα νὰ σκοτωθῶ παρὰ νὰ σκοτώσω.

Ἄ, ὄχι! Αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνήθικο. Θὰ ἦταν ἄνανδρο! Μποροῦσα νὰ ἀδιαφορήσω γιὰ τὸ ὕλικό μου εἶναι, γιὰ τὴ ζωὴ μου. Ἦταν ἀπόλυτο, ἄλλως τε, δικαίωμά μου, νὰ πηδῆσω ὁποιαδήποτε στιγμή πρὸς τὸ θάνατο ἐκούσια, πρὸς τὴν ὕλικὴ ἀνυπάρξια. Ὁ ὕλικός μου ἑαυτὸς ἴσως νὰ μοῦ ἀνῆκε. Μὰ ὁ διανοητικός μου, ὁ ἰδεολογικός μου κόσμος, ποῦ ἦταν ἔστω καὶ μικρὸ μόριο τοῦ ὅλου ἰδεολογικοῦ κόσμου, ὄχι μόνο τοῦ Ἑλληνικοῦ, ποῦ τὸν αἰσθανόμουνα μὲ περηφάνεια, ἀλλὰ τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἀτελείωτου κόσμου τῆς παγκόσμιας ἰδέας τοῦ δικαίου, τοῦ τιμίου, τοῦ ἠθικοῦ, δὲν μοῦ ἀνῆκε, κι' εἶχα καθῆκον νὰ ἀγωνισθῶ γιὰ τὴν ἐπιβίωσή μου. Τὴν ἀνανδρία, τὴ δειλία, τὴ θεωρῶ ὡς τὴν πιὸ ἀξιοκαταφρόνητὴ ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ θᾶταν ἀνανδρία νὰ ζαρῶσω μπρὸς στὸν ὄγκο τοῦ ἐχθροῦ, κι' ἂν ἀκόμα εἶχα τὴν πεποίθηση πῶς θὰ λύγιζα ἀπὸ τὸ βάρος του. Θὰ λύγιζα, ἴσως, μὰ δὲν θὰ ἦμουν ἠττημένος. Ἰσως καὶ νὰ χανόμουνα. Μὰ ὁ θάνατός μου θὰ ἦταν τόνωση τῆς

ζωής τῶν ἰδεῶν, πού ἀποτελοῦν τὴν ὑπόσταση τοῦ δικαίου.

Ἔτσι βρέθηκα ψυχικᾶ ἕτοιμος στὸ μεγάλο σάλπισμα πού στίς 28 Ὀκτωβρίου τὸ πρωῖ ξύπνησε τὸν Ἑλληνισμό.

Εἶχαμε περιορίσει τὰ ὄνειρά μας μὲς στὰ σύνορά μας. Δὲν κυνηγοῦσαμε κατακτητικὲς περιπέτειες. Ὁ πόθος ὅλων μας ἦταν πῶς νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν εὐτυχία τοῦ λαοῦ μας καὶ πῶς ν' ἀνεβάσωμε τὴν πνευματικὴ στάθμη του. Μόνο γιὰ τοὺς ἠθικοὺς αὐτοὺς σκοποὺς εἶχαμε ὀχυρώσει τὰ σύνορά μας κι' εἶχαμε ἐφοδιάσει τὸ στρατό μας μὲ σύγχρονο ὀπλισμὸ μὲ μεγάλες οἰκονομικὲς θυσίες.

Κι' ὅμως, ἡ ἀνάγκη μᾶς ἔκαμε ν' ἀδιαφορήσωμε γιὰ κάθε κίνδυνο κι' ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Ἑλληνικῆς τιμῆς ν' ἀντιτάξωμε στὴν ἀνανδρῆ κι' ἄτιμῆ ἀξίωση τῶν Ἰταλῶν, τὸ περίφημο:

—Ὅχι! Μῆτε σπιθαμὴ Ἑλληνικῆς γῆς!

Ξεκρέμασα τὴ στολή μου, τὴν ξεσκόνισα μὲ τὰ χέρια του τὰ ἴδια, δοκίμασα καὶ τὸ πιὸ μικρὸ κουμπὶ της, ἄν εἶνε στερεὰ ραμμένο, καθάρισα τὸ σπαθὶ μου καὶ τὸ πιστόλι μου κι' ἐτοιμάστηκα.

Μὰ ἡ πρόσκληση τῆς ἡλικίας μου καθυστεροῦσε. Ἐξω στὴν πόλη τραγούδια, χαρὲς, φωνές, γλέντια. Ὅλοι πού ἔτρεχαν νὰ καταταχθοῦν ἤξεραν καλά πῶς θ' ἀντίκρουζαν ἓνα στρατὸ μεγάλο, ἰσχυρὸ, ὀχυρωμένο καλὰ καὶ μὲ βάσεις πλούσιου ἐφοδιασμοῦ κοντινές. Κι' ὅμως γελοῦσαν. Τραγουδοῦσαν. Αὐτὸ δὲν τὸ εἶχα δεῖ σὲ καμμιά ἐπιστράτευση. Μῆτε τὸ 1912 πού ὅλοι συγκλονιζόμαστε ἀπὸ ἓνα πατριωτικὸ παραλήρημα. Τὸ ὅτι γινότανε σήμερα ἦταν κάτι ἀπροσδόκητο, κάτι πού δὲν μπορούσε νὰ τὸ προβλέψῃ κανένας μας. Βέβαια τὸ ξέσπασμα τῆς χαρᾶς αὐτῆς τὸ δημιουργοῦσε ἡ ἀγωνία πού εἶχε δημιουργηθῆ στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μὲ τὴν ἀμφιβολία τοῦ αὔριου.

Εἶχε βαρεθεῖ ὁ λαός. Εἶχε ἀγανακτήσει ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες φοβέρες τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἅμα ἄκουσε τὴν ἐπιστράτευση ξέσπασε.

—'Επὶ τέλους! νὰ γίνῃ ὅτι θὰ γίνῃ!

Δὲν ἔγειρε τὸ κεφάλι του ἀπὸ φόβο. Κάθε ἄλλο. Σηκώθηκε ὀρθός. Μέσα του ἐβόησαν οἱ κληρονομημένες ἀντρείκιες ἀρετές.

—Στὸ διάβολο, ἄτιμοι! "Ἄς μετρηθοῦμε! Θὰ παλαίψωμε!

Ἡ πρόσκληση ὁμῶς τῆς ἡλικίας μου καθυστεροῦσε. Μὰ γιατί; "Ὅσο κι' ἂν ἡ ἡλικία μᾶς ἐστέρησε τοὺς ἐκδηλωτικoὺς ἐνθουσιασμοὺς πάντα εἶχαμε μιὰ ἐμπειρία τοῦ πολέμου, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἰσοφαρίσῃ μὲ δέκα νεανικὰ πηδήματα. "Ἄν τὰ πηδήματα αὐτὰ τὰ καθοδηγοῦσε ἡ δική μας πείρα θὰ γινόντανε ὅταν θᾶπρεπε καὶ ὅπως θᾶπρεπε. Θὰ προστατεύαμε τὰ ἀπερίσκεπτα παιδιὰ ἀπὸ τὸν πρόωρο χαμό κι' ὅταν στὴν ὥρα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς μάχης θᾶβλεπαν ἐμᾶς μὲ τὰ μισόψαρα μαλλιά μας νὰ τρέχουμε νὰ καταβαλλήσωμε τὸν ἐχθρό, ἴσως νὰ γινόντανε λιοντάρια ἀσυγκράτητα αὐτοὶ οἱ νέοι ποὺ πηδοῦσαν.

Μὰ γιατί καθυστεροῦσε ἡ πρόσκλησή μας;

"Ὅσο περνοῦσαν οἱ μέρες, τόσο καὶ ἡ θλίψη μου μεγάλωνε. Δὲν μπορούσα νὰ ἡσυχάσω. Ἡ γυναῖκά μου εὐχαριστημένη πῶς δὲν μὲ καλοῦσαν ἄρχιζε νὰ μὲ πειράζῃ.

—Κάθησε στ' αὐγά σου! Τὶ θὰ σᾶς κάμουν ἐσᾶς; γιὰ καθένα σας θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐφοδιασθῇ ἡ ἐπιμελητεία μὲ ἓνα δεμάτι τίλιο καὶ ἄλλο τόσο χαμόμηλο! καὶ γελοῦσε.

Δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ πόσο μὲ πλήγωνε μὲ τὰ λόγια τῆς αὐτά. Δὲν μπορούσε νὰ ὑποψιαστῇ πόσο πλήγωνε τὴν ἀνδρική μου φιλοτιμία, ἀλλὰ καὶ πόσο πρόσβαλε τὸ νέο ἰδεολογικὸ μου κόσμο. "Ἄφηνε τὸν ἑαυτὸ τῆς στῆ χαρὰ πῶς δὲν θᾶπαιρναν τὸ ἄνδρα

της, πού σ'άν ήταν κοντά της έδιαφοροϋσε 'αν κάθε χειμώνα ήθελε πραγματικῶς μόνο τίλιο και χαμόμηλο.

Μά ήρθε ή ήμέρα νά έκδικηθῶ για τήν άσέβειά της αϋτή!

Δέν τής εἶπα τίποτε προτοϋ φάμε. Μά σ'άν εκάπνιζα τὸ τσιγάρο μου, με προμελετημένη άπάθεια λέω.

—Βέβαια τὰ μάλλινα έσώρουχά μου εἶναι εἶτιμα, εἰ;

—Σ' έπιασε πάλι; με ρωτᾶ γελώντας κοροΐδευτικά.

—Ρωτῶ, απλῶς, έπειδὴ πληροφορήθηκα ὅτι ή έπιμελητεία εκάμε τις προμήθειές της για τὸν τίλιο και τὸ χαμόμηλο.

—Τι θέλεις νά πής; με ρωτᾶ πάντα γελώντας και με μιὰ δόση οἴκτου.

—Θέλω νά πῶ, ὅτι αϋριο στις ένδεκα θά παρουσιασθῶ.

—Ποϋ;

—Στὸ Φρουραρχεἶο.

—Νά κάνης τί;

—Μά ξέρω; Μᾶς εκάλεσαν μερικούς. Ποϋ ξέρεις;

"Ίσως για νά βράζωμε τίλιο! τής εἶπα με κάποια κακία για τή μείωση πού μοϋχε κάμει τις προηγούμενες ήμέρες.

Ἡ καημένη! τὸ γέλιο της χάθηκε. Τὸ πρόσωπό της πήρε τις ζαρωματιές τής λύπης. Κατάλαβε από τή άπάθειά μου πῶς εἶχα πετύχει νά κληθῶ. Μ' έξερε καλά κι' από τὸ ὕφος μου διάβαζε τὸ κάθε τι πού σκεπτόμουνα. Ἀπό τὰ μάτια της ἄρχισαν νά τρέχουν βουβὰ δάκρυα. Τὸ κεφάλι της ήταν ὀρθὸ μέσα στὰ δυὸ της χέρια με τοϋς άγκῶνες στηριγμένους στὸ τραπέζι κι' εἶσι τὰ δάκρυα ακολουθώντας τὸνα τ' ἄλλο έπεφταν πάνω στὸ τραπεζομάνδηλο. Ἄναψα δεύτερο τσιγάρο. Ἡ γάτα πήδησε πάνω στὸ τραπέζι ρονρονίζοντας. Τρίφτηκε στὸ δεξιὸ μπράτσο τής γυναίκας

μου. Αὐτὴ ἤρεμα τὴν ἀπόθησε. Ἐτίναξε τὸ κεφάλι τῆς ἀπότομα σὰν νάθελε νὰ διώξη κάτι ἀπὸ τὰ μάτια τῆς μπρὸς καὶ σηκώθηκε. Ἄκουσα σὲ λίγο στὸ διπλανὸ δωμάτιο τὴν ντουλάπα ν' ἀνοίγη καὶ τὰ βήματα τῆς γυναίκα μου κάποτε νὰ πηγαίνουν καὶ νᾶρχουνται ἀργὰ καὶ κάποτε νὰ σταματοῦν. Σηκώθηκα. Πῆγα στὸ δωμάτιο. Τὴν παρηκολούθησα ἀπ' ἔξω ἀπ' τὴ πόρτα ποῦ μὲ σφιγμένα χαρακτηριστικά τοποθετοῦσε στὸ παλιὸ μου κιβώτιο ἐκστρατείας τὰ ροῦχά μου. Δὲν ἔστρεψε νὰ μὲ δῆ. Κάθε κίνησή τῆς ἦταν ἤρεμη καὶ ἀργή. Μοῦ φάνηκε κείνη τὴ στιγμή πὼς οἱ κινήσεις τῆς ἦταν σὰν ἱεροτελεστικές. Εἶχαν μιὰ πολὺ ἱερὴ βραδύτητα. Μιὰ στιγμή σταμάτησε. Κάτι σκέφθηκε. Στέναξε βαθειά. Προχώρησε στὸ εἰκονοστάσι. Ἐκαμε τὴν προσευχή τῆς, τρεῖς φορές τὸ σταυρὸ τῆς καὶ μιὰ ἔλαφρὴ κλίση τῆς κεφαλῆς τῆς. Ὑστερα πῆρε μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας, μικρὸ ἀντίγραφο τῆς «Γλυκοφιλοῦσης» καὶ τὸ φίλησε. Τὸ ἀκούμπησε καὶ τὸ σφίξε στὸ στήθος τῆς πάνω μὲ τὰ δύο τῆς χέρια καὶ τὸ φερε στὸ κιβώτιο. Τὸ ἀπόθεσε μ' εὐλάβεια καὶ γονατίζοντας τὸ ξαναφίλησε. Ἄφηκα τὸ σιγάρο μου στὸ κομοντῖνο. Πῆγα στὸ διπλανὸ δωμάτιο καὶ πῆρα μιὰ φωτογραφία τῆς γυναίκα μου πλαισιωμένη σ' ἓνα στρογγυλὸ πλαίσιο καὶ τὸ φερα.

—Βάλε κι' αὐτὴν δίπλα, τῆς λέω μὲ σιγὴ φωνῆ.

Αὐτὴ σὰν νὰ ξαφνιασθῆκε. Ἄνοιξε τὰ μάτια τῆς καὶ μὲ κοίταξε τρομαγμένη. Κρατήθηκε λίγο. Μὰ δὲν μπόρεσε. Ἐπесе στὴν ἀγκαλιά μου μὲ κλάματα. Ἄναφυλλητὰ τὴν ἀνατάραξαν.

—Ἐλα, ἔλα. Μὴ μοῦ πικραίνης τὴ χαρά μου.

—Μὰ κι' ἐσὺ ἀναγνώρισέ μου τὸ δικαίωμα τῆς λύπης μου.

—Σύγκρινέ τα. Ἡ μικρότερη ἄς ὑποχωρήσῃ στὴν ἔνταση τῆς ἄλλης.

Σὲ λίγο ἐτίναξε τὸ κεφάλι τῆς, σὰ νᾶβγαине στὴν

ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας ὕστερα ἀπὸ μεγάλη βουτιά, πού τῆς κράτησε πολὺ τὴν ἀναπνοή της.

—“Ἐχεις δίκιο. ” Ἀς κρατήση καθένας μας τὸ δικό του αἶσθημα.

—Μὴν ξεχνᾶς, ἀγαπητή μου, πὼς ὑπάρχουν στιγμὲς τόσο ἱερές, τόσο μεγάλες, πού δὲν παρουσιάζονται δυὸ φορὲς στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, κ' ἔχε πάντα στὴ σκέψη σου ὅτι τὸ μέτρο τῆς ἀνωτερότητας τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς μετράται μὲ τὸ βαθμὸ τῆς θυσίας, πού μπορούμε ἐκούσια νὰ προσφέρωμε γιὰ μιὰ ἰδέα, ὄχι προσωπική, ἀλλὰ γενικὰ ἀνθρωπίνη.

Μὲ κοίταξε. Δὲ μοῦπε τίποτε.

—“ Ἄν εἶχα τὴ γνώμη, ξανᾶπα, ὅτι ὁ ἀγώνας ὁ σημερινὸς κλεινότανε στὰ στενὰ ὄρια πολιτικῶν ὑπολογισμῶν, πού θᾶχαν οἰαδήποτε ἐξάρτηση μὲ προϋπολογισμοὺς καὶ ὅτι ὁ ἀγώνας μας δὲν ἀποβλέπει σὲ κάποιο ἀνώτερο σκοπὸ μὲ στημόνια καὶ ὑφάδια ἰδεολογικά, πίστεψέ με πὼς δὲ θὰ χαιρόμουν, γιατί μὲ κάλουν, κ' ἴσως νὰ ζητοῦσα ν' ἀποφύγω τὴ συμμετοχὴ μου σ' ἓνα τέτοιο ἀγῶνα.

—Οἱ ἀνδρικές σκέψεις πάντα ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ πηγὴ τοῦ ἐγωῖσμοῦ τῶν ἀνδρῶν. Σκέπτεσαι τὸ δικό σου κόσμον κ' αὐτὸς σ' ἀπασχολεῖ πάντα μὲ τυφλὴ ἔνταση, πού σὲ κάνει νὰ μὴ βλέπης τῶν ἄλλων τοὺς κόσμους. Δὲν ἐσκέφτηκες ὅμως ποτὲ καὶ τὸν κόσμον τῆς γυναίκας, πού μὲ μιὰ τεράστια καμπύλη ξεκινᾶ καὶ φτάνει στὸ ἴδιο σημεῖο πού ξενίγησε, στὴ ζωὴ τοῦ ἀγαπημένου της;

—Ναί. Πιθανόν. ” Ὅχι! βεβαιότατα ἔχεις δίκιο. Ὁ ἄνδρας φορᾶ πάντα παρωπίδες, πού στενεύουν τὸ ὀπτικό του πεδίο, ὅταν πρόκειται γιὰ κάποια ἰδέα του. Ἴσως ν' ἀδιαφορῆ γιὰ ὅλο τὸν ἄλλο κόσμον, ἀλλὰ σ' αὐτὸ καταντᾶ μόνο ὅταν ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα του ἔχει κάποια ἱερότητα γενικώτερη ἢ καὶ προσωπική ἀκόμη, ἀρκεῖ ν' ἀχῆ ἱερότητα. Στὴ προκειμένη περίπτωσι θὰ

ἤθελα νὰ βγάλῃς καὶ σὺ τὶς παρωπίδες σου, ποὺ σοὺ περιορίζουν τὸν κόσμον σου μόνο στὴν ὕπαρξή σου καὶ ν' ἀντικρύσῃς κάποιον πλατύτερον κόσμον γιὰ τὸν ὁποῖον ἀγωνιοῦν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Θᾶθελα στὸν ἀγῶνα αὐτὸν νὰ τρέξῃς ψυχικὰ νὰ προσφέρῃς ὅτι δυναμικὸ ἔχεις. Δὲν εἶναι κοινὸς ἀγῶνας ὁ ἀγῶνας μας. Δὲν ἐνδιαφέρει μόνο τὴν Ἑλλάδα μας. Ὁχι. Αὐτὸ σοῦ τὸ ὀρκίζομαι. Ὁ ἀγῶνας μας ἔχει παγκόσμιον εὖρος. Τεῖνει στὸ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ νῆαι στὰ χέρια τῶν ἐμπόρων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Δὲν ἐνδιαφέρει ἂν εἴμαστε μόνοι στὴν Εὐρωπαϊκὴ στεργιά. Ὁχι. Μῆτε πρέπει νὰ σκεφθοῦμε πῶς μποροῦμε νὰ χαθοῦμε στὸν ἀγῶνά μας αὐτό. Ἀνυπολόγιστη νίκη θᾶναι κι' ὁ χαμὸς μας ἀκόμα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Ὑπολόγισε τώρα μὲ τὴ φαντασία σου τὶς συνέπειες τῆς νίκης. Ὁ λαὸς μας ποὺ σήκωσε ψηλά τὸ κορμὶ του κι' ἀρνήθηκε νὰ ὑποκύψῃ στὴ βία, ἦταν τὴ στιγμὴ τῆς ἀρνήσεως του ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν ἐθνικῶν μας ἀρετῶν, ὄχι τῶν σημερινῶν, ἀλλὰ τῶν ἀρετῶν μας ποὺ γεννήθηκαν καὶ πῆραν τὴν ἐξέλιξή τους μέσα στὰ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ποὺ ζοῦμε σ' ἓν ἐνιαῖο ἔθνος. Πίστεψέ με πῶς μὲς στὸ «Μολὼν λαβέ» ποὺ φωνάξαμε ἦταν καὶ ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Γαβριήλ, μὰ ἦταν καὶ ἡ νεώτερη δύναμη τῆς Ἑλλάδος στὴν τελευταία τῆς ἐξέλιξη. Μὰ κι' ἂν ἐπρόκειτο μόνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πάλι θὰ μποροῦσα νὰ σοῦ πῶ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ ποὺ εἶπε: «Πατρίδα μου κανένας θάνατος γιὰ τὴν ἐλευθερία σου δὲν ἦταν περίσσιος». Ναί, ἀγαπητῆ μου, κανένας θάνατος δὲν θᾶναι περίσσιος σ' ἓν πρόκηται γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας μας.

Δὲν κάνω, φίλοι μου, ρητορῖα, μῆτε θέλω ν' ἀραδιάσω μεγάλες λέξεις. Μὰ εἶναι τόσο μεγάλο τὸ ἔργο ποὺ κυνηγοῦμε, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ βρῶ μικρὲς

καὶ ἀπλὲς λέξεις νὰ τὸ χαρακτηρίσω.

Σὲ λίγο συνέχισα ἐνθουσιασμένος ἀπ' τὰ ἴδια μου τὰ λόγια.

— Αἰσθάνομαι μιὰ ἄρρητη χαρὰ σὰν σκέπτομαι πὼς δὲν τείνομε πιά τὰ χέρια μας ἱκετευτικά ζητώντας οἶχτο κ' ἐλεημοσύνη, ἀλλὰ ἀρπάζοντας τὸ τουφέκι στὰ ψυχωμένα χέρια μας βροντοφωνοῦμε στὸν ἄνδρo ὀγκώδη ἐχθρό μας. «Ἐλα νὰ πάρης τότι ζητᾶς ἄδικα κι' ἀπάνθρωπα». Τρίζει τὸ τουφέκι μας ἀπ' τὸ σφίξιμο τῶν χεριῶν μας κι' αὐτὸ τὸ τρίξιμο μᾶς δημιουργεῖ δικαιώματα, ὄχι συνοριακά, ὄχι ὑλικά, ὄχι περιωρισμένα, ἀλλ' ἀπόλυτα, δικαιώματα ἀνθρώπων ποὺ θέλουν νὰ πρωτοποροῦν στὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν λευτεριά. Ὅπως ὁ ἀγῶνας μας, ἔτσι καὶ τὰ δικαιώματα ποὺ μᾶς δίνει, παίρνουν τὸ εὖρος τοῦ πανανθρωπισμοῦ. Τὰ σύνορα του δὲν ἔχουν τέλος. Βγαίνουν ἔξω ἀπ' τὴν ὕλη. Εἴμαστε θεματοφύλακες μιᾶς παγκόσμιας κληρονομίας, μιᾶς κληρονομίας ποὺ ἐνδιαφέρει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ σ' αὐτὴν εἴμαστε ὑπεύθυνοι, ἂν δὲν ἀγωνισθοῦμε γιὰ νὰ τὴν τηρήσωμε ἀπειραχτη κατὰ οἰουδήποτε ἐχθροῦ.

Μὲ κοίταξε καλά, μ' ἀγκάλιασε καὶ μὲ φίλησε θερμά.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Σὲ τρεῖς μέρες εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ φύγωμε. Ὅλα εἶχαν προβλεφθῆ. Τὴ νύχτα θὰ ῥχόντανε τὰ πλοῖα νὰ μᾶς πάρουν. Ἐννοιωθα μιὰ περίεργη συγκίνηση. Τὸ κάθε τι, τὰ σπίτια, τοὺς δρόμους, τίς γωνιές, τὰ μακρυνὰ βουνά, τ' ἀντικρυνὸ νησί, ὅλα τὰ βλεπα μὲ μιὰ τρυφερὴ στοργή, τὰ φιλοῦσα μὲ τὰ μάτια μου, τ' ἀγκάλιαζα, τ' ἀποχαιρετοῦσα. Ἄραγε θὰ τὰ ξανάβλεπα; Ποιὸς μποροῦσε νὰ ξέρη:

Τὴν Κυριακὴ πῆγαμε μὲ τὴ γυναίκα μου στὴν ἐκκλησίᾳ. Ἦθελα ν' ἀποχαιρετήσω καὶ τὸ μικρὸ συμπαθητικὸ μου ναὸ προτομῆ φύγω. Στὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ποὺ ἐτοιμαζόμουν νὰ φύγω, εἶδα ἓνα στρατιώτη νὰ προχωρῆ πρὸς τὴν ὠραία πύλη. Κατάλαβα ὅτι θὰ κοινωνοῦσε. Σταμάτησα. Σκέφθηκα πὼς ἡ παράλειψή μου αὐτὴ θὰ μοῦ ἦταν ἀσυγχώρητη κι' ἐμπῆκα ἀπ' τὴν πορτούλα τοῦ ἱεροῦ. Ἐξωμολογήθηκα. Βγῆκα ἔξω καὶ στάθηκα δίπλα στὸ στρατιώτη. Ὁ ἱερέας προχώρησε. Ὁ στρατιώτης ὑποχώρησε καὶ μοῦ κάμε μέρος νὰ κοινωνήσω πρῶτος. Ἦμουν λοχαγὸς κι' αὐτὸς στρατιώτης.

—"Ὅχι, παιδί μου. Δὲν ὑπάρχει διαφορὰ θέσεων καὶ βαθμῶν μπρὸς Του! καὶ τοῦδειξα τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλως τε σήμερο μοῦ ἔγινες ἐσὺ διδάσκαλος." Ἐχεις τὸ προβάδισμα.

Ἐπλησίασε. Εὐλαβικὰ ἔκαμε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ κοινωνήσε. Τὸν ἀκολούθησα. Ἐκαμα τὸ ἴδιο.

Στρέφοντας πίσω εἶδα ὅλο τὸ ἐκκλησιασμα, ποῦχε κάμει γύρω μας ἓνα μεγάλο κύκλο νὰ κλαίῃ ἀπὸ συγκίνηση. Πραγματικῶς ἦταν ἐξαιρετικὰ συγκινητικὴ ἡ στιγμή αὐτὴ τῆς «μεταλήψεως» δυὸ στρατιωτῶν, ποὺ ἐτοίμαζαν τίς ψυχές των γιὰ τὴν ἀνώτερη θυσία, ποὺ θὰ τοὺς ἄνοιγε τὸ δρόμο πρὸς τὴ μεγάλη παρουσία.

* *

Οἱ μονάδες ἀρχίζουν νὰ συγκεντρώνονται στὴν προκυμαία. Οἱ στρατιωτῆς μας τραγουδοῦν χωρὶς νὰ τοὺς παρακινή κανέννας μας καὶ γελοῦν, γελοῦν.

Δὲν εἶνε πολλὰ χρόνια ποὺ ὅλοι μας αἰσθανόμαστε πὼς μᾶς εἶχε ἐγκαταλείψει ἡ πίστη πρὸς τὴ μεγαλουργία καὶ ἡ διάθεση πρὸς τὴ θυσία. Κι' ὅμως! στὰ τέσσερα αὐτὰ τελευταῖα χρόνια ἀναζητήσαμε κι' εὐρήκαμε τὴ χαμένη μας πίστη. Οἱ πόθοι μας μᾶς ἀνατάραξαν. Εἶναι κάποιοι πόθοι, κάποια ὄνειρα, κά-

ποιες ἐλπίδες, πού γεμίζουν καὶ ξεχειλίζουν τὴν ὑπαρξή μας σὲ τέτοιο βαθμό, πού μᾶς σηκώνουν ψηλά καὶ μᾶς ἀνεβάζουν στὸ ὕψος καὶ τῆς πιὸ ἀμέτρητης θυσίας. Ὁ Σίλλερ εἶχε πεῖ πῶς ἡ ἱστορία ἐνὸς λαοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς νίκης, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ πίστη, ἡ πεποίθηση. Ἐμεῖς ζοῦμε μὲ ἔντονη τὴν αἴσθηση τῆς ἱστορίας μας, πού ζεῖ στίς παραδόσεις μας καὶ στὰ μάρμαρά μας. Ἄν ὅλες οἱ ἱστορίες μποροῦν νὰ σβύσουν εὐκόλα, ἡ δική μας θ' ἀπομείνῃ, γιατί εἶνε μαρμαρωμένη μὲ τέτοια πνευματικότητα, πού δὲν μπορεῖ νὰ σβύσῃ ὅσοι αἰῶνες κι' ἂν περάσουν. Ἡ ἀθάνατη αὐτὴ ἱστορία δίνει στοὺς Ἕλληνας τὴ δύναμη νὰ κρατιοῦνται στὰ χτυπήματα τῆς ἀπλῆς ὕλης, ἀρκεῖ ν' ἄχουν ὁδηγό, πού νὰ τοὺς κατευθύνῃ καὶ νὰ μὴ μετατρέπονται σὲ ἀδύνατη μάζα, σὲ μπουλούκια. Κι' ὁ ποιητὴς ποῦγραψε τὸ μεγάλο στίχο «Γεμάτοι φῶς στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά μας, γεμάτοι Ἑλλάδα πᾶμε πάντα μπρός» εἶχε ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴ φωτεινὴ ἱστορία τῆς πατρίδας καὶ ξεχείλισε πίστη καὶ ἐλπίδα. Ἄλλως τε ἅμα ἀγωνιζόμαστε γιὰ μιὰ ἀνώτερη ἰδέα, ἂν τὴν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας μας, πού ζήτησαν νὰ τὴν πατήσουν, τότε νοιώθομε μέσα μας τὴ θεία οὐσία τοῦ ἀνεξερεύνητου δημιουργοῦ, γινόμαστε καθένας μας ἕνας μικρὸς Θεός, γιατί εἴμαστε ὄργανα τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν του.

Εὐτυχῶς στὴν Ἑλλάδα δὲν μπόρεσε νὰ ζήσῃ καὶ νὰ μᾶς σακατέψῃ ἡ μπαμπούλα τοῦ νεωτέρου πολέμου. Πάντοῦ ἡ προπαγάνδα τοῦ φόβου εἶχε μεταδώσει τὸν τρόμο τοῦ νεωτέρου μηχανοκινήτου πολέμου.

—Δὲν εἶναι ὁ πόλεμος αὐτός σᾶν τοὺς προηγούμενους, ἐκήρυτταν κεῖνοι πού ὑποδούλωνε ἡ προπαγάνδα.

—Μὰ κανένας πόλεμος, ἀντέτασσαν ἄλλοι, δὲν ἔμοιαζε ποτὲ στὰ μέσα ἐξοντώσεως μὲ τὸν προηγούμενό του ἀφ' ὅτου πλάστηκε ὁ ἄνθρωπος κι' ἄρχισε

νά παλεύη. Βέβαια ὁ ἄνθρωπος ἔκαμε ἐπιστήμη τὴν ἔρευνα τῶν μέσων τῆς ἐξοντώσεως. Κάθε μέρα καὶ τελειοποιεῖ τοὺς τρόπους τοῦ θανάτου. Ἄλλὰ ἐπιστήμη γίνηκε καὶ ἡ ἄμυνα.

—Ὁ χαμός πού φέρνει ὁ νεώτερος πόλεμος εἶναι ὀλοκληρωτικός, γιὰ ἓνα λαό, ὑποστήριζαν οἱ πρῶτοι.

—Μὰ πάντα θὰ μένη νικήτρα ἡ ψυχὴ, ἀπαντοῦσαν οἱ ἄλλοι. "Ὅσα ὄργανα θανάτου κι' ἂν βρῆ ὁ ἄνθρωπος, πάντα τὴν πρώτη λέξη θὰ τὴν ἔχη ἡ ἀτομικὴ ἀνδρεία. "Ἐνας λαός πού θέλει νὰ πολεμήσῃ, πάντα θὰ βρῆ τὸν τρόπο ν' ἀχρηστεύσῃ κάθε ὄργανο θανάτου ἢ νὰ μειώσῃ τὴν φονικότητά του. Καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης μπορεῖ νὰ δαμάσῃ ἓνας ἄνδρας μὲ ψυχικότητα. "Ἄμα ἔχῃς ψυχὴ, μπορεῖς νὰ κάμῃς κάθε ἐχθρὸ νὰ κλινογοντίσῃ καὶ μὲ ἓνα ψεύτικο πιστόλι ἀκόμα. Αὐτὴ τὴ γνώμη τὴ μετέβαλε ἀπὸ τίς πρῶτες μέρες τοῦ πολέμου σὲ ἀναντίρρητη ἀλήθεια ὁ "Ελληνας στρατιώτης μὲ τὴ λόγχη τοῦ πού τὴν κατευθύνει καὶ τὴν κρατᾷ δυνατὰ ἡ ψυχὴ του, ἀγριεμένη ἀπὸ τὴ δολιότητα τοῦ ἐχθροῦ πού ἀντικρύζει.

"Ὅλοι μας ἀμφιβάλαμε γιὰ τὴν πολεμικὴ ἀξία τῶν Ἰταλῶν, γιὰτὶ ἐγνωρίζαμε τὴν ἱστορία τῶν. Κι' ὅμως ξέραμε τὴν ὕλικὴ μορφή τῶν πολεμικῶν του παρασκευῶν καὶ τὸν ὄγκο τῶν πολεμικῶν του μηχανῶν. Γι' αὐτὸ μὲ πλανταμένο ἐσωτερικὸ γογγισμό δεχτήκαμε τίς νέες προσβολές καὶ τὰ ἄνανδρα κτυπήματα τοῦ ἐχθροῦ. Θέλαμε νὰ κρατήσωμε ὅσο μπορούσαμε πιὸ πολὺ τὴν Ἑλλάδα μακριὰ ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Μὰ στὸ τέ ος ὠρθώσαμε τὴν ἑλληνικὴ τιμὴ ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν ἀτιμία καὶ σαλπίσσαμε τὸν ἔθνικὸ συναγερό. Εἶχε φθάσει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου.

* *

Ἡ γυναῖκα μου ἦρθε νὰ μ' ἀποχαιρετήσῃ στὴν

προκυμαία.

—“Ω! Εύχαριστώ, καλή μου, ποῦρθες, Δέν τὸ περιμένα. Κι’ ὅμως θὰ μοῦ κάμῃ τόσο καλὸ νὰ κρατήσω μέσα μου κι’ αὐτὴ τὴν εἰκόνα. Εἶναι τόσο ἔντονες οἱ τελευταῖες εἰκόνες τοῦ χωρισμοῦ! ”Ε;

—Ναί, Ναί, εἶπε θλιμμένα.

—Μὰ ὄχι ἔτσι. Γέλα. Θέλω νὰ γελάς. Τὸ εἶπα με. Ἡ πατρίδα μας ἐπιστρατεύει τὰ πάντα. Ἐπιστρατεύω κι’ ἐγὼ τὸ γέλιο σου.

Ἡ καημένη! ἐγέλασε.

—Ναί, ναί, ἔτσι. Ἐτσι θέλω νὰ γελάς κι’ ὅταν θὰ λείπω. Τὸ γέλιο σου εἶναι δικό μου. Κι’ ἀπὸ μακριὰ θὰ μοῦ δίνη τὴ δύναμη. Θέλω νὰ ξέρω πὼς δέν θὰ τὸ χάσης. Εἶναι ἄλλως τε τόσο χαρούμενη ἡ στιγμή αὐτή. ”Ε;

Αὐτὴ προσπάθησε νὰ γελάσῃ καὶ τράβηξε τὰ χεῖλη της σὲνα γέλιο ψεύτικο, ποῦμοιαζε με κλάμα. Στὸ τέλος κατάντησε νὰ χαχαρίζῃ.

Ξαφνίστηκα. Δέν ἤξερα πὼς νὰ ἐξηγήσω τὴ μεταβολὴ αὐτῆ. Ἦταν νεύρα; Ἦταν υπόκριση; ἢ κατῶρθωνε με γρήγορες σκέψεις νὰ πειθαρχήσῃ στὴν ἠθικὴ ἀνάγκη ποῦ ἐπέβαλλε σ’ ὄλους μας τὴ χαρά; Δέν μποροῦσα νὰ διακρίνω τί ἀπὸ τὰ τρία γινότανε μέσα της.

Κατὰ τὰ μεσάνυκτα ποῦ τελειώναμε πιά τὴ φόρτωση, τῆς εἶπα με οἰγὴ φωνή.

—Ρίτα, πρέπει νὰ φύγῃς πιά. Ἡ ὑγρασία θὰ σὲ περάσῃ ὡς τὸ κόκκαλο.

—Ναί. Νὰ φύγω, παιδί μου.

—Ὁ στρατιώτης μου θὰ σὲ συνοδεύσῃ με τὸ φανάρι του.

—Ἄς με συνοδεύσῃ. Ἐλα νὰ σὲ φιλήσω πάλι.

Τὴν ἀγκάλιασα. Τὴ φίλησα πολλές φορές. Αὐτὴ γιὰ μιὰ στιγμή σὰν νᾶθελε νὰ κλάψῃ. Τὸ διάκρινα καλὰ κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ βαμμένου φανοῦ τῆς προ-

κυμαίας. Μά γρήγορα κρατήθηκε και γέλασε.

—Μπράβο! Έτσι, σὲ θέλω, καλή μου.

—“Α! Λίγο νὰ τὸ ξεχνοῦσα. Ἐψαξε στὴν τσάντα της. Ἐβγαλε κάτι τι. Ὀλίγον ἔλειψε νὰ ξεχάσης τὸ φυλακτό σου.

—“Α! Ναί! Πόσο θὰ λυπόμουναι! Τί καλή ποῦσαι ποὺ τὸ θυμήθηκες!

Πέρασα στὸ λαιμό μου τὴν ἀλυσιδίτσα. Ἄνοιξε λίγο τὸ ἀμπέχονό μου. Φίλησε τὸ φυλακτό μου καὶ μοῦ τὸ τράβηξε πρὸς τὸ μέρος τῆς καρδιάς μου.

—Νὰ ἐκεῖ! Ἐκεῖ εἶναι καλά.

Τὴν ξαναφίλησα.

—Καλή νύκτα, καλέ μου. Καλή νύκτα, φίλε μου.

—Καλή νύκτα, Ρίτα μου.

Κι' ἔφυγε. Ἐμείνα γιὰ λίγα λεπτά ἀκίνητος, παρακολουθώντας τὸ φῶς τοῦ φανοῦ, ποὺ ὁ στρατιώτης μου ἔρριχνε μπρὸς στὸ πόδια της. Σὲ λίγο δὲ διέκρινα πιά τὸ φῶς. Χάθηκε στὴ μακρὰ προκυμαία. Ἀνεστέναξα. Ἐοήκωσα τὸ κεφάλι μου ψηλά καὶ προχώρησα στὸ πλοῖο. Ξανάστρεψα τὸ πρόσωπό μου πρὸς τὸ μέρος ποῦχε χαθῆ ἡ Ρίτα. Μὲ τὸ χέρι μου ἔψαξα καὶ βρήκα ἀπ' ἔξω τὸ φυλακτό ποῦχε κρεμάσει πάνω στὴν καρδιά μου καὶ μπῆκα στὸ βαπόρι.

Οἱ στρατιωτῆς μου εἶχαν πιά τακτοποιηθῆ. Κουβέδιαζαν δυὸ-δυό, τρεῖς-τρεῖς, πάνω στίς στρωμένες κουβέρτες των ἔχοντας μαζηλάρια τοὺς γιλιούς των. Καὶ τί δὲν ἔλεγαν! Ἄλλοι ἄφιναν χασμουρητά μὲ τέτοιο θόρυβο, ποὺ οἱ ἄλλοι γελοῦσαν. Μά κανένας, κανένας δὲ μιλοῦσε γιὰ τὸ μεγάλο δρόμο μας, γιὰ τὸ θανατερό σκοπὸ μας. Στάθηκα λίγο στὴ γέφυρα. Τὸ βαπόρι μας ἦταν μικρὸ κι' ἔτσι μὲ κόπο χώρεσε δυὸ λόχους· ἓνα ψυχρὸ ἀεράκι κτυποῦσε τὸ πρόσωπό μου.

—Κατερίνα! Κατερίνα! κλεισε, καημένη, τὰ παράθυρα! Κάνει ρεῦμα! φώναξε κάποιος στρατιώτης κάνοντας γυναικεία τῆ φωνῆ του, κι' ὄλοι ξέσπασαν

Με σφιγμένα χαρακτηριστικά τοποθετούνται
στο κιβώτιο έκστρατείας τὰ ρουχὰ μου

στὰ γέλια.

Χωρίς νὰ θέλω γέλασα κι' ἐγώ. «Παιδιά! "Αχ

«ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ ΝΕΚΡΟΥ ΛΟΧΑΓΟΥ»

παιδιά άπερίσκεπτα!» σκέφθηκα. «Μή τάχα ή άπερίσκεψία αύτή δέν εΐναι ή γοητεία τής νειότης; "Αμα τήν άφαιρέσης θα τους κάμης δλους αυτούς γέρους» και για να ένδυναμώση, φαίνεται, τς σκέψεις μου αυτές κάποιος άλλος φώναξε.

—"Αμα πάμε στη Ρώμη θα βρω μιá όμορφη κοπέλλα' θα τή λένε 'Ισαβέλλα!

—Που τó ξέρεις πώς θα τή λένε 'Ισαβέλλα;

—Τό ξέρω. "Ετσι πρέπει να τή λέν. Θά'ναι παχούλα και θά'χη μιá έληά στο δεξι μέρος του λαιμού, λίγο πιο πέρα άπ' τó αυτί.

—Και μιá κρεατοληά στη μύτη! φώναξε άλλος άπ' τήν άντικρυνή πλευρά τής κουβέρτας κι' όλοι γέλασαν.

—"Ας τó διάολο, μούκοψες τήν εικόνα βλάκα! "Ε τότε λοιπόν, καλή νύκτα. Και σκεπάστηκε κάτω άπ' τήν κουβέρτα του.

Πήγα στη καμπίνα μου. "Αφήκα μερικά πράμμα-τα και βγήκα στο καπνιστήριο, που ήσαν και οί άλλοι άξιωματικοί. Μιλούσαμε για τó κάθε τι. Περιμέναμε τó συνταγματάρχη να'ρθη να πάρη άναφορά κανονική για τήν έπιβίβασή μας. Τό βαπόρι τραβήχτηκε στη μέση του λιμανιού για να'χουν περισσότερη άνεση τάλλα τμήματα στη έπιβίβαση και φόρτωση.

Κατά τς τρεις τó πρωί ήρθε ό συνταγματάρχης. "Ηταν πτώμα άπ' τήν κούραση. "Επесе πάνω στον καναπέ.

—Πάω να σκάσω. "Ο άριθμός πού μου δίνουν οί καταστάσεις μου φέρνει δώδεκα άνδρες παραπάνω. Ψάχνομε να βροΰμε σε ποιό βαπόρι βρίσκονται οί παραπάνω δώδεκα και δέν μποροΰμε.

Ξαφνιαστήκαμε όλοι. Πώς μποροΰσε να δόθηκαν λάθος οί άριθμοί;

—Πρέπει να κάνωμε όνομαστικό προσκλητήριο. Τι να γίνη; "Ας κοπιάσωμε τους άνδρες. Κι' εΐναι τόσο κουρασμένοι κι' αύτοί οί καημένοι!

—Μὰ βέβαια. Ἄλλοιῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνη, λέει κι' ὁ ταγματάρχης.

Ἔτσι θὰ κάνωμε κανονικὸ ἔλεγχο. Πράγματικῶς πλησιάζαμε στὸ τέλος, ὅταν ἀντελήφθηκα ὅτι δυὸ τρεῖς στρατιῶτες, ποὺ ἦσαν πρὸς τὸ μέρος τῆς πλώρας προσπαθοῦσαν χαμηλώνοντας μὲ τρόπο νὰ καθήσουν στὴν κουβέρτα τους, προτοῦ ἀκούσουν τὰ ὀνόματά των. Τοὺς πρόλαβα. Πῆγα κοντά τους κι' αὐτοὶ ἔδειξαν κάποια στενοχώρια. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ καταλόγου τελείωσε καὶ ἑφτά στρατιῶτες βρέθηκαν μπρὸς μου ὀρθοί.

—Ἔσεῖς ποὺ ἀνήκετε; Σὲ ποιὸ λόχο; τοὺς ρώτησα.

Δὲν ἀπάντησε κανένας.

—Δὲν ἀκούτε; Ἀπὸ ποιὸ σχηματισμὸ εἶστε;

—Στὸ Σύνταγμα ἀνήκομε.

—Τὸ ξέρω. Μὰ σὲ ποιὸ λόχο;

Δὲ μιλοῦσαν.

—Μὰ ἐπιτέλους ἄς μιλήσῃ κάποιος.

Ἐνας λεπτοκαμωμένος ψηλὸς στρατιώτης χαιρτώντας μὲ ὅλη τὴν κανονικότητα ἀποφάσισε νὰ μοῦ δώσῃ ἐξήγηση.

—Κύριε λοχαγέ. Εἴμαστε δώδεκα. Εἶναι κι' αὐτοὶ οἱ πέντε. Σηκώθητε, μωρέ, τοὺς λέει.

Σηκώθηκαν κι' αὐτοὶ. «Ἐπὶ τέλους τοὺς βρήκαμε» σκέφθηκα. «Καὶ ὁ καημένος ὁ διοικητὴς κουράστηκε τόσο!»

—Ἐλάτε μαζί μου.

Μ' ἀκλούθησαν. Τοὺς πῆγα στὸ καπνιστήριο.

—Τοὺς βρήκαμε, κ. διοικητά. Ἴδους αὐτοὶ.

Ἦ ὁ Σύνταγματάρχης σηκώθηκε

—Ἐλάτε δῶ, παιδιὰ. Ποιοὶ εἶστε σεῖς;

—Στρατιώτες!

—“Οχι παπάδες! Στρατιώτες βέβαια, μὰ σέ ποιὸ λόχο ἀνήκετε;

—Σὲ κανένα, λέει ὁ ἴδιος ψηλὸς καὶ λυγνὸς στρατιώτης.

—Τότε γιατί μπήκατε στὸ πλοῖο;

—Δὲν μπορούσαμε, κύριε διοικητά, νὰ μείνωμε μεις καὶ νὰ φύγουν οἱ ἄλλοι.

—Μὰ θὰ φύγετε ἀργότερα ἐσεῖς. “Υστερα ἀπὸ μιὰ βδομάδα.

—Κι’ ἂν δὲν προφτάξωμε; ρωτᾷ πάλι ὁ ἴδιος.

—Αὐτὸ εἶναι, κ. διοικητά! λέει κι’ ἄλλος.

“Ὁ Διοικητὴς γέλασε καὶ στὸ γέλιο του φάνηκε ὁ ἐνθουσιασμός του καὶ ἡ εὐτυχία του. “Ὅλοι εἴμαστε συγκινημένοι. Εἶχα τόσες φορές τύχει σὲ ἀναχωρήσεις μονάδων στοὺς ἄλλους πολέμους, μὰ ποτὲ δὲν εἶχαμε κατορθώσει νὰ παρουσιάσωμε «παρόντες» ὅλη τὴ δύναμη τῶν μονάδων μας. Πάντα ἓνα δυὸ ἦταν «σκαστοί». Αὐτὸ ποὺ παρουσιαζότανε σήμερα ἦταν τόσο ἀπροσδόκητο γιὰ ὅλους μας!

—Δυστυχῶς παιδιὰ μου, δὲν μπορῶ νὰ σᾶς πάρω.

Στὸ πρόσωπό των χύθηκε μιὰ λύπη φοβερή! Πάλι ὁ ψηλὸς στρατιώτης ἐτόλμησε.

—Βγάλετε δώδεκα ἄλλους, κ. διοικητά.

—“Α, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, λέει σοβαρὰ ὁ συνταγματάρχης. Τί θὰ κάνωμε τέτοιες στιγμές; ἀστεῖα; Παίζουμε; Δυστυχῶς θὰ βγῆτε ἔξω.

—“Οχι, δὲν βγαίνουμε, φώναξαν ὅλοι.

—Δὲν εἴστε καλά. Εἶπα ὅτι θὰ βγῆτε.

—“Οχι, κύριε διοικητά. Μὴ μᾶς βγάλετε, νὰ χαρῆτε τὰ παιδιὰ σας!

—Μὰ δὲν ἔχω παιδιὰ, εἶπε γελώντας ὁ διοικητὴς. Δυστυχῶς εἶμαι ὑποχρεωμένος.

—Δὲ θὰ βγοῦμε, κ. διοικητά. Καλλιὰ σκότωσέ μας.

—Θά πέσωμε στή θάλασσα! λέει ἓνας ἀπ' τοὺς δώδεκα κι' ἄρχισε νά κλαίη.

Ἐκεῖνος συνταγματάρχης τάχασε. Δυὸ δάκρυα φάνηκαν στὰ μάτια του. Ὅλοι μας εἴμαστε σὲ μιὰ συγκίνηση ἀλλοιώτικη. Δὲν τὴν ξανάχαμε αἰσθανθῆ. Ἐνας γιατρός πλησίασε τοὺς δώδεκα.

—Ἐ, παιδιά, μὴ φέρνετε σὲ δύσκολη θέση τὸν κ. διοικητή. Σᾶς ἐκτιμοῦμε γιὰ τὴν πατριωτικὴ σας προθυμία, μὰ δὲν μπορεῖ νά γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλετε.

—Κύριε γιατρέ, λέει πάλι ὁ ψηλός. Νὰ τὸ πιστόλι σου, κι' ἄγγιξε μὲ τὸ δάκτυλό του τὸ πιστόλι τοῦ γιατροῦ. Τράβα το. Σκότωσέ μας. Μὴ μᾶς ντροπιάσεις. Μὴ μᾶς..... κι' ἄρχισε νά κλαίη.

Ἐκεῖνος συνταγματάρχης δὲν μποροῦσε πιά νά κρατηθῆ· πῆγε κοντά του. Τὸν ἀγκάλιασε καὶ ξαπλώνοντας τὰ χέρια του σὰ νᾶθελε νά τοὺς ἀγκαλιάσῃ καὶ τοὺς δώδεκα, μὲ δάκρυα τοὺς λέει:

—Πηγαίνετε. Παλληκάρια μου, στίς θέσεις σας. Τὴν εὐθύνη τὴν ἀναλαμβάνω ἐγώ! καὶ τὰ λόγια τοῦ ἦταν τρεμουλιαστά.

Ὅλων τὰ μάτια εἶχαν γεμίσει δάκρυα. Οἱ δώδεκα χύθηκαν στὰ χέρια τοῦ συνταγματάρχη κι' ἄρχισαν νά τὰ φιλοῦν. Στρέφοντας τὰ μάτια μου γύρω γιὰ νά κρύψω τὴν συγκίνησή μου εἶδα στὰ εἴκοσι τζάμια τῶν παραθύρων τοῦ καπνιστηρίου ὡς ἑκατὸ ζευγάρια μάτια στρατιωτῶν ποὺ παρακολουθοῦσαν ἀπ' ἔξω τὴ σκηνὴ αὐτή. Τότε κατάλαβα πῶς οἱ «δώδεκα λαθρεπιβάτες» εἶχαν προσυεννόησι μὲ τοὺς ἄλλους, μὰ κανένας δὲν τοὺς εἶχε μαρτυρήσει. Ἄμα βγῆκαν ἔξω ἀπ' τὸ καπνιστήριον οἱ δώδεκα, ἓνα τρομερὸ «ζήτη» ποὺ τράνταξε τὸ βαπόρι, ἀκούστηκε ἀπ' τοὺς στρατιωτῆς μας.

—Αὐτὸ, κύριοι ἀξιωματικοί, ποὺ συνέβη τὴ στιγμὴ αὐτὴ φαντάζομαι νά παρουσιάζεται πρώτη φορά. Τὸ θεωρῶ τιμὴ γιὰ τὸ σύνταγμα μας. Πρέπει ὅλοι

μας νά τὸ θεωρήσωμε σ' ἄν τὴν πιὸ τίμια καὶ πιὸ δοξοφόρα ἀφειτηρία, λέει ὁ συνταγματάρχης καὶ παίρνοντας τὸ πακέττο του ἄρχισε νά καπνίζει ἀπολαυστικά ἓνα τσιγάρο.

—Καπνίσετε, ὅλοι, μᾶς λέει. Ξεκουράστηκα. Ἔγινα φτερό!

* *

Τὸ πρωῖ στίς ἑφτά τὰ ἔννια μεταγωγικά βγήκαν ἀπ' τὸ λιμάνι. Μᾶς ἔζωσαν ἔξη ἀντιτορπιλλικά Ἑλληνικά καὶ Ἄγγλικά καὶ ξεκινήσαμε. Γύρω στὸ λιμάνι καὶ στὰ ὑψώματα ἦσαν χιλιάδες κόσμος ποὺ παρακολουθοῦσε τὴν ἀναχώρησή μας. Ἐκεῖ θὰ εἶναι καὶ ἡ Ρίτα. Ἔννοισωα στὸ λαιμό μου ἓνα κόμπο νά μὲ πνίγη. Ἦθελα νά κλάψω! μὰ γρήγορα εἶπα δυνατά: «Ντροπή!» καὶ κοίταξα τὸ πέλαγος ποὺ ἀνοίγότανε μπρὸς μας.

Ἡ θάλασσα γιालί. Ὁ οὐρανὸς κατακάθαρος. Τὰ βουνὰ ὀλόφωτα. Κι' ἡ διαύγεια τῆς ἀτμόσφαιρας τέτοια, ποὺ διακρίναμε καὶ τίς ἐλάχιστες μακρινὲς λεπτομέρειες. Κάθε βαπόρι ἄφηνε πίσω του στὴν ἀρχὴ ἓνα λευκὸ καὶ σκούρο ὅσο μάκρανε δρόμο. Οἱ στρατιῶτές μας τραγουδοῦσαν, γελοῦσαν, συζητοῦσαν μεγαλόφωνα. Οἱ δώδεκα ποὺ παρακολουθοῦσα σ' ὅλο τὸ ταξίδι μὲ προσοχὴ, εἶχαν κοιμηθῆ. Ἡ συγκίνηση τοὺς εἶχε ἐξαντλήσει. Στὸ μεσημεριανὸ συσσίτιο πῆγα κοντά τους. Αὐτοὶ δὲν ἔτρωγαν. Δὲν τοὺς εἶχαν ἐφοδιάσει μὲ τροφές. Ἀπὸ ἓνα περιεργὸ αἴσθημα ντροπῆς δὲν ἐζήτησαν νά φᾶν. Στέκομαι καὶ τοὺς κοιτάζω. Κοκκινίζουν. Νά ἓνα ἀρκετὰ σοβαρὸ πρόβλημα γιὰ νά ἐρευνηθῆ κανένας τὴν ψυχὴ τῆς μάζας, ποὺ πάντα ἔχει διαφορετικὴ διάνοηση ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου. Γιατί τάχα οἱ δώδεκα αὐτοὶ νέοι δὲν εἶχαν τὴν ὑπομονὴ νά περιμένουν; Γιατί βιάστηκαν νά πηδήξουν στὸν κίνδυνο, ποὺ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ χαμοῦ καὶ τοῦ θα-

νάτου; Πῶς κατάρθωσαν ἔτσι βιαστικά νά συντονίσουν τίς σκέψεις των καί νά ἐνεργήσουν ὡς σύνολο; Ἦταν ἄρα γε τὸ ἐλατήριό τους ἡ ἐνστικτώδης σοφία, ποῦχει κάθε ἄνθρωπος, ποῦ τοῦ φωνάζει πῶς ἓνας ἄνδρας δρᾶ ἀνδρικώτερα καί δυναμικώτερα, ὅταν ἔχη συγγενικό περιβάλλον; Ἦξεραν πῶς μιᾶ μονάδα στρατοῦ ὅταν ἔχη ὁμοιογενῆ στοιχεῖα, συγγενεῖς, ὁμοχωρίους, συμπατριῶτες, δρᾶ πιὸ σταθερά καί πιὸ ἀποδοτικά; Αὐτὸ μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία πολλές φορές στοὺς ἄλλους πολέμους νά τὸ ἐκτιμήσω καί νά θεωρήσω ἀνάγκη τὴν τοπικὴ ὁμοιογένεια μιᾶς στρατιωτικῆς μονάδος. Μὰ τοῦτοι οἱ δώδεκα, ποῦ νά ξέρουν τέτοια πράγματα, ἄπειρα ἀκόμα παλληκάρια τοῦ πολέμου, ὅπως εἶναι; Ἄλλὰ μήπως τοὺς παρακίνησε ἡ ντροπὴ πῶς θὰ παραπόμηναν ἀπὸ τοὺς ἄλλους χωριανούς των καί θ' ἀντίκρουζαν τὰ εἰρωνικά χαμόγελα ἐνός ἢ μιᾶς χωριανῆς των, σὰν θὰ μάθαινε πῶς ἔφυγε ὁ δικός της κι' ἔμειναν αὐτοί; Ἴσως κι' αὐτό, γιατί ἀπὸ κληρονομικὴ ἀνάμνηση ξέρουν τί πάθαιναν οἱ πρόγονοὶ των σὰν δὲν πρόφταναν νά λάβουν μέρος στὴ μάχη, ποῦ ἔδιδαν οἱ χωριανοὶ των σὲ μία, ἔστω καί μακρυνὴ ἀπόσταση, ἢ σὰν βραδυποροῦσαν ἔστω καί ἀκούσια. «Καλῶς τὴ χωριανὴ» τοῦ φώναζαν οἱ γυναῖκες ἂν τύχαινε καί φαινότανε στὸ χωριό, ἐν ᾧ γινότανε ἡ μάχη. «Γιατί φορεῖς ἀντρίστिका;» τὸν ρωτοῦσαν ἀπ' ὅπου περνοῦσε. «Ἰιιι! Για δέτε μιᾶ γυναῖκα μὲ ἀντρίκια ροῦχα!» φώναζαν οἱ ἄλλες. «Στὴ σκάφη! στὴ σκάφη! καλὴ μέρα γιὰ μπουγάδα!» τοῦ βροντοφωνοῦσαν ἀπ' τὰ δώματα οἱ κοπελοῦδες καί οἱ γέροι μὲ θλιμμένο πρόσωπο στεκόντανε καί τοὺς ἔφρασαν τὸ δρόμο καί δείχνοντάς τους πρὸς τὴ διεύθυνση τῆς μάχης τοὺς ἔλεγαν: «Νά ὁ δρόμος. Λάθος ἔκαμες. Παραστράτησες!» Ποιὸς ξέρει; Ἴσως κι' αὐτές οἱ κληρονομικὲς φωνές. Μὰ πῶς μπόρεσαν νά συμφωνή-

σουν δώδεκα; Ένας ή δυό θά τό θεωρούσα φυσικό. Μά δώδεκα; Αυτό ήθελα νά μάθω. Δέ μπορούσα νά τό μαντεύσω. Γι' αυτό άφ' ού φρόντισα νά τους δοθῆ συσσίτιο, πού αυτοί δέχτηκαν άμίλητοι και σοβαροί και άφ' ού τους είδα νά τελειώνουν τό φαγητό τους, φώναξα τόν ψηλό πού είχε λάβει τό λόγο πρώτος χθές βράδυ και τόν ξεμονάχεψα στην καμπίνα μου.

—Έλα, πές μου την άλήθεια. Σ' έξετίμησα χθές βράδυ και σε θεωρώ άντρα πού δέν μπορεί νά πῆ ψέμματα. Ποιός άπ' όλους σας είχε την πρώτη ιδέα νά μπήτε λαθραία μέσα στο πλοίο;

—Νά σās πώ την άλήθεια, κ. λοχαγέ; Κανέννας μας.

—Άμὲ τότε πώς τ' άποφασίσατε! Πώς συμφωνήσατε;

—Καθόμαστε ύστερα άπό την άνάγνωση των όνομάτων κείνων πού θάφευγαν με τό λόχο μας στο μικρό σπιτάκι πούχαμε κάμει ταβέρνα. Είμαστε άμίλητοι. "Όλοι λυπημένοι. Ένας άπ' όλους μας άναστέναξε. "Ο Τσιτερής. «Γιατί άναστενάζεις;» τονέρωτᾶ ό Κουβάκης. «Έ, έτσι, μοῦρχεται. Και γιατί δέ μιλείς έσύ;» «Δέν ξέρεις τό γιατί;» τόν ρωτᾶ κι' αυτός. «"Όλοι τό ίδιο έχομε στο νοῦ μας» λέει ό Κόντος και ό ένας κοίταξε τόν άλλο, έτσι πού μιᾶ στιγμή βρέθηκαν τᾶ μάτια μας νά μιλοῦν. Χωρίς λέξεις είπαμε τᾶτι είχαμε νά ποῦμε. «Άκλουθοῦμε, μωρέ;» τους λέω κι' έγώ. «Άκλουθοῦμε!» φώναξαν όλοι. Και αστρώσαμε τό σχέδιο κι' έτοιμάσαμε τᾶ πράγματα μας τῆ στιγμή πού έτοιμάζαν κι' οί άλλοι τᾶ δικά των. Ποιός θᾶ μᾶς καταλάβαινε. Θᾶ κάναμε τέσσαρες τριάδες και θᾶ κολλούσαμε. «"Οχι» λέει ό Κόντος· «θᾶ μᾶς βροῦνε γιατί θᾶ μετρήση κάθε λοχίας τίς τριάδες του κι' ίσως νά διαβασουνε και την κατάσταση τοῦ λόχου». "Όλοι σκεφτόντανε τόν κα-

ταλληλότερο τρόπο νά μὴν πιαστοῦμε. Δέχτηκαν τὴ γνώμη μου νά ξεκινήσωμε λίγο πιὸ πίσω ἀπὸ τὸ λόχο. Ἐκάμαμε ὀπισθοφυλακὴ! μοῦπε γελώντας. Ποιὸς θὰ καταλάβαινε πῶς χωρὶς διαταγὴ φεύγαμε; Θὰ μπαίναμε μέσα στὸ βαπόρι κολλημένοι σ' ἓνα λόχο καὶ κανεὶς δὲ θὰ τῷπερνε μυρωδιά. Ἔτσι κι ἔγινε. Σ' ἄν ἐβράδιασε κολλήσαμε στὸ λόχο σας, κ. λοχαγέ. Ἄν δὲν ἐδιαβάζετε κατάλογο, δὲν θὰ τὸ καταλαβαίνετε. Μὰ ὁ κατάλογος.....

—Καλά. Πῶς σὲ λένε;

—Γιώργη.....

—Καλά, Γιώργη. Μὰ γιατί βιαστήκετε;

—Ἔ, ἀπὸ ντροπὴ!

—Ἄφ' οὗ δὲν σὰς διέταξαν νά φύγετε, δὲν ἔχετε καμμία εὐθύνη.

—Ἄμε τοῦλόγου σου, κ. λοχαγέ, νά δίνης ἀναφορὰ στὸν κόσμο! Ποῦ θὰ τῷξере ὁ κόσμος; Θὰ μᾶς ἔβλεπαν ποῦ παραπομείναμε καὶ καθέννας θ' ἄλεγε ὅτι ἤθελε μὲ τὸ νοῦ του.

—Καλά, παιδί μου. Πήγαινε· καὶ τὸν κτύπησα στὸν ὄμο.

Χαιρέτησε ζωηρὰ καὶ ἔκαμε κανονικὴ μεταβολή.

—Δὲ μοῦ λές, Γεώργη. Θέλεις νά σὲ πάρω μαζί μου;

Στράφηκε μὲ χαρὰ καὶ ζωηρὰ μοῦ φώναξε.

—Θὰ εὐχαριστηθῶ πολὺ, κ. λοχαγέ.

—Καλά, θὰ σὲ πάρω ἵπποκόμο μου.

Ἔφυγε χαρούμενος καὶ φτερωτός! Βγήκα πάνω στὴ γέφυρα.

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία τῶν δώδεκα παλληκαριῶν μοῦφερε ἄλλες σκέψεις. Ξεμοναχεμένος τὴν ὥρα αὐτὴ τίς ξεκαθαρίζω.

Τώρα τὸ ἔθνος μας ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸ καὶ ἄγριο.

Τὸν ἀγῶνα του ὑποβοηθεῖ ἡ ἀνάμνηση τοῦ παρελ-

θόντος και ἡ σκέψη τοῦ μέλλοντος. Ποτάμια αἷμα ἔχυσε τὸ ἔθνος μας ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῶν προγόνων τῶν σημερινῶν ἐχθρῶν μας και μαυρο και σκοτεινὸ θά ξημέρωνε τὸ αὔριο, ἂν οἱ ἀπόγονοι τῶν Ρωμαίων και Βενετσάνων κατῶρθωναν νὰ μᾶς κατακτήσουν και πάλι.

* *

Δὲν θὰ χαμηλώσουν τὰ βουνά, δὲν θὰ γεφυρωθοῦν οἱ χαράδρες! ἀλλὰ ὁ Ἕλληνας στρατιώτης φτεροπόδαρος θὰ πηδήξῃ τις χαράδρες και θ' ἀνεβῆ στὶς κορφές.

Θὰ πάρῃ σύμβολό του τὴν ἠχώ τοῦ περίφημου «ἀέρα» ἀπ' τὰ ἠπειρωτικὰ βουνά και ὁ ἀέρας θὰ γίνῃ σίφουνας, κι' ὁ σίφουνας λαίλαπας.

Οἱ ψυχές τῶν ἠρώων ποῦχουν βάψει μὲ τὸ αἷμά των τὴν ἱερὴ γῆ τῆς Βορείου Ἡπείρου θᾶναι οἱ ὀδηγοὶ και τὸ νέο Ἑλληνικὸ θαῦμα θὰ φωτίσῃ τὴν οἰκουμένη.

Σ' ὄλο τὸ μᾶκρος τῶν συνόρων ἀντρειωμένα ἢ Ἑλλάδα μὲ τὰ παιδιὰ της ὀρθά και ἔτοιμα πρὸς ἄλμα, περιμένουν νέα προσταγή. Καὶ σ' ὄλους ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς μάχης, ὡς τὸ τελευταῖο χωριουδάκι τῆς Ἑλλάδας τὸ πνεῦμα τῆς νίκης εἶναι τὸ δυνατὸ κίνητρο.

Αὐτές οἱ σκέψεις ἦσαν γέννημα τοῦ συγκινητικοῦ ἐπεισοδίου τῶν κρυμμένων στρατιωτῶν ποῦ σὰν λαθρεπιβάτες ζητοῦσαν τὸ πᾶν στὸν πόλεμο.

Τὰ βαπόρια ἔπλεαν σὲ τάξη κανονικὴ και τὰ παλεμικὰ στριφογυρνοῦσαν γύρω μας. Οἱ ἄνδρες τραγουδοῦσαν, γελοῦσαν, κουβέντιαζαν. Ἄλλοι σταυροπόδι, ἄλλοι μισοπλαγιασμένοι κι' ἄλλοι ἀνάσκελα πάνω στὶς κουβέρτες των.

Δίπλα ἀπ' τὴν καπνοδόχο κουβέδιαζαν δύο. Δὲ μ' ἔβλεπαν. Τέντωσα τ' αὐτί μου. Ἦθελα νὰ παρακολουθήσω τις σκέψεις των χωρὶς νὰ μὲ βλέπουν

για νά τς δώ καθαρώτερα.

—Καί τι σοῦπε, μωρὲ Νικολῆ, σάν τὴν ἀποχαιρέτισες;

—Νά πᾶς, Νικολῆ μου, στὸ καλὸ καὶ νά γυρίσης γερὸς καὶ καλός. Μὰ τὸ νοῦ σου μὴ μοῦ τῆ σκαρώσης καὶ μοῦ φέρης καμμιά Ἰταλίδα, γιατί θά τῆς βγάλω τὰ μάτια.

—Ἐ, μωρὴ Μαρία, τρελλὴ ποῦσαι! Ἐμένα, μωρή, θ' ἀκολουθήξῃ ἡ Ἰταλίδα καὶ θ' ἀφήσῃ τὸ δεκανέα ἢ τὸ λοχία ἢ τὸν ἐπιλοχία;

—Καὶ εἶναι δύσκολο νά γενῆς καὶ σὺ λοχίας καὶ ἐπιλοχίας ἀκόμα; Ξέρω τί τρελλὸς εἶσαι, ἅμα μπαίνεις σὲ καυγᾶ καὶ βάνω μὲ τὸ νοῦ μου τί μπορεῖς νά κάνῃς καὶ στὸν πόλεμο.

—Σῶπα σύ, Μαρία μου, καὶ θά γυρίσω νά παντρευτοῦμε.

—Κι' ὕστερα;

—Ἦστερα; Τί ὕστερα; δὲν καταλαβαίνεις; τὴ φίληκι' ἔφυγα· καὶ σὲ λίγο. «Κακομοίρα ἡ Μαρία. Εἶναι καλὴ κοπέλλα. Δουλεύει σὰ σκλάβα». Καὶ πάλι σὲ λίγο. Μὰ δὲ μοῦ λές, μωρὲ Ἀριστείδη, ἐσύ δὲν ἀγάπησες ἀκόμη;

—Ἐγὼ ἂν δὲ παντρέψω τὴ μεγάλη ἀδερφή μου τὴ Φρόσω, δὲν παντρεύομαι. Τρεῖς ἀδερφάδες καὶ μιὰ μάννα χήρα, νά τς ἀφίσω ἀπροστάτευτες γιὰ νά κάμω τὸ κέφι μου; Ντροπὴ.

—Ἐχεις δίκιο, μὰ.....

—Τί μὰ καὶ ξεμά. Ἔτσι ἦτανε τῆς μοίρας μου. Μὰ μετὰ τὸν πόλεμο θά προσπαθίσω ν' ἀποκαταστήσω τὴ Φρόσω κι' ὕστερα θά ζητήσω νάβρω κι' ἐγὼ καμμιά κοπέλλα, γιατί περνοῦνε τὰ χρόνια. Εἴκοσι πέντε χρόνων εἶμαι. Ἐ;

—Ἄν γυρίσωμε, κακομοίρη μου! Μὰν τὰ κακάρωσωμε; Δὲν τὰ λογαριάζεις τὰ τάνξη; Εἶναι λέει τοῦ δαιμόνου μηχανές.

—“Ε; ότι είναι άπ’ τὸ Θεὸ γραφτὸ ὀπίσω δὲ γυρίζει! καὶ μετὰ τὴ μοιρολατρικὴ αὐτὴ ἡρέμηση ἄρχισαν νὰ σιγοτραγουδοῦν.

Καθένας τους ἔχει ὀλόκληρο ξεχωριστὸ κόσμο. Στὴ ζωὴ τοῦ ἑνὸς δὲ βρίσκεις καμμιά ὁμοιότητα μετὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου. Ἄλλες σκέψεις, ἄλλοι σκοποὶ, ἄλλα ὄνειρα καὶ μέσα σ’ ὅλα σ’ ἄν διάφανη, ποὺ δὲν κουράζει κανένα τους, ἡ ἰδέα τοῦ πολέμου καὶ τοῦ κινδύνου ποὺ τοὺς περιμένει. Καθένας τους ἔχει τίς στενοχώριες του, τοὺς πόνους του, τὰ εἰκογενειακά του προβλήματα, μὰ σ’ ἄν ἀπὸ Θεοῦ βουλή τὰ ξεχνοῦν ὅλα στὴν ἀποβάθρα κι’ ἀρχίζουν νὰ τραγουδοῦν μόλις τὸ καλοσκεφθοῦν.

Οἱ μιλιές, τὰ τραγούδια, τὰ γέλια τῶν στρατιωτῶν, ποὺ εἶναι πλαγιασμένοι στὴν κουβέρτα καὶ κάτω στὸ δεῦτερο κατάστρωμα, δίνουν τὴν εἰκόνα κυψέλης στὰ βαπόρι μας, ποὺ τὰ μελίσσια τῆς βοοῦν καὶ δὲν μπορεῖς νὰ ξεκαθαρίσης, ἕνα χωριστὸ, μοναχέμενο βούϊσμα.

* *

Ἐβράδιαζε. Ὁ ἥλιος τραβοῦσε καταπόρφυρος πρὸς τὴ δύση του. Ἡ θάλασσα πάντα κάλμα. Μῆτε τὸ παραμικρότερο ἀγεράκι δὲν ἐνοχλοῦσε τὸ γιαλὶ τῆς θάλασσας ποὺ ὅσο πῆγαινε γινότανε καὶ πιὸ σταχτί. Τώρα γινότανε πιὸ σκοῦρο, κι’ ἀκόμα πιὸ σκοῦρο σὲ λίγο, ὥσπου γίνηκε μῶβ.

Οἱ ἄνδρες πῆραν τὸ βραδυνὸ τους συσσίτιο. Ἐτοιμαζόντανε νὰ κοιμηθοῦν. Ἀπ’ τὴν κουπαστὴ κάθε τόσο πετοῦσαν στὴ θάλασσα ἀποκάθαρα.

—Στὴ θάλασσα τὰ πορτοκαλλόφυλα μὴ γλυστρήση κανένας σας! φώναζε κάθε τόσο ἕνας λοχίας, ποὺ πῆγαινε κι’ ἐρχόντανε μέσα στίς σειρὲς τῶν στρατιωτῶν.

Πῆγα νὰ δῶ τοὺς «δώδεκα» ξένους μου, ποὺ ἦσαν κατὰ δικοὶ μου, ἀφ’ οὗ μοῦκαμαν τὴ χαρούμενη

τιμή νά προτιμήσουν τὸ λόχο μου. Ὁ συτιστὴς τοὺς εἶχε φροντίσει κι' εἶχαν φάει κι' αὐτοί. Ὁ Γεώργης ξεπετάχθηκε πάνω καί με στάση ἄμεμπτης «προσοχῆς» με χαιρέτισε σοβαρά. Ξεπετάχθηκαν κι' οἱ ἄλλοι.

—Καθῆστε, παιδιά! Καθῆστε στὴν ἡσυχία σας. Ξεκουραστήτε. Εὐτυχῶς ἡ θάλασσα σήμερα μᾶς εἶναι πολὺ στοργικὴ. Ἔ;

—Μάλιστα, κ. λοχαγέ.

—Μὰ καθῆστε.

Ἐκάθησαν. Περίεργο. Αὐτοὶ οἱ δώδεκα δὲ μιλοῦσαν, δὲ γελοῦσαν. Εἶχαν πάρει μιὰ σοβαρότητα βαριά καί ἀξιόπρεπη. Τὸ ὕφος τους δὲν ἦταν πιά κουρασμένο ὅπως χθὲς τὴ νύκτα, ποῦδειχνε τὸν κόπο τους γιὰ νά πετύχουν μιὰ τόσο μεγάλη πράξη. Ἀλλὰ τοὺς εἶχε ἀπομείνει στὰ πρόσωπα ἡ ἀξιόπρεπη σοβαρότητα τῆς χθεσινῆς συγκινητικῆς στιγμῆς. Σὰ νά μὴν ἤθελαν νά γελάσουν, γιὰ νά μὴ χαλάσουν τίς ζαρωματιές, ποὺ εἶχε ζωγραφίσει στὰ πρόσωπά των ἡ ἱερὴ συγκίνηση ὅλων μας.

* *

Φτάσαμε μεσάνυκτα. Ἄρχισε ἡ ἐκφόρτωση τῶν ἀλόγων καί τῶν μουλαριῶν. Τὸ πρωτὶ μόλις χάραζε ἄρχισε καί ἡ ἀποβίβαση. Οἱ στρατιῶτές μας δὲ μιλοῦσαν πιά. Φορτωμένοι τοὺς γυλιούς τῶν περιμέναν ἀμίλητοι τὴ σειρά τους νά βγοῦν.

Ἄμα βγήκαμε στὴν προκουμαία παρατάξαμε τὸ λόχο μας. Στὴν οὐρὰ του σὲ τέσσερις τριάδες τοποθετήθηκαν οἱ δώδεκα «ξένοι» μας.

—Βάλ' τους πρώτους, λέω στὸν ἐπιλοχία. Μὲ κάθε τρόπο πρέπει νά τοὺς κρατήσωμε στὸ λόχο μας.

—Μάλιστα, κ. λοχαγέ, φαίνονται καλοὶ στρατιῶτες.

—Τὸ ἀπέδειξαν. Εἶναι πατριῶτες θερμοί.

Σὲ λίγο πῆγα στὸ διοικητὴ κοντά.

Πάντα μοῦ ἦταν εὐγενικὸς φίλος καί τώρα ποὺ ὕπη-

ρετούσα στο σύνταγμα του, εύρηκε την εύκαιρία νά μου κάνη τιμητικές διακρίσεις πού με στενοχωρούσαν, γιατί με ξεχώριζαν από την Ισότητα πού πάντα ζητούσα ως άποδοτική ανάγκη ανάμεσα στους άξιωματικούς και πού κάποτε διάφορες σκέψεις μουδειχναν την ανάγκη τής Ισότητας αύτης και ανάμεσα και στους στρατιώτες.

—Λοιπόν; ώραϊα, έ;

—Πάρα πολύ ώραϊα, κ. διοικητά. Τό ταξίδι μας ήταν θαυμάσιο! έ;

—Τους δώδεκα πού τους έχεις;

—Νάτους!

—Τι θά τους κάνωμε τώρα;

—Θά σ'α παρακαλέσω θερμότατα νά μου τους αφήσετε.

—Μά πώς;

—Θά βρεθούν άλλοι νά τους αντικαταστήσω, κ. διοικητά.

—Κεϊνον τόν ψηλό θά τόν πάρω μαζί μου.

—"Οχι, κ. διοικητά. Μή τους χωρίσωμε. Μιά ιδέα τους ήνωσε. "Αποτελούν ένα σύνολο. Μήν τό χαλαρώσωμε.

—Σά νάχης δίκηο.

—Θά δήτε ότι ως ομάδα για δύσκολες άποστολές, αυτοί οί δώδεκα θά παίξουν ρόλο.

—Κι' εγώ δέν τό θεωρώ άπίθανο.

Με τή συνομιλία μου αύτη κατώρθωσα νά πάρω στο λόχο μου τους δώδεκα αυτούς άνδρες κι' αύτό μ' εύχαρίστησε πολύ. "Αμα τ'όμαθαν δέν μπορούσαν νά συγκρατήσουν τή χαρά των.

Μετά κάμποσες ήμέρες είχαμε συμπληρώσει τόν έφοδιασμό μας κι' έφύγαμε με τό σιδηροδρομικό συρμό τής Μακεδονίας. "Ο συρμός ξεκίνησε βράδυ κι' έτσι δέν πρόφθασα νά χαρώ τό πέρασμά μας από διάφορα τοπεϊα, πού είχα ξαναπεράση τώρα και εί-

κοσι ένα χρόνια γυρίζοντας πίσω από μιὰ ἄλλη νικηφόρα ἐκστρατεία. Σκοτείνιασε γρήγορα καὶ δὲ διακρίναμε ἀπὸ τὰ παράθυρά μας παρά λίγα μακρυσμένα θαμπὰ φῶτα καὶ ἄλλα ποὺ ἄνοιγαν καὶ κλειοῦσαν πολὺ γρήγορα. Καθισμένος στὴ γωνιά τοῦ βαγονιοῦ ἔκλεισα τὰ μάτια μου. Ἦθελα νὰ ξαναδῶ τίς σκέψεις μου καὶ νὰ τίς ξεκαθαρίσω. Μὰ ἀσυνήθιστος ἀπὸ τὸ θόρυβο τοῦ τραίνου, σὰν ἐπαρχιώτης ποὺ ἤμουν, δὲν μπορούσα νὰ συγκεντρωθῶ καὶ ἄνοιξα τὰ μάτια μου καὶ κατάντησα νὰ κάνω πολλαπλασιασμούς! Πολλαπλασίαζα τὸ ἐννιά μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κτύπων ποὺ ἔκαναν μέσα σ' ἓνα λεπτὸ οἱ ράγες κάτω ἀπὸ τίς σιδερένιες ρόδες τοῦ βαγονιοῦ ποὺ βρισκόμουνα, καὶ τὸ γινόμενο πολλαπλασίαζα μὲ τὸ ἐξήντα γιὰ νάβρω πόσα χιλιόμετρα τρέχαμε τὴν ὥρα. Διαρκῶς ἔλεγα μέσα μου κοιτάζοντας τὸ λεπτοδείκτη τοῦ ρολογιοῦ μου.

—“Ἐνα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε..... κάποτε ἔφταναν στὰ ἑβδομήντα. Γρήγορα ἔκανα πολλαπλασιασμὸ μὲ τὸ ἐννιά, ὅσο εἶναι τὸ μῆκος τῆς σιδερένιας ράγιας τοῦ σιδηροδρόμου. Εὔρισκα πὼς τρέχαμε μὲ ταχύτητα τριάντα ἑπτὰ χιλιομέτρων.

Μὰ κάποτε οἱ χτύποι ἔφταναν τοὺς ὀγδόντα δύο καὶ τότε ἡ ταχύτητα μας ἔφτανε στὰ σαράντα τέσσερα χιλιόμετρα, γιὰ νὰ ἐλαττωθῇ πάλι σὲ λίγο.

Παρακολουθώντας τοὺς κτύπους ποῦκανε κάθε ράγια, συνήθισα σιγά-σιγά στὸ θόρυβο, τόσο, ποὺ μου κατάντησε ἡσυχία. Οἱ ἀξιωματικοὶ μου μέβλεπαν πὼς παρατηροῦσα τὸ ρολόι μου καὶ ἔκανα ὑπολογισμούς καὶ κοίταξε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο περιέργα καὶ χαμογελοῦσαν. Σὰν νὰ μ' ἔπαιρναν γιὰ τρελλό. Δὲν τοὺς μίλησα, γιατί φοβήθηκα πὼς θά μου ἄρχιζαν κουβέντες κι' αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν εἶχα διάθεση γιὰ μιλιές. “Ὁχι.” Ἦμουν κουρασμένος πολὺ. Τόσοι κόποι γιὰ τὴν προετοιμασία! Τόσα προβλήματα! Ἰ-

σως μικρά και εύκολόλυτα! μά πολλά, πάρα πολλά!

Μόλις λίγες ώρες μούχαν μείνει ἐλεύθερες για νά περιπατήσω λίγο στην ἀγαπημένη μου Ἀθήνα και νά ξαναθυμηθῶ, περνώντας τις παλιές μου γνώριμες συνοικίες, πότε χαρές και πότε λύπες, πού ἡ μακρυνή ἀπόστασή των, μού τις ἔκανε σχεδόν ἀδιάφορες σάν τὸ ξαναδιάβασμα παλιού πολὺ γνωστοῦ μου βιβλίου.

Τώρα ὅμως ἡ Ἀθήνα εἶχε ἀλλάξει. Τόσος κόσμος! και τόσος θόρυβος. Τρομερὸς θόρυβος για τ' αὐτιά ἐνὸς ἐπαρχιώτη. Παρακολουθοῦσα τοὺς διαβάτες, Ὅλοι ἔτρεχαν σάν μυγιασμένοι. Ὁ οἶστρος τῆς ἀνάγκης τοὺς μυγίαζε. Ἐτρεχαν, ἔτρεχαν ὅλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά. Κι' ἂν κανένας γέρος βραδυποροῦσε ἀπὸ ἀδυναμία, ἔβλεπες στὰ μάτια του νά διαγράφεται ὁ πόνος, ὄχι για τίποτε ἄλλο, ἀλλά γιατὶ δὲν μποροῦσε κι' αὐτὸς νά τρέχη.

Στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπαρχιώτη ἡλικιωμένου μπορεῖς νά διακρίνης τὴ γαλήνη μιᾶς σχετικῆς εὐτυχίας, γιατὶ δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νά βιάζεται. Ποῦ θά πάη; Θά φθάση, ὅτι κι' ἂν γίνη, ἐκεῖ πού πρέπει νά φθάση. Μά ἐδῶ; στὴν πολὺβοη μεγαλούπολη, πού τὸ πρῶτο ἐφόδιο, πού πρέπει νάχη κανένας, εἶναι ἡ γρηγοράδα κι' ἡ κατασοσύνη, τὰ γερατειά εἶναι πολὺ δυστυχημένα, γιατὶ δὲν μποροῦν νά τρέχουν.

Ἐπειτα αὐτὴ ἡ ἀνελεύθερη ὑποχρέωση, πού δημιουργεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς προστασίας τῆς ζωῆς σου και τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, νά περνᾶς θέλοντας και μὴ στὸ διάδρομο πού σου κάνουν αὐτὰ τὰ μπρούτζινα καρφιά! Τί τρομερό! Ἐχεις τὴν αἴσθηση περνώντας τα, πῶς δὲν εἶσαι ἐλεύθερος, ἀλλὰ αἰχμάλωτος μιᾶς ἀνάγκης.

Ἴσως γι' αὐτὸ εύκολα μπορεῖς νά δῆς στὰ πρόσωπα ὄλων, πού μένουν σὲ μεγαλουπόλεις, πῶς τοὺς λείπει ἡ συγκίνηση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Τὰ πρό-

σωπά τους εἶναι σύνθετα. Ὀλόκληροι κόσμοι! Ἐχουν χάσει τοὺς ἑαυτοὺς των μὲς στὸ θόρυβο. Δὲν μποροῦν νὰ συγκεντρωθοῦν. Τρέχουν μὲ ἀγωνία. Μόνο κάπου-κάπου θὰ συναντήσης κανένα ἀλητάκο πού τραγουδᾷ σπρώχνοντας τὸ βιαστικὸ πλῆθος. Τραγουδᾷ σὰ νᾶναι μόνος, κατὰμονος. Ὀλος ὁ ἄλ-

Ἡ ὀρθὴ σκέψη τοῦ στρατιώτη μου μ' ἔκαμε σὲ λίγο
ν' ἀνεβῶ στ' ἄλογό μου

λος κόσμος τοῦναι τέλεια ἀδιάφορος. Ἔτσι περνᾷ ἀπὸ παντοῦ τραγουδῶντας καὶ γελᾷ γιὰ τὸ κάθε τι. Μεγάλος περιφρονητὴς τοῦ θορύβου καὶ τῆς βιοπέλης ὁ μικρὸς ἀλήτης. Δίδει μιὰ στήν τραγιάσκα του καὶ τὴν χώνει ὡς τ' αὐτιά του καὶ τραγουδᾷ ὀ-

λο τραγουδά. Αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειά. Δὲ βαρύνεσαι; Νὰ φροντίση γιὰ τὴ ζωὴ; Γιατί; Γιατί νὰ κοπιάζη; Θὰ βρῆ κάτι νὰ κάμῃ. Κάποιο θέλημα· κάτι θ' ἀρπάξῃ ἀπὸ τὶς μύστρος τῶν μανάβηδων. Σπουργίτης τῆς ζωῆς! "Ἐνα φτερούγισμα καὶ νὰ ἔνα παραπεταμένο σποράκι στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου! "Ἐνα σάπιο ἀχλάδι, ποῦχει πεταχθῆ στὸ ρύθρο τοῦ πεζοδρομίου ἢ κάποιο μῆλο ποῦ κατρακύλισε ἀπ' τὸν καλαισθητικὸ σωρὸ τοῦ μανάβη. Δὲ βαρύνεσαι! Τέτοια εἶναι ἡ ζωὴ σὰν δὲν τὴν παραφορτώσης μὲ ἀνάγκες. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὴν πολυφροντίζῃς.

Μὰ γιατί τὰ σκεπτόμουνα ὅλα αὐτὰ καὶ γιατί νόμιζα πὼς οἱ σκέψεις μου αὐτὲς εἶχαν κάποια σπουδαιότητα; Κοινά, πολὺ κοινά πράγματα.

Μὴ τάχα καὶ στὴν ἐπαρχία, ποῦναι ἀπλούστερη καὶ ἡρεμώτερη ἡ ζωὴ, ἔχει γιὰ ὅλους τὴν ἴδια γαλήνη; Καὶ κεῖ τὸ ἴδιο. Ἀγώνας καὶ κεῖ. Δὲν τρέχουν, γιατί δὲν τοὺς βιάζουν οἱ ἀποστάσεις. Μὰ ἔχουν ἄλλους ἀγῶνες, ἴσως σκληρότερους, γιατί δὲν ὑπάρχουν τὰ μέσα εὐκόλα γιὰ νὰ παλαίψῃς γιὰ κάτι πιὸ ἀποδοτικὰ, πιὸ δύσκολο.

"Ὅλα τὰ μπερδεμένα πράγματα μὲ τὶς ἀνακατωμένες ἰδέες θυμοῦμαι πὼς τὰ ξανασκέφτηκα βιαστικά σὰν περνοῦσα ἀπὸ τὴν ὁδὸ Αἰόλου καὶ χάθηκα μὲς στὸ πλῆθος τοῦ κόσμου ποῦ μπαινόβγαινε γιὰ ψώνια. "Ἐτρεξα νὰ βγῶ ἀπ' τὸ πλῆθος. Μὲ κούραζαν οἱ φωνὲς καὶ τὸ θέαμα τοῦ κόσμου. Μὲ γρήγορο βῆμα τράβηξα γιὰ τὸ μικρούλη νὰὸ τῆς Χρυσοσπηλιώτισσας. Μπήκα μέσα ξελαχανιασμένος, σὰν νὰ μὲ κυνηγοῦσαν.

—"Αχ! ἀναστέναξα μ' ἀνακούφιση. Προχώρησα στὸ παγκάρι. Πῆρα ἓνα κεράκι. Τὸ ἄναψα μπρὸς στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. "Ἐγειρα τὸ κεφάλι μου. Εἶπα μιὰ μικρούλα προσευχὴ κ' ἐφίλησα εὐλαβικά τὴν ὠραία εἰκόνα.

—Τι ὤμορφη πού εἶναι!

Κι' ὅμως δὲν ἦταν ἡ Παναγία ποῦχα μέσα μου. "Ὅχι! τὴν Παναγία πού αἰσθανόμουνα περισσότερο, τὴν εἶχα βρεῖ κάποτε στὸ μοναστήρι τῆς Κερᾶς στὶς πλαγιές τῶν βουνῶν τῆς Δίκτης. Στὴν εἰκόνα αὐτὴ τὸ μάγουλο τῆς Παναγίας εἶναι κολλημένο στοργικά στὸ μάγουλο τοῦ μικρούλη Χριστοῦ. Πάντα μου σ' ἄν βλέπω μιὰ εἰκόνα τῆς Παναγίας μοῦρχονται στὴ σκέψη μου οἱ χαρακτηριστικὲς λέξεις, «"Ἀσπιλη, ἀμόλυνη, ἄφθορη, ἄχραντη, ἀγνή»». Μὰ στὴν εἰκόνα αὐτὴ τῆς Κερᾶς μόνο μιὰ λέξη μουρμούριζα μὲ τὰ χεῖλη τῆς ψυχῆς μου: «Μάννα»! Γλυκεῖα μάννα! πού ἡ στοργὴ τῆς ξεπετᾶ μὲ τὴν ἀγία ματιὰ τῆς, γιὰ ὅλους μας. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ δὲν θὰ τὴν λησμονήσω ποτέ μου, ὄχι μόνο γιὰτὶ μέσα μου εἶναι σ' ἄν εἰκόνα «μάννας», ἀλλὰ καὶ γιὰ κάποια ἄλλη λεπτομέρεια. Τὸ παπουτσάκι τοῦ Χριστοῦ εἶναι βγαλμένο ἀπ' τὸ πόδι του καὶ κρέμεται μ' ἓνα κορδόνι. Ἡ ἀσήμαντη αὐτὴ λεπτομέρεια εἶναι πολὺ ἀνθρώπινη, πού φέρνει πολὺ κοντά μας τὸ Χριστό. Ὁ χριστούλης μὲ τὸ πεσμένο παπουτσάκι μᾶς πλησιάζει τόσο, πού σὲ καμμιὰ ἄλλη εἰκόνα δὲν μπορούμε νὰ τὸν βροῦμε τόσο ἀνθρωποποιημένο. Εἶναι δικός μας· κατὰ δικός μας. Σ' ὅλες τὶς εἰκόνες, γενικά σ' ὅλες, ὅσο κι' ἂν μᾶς τὸν παρουσιάζουν ἄνθρωπο, ἐμεῖς τὸν βλέπομε Θεό μας. Μὰ ἐδῶ εἶνε παιδί γλυκό, σ' ἄν τὰ παιδιὰ μας.

Θᾶμεινα φαίνεται πολλὴ ὥρα στὴ Χρυσοσπηλιώτισσα, γιὰμὶ ἅμα βγήκα ἔξω εἶδα πῶς εἶχε βραδυάσει πιά.

"Ὅλες αὐτὲς οἱ σκέψεις μ' ἀπασχολοῦσαν καὶ τώρα στὴ γωνιά τοῦ βαγονιοῦ, ποῦχα ξανακλείσει τὰ μάτια μου. "Ἦθελα νὰ κοιμηθῶ τὸ αἰσθανόμουνα ἀνάγκη.

* *

Μετὰ τέσσερις ἡμέρες εἶχαμε μπεῖ στὴ γραμμὴ

τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ σύνταγνά μας τράβηξε πρὸς τὸν τομέα τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἔτσι ἓνα ξημέρωμα ἀντίκρουσα πάλι τὰ γνωστά μου βουνά καὶ οἱ ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὸν πρῶτο μεγάλο πολιορκητικὸ πόλεμο, ποῦχαμε κάμει τέσσερις ὀλόκληρους μῆνες μπρὸς ἀπ' τὰ Γιάννενα, ἦρθαν πάλι ζωηρὲς καὶ ὀρμητικὲς γιὰ νὰ μὲ κάμουν νὰ χαρῶ καὶ νὰ κλάψω.

Κάτω κεῖ μακρὰ πού τὰ βοννά χαμηλώνουν μὲ τὴν ἀπόσταση, ἀγωνίστηκα τέσσερις μῆνες. Δοκίμασα ἐξαιρετικὲς χαρὲς σὰν ἔβλεπα πῶς καὶ ἡ δική μου συμβολὴ μοῦδινε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνδρικήῃς ὑπερηφανείας, ἀλλὰ δοκίμασα καὶ θλιβερώτατες λύπες, σὰν ἔχανα ἓνα-ἓνα τοὺς πρῶτους μου συντρόφους τῆς μάχης. Πόσο τᾶζησα τὰ βουνά ἐκεῖνα! Πόσο βαθειὰ μὲς στὴν ψυχὴ μου χαρακτήκαν οἱ γραμμὲς τους! Καὶ τώρα ἀκόμα μπορῶ νὰ ζωγραφίσω μὲ ἀκρίβεια ὅλες τίς παρυφῆς τους καὶ ν' ἀναπαραστήσω τοὺς κυματισμοὺς των ἀπὸ τὸ Σφελένικο ὡς τὸ Δρίσκο καὶ ἀπὸ τὸ Ὀλίτσικα ὡς μακρὰ στὸ βάθος στὰ Καστανοχώρια.

Ὅλοζώντανος προβάλλει στὴ φαντασίᾳ μου ὁ Δρίσκος, πού μὲς στὴν ψυχὴ μου τὸν ἔχω τοποθετήσει σὰν ἐπιτύμβια πυραμίδα ἐνὸς μεγάλου ὑπέροχου νεκροῦ.

Καλότυχοι οἱ νεκροὶ πού λησμονᾶνε τὴν πίκρα τῆς ζωῆς. ὄντας βυθίσει ὁ ἥλιος καὶ τὸ σούρουπο ἀκλουθήσει, μὴν τοὺς κλαῖς, ὁ καημὸς σου ὅσος καὶ νᾶναι.

Τέτοια ὥρα οἱ ψυχὲς διψοῦν καὶ πᾶνε στῆς λησμονιάς τὴν κρουσταλλένια βρῦση μὰ βοῦρκος τὸ νεράκι θὰ μαυρίση, ἂν στάξει γι' αὐτοὺς δάκρυ ὅθε ἀγαπᾶνε

Κι' ἂν πιοῦν θολὸ νερὸ ξαναθυμοῦνται διαβαίνοντας λιβάδια ἀπ' ἀσφοδίλη πόνους παληοῦς· πού μέσα τους κοιμοῦνται.

“Α δὲ μπορεῖς παρὰ νὰ κλαῖς τὸ δεῖλι,
τοὺς ζωντανοὺς τὰ μάτια σου ἄς θρηνήσουν
Θέλουν, — μὰ δὲ βολεῖ νὰ λησμονήσουν.

Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι, τραγούδησε κάποτε ὁ μεγά-
λος αὐτὸς ἰδεολόγος ποὺ βρῆκε τὸ θάνατο στὸ Δρί-
σκο μαζὶ μ’ ἓνα θαυμαστὸ παλληκάρι τῶν Κρητικῶν
ἀγώνων, τὸ Γερακάρη. Τὸ τραγοῦδί του αὐτὸ πολ-
λὲς φορές μοῦρθε στὴ σκέψη μου σὰν ἡ ζωὴ μὲ πί-
κραινε. “Ὅμως δὲν μπορῶ νὰ τὸ αἰσθανθῶ τώρα πιά.
“Ὅχι! Δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ σκοπὸ, ποὺ μὲ
τραβᾶ δῶ πάνω.

“Ἄν ἦμουν ποιητὴς θὰ τοῦδινα ἄλλη στροφὴ καὶ
θὰ καταντοῦσα σ’ αὐτὴ τὴν παραλλαγὴ ποὺ αἰσθά-
νομαι.

Καλότυχοι οἱ θνητοὶ ὅπου μποροῦνε
τὸ ὄπλο νὰ κρατοῦν. Κι’ ὄντας ριχτοῦνε
στὴ μάχη, καὶ τὸ θάνατο ζητοῦνε,
νὰ τοὺς ζηλεύουν πρέπει, κι’ ὄχι νὰ θρηνοῦνε.

Σιμώνουν στὸ Θεό, λαμποκοπᾶνε,
καθὼς γεμίζει ὁ πόθος τους τὰ στήθια
ὄρθη νὰ στέσουν τὴν πεσμένη ἀλήθεια
τῆς λευτεριάς, ποὺ οἱ ἐχθροὶ πατᾶνε.

Μ’ ἂν πέσουν αἱματόβρεχτοι κι’ ἂν γείρουν
μὲ τὴν στερνὴ πνοή τους καὶ τὸν πόνο
χίλιες ζωὲς ζητοῦν νὰ σπείρουν.

Ἔτσι ἡ Φυλὴ μας, ἔτσι ἡ Ἑλλάδα μόνο
μπορεῖ νὰ φθάσῃ ὅπου εἶν’ γραμμένο,
στὸν τίμιο τῆς σκοπὸ, τὸ δοξασμένο.

Μὰ δὲν εἶμαι ποιητὴς καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἱκανο-
ποιηθῶ μὲ τὴν παραλλαγή μου αὐτὴ. Καὶ τί μ’ αὐτό;
Μοῦ φτάνει ὁ πρῶτος στίχος καὶ πάντα μουρμουρί-
ζω: «Καλότυχοι οἱ ζωντανοὶ ὅπου μποροῦνε τὸ ὄπλο
νὰ κρατοῦν.....» Μοῦ φτάνει! Κλεῖ μέσα του ὄλο τὸν
παλμὸ τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων μου. Στὸν
ἀγῶνα αὐτὸ δὲν ἔλαβα μέρος γιατί ἦμουν κ’ ἐγὼ ἔ-

νας "Ελληνας. "Οχι· ή συμμετοχή μου ἔχει κάποιο σοβαρότερο λόγο, ἕνα εὐρύτερο ὀρίζοντα χωρίς ὄρια. Δὲν ἔχει ὄρια, γιατί τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν κλείνεται μέσα σὲ σύνορα. "Αγωνίζομαι γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δὲν κλείνεται μέσα σὲ σύνορα. "Αγωνίζομαι γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, κάθε ἀνθρώπου. Κι' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ περίπτωση εἶναι ἐξαιρετικὰ τιμητικὴ γιὰ τὴ μικρὴ φτωχὴ πατρίδα μου, τὴν αἰώνια Ἑλλάδα, ποὺ ὁ κληρὸς τῆς ἀφ' ὅτου στάθηκε στὴν ἱστορία, ἦταν νὰ μάχεται γιὰ τὴ νίκη τοῦ πνεύματος, τὴ νίκη ὄχι ἐκείνη ποὺ δημιουργεῖ σκλάβους, ἀλλὰ τὴ νίκη ποὺ γεννᾷ τὴν ἐλευθερία τῶν λαῶν. Ὁ ἴδιος κληρὸς τῆς τὴν ἔφερε πάντα, μικρὴ αὐτὴ, μπρὸς σὲ ὑλικοὺς γίγαντες ἐχθρούς. Κι' ὅμως πάντα ἐνίκησε, γιατί εἶναι ἀδύνατο στὴν ὕλη νὰ δαμάσῃ τὸ πνεῦμα. Γι' αὐτὸ πάντα μου ἐθύμωνα σὰν ἄκουα πολλοὺς νὰ ὑποστηρίζουν πὼς ὁ σημερινὸς πόλεμος εἶναι πόλεμος μηχανῶν, καὶ θωρακισμένων ὄγκων. "Οχι! Πάντα ὁ πόλεμος ἦταν πόλεμος ψυχῶν καὶ πόλεμος ψυχῶν ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι. Μπόρεσαν τὰ Γερμανικὰ τάνκς νὰ περάσουν τίς Γαλλικὲς γραμμές, ὄχι γιατί ἦταν μηχανοκίνητοι ὄγκοι, ἀλλὰ γιατί δὲν ὠρθώθηκε μπρὸς τοὺς ἢ Γαλλικὴ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ τῆς Γαλλίας εἶχε ἀρρωστήσει κι' εἶχε παραλύσει προσωρινά. Καὶ τώρα ἀκόμα ἡ ἀρρωστημένη αὐτὴ ψυχὴ μπορεῖ ν' ἀναρρώσῃ καὶ νὰ κατορθώσῃ θαύματα. Μὰ θὰ βρεθῆ ὁ γιατρός ποῦχει ἀνάγκη; Ποιὸς ξέρει; Θὰ τὸ εὐχόμευνα· ὄχι γιατί ὁ ἀγὼνας τῆς θά βοηθοῦσε καὶ θὰ διευκόλυνε τὸ δικό μας ἀγὼνα, ἀλλὰ γιατί, ἂν καὶ εἶχα πονέσει κ' εἶχα ἀηδιάσει τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ τώρα καὶ εἴκοσι χρόνια, ποὺ ἐγίνε αἰτία νὰ χαθοῦν χιλιάδες γυναικόπαιδα στὴ Μικρὰ Ἀσία, πάντα τὴ Γαλλία τὴ θεωρῶ χώρα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς εἶναι ἀνάγκη γιὰ κάθε ἀνώτερο

άνθρωπο.

* *
*

Εἶναι νύκτα. Προχωροῦμε. Βρέχει. Βρέχει πολύ. Οἱ στρατιῶτές μου κουκουλωμένοι μετ' ἀντίσκηνά τους στήν ἀρχή προχωροῦσαν με γέλια. "Ἐκαναν ἀστεῖα καί πειράγματα.

—"Ἐχεις, Μανώλη, πολὺ καιρὸ νὰ κάμης λουτρό; Τώρα θὰ κάμης.

—Καί δὲ θὰ κρυώσης γιατί κινήσαι, λέει ἄλλος.

—Μοῦ χάλασε ὁ θερμοσίφωνας κι' εἶναι κρύο τὸ νερό! φωνάζει ἄλλος καί

—Χά, χά, χά, γελοῦσαν ὄλοι.

Καί σὲ λίγο πάλι ἄλλος ἀπὸ τὴν πρώτη διμοιρία στρέφοντας πρὸς τὰ πίσω φωνάζει δυνατά:

—'Αλβανία μοῦθελες, Μανούσο, ἔ; Τσαλαβοῦτα τώρα.

—Ποῖς σοῦπε μωρέ, πὼς θέλω 'Αλβανία; 'Εγὼ θέλω Ρώμη!

—Χά, χά, χά, πάλι ὄλοι τους.

Παραμερίζομε λίγο. Περνᾷ μιὰ σιωπηλὴ σειρὰ αὐτοκινήτων με κόκκινο σταυρό. Τὸ πέρασμά τους εἶναι ἀργό, ἤρεμο, σιωπηλὸ κ' οἱ ὀδηγοὶ των προσπαθοῦν νὰ περνοῦν ἀπαλὰ πάνω ἀπ' τοὺς λάκκους, γιὰ νὰ μὴ τινάσσονται καί νὰ μὴ μετακινοῦνται ἀπότομα οἱ τραυματίες ποῦναι μέσα, ποῦ ἀφήνουν κάπου-κάπου ἓνα ἀσθενικὸ βογγητὸ ἢ μιὰ θρηνητικὴ ἐπίκληση.

"Ὀλοι σιωποῦνε. Αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ σταματήσωμε καί νὰ παρακολουθήσωμε με στοργὴ καί συμπόνια τὸ πέρασμά των καί μέσα μας νὰ μουρμουρίσωμε: «'Ἡ Παναγιὰ νὰ τοὺς γιατρέψη».

Καβαλλάρης πάνω στ' ἄλογο ἄκουα πίσω μου νὰ γελοῦν, νὰ γελοῦν. Κάποτε χαμογελοῦσα κι' ἐγώ. "Ἄλλοτε πάλι μισοτραγουδοῦσαν.

Μὰ τώρα πιά δὲ γελοῦν. Δὲ μιλοῦν. 'Ἡ βροχὴ

πέφτει μὲ τὰ τουλούμια καὶ ὁ δρόμος εἶναι γεμάτος λάσπες. Τσαλαβουτοῦν καὶ τὰ ποδάρια τους πολλές φορές πέφτουν σὲ λάκκους καὶ τὰ νερά πού πετοῦν τὰ ποδάρια τους συμπληρώνουν τοὺς ἤχους, πού ἀφήνουν ἀνατριχῆλες ὅσο κι' ἂν τὸ περπάτημα τοὺς ζεσταίνει. "Ἐχω κατέβει κι' ἐγὼ ἀπ' τ' ἄλογό μου καὶ περπατῶ. "Ὅχι γιατί κρύωνα, μὰ γιατί ντρέπομαι νᾶμαι καβαλλάρης. Κάποιος στρατιώτης ἀπ' τὴν πρώτη τριάδα καταλαβαίνει φαίνεται γιατί κατέβηκα ἀπ' τ' ἄλογό μου καὶ μοῦ λέει:

—'Εμεῖς, κ. λοχαγέ, ἄμα φθάσωμε ὅπου πᾶμε, γρήγορα θά κοιμηθοῦμε καὶ θά ξεκουραστοῦμε. Μὰ σεῖς δὲ θᾶχετε καιρό. Θᾶχετε τόσα νὰ φροντίσετε. Μὴν κουράζεστε. Καβαλλήστε.

—'Εμούδιασα, παιδί μου.

—"Α! τότε ἀλλάσσει.

Κι' ὅμως ἡ ὀρθὴ σκέψη τοῦ στρατιώτη μου μῆκαμε σὲ λίγο ν' ἀνεβῶ στ' ἄλογό μου. Τὸ σκοτάδι ὅσο πάει καὶ γίνεται πυκτὸ κι' ἀδιαπέραστο. Δὲ διακρίνω πέρα ἀπ' τὴ μύτη μου μήτε σ' ἀπόσταση μέτρου. Οἱ στρατιῶτες δὲ μιλοῦν πιά. Κι' αὐτὰ τὰ μουλάρια κουράστηκαν. Τὰ παρακολουθῶ στὴν οὐρὰ τοῦ τάγματος πού προηγεῖται. Κάποιος ἡμιονηγὸς μὲ φωνές προσπαθεῖ νὰ τονώσῃ ἓνα μουλάρι πού βραδυπορεῖ.

—Ντέ, λέω. Ντέ πού νὰ σὲ πάρουν οἱ διαόλοι! καὶ τὸ χτυπᾶ.

Μὰ σὲ λίγο προσπαθεῖ ν' ἀνακτήσῃ τὴν ὑπομονή του.

—Μὴ βλαστημᾶς, λέει, μονολογοῦσε. Μωρὲ ἄς βάνανε ἡμιονηγούς τὸν "Ἄγιο Ἀντώνιο καὶ τὸν Πρόδρομο μὲ τέτοιο κακομούλαρο καὶ τότε θά βλέπαμε πόσους ἀγίους θά κατέβαζαν. "Ἄς εἶναι! Γειά σου, πατρίδα! καὶ ἀρχίζει νὰ τραγουδᾷ.

Κάποιος δίπλα του τὸν βοηθᾷ. "Αρχίζουν κι' ἄλ-

λοι τὸ τραγοῦδι. Μὰ ἡ βροχὴ δυνατεῦει καὶ παύουν. Βρέχει, βρέχει κι' ὄλο βρέχει. Θᾶναι περασμένα μεσάνυκτα. Κάπου ἐκεῖ βαθειά, ἀριστερά μας, ἀκούεται κάποιος κόκορας. "Ἀχ, πῶς ἡμερώνει ὁ τόπος. Πόσο γλυκαίνει τὴν ψυχὴ τὸ κράξιμο ἑνὸς πετεινοῦ! Νοιώθεις πῶς εἶσαι κοντὰ σὲ κοιμισμένους ἀνθρώπους μέσα στὴ θερμότητα ἑνὸς σπιτιοῦ καὶ σοῦ γενναῖται ἡ ἐλπίδα πῶς γρήγορα θὰ δεχτῆς καὶ σὺ τὴ ζεστασιά ἑνὸς τζακιοῦ.

Ἐφτάσαμε κάπου. Τὸ προηγούμενο τάγμα σταμάτησε. Δὲν πρόκειται γιὰ ὠριαία στάση, γιατί ἀκούω πρὸς τὰ δεξιὰ μιλιές πολλές καὶ φωνές ἀξιωματικῶν. Κατορθῶνω σὲ λίγο νὰ διακρίνω μὲς στὸ σκοτάδι μερικά σπίτια, πού ἀσπρίζουν μὲς στὰ δένδρα δεξιὰ μας. Σὲ κάμποση ὥρα εἶχαμε μπη σ' ἕνα χωριὸ καὶ εἶχαμε τακτοποιηθῆ. Ἡ στρατονομία ὠδήγησε τὸ λόχο μου σὲ μιὰ ἐκκλησία. Γρήγορα οἱ στρατιῶτες ἀναψαν φωτιές μὲς στὴν ἐκκλησία κι' ἄρχισαν νὰ στεγνώνουν. "Ἄλλοι κτυποῦσαν τὰ ποδάρια των πάνω στὶς πλάκες. "Ἄλλοι γύρω ἀπὸ τὶς φωτιές ἄφηναν σύννεφο τοῦς ὑδρατμούς τῶν ὑγρῶν των φορεμάτων. Κι' ὄλο κουβαλοῦν ξύλα, κι' ὄλο δυνατεῦουν τὶς φωτιές. Ἡ ἐκκλησία γίνηκε σὰν χαμάμι. Βράζει. Μυστήριο εἶναι ἡ εὐκολία πού οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τοῦ λαοῦ προσανατολίζονται. Πότε πρόφταξαν νὰ βροῦν ξύλα, πότε ἐτοίμασαν τὶς φωτιές των, πότε ἄρχισαν τὰ γέλια τους καὶ τ' ἀτέλειωτα ἀστεῖά των, ὅλα ὅλα τόσο γρήγορα, πού ἐγὼ δὲν εἶχα προφτάσει καλὰ καλὰ ν' ἀντιληφθῶ ἀκόμα τὸ κτίριο πού θὰ διανυκτερεύαμε. Ἐψαχγα νὰ βρῶ σὲ ποιά γωνιά θᾶστρωνα τὶς κουβέρτες μου γιὰ ὕπνο. Μὰ κάποιος ἄλλος φρόντιζε γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο πρᾶμμα. Ὁ Γεώργης, πού σιμώνοντας κοντὰ μου πάντα ζωηρὸς καὶ πεταχτός, μοῦ λέει.

—Κύριε λοχαγέ, σᾶς βρῆκα μέρος. Στὸ γυναι-

κονίτη. Είναι καλά. πολύ καλά.

—Σ' εὐχαριστῶ, Γεώργη. Δὲν τὸ σκέφτηκα αὐτό, κ' ἔστρεψα πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι μου κι' εἶδα πὼς ἦταν ἀρκετὰ εὐρύχωρος.

Σὲ λίγη ὥρα μέσα ὁ Γεώργης μοῦχε φέρει ἕνα μαγκάλι γεμάτο φωτιά.

Ζεστάθηκα. Ἐστέγνωσα. Φώναξα καὶ τοὺς ἄλλους ἀξιωματικοὺς καὶ ἐτοίμασαν κι' αὐτοὶ τὶς κουβέρτες τοὺς κοντά μου. Εἶχαμε ἀνάψει κάμποσα κεριὰ καὶ τὸ γλυκὸ τρεμάμενο φῶς τοὺς ἔδιδε μιὰ περίεργη ὠμορφιά πάνω στὸ γυναικονίτη. Σιγὰ-σιγὰ οἱ φωνὲς ἔπαυσαν καὶ οἱ μιλιὲς σιγάνευαν. Μὰ καὶ οἱ φωτιὲς ἐλάττωναν τὴ λάμψη τοὺς. "Ολοὶ κάπου εἶχαν τακτοποιηθῆ. Δίπλα μου οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχαν κοιμηθῆ. Ἄμα τακτοποιήθηκαν ὅλοι, κατέβηκα κάτω καὶ τριγύρησα τὸ ναό, γιὰ νὰ δῶ τοὺς ἄνδρες ποῦχαν πλαγιάσει. Εἶπα στὸν ἐπιλοχία πού τακτοποιοῦσε τότε τὴν «ὑπηρεσία τῆς νυκτός» νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἀνανέωση τῶν ξύλων γιὰ νὰ μὴ σβύσουν οἱ φωτιές. Πῆγα πρὸς τὸ ἱερό. Καὶ μέσα κεῖ εἶχαν μπεῖ δυὸ ἐνωμοτίες. Στὴν Ἁγία Τράπεζα πάνω ἄναβε ἕνα μεγάλο καντήλι πού φώτιζε τοὺς πλαγιασμένους ἄνδρες. Κεῖνη τὴ στιγμή ἦλθε ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ταγματάρχου νὰ μὲ πάρῃ, γιατί μοῦχαν βρεῖ δωμάτιο νὰ κοιμηθῶ.

—Πέστε στὸν κ. διοικητῆ, πὼς τὸν εὐχαριστῶ θερμά, ἀλλὰ τακτοποιήθηκα ἐδῶ πολὺ καλά. Ἐλάτε νὰ δῆτε, καὶ τὸν πῆρα καὶ βγήκαμε στὸ γυναικονίτη.

—Βλέπετε; Είναι ὠραῖα ἐδῶ.

—Πραγματικῶς. Πολὺ ὠραῖα.

—Νὰ ἐκεῖ, σ' αὐτὴ τὴν κασέλα πάνω ἔχω τὸ κρεβάτι μου.

Αὐτὸς πλησίασε μουρμουρίζοντας ἀπὸ εὐγένεια «ὠραῖα».

—Μὰ εἶδατε τί εἶναι ἡ κασέλα πού λέτε;

—"Οχι· τί;

—Νεκροκρέββατο! καὶ γέλασε.

Ἄνατριχιασα. Μὰ κατώρθωσα νὰ συγκρατηθῶ.

—Δὲν πειράζει. Καλύτερα πάνω σ' αὐτὸ παρά μέσα. Ἔ; καὶ γέλασα· κι' ὅμως ἔνοιωσα μιὰ ἀνατριχήλα στὸ κορμί μου.

—Ἐγὼ θὰ φοβόμουν, λέει ὁ ὑπασπιστής.

Τὸν κτύπησα στὸν ὄμο.

—Μὴ φοβάσαι τὰ πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν ψυχὴ.

Κι' ὅμως τὴν ἴδια στιγμή στὴ σκέψη μου ἦλθε κάποιος στοῖχος τοῦ Βιργιλίου ποὺ λέει πὼς «κλαῖνε καὶ τὰ πράγματα» «*Est lacrima rerum*» ἀφ' οὗ κλαῖνε, θᾶχουν κι' αὐτὰ ψυχὴ.

Ἦ ὁ ὑπασπιστής ἔφυγε. Ἔβγαλα τὰ ὑποδήματα μου καὶ πλάγιασα.

—Ἀχ! ἦμουν κουρασμένος! κοιμήθηκα γρήγορα. Ἔμεινα ἀκίνητος καὶ βαρὺς σᾶν μολύβι.

*
*
*

Θᾶχαν περάσει δυὸ ὥρες. Ἐξύπνησα. Τὸ κορμί μου εἶχε μουδιάσει· κι' ἤθελα νὰ γυρίσω ἀπ' τᾶλλο πλευρό. Τὸ νεκροκρέββατο ἔτριξε. Τὸ τρίξιμό του ἦταν σᾶν φωνή· σᾶν θρῆνος· σᾶν παράπονο· «κλαῖνε καὶ τὰ πράγματα»· περίεργο! Ποιὸς ξέρει σόσους θρῆνους θᾶχῃ ἀποθηκεύσει μὲς στὴ ξύλινη ὑπαρξή του ἀπὸ τὸν ἄγνωστο ἀριθμὸ τῶν φτωχῶν νεκρῶν, ποὺ θὰ μετέφερε στὸ νεκροταφεῖο. Ἄνατριχιασα. Πάνω στὸ νεκροκρέββατο! Ἦθελα νὰ σηκωθῶ καὶ νὰ βγῶ ἔξω ἀπ' τὸ νεκροκρέββατο. Καλύτερα κάτω στὸ πάτωμα. Μὰ ντρεπόμουν. Κι' ὅμως θὰ δικαιολογούμουν πὼς μὲ ξυπνοῦσε μὲ τὸ τρίξιμό του. Τὸ σκέφθηκα πολὺ. Μὰ δὲν τ' ἀποφάσιζα. Ντρεπόμουν. Ὁ Γεώργης ποὺ κοιμότανε στὴν ἄλλη ἄκρη, κατάλαβε πὼς ἦμουν ξυπνητός. Πετάχθηκε κοντά μου.

—Θέλετε τίποτε, κ. λοχαγέ;

—Ὅχι, παιδί μου, εὐχαριστῶ. Θᾶθελα μόνο, νὰ αὐτὸ τό.....

—Τί, κ. λοχαγέ;

—“Όχι, ὄχι, τίποτε! Εὐχαριστῶ· πήγαινε καὶ σὺ νὰ κοιμηθῆς.

Προσπάθησα νὰ κοιμηθῶ. Δὲν τὸ κατώρθωσα. Αὐτὸ τὸ νεκροκρέββατο! Δὲν ἤμουν προληπτικός ποτέ, κι’ ὅμως αὐτὴ ἡ σύμπτωση νὰ μὲ βάλουν νὰ κοιμηθῶ πάνω στὸ νεκροκρέββατο μ’ ἔκανε ἄνω κάτω. Τὶ κακὰ ποῦχα κάμει νὰ μὴν πάω στὸ σπίτι ποῦ μοῦ βρῆκε ὁ ταγματάρχης! «Καλὸς ἄνθρωπος ὁ καθημένος· καλὸς, πολὺ καλὸς, καὶ πατριώτης. Γεμάτος ἐνθουσιασμό. Πέντε παιδιά, γυναῖκα καὶ μητέρα ἀφῆκε πίσω του κι’ ὅμως τραβᾷ στὸν πόλεμο μὲ γέλιο. Νά. Τέτοιες περιπτώσεις θᾶπρεπε ν’ ἀπασχολοῦν ἀργότερα τὴν πολιτεία στὴν ἀπόδοση τῶν ἀναγνωρίσεων. Ἐγὼ δὲν ἄφηνα πίσω μου παρὰ μιὰ γυναῖκα ἐξασφαλισμένη. Ἄλλ’ αὐτός!

Μὲ τίς σκέψεις αὐτὲς ξανακοιμήθηκα τόσο βαθεία, ποῦ ἀναγκάσθηκαν τὸ πρωῖ νὰ μὲ ξυπνήσουν γιὰ νὰ δοῦν μὴν τύχη κ’ ἤμουν ἄρρωστος. “Όλες οἱ φωνές κι’ ὁ θόρυβος τοῦ λόχου μου μὲς στὸ ναὸ δὲν κατώρθωσαν νὰ μὲ βγάλουν ἀπ’ τὴ νάρκη μου. Μετὰ μιὰ ὥρα θὰ ξεκινούσαμε πάλι. Ἦταν ἀνάγκη κατὰ τὸ βράδυ νὰ βρεθοῦμε πίσω ἀπ’ τὸ σύνταγμα ποῦ θ’ ἀντικαθιστούσαμε στὴ «γραμμὴ τοῦ πυρός».

* * *

Ἀπὸ τὴ νύχτα οἱ μάγιστροι εἶχαν παρασκευάσει τὸ συσσίτιο κ’ ἔτσι τώρα δὲν εἶχαμε καμμιά καθυστέρηση. Ἐχάραζε ἡ αὐγὴ σὰν μπήκαμε στὸ δρόμο. Μὲ τὸ ξεκίνημα τὰ τραγοῦδια καὶ τὰ γέλια ξανᾶρθαν συνοδοὶ μας.

Τὶς στιγμὲς ποῦ σταματοῦσα γιὰ νὰ παρακολουθῶ τοὺς στρατιωτὲς μου ἔτσι ψηλὰ ἀπ’ τ’ ἄλογό μου, μοῦ φαινότανε κοντοὶ κι’ ἀδύνατοι. Πόσο ἔχει τυραννισθῆ ἀπὸ τὴ δουλειὰ ἡ ράτσα μας. Δὲ θυμίζει πιά τὰ κυπαρισσένια κορμιὰ τῶν προγόνων μας. Κι’

ὅμως χθὲς ἀκόμα ἓνας ἀμερικανὸς δημοσιογράφος ἔγραφε πὼς «ὁ Ἕλληνας δὲ σοῦ γεμίζει τὸ μάτι. Κι' ὅμως εἶναι στρατιώτης μὲ χαλύβδινους μυῶνες καὶ μὲ ἀλύγιστη καρδιά. Κερδίζει τὴ συμπάθειά σου μὲ τὴ γενναιότητά του καὶ τὸν αὐθορμητισμό του». Καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος ποῦχει κάμει τὴν παρατήρηση αὐτή! Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲ διακρίνεται μόνο γιὰ τὴν εὐψυχία του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν σωματικὴ του ἀντοχή, ἂν καὶ οἱ Ἕλληνες γενικὰ εἶναι μικρόσωμοι.

Μετὰ μιάμιση ὥρα φθάναμε σ' ἓνα χωριό. Διακόσα μέτρα προτοῦ φθάσωμε ἀντικρύσαμε ἓνα θλιβερὸ θέαμα. Κάποια ὀβίδα ἀπὸ ἀεροπλάνο εἶχε βρῆ τὸ κατάστρωμα τοῦ δρόμου καὶ σκάζοντας εἶχε σκοτώσει ἓνα νέο ἄνδρα, μιά γυναῖκα καὶ ἓνα μικρὸ ξανθὸ παιδί. Ἡ μητέρα του κομματιασμένη κρατοῦσε ἀκόμα στὴν ἀγκαλιά της τὸ νεκρὸ παιδί της, ποῦ τὸ ἓνα του πόδι εἶχε κοπεῖ. Τὸ πρόσωπό του δὲν εἶχε καμμιά πληγή κι' ἄφηνε τὴ χλωμὴ ὠμορφιά του νὰ φαίνεται ἀπ' ὄλους μας. Τί θλιβερὸ τὸ θέαμα! Ποιὸς ξέρει; Ἴσως ἀεροπλάνο νὰ κτύπησαν τὸ χωριὸ καὶ κάποια βόμβα θὰ βρῆκε τὴ δυστυχισμένη τριάδα. Δὲ θᾶχε περάσει πολλὴ ὥρα, γιὰτί δὲν εἶχαν μαζέψει τὰ πτώματά των. Τώρα θυμήθηκα πὼς μόλις πρὸ μισῆς ὥρας εἶχαμε ἀκούσει βόμβο ἀεροπλάνου μὰ δὲν τὸ εἶχαμε δεῖ.

Προχωρώντας βρήκαμε δυὸ χωριανοὺς ποῦ γύριζαν στὸ χωριὸ τους. Τοὺς εἶπαμε νὰ πᾶν νὰ πάρουν τὰ πτώματα κι' αὐτοὶ ἔτρεξαν. ὦ, τὸ καημένο τὸ παιδάκι! Δὲν ἤθελα νὰ φαντασθῶ πὼς οἱ ἄδικοι αὐτοὶ θάνατοι μποροῦσαν νᾶναι προμελετημένοι. Ἄ, ὄχι! Δὲ θέλω νὰ τὸ σκεφτῶ. Κι' ὅμως πόσες σκέψεις ἀνατάρασαν τὸ μυαλό μου. Αὐτὸ τὸ κομμένο ποδαράκι τοῦ ξανθοῦ παιδιοῦ καὶ ἡ παραμορφωμένη μάννα, μοῦ θύμησε κάτι ποῦχε γράψει ἓνας Ἴταλὸς κριτικὸς, κρίνοντας τὴν πολιτικὴ τοῦ Μα-

κιαβέλη, πού ὁ μέγας αὐτός ἀνήθικος ἀνέβασε σέ ἠθικό ἀξίωμα τὸ «Ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα», γράφει, «ὅ,τι στὸν ἰδιωτικὸ βίο χαρακτηρίζεται ἔγκλημα, στὸ δημόσιο βίο μετατρέπεται αὐτόματα σέ πράξη γενναία». Τὸ ἴδιο κι' ἐδῶ. Θὰ σεμνύνονται οἱ Ἴταλοί γιὰ τοὺς σκοτωμοὺς τῶν ἀμάχων κι' ἴσως αὐτὴ τὴ στιγμή νὰ παρασημοφοροῦν τὸν «ἀεροπόρο φονιά», ἐν ᾧ θάπρεπε νὰ κρύβουν τὸ πρόσωπο ἀπὸ ντροπὴ καὶ αἰσχύνῃ.

Θυμήθηκα καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Μέσα στοὺς ἄλλους χαρακτηρισμοὺς πού δίνει γιὰ τὸν Ἴταλὸ ὁ μέγας Ἄγγλος ἱστορικὸς Θωμᾶς Μακώλαιϋ, λέει πὼς τὸν Ἴταλὸ τὸν θεωρεῖ σὰν κρᾶμα ἠθικῆς καὶ ἀνηθικότητος καὶ τὸν παρομοιάζει μὲ τὴν θεότητα πού ὁ ποιητὴς Μίλτων ἔχει τοποθετήτει στὴν εἴσοδο τοῦ παραδείσου του. Ἡ Θεότης αὐτὴ εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ θεότης καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐρπετό, καὶ καταλήγει: «Ὁ Ἴταλὸς ἀποφεύγει τὸν κίνδυνο ὄχι γιατί δὲν αἰσθάνεται τὴ ντροπὴ, ἀλλὰ γιατί στὴν κοινωνία πού ζῆ ἡ συστολὴ ἔπαψε νὰ θεωρῆται ἰδιότης ἐπαίσχυντος.» Κατέληξα κι' ἐγὼ στὸ συμπέρασμα. Ἴσως οἱ θάνατοι αὐτοὶ νὰ ἦσαν ἀκούσια κακουργήματα τῶν Ἰταλῶν ἀεροπόρων. Μὰ μπορῶ νᾶμαι βέβαιος, γι' αὐτὸ ὅταν θυμοῦμαι πὼς εὐρέθηκα ἀεροπόροι, πού προσπάθησαν νὰ βυθίσουν τὸ «Φρίντων» μὲ ἑξακόσους ἐπιβάτες γυναῖκες, παιδιά, ἄνδρες καὶ προτοῦ ἀκόμα ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος; Μποροῦσε νὰ διαπραχθῇ μεγαλύτερη ἀτιμία; Ἀπὸ τίς σκέψεις μου αὐτὲς μὲ πῆραν τὰ τραγούδια καὶ τὰ γέλια τῶν στρατιωτῶν μου. Εἶχαν τόσο ἀδιάπτωτο κέφι! Ἦσαν γεμάτοι χαρά!

Σταματοῦσα κάθε τόσο γιὰ νὰ τοὺς βλέπω νὰ περνοῦν μπρὸς μου καὶ χαμογελοῦσσοι στοὺς στρατιωτῆς μου. Τοὺς ἀγαποῦσα. Καταλάβαινα πὼς μ' ἀγαποῦσαν κι' αὐτοί. Μοῦ τῶδειχναν. Εἶχα τηρήσει

πάντα κάποια δικά μου συστήματα στη διοίκηση. Βέβαια τὰ συστήματα αὐτὰ ἦσαν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς στρατιωτικοὺς κανονισμοὺς. Κι' ὅμως μοῦ φαίνεται πὼς ἦταν πιὸ σύμφωνα, πιὸ συγγενικά καὶ πιὸ κοντὰ μὲ τὴ ψυχροσύνθεση τοῦ στρατιώτη. Ποτέ μου δὲν ἔδινα μιὰ διαταγὴ σκληρὰ καὶ διαταχτικά. Δὲν ἄφηνα στὴ διαταγὴ μου νὰ φανῆ πὼς ἤμουν ἀνώτερος. Τὴν ἔδινα μὲ ἕνα φυσικώτατο ἐρωτηματικό. «Λές παιδί μου στὸν ἐπιλοχία νὰ ῥθῃ πού τὸν θέλω;» ἢ «Πηγαίνεις, παιδί μου, αὐτὸ τὸ ἔγγραφο στὸ τάγμα;» ἢ «Λές στὸν ὑποκόμο, λεβέντη μου, νὰ μοῦ φέρῃ τὸ ἄλογό μου;», καὶ τὰ παρόμοια. Ποτέ μου δὲν παραμελοῦσα σὰν ἔφευγε ἕνας στρατιώτης μου γιὰ μιὰ ἐντολὴ νὰ τοῦ πῶ: «Ἄντε! γειά σου, παλληκάρι μου» καὶ ποτέ σὰν ἐκτελοῦσε τὴ διαταγὴ μου δὲν παρέλειπα νὰ τοῦ πῶ «Εὐχαριστῶ». Ποτέ δὲν ἄφισα τὸν ἐπιλοχία νὰ βγάξῃ ἀγγαρεῖες μὲ τὸν κατάλογο. Δὲν μ' ἄρεσε αὐτὴ ἡ δουλικὴ τιτλοφορία τῆς «ἀγγαρείας». Μοῦ θύμιζε τοὺς προγόνους τῶν Ἰταλῶν στὴ βενετοσάνικη σκλαβιά. "Ὁχι, "Ὁχι! Ἕνας στρατιώτης δὲν κάνει ἀγγαρεία. Κάνει «ὕπηρεσία» καὶ ἡ ὕπηρεσία αὐτὴ ἤθελα νὰναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐσώτερης του ἀνάγκης, πού θὰ τὴν μετέτρεπε σὲ αὐθόρμητη, ἀβίαστη, ἐθελουσία προσφορά. «Ποιοί, παιδιά, θὰ πᾶν νὰ βοηθήσουν τὸ μάγειρο στὸ καθάρισμα;» καὶ ξεπετιόντανε ὅλοι ὀρθοί. «Μπᾶ! Δὲ χρειάζεστε τόσοι. Πηγαίνετε, παιδιά μου, σεῖς οἱ ἕξι πρώτοι». Δυὸ-τρεῖς φορές ὁ ἐπιλοχίας μὲ παρακολούθησε κ' ἐπείσθηκε, πὼς τὸ καλύτερο σύστημα γιὰ νὰ τελειώσωμε μιὰ ἑκτακτὴ ἀπρόβλεπτη ὕπηρεσία, ἦταν τὸ σύστημα αὐτὸ καὶ μόνο αὐτό. Κάποτε πήρα ἕνα πακέτο σιγάρα καὶ στὴν ἀναφορὰ τοῦ λόχου ἐφώνασα.

—Ποιὸς ἦταν θαλαμοφύλακας χθὲς βράδυ στίς δυὸ, ὡς τίς τέσσερις;

Ὁ θαλαμοφύλακας παρουσιάστηκε μπρός μου.

—Πάρε, παιδί μου, αὐτὸ τὸ πακέτο τὰ τσιγάρα.
Ἔνα μικρὸ δῶρο γιατί τ' ἀξίζεις. Ξέρεις γιατί;

—Ὅχι, κ. λοχαγέ.

—Γιατί χθές τὸ βράδυ—καὶ δυνάτεψα τὴ φωνή μου γιὰ νὰ μ' ἀκούσῃ ὅλος ὁ λόχος—σέ παρακολούθησα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃς, τὴν ὥρα τῆς ὑπηρεσίας σου, νὰ σκεπάζῃς μὲ στοργὴ καὶ ἀδελφικὴ τρυφερότητα τοὺς στρατιῶτές σου, πού ἔβλεπες ξεσκέπαστους. Ἔδειχνες τὸν ἑαυτὸ σου ἀδελφό. Ἔτσι πρέπει ὅλοι μας νὰ δειχνώμαστε! ἀδελφοί, ἀδελφοί, ἀχώριστοι! μὲ τοὺς ἴδιους πόθους, τὰ ἴδια ὄνειρα. Ὁ πόνος τοῦ ἑνὸς πόνος γιὰ ὅλους μας καὶ ἡ χαρὰ τοῦ χαρὰ μας. Κι ἂν καμμιά φορά τιμωρήσω κανένα σας, πρέπει νὰ ξέρῃ πῶς τὸν τιμωρῶ ἢ τὸν παρατηρῶ σ' ἄν μεγαλύτερος ἀδελφός. Πιστέψτετέ με, παιδιὰ μου, σ' ἄν γέρο ἀδελφό! Μὴ τάχα δὲν ἔχομε τὴν ἴδια μάννα; τὴν Ἑλλάδα μας; Κάτι τέτοιες πρόχειρες, ἀλλὰ κι ἄλλες παρασκευασμένες ὀμιλίες μου, εἶχαν γίνει αἰτία προτοῦ ξεκινήσωμε ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ συντάγματός μας καὶ οἱ ἴδιοι οἱ στρατιῶτες ν' ἀρχοῦνται καὶ νὰ μὲ παρακαλοῦν νὰ τοὺς κάμω κάποια ὀμιλία τίς Κυριακές ἢ τίς ἄλλ' ἐς ὧρες ποῦχαν «ἐλευθέρα ἔξοδο». Μὰ ὅλα αὐτά, πού ὁμολογῶ πῶς δὲν τὰ εἶχα μελετήσει, γιατί ἦσαν μέσα μου σ' ἄν ἀρχές πηγαῖες, εἶχαν συντελέσει ν' ἀναπτυχθῇ μεταξύ στρατιωτῶν καὶ ἐμένα μιὰ οἰκειότητα φιλική, ἀλλὰ καὶ ἕνας σεβασμὸς ἄγραφος, περίεργος, αὐθόρμητος, φυσικός, χωρὶς κανένα φόβο καὶ χωρὶς ὑπηρεσιακὸ τρόμο. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς στρατιῶτές μου εἶχαν ζητήσει τὴν ἐπέμβασή μου καὶ σέ οἰκογενειακά τους ζητήματα κι' ἤμουν εὐτυχής, γιατί κατ' ὄρθωσα νὰ τοὺς τακτοποιήσω προτοῦ φύγω καὶ σέ πολλοὺς πάλι ἦλθα βοηθός σ' ἄν εἶχαν οἰκονομικὴ στενοχώρια μὲ τύπο δανείου, γιὰ νὰ μὴ νομίζουν τοὺς ἑαυτοὺς των μειωμένους καὶ μετατρέψουν

—Πάνω τους, παιδιά! Μὲ τὴ λόγχη!

σ' ἄλλο αἴσθημα τὴν ἀγάπη ποῦβλεπα πῶς μοῦ εἶχαν. Μιὰ βραδιά τριγυρνοῦσα στ' ἀντίσκηνά των προτοῦ ἀποκοιμηθοῦν. "Ἦθελα ν' ἀκούσω τί τοὺς ἀπασχολοῦσε καὶ τί θάλεγαν γιὰ τὴν αὐριανὴ μας ἀναχώριση. Μέσα στὶς ἄλλες κουβέντες των πρό-

φταξα και μιὰ που μ' ἐνδιέφερε προσωπικά.

—Περίεργος ἄνθρωπος, μωρέ, ὁ λοχαγός μας! ἔλεγε ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς τρεῖς.

—Εἶδες, μωρέ; πολὺ περίεργος.

—Αὐτὸς θᾶκανε πνευματικός· δὲν τοῦ πάει ἀ-
ξιωματικός· λέει ἡ τρίτη φωνή.

—Ναί, ναί! μοιάζει μὲ ἀρχιμανδρίτη!

—Μὲ τὴ ψυχὴ ποῦχει, δὲν τὸν φαντάζομαι νὰ
κάνη γιὰ πόλεμο. Θὰ φοβᾶται νὰ μὴ χάσῃ τὴν ψυχὴ
του ἂν σκοτώσῃ κανένα Ἴταλό.

—"Α! αὐτὸ δὲ τὸ ξέρομε. Μὰ θὰ δοῦμε.

—Ξέρεις; μοῦ φαίνεται πὼς πάει γιὰ βουλευτὴς!
εἶδες ἕνα ἀποκρυσταλλωμένο χαμόγελο ποῦχει;

—Εἶναι καλός, ὅσο δὲν παίρνει. Δὲ φαντάζομαι
νᾶναι δεῦτερος στὸν Ἑλληνικὸ στρατό, λέει ἡ πρῶ-
τη φωνὴ ποὺ ἄρχισε τὴν κουβέντα αὐτῆ.

—Ἀλήθεια! εἶναι καλός και μᾶς ἀγαπᾶ.

—Μὰ τὸν ἀγαποῦμε κ' ἐμεῖς. Κι' ὁ στραβοπόδης
ἀκόμη ὁ Μύρων, τὸ «στραβόξυλο» τοῦ λόχου, κι' αὐ-
τὸς τὸν σέβεται.

—Ρέ, τὴ στενοχώρια μου προχθὲς ποῦγιναν με-
ταβολὲς σὲ μερικοὺς λόχους! Φοβήθηκα μὴ μᾶς τὸν
πάρουν και μᾶς φέρουν κανέναν ἄλλο.

—Μὰ δὲν τῷμαθες πὼς ἤθελαν νὰ τὸν πάρουν
στὸ ἐπιτελεῖο, μ' αὐτὸς παρακάλεσε νὰ τὸν ἀφήσουν
στὸ λόχο του;

—"Οχι! Νά, αὐτὸ θὰ πῆ πὼς πρέπει νὰ κοιμη-
θοῦμε ἤσυχά, γιατί ἅμα ἔχῃς καλὸ λοχαγὸ στὴν ἐκ-
στρατεία, ὅπως μοῦλεγε ὁ πατέρας μου, ὁ πόλεμος
γίνεται γλέντι.

Θεώρησα καλὸ νὰ ἀναπτύξω τίς σκέψεις μου
αὐτὲς πλατύτερα ἀπ' ὅτι θᾶπρεπε, γιατί φαντάζομαι
πὼς ἴσως νὰ χρησιμεύσουν καμμιά φορά, ἂν σκοτω-
θῶ, γιατί τότε μόνο θὰ δημοσιευθοῦν. Πρέπει ἡ αὐσ-
τηρότητα τῶν κανονισμῶν νὰ πάρῃ κάποια στοργικὴ

στροφή. Είμαι παραπάνω από βέβαιος πώς ἡ στροφή αὐτή θά κατορθώσῃ νά συνδέσῃ δυνατὰ τίς ψυχές τῶν στρατιωτῶν καί τῶν ἀξιωματικῶν. Ἀπό τὸ σύνδεσμο αὐτὸ μποροῦμενὰ προσδοκοῦμε πολλά, πάρα πολλά, ὄχι μόνο στὸν πόλεμο, μὰ καί στὴν εἰρήνη. Πρέπει, πρέπει νά δώσωμε στὴ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση τοῦ μέλλοντος κάποιο εὐρύτερο καί ἀποδοτικώτερο σκοπὸ. Μπορεῖ ἡ γενεὰ πού θάρθῃ νά μὴν παραστῇ ἀνάγκη νά πολεμήσῃ. Κι' ὅμως θά'χῃ κι' αὐτὴ μεγάλο σκοπὸ μπρὸς τῆς. Νά στερεώσῃ τὴν εὐτυχία τοῦ λαοῦ μας. Καί ἡ εὐτυχία θά ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἀνατροφή, πού θά δώσωμε στοὺς δουλευτάδες τῆς γῆς μας. Ὁ στρατὸς πρέπει νὰναι τὸ ἐπιστεγαστικὸ σχολεῖο. Θάρχίσωμε τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶ μας ἀπ' τὴν ὀργάνωση τῶν ὡς παιδιῶν, πού πρέπει κι' αὐτὴ νά πάρῃ ὀρισμένη μεταβολὴ στὸ πνευματικὸ τῆς μέρος, σύμφωνη μὲ τίς νέες κατευθύνσεις καί θά τὴ συμπληρώσωμε μὲ τὸ στρατό. Τότε μόνο θά κατορθώσωμε νά δημιουργήσωμε τίμιους πολίτας μὲ χαρακτήρα καί μὲ πειθαρχία. Ὅλες αὐτὲς οἱ σκέψεις πού γράφω μοῦ ἦρθαν τὴ στιγμὴ αὐτὴ πού προχωροῦμε γιὰ τὴ γραμμὴ.

Ὡς τόσο τὰ τραγοῦδια καί τὰ γέλια ἐξακολουθοῦσαν μὲ τὸ ἴδιο κέφι. Τὸ μεσημέρι κάμαμε μιὰ μεγαλύτερη στάση καί συνεχίσαμε. Ἄλλὰ μόλις μπήκαμε σὲ πορεία ἀκοῦμε ἀπὸ τὰ βορεινὰ δυνατὰ βόμβο. Ἦσαν ἀεροπλάνα. Δὲν τὰχαμε διακρίνει ἀκόμα, ἀλλὰ καταλάβουμε πὼς ὁ ἀριθμὸς τους ἦταν μεγάλος. Τὸ σύνταγμα στάθηκε. Γρήγορα ἐφύγαμε ὄλοι ἀπὸ τὸν ἀμαξητὸ δρόμο κι' ἀραιώσαμε ξερβά-δεξά. Ὁ λόχος μου βρέθηκε στὸ πλάϊ κάποιου μικροῦ ρυακιοῦ, κι' ἔτσι ἡ ἀπόκρυψη τῶν ἀνδρῶν μου γίνηκε τελεία. Εὐτυχῶς ἦσαν δένδρα δεξιὰ ἀριστερά καί ὄλο τὸ σύνταγμα καλύφθηκε. Κι' ὅμως διακρίναμε καθαρὰ τώρα, πὼς ἐρχόντανε κατὰ πάνω μας ἄνω ἀπὸ εἴκοσι ἐχθρικά ἀεροπλάνα. Εἶχαν διεύνθυνση πρὸς τὸ μεγά-

λο δρόμο του Ἀργυροκάστρου. Ὑπολόγιζαν νὰ κτυπήσουν τίς μονάδες πού θά συναντοῦσαν πάνω σ' αὐτόν καί τίς ἐφοδιοπομπές. Εἶχαν φτάσει πάνω μας. Ἡ πρώτη ὄβιδα ἔπεσε κοντά μας, μέσα σέ ὑγρὸ χωράφι κι' ἐπέταξε σέ ὕψος μεγάλο λάσπες καί πέτρες. Δεύτερη, τρίτη πάνω στοῦ κατάστρωμα τοῦ δρόμου κι' ἄλλες δίπλα στά μεταγωγικά καί στά πολυβόλα.

Ὅπως ἔμαθα ἀργότερα εἶχαμε ἓνα νεκρὸ καί τρεῖς τραυματίες.

Μὰ ὡς τόσο καί ἄλλος βόμβος ἀπὸ τὸ νότο καί σέ λίγο μιὰ ἀερομαχία πεισματωμένη πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας, ἐν ᾧ ἀπὸ ἄγνωστα μέρη ἔρριχναν στά Ἰταλικά τ' ἀντιεροπορικά μας κανόνια.

Μιὰ στιγμή βλέπαμε ἓνα νὰ κατεβαίνει κάθετα πάνω μας. Στὸ νοῦ μου ἦρθε ἀστραπαῖα τότε εἶχα ἀκούσει γιὰ τὰ «στούκας» ποῦκαναν τίς κάθετες ἐφορμήσεις. Κι' ὅμως δέν ἦταν στούκας. Εἶχε σπάσει ὁ ἔλικας του καί τραβοῦσε γιὰ τὸ χαμό. Δέν εἶχε προφτάσει ἢ σκέψη μου νὰ ὀλοκληρωθῆ καί τὸ βλέπω λίγω πιὸ πέρα νὰ καρφώνει στὴ γῆ σηκώνοντας σύννεφο νερά, λάσπες, πέτρες. Ἡ οὐρά του μὲ τὸ κάρφωμα εἶχε σηκωθῆ ψηλά καί ἡ Ἰταλική του σημαία ἔκαμε ὄλους μας, σάν νὰ περιμέναμε τὸ σύνθημα, νὰ ζητωκραυγάσωμε. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς στρατιῶτές μας εἶχαν ξεχάσει τὴν κάλυψή των κι' ἔτρεχαν στοῦ χωράφι ποῦχε πέσει. Μὰ οἱ αὐστηρὲς φωνὲς τῶν ἀξιωματικῶν τῶν λόχων, πού ἔτυχαν στοῦ μέρος ποῦπεσε, τοὺς γύρισαν πίσω στὶς θέσεις των. Ἡ ἀερομαχία ἐξακολουθοῦσε.

Τὸ ἀεροπορικὸ αὐτὸ ἐπεισόδιο μᾶς καθυστέρησε τὴν πορεία μας μιὰ ὥρα. Μόλις τ' ἀεροπλάνα εἶχαν ἐξαφανισθῆ ἔτρεξα κοντά στοῦ πεσμένο. Εἶχε γίνει θρῦψαλα καί μέσα στά συντρίμματα του τὰ πέντε κορμιὰ τῶν δυστυχησμένων, πού ἀποτελοῦσαν τὸ πλήρωμά του. Ἐνας σωρὸς σάρκες πολτοποιημένες μέ-

σα σὲ λάμες, σίδερα, πολυβόλα. Σὲ λίγο ἦλθαν κοντά κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί. Κατωρθώσαμε ὅμως νὰ συγκρατήσωμε τοὺς λόχους μας μακριὰ ἀπὸ τὰ συντρίμματα αὐτά, γιὰ νὰ μὴ σκορπίσουν, γιατί ὁ χρόνος δὲν μᾶς τὸ ἐπέτρεπε. Ὁ συνταγματάρχης ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα ποῦχαν οἱ στρατιῶτες μας νὰ τὸ δοῦν ἀπὸ κοντά, γι' αὐτὸ ξεκινώντας ἐλόξευαν ὅλοι οἱ λόχοι ὡς ἑκατὸ μέτρα καὶ περνώντας δίπλα του ἔδιναν καιρὸ σ' ὅλους τοὺς στρατιῶτες νὰ τὸ δοῦν περνώντας ἀπὸ κοντά του.

Κάποιος στρατιώτης τοῦ πρώτου τάγματος, μόλις ἔφθασε ἡ κεφαλὴ τῆς διμοιρίας σὲ ἀπόσταση ἕξι βημάτων ἀπὸ τὰ συντρίμματα τοῦ ἀεροπλάνου, ἐφώνηξε ἀπροσδόκητα μὲ δυνατὴ φωνὴ στρέφοντας πίσω του:

—Κεφαλὴ ἀριστερά! κι' ὅλοι ἡ διμοιρία ἔστρεψε σὲ κανονικὸ χαιρετισμὸ τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὰ συντρίμματα· οἱ προηγούμενοι εἶχαν περάσει ἀδιάφορα, μὰ μετὰ τὸ παράγγελμα τοῦ ἀγνώστου διατάκτου, ὅλοι περνοῦσαν μὲ γυρισμένα τὰ κεφάλια ἀριστερά σ' ἅν νὰ χαιρετοῦσαν.

—Κεφαλὴ ἀριστερά! οἱ δεῦτεροι.

—Κεφαλὴ ἀριστερά! οἱ τρίτοι καὶ τὸ παράγγελμα ἐπαναλήφθη γιὰ ὅλες τὶς διμοιρίες τοῦ συντάγματος.

Σταμάτησα γιὰ λίγο τ' ἄλογό μου καὶ παρατηροῦσα τὰ πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν. Δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω στὴν ἀρχὴ ἂν ὁ χαιρετισμὸς αὐτός, ὁ τόσο αὐθόρμητος, ἦταν σαρκασμὸς γιὰ τὸ νικημένο ἢ μιὰ ἐκδήλωση σεβασμοῦ πρὸς τὸν πεσμένο ἡρωϊκὸ ἐχθρό.

Μελετώντας τὰ πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν μας σχημάτισα τὴν πεποίθησιν πὼς ὅλη αὐτὴ ἡ σιωπηλὴ ἐκδήλωση σεβασμοῦ πρὸς τὸν πεσμένο ἐχθρὸ δὲν εἶχε μῆτε κἂν στὴν ἀχρὴ τῆς ὡς ἐλατήριον τὴν εἰρωνία, γιατί ἤρκεσε ποῦ ἀκούστηκε ἡ ἀγνωστὴ φωνὴ τοῦ «Κεφαλὴ ἀριστερά», γιὰ νὰ φθάσουν στὶς ψυχὰς τῶν παλληκαριῶν μας οἱ ἀπόμακρες κληρονομικὲς ἐντολὲς γιὰ τὸ σεβασμὸ ποῦ ὀφείλει ἕνας ἡρωϊκὸς πολε-

μιστής πρὸς τὸν ἀντίπαλό του σὰν πέση. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ἦταν πηγαῖος, αὐθόρμητος, καὶ τόσο δυνατὸς ποῦ διοχετεύτηκε σ' ὄλων τὶς ψυχὰς μὲ τρομακτικὴ γρηγοράδα. Προτοῦ φθάσουν στὰ ἕξ βήματα οἱ διμοιρίες, ὅπως πάντα, μιλοῦσαν, γελοῦσαν, τραγουδοῦσαν. Μὰ σὰν ἀκουότανε τὸ παράγγελμα, ποῦ κάποιος τυχαῖα στὴν ἀρχὴ ἔδινε σὲ κάθε διμοιρία, μὰ ποῦ στὸ τέλος τῶδιναν οἱ ἴδιοι οἱ διμοιρῖτες, τὰ γέλια καὶ οἱ ὀμιλίες ἔπαυαν ἀπότομα καὶ τὰ κορμιά ἐστηλώνοντο ὀρθά, ὅπως καὶ οἱ ψυχὰς ὑψώνοντο σὲ μιὰ ἀνάταση σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἄγνωστο πεσμένο ἐχθρό. Στὴν ἀρχὴ ὑπόθεσα πῶς ἴσως ἢ σιωπὴ ποῦ σκέπαζε τὴ διμοιρία σὰν περνοῦσε νὰ μὴν ἦταν σεβασμὸς, ἀλλὰ κάποιο δέος ποῦ ἔπιανε τὶς ψυχὰς λὲς τῶν ἀνδρῶν στὸ θέαμα τῶν πέντε κομματιασμένων ἐχθρῶν. Μὰ ὄχι! δὲν ἦταν αὐτὸ δέος, ἀφ' οὗ μόλις τραβοῦσαν λίγο πιὸ πέρα, ἄρχιζαν πάλι τὰ τραγούδια καὶ τὰ γέλια. Προχωρώντας γιὰ νὰ προφτάσω τὸ λόχο μου, ποῦ εἶχε προηγηθῆ πολὺ, σκέφτηκα χίλια δυό, ποῦ μῆκαμαν νὰ αἰσθανθῶ μιὰ ἀνατριχίλα χαρᾶς γιὰ τὴν ψυχικὴ ποιότητα τῶν παλληκαριῶν μας. Πόση διαφορὰ, θεέ μου, ἀπὸ τούτους ἐδῶ τοὺς νεκροὺς ποῦ ἐμεῖς σεβόμαστε. Θυμήθηκα πάλι τὸ κομμένο ποδαράκι τοῦ ξανθοῦ παιδιοῦ καὶ τὴ σκοτωμένη μάννα του. Προχώρησα ὥσπου συνήντησα τὸ λόχο μου.

Ὡς ἦταν φυσικὸ κάθε διμοιρία ποῦ περνοῦσε μπρὸς ἀπὸ τὰ συντρίμια τοῦ ἀεροπλάνου εἶχε ἐπιβραδύνει ἀσυναίσθητα τὸ βῆμά της καὶ γιὰ νὰ φτάσῃ τώρα τὴν προηγούμενη ἀναγκαζότανε, ὕστερα ἀπὸ τὸ θέαμα, νὰ κάνῃ τροχάδην, ποῦ ὅσο πῆγαινε ἢ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἐπιβδάδυνση γινότανε μεγαλύτερη, γιὰτὶ τὸ σύνταγμα προχωροῦσε μὲ τὸ τακτικὸ βῆμα της πορείας του.

Μόλις ἔφταναν οἱ στρατιῶτες στὴ φάλαγγα καὶ ξανάβρισκαν τὴ θέση των, ξανάβρισκαν καὶ τὴν ψυ-

χική των διάθεση.

"Αρχίζουν πάλι τὰ τραγούδια των, τὶς μιλιές των, τὰ γέλια των.

"Ἐτσι ξανάρχιζαν πάλι κοὶ οἱ δικοὶ μου τὰ τραγούδια των. Διέκρινα κάποιον ἀπ' αὐτοὺς στὴν πρώτη διμοιρία νὰ τραγουδᾷ μὲ ζωηρὴ καὶ καθαρὴ φωνή. Τὸ δίστιχο ποὺ τραγουδοῦσε μοῦκαμε ἰδιαίτερη ἐντύπωση.

Σὰν τὸ μαγκανοπήγαδο τοῦτος ὁ κόσμος μοιάζει ὄντε γεμίζει ὁ γεῖς κουβᾶς ὁ διπλανὸς ἀδειάζει.

Μὰ μόλις τέλεψε τὸ δίστιχό του, ἄλλος ἀπὸ τὴν οὐρὰ τῆς διμοιρίας τοῦ ἀπαντᾷ:

Μὰ ὄμορφος, μὰ ἄσκημος, μὰ βασιληᾶς, μὰ δοῦλος ἀπὸ τὸ ἴδιο κόσκινο περνᾷ ὁ κόσμος οὐλος.

Καὶ ἓνας τρίτος χωρίζοντας τοὺς δυὸ τραγούδησε κι' αὐτὸς τὸ δικό του.

Μὴν τονέ κλαῖς τὸν ἀετὸ ὅπου πετᾷ σὰν βρέχη
Μόνο νὰ κλαῖς ἓνα πουλι ὅπου φτερὰ δὲν ἔχει.

Πόση ἀβίαστη καὶ πηγαία ἦταν ἡ φιλοσοφία τοῦ λαοῦ μας. Ἐχει τὸ ἐξαιρετικὸ χάρισμα νὰ μὴν ἀφήνεται ποτὲ μοιρολατρικὰ στὰ χέρια τῆς κακῆς μοίρας. Πάντα ἔχει τὴ δύναμη νὰ φιλοσοφῇ σὲ κάθε δοκιμασία του καὶ νὰ γυρεύῃ τόνωση ἀπὸ τὴ μακρὰ παρατήρησή του. «Ἐκ τῶν ἔνδον» ξεπετᾷ πάντα ἔτοιμη νὰ τὸν ἐνισχύσῃ στὴν κακοτυχία, ἢ σοφὴ παρατήρηση ἀναρίθμητων προηγουμένων του γενεῶν, ποὺ τὴν ἔχει ἀποκρυσταλλωμένη μὲ σοφώτατα δίστιχα. Μὲ στίχους χαίρεται, μὲ στίχους πονεῖ, καὶ μὲ στίχους ζητᾷ νᾶβρῃ παρηγοριὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους.

Τὰ τρία αὐτὰ δίστιχα ἔγιναν αἰτία κι' ἄρχισαν ὅλοι τους μὲ τὴ σειρὰ των, νὰ λέν ἐκεῖνο ποὺ θεω

ροῦσαν ὡς τὸ πιό ἐκλεκτό των καὶ κάθε φορά τὸ τέλος τοῦ δίστιχου τὸ τραγουδοῦσαν σὰν ἐπωδὸ ὄλοι μαζί. "Ἔτσι δὲν καταλάβαμε τίς ὄρες πού περνοῦσαν.

"Ἄμα φθάσαμε στὸ χωριό, πού βρισκότανε πέρα ἀπὸ τὴ γραμμή, πού τώρα καὶ λίγες μέρες κρατοῦσαν οἱ Ἴταλοί, μᾶς ἔδειξαν ἓνα μεσόκοπο ἄνδρα.

—Αὐτός, μοῦ διηγήθηκε κάποιος, ὡς ἄρχισε ἡ ἐπίθεση τοῦ στρατοῦ μας, πήρε ἓνα τενεκὲ βενζίνη καὶ τράβηξε κατὰ τὴν ξύλινη γέφυρα, πού ἀπαντήσατε στὸ δρόμο σας. "Ἦξερε πὼς ἀπ' τὴ γέφυρα αὐτὴ ἢ θὰ ὑποχωροῦσαν οἱ ἐχθροὶ ἢ θὰ παίρναν ἐνίσχυση πρὸς τ' ἀριστερά σας. Προχώρησε μὲ προσοχή, γιατί ἂν τὸν πρόφταναν οἱ Ἴταλοί θὰ τὸν ἔκαναν κιμά. Εἶχε βραδυάσει πιά. "Ἄμα σκοτείνιασε ἔχυσε τὴ μπεζίνα πάνω στὴ γέφυρα καὶ τῆς ἔδωσε φωτιά. Κεῖνη τὴ στιγμή ἄκουσε πίσω του μιλιές. Παραμέρισε σ' ἓνα ρυάκι. Εἶδε κάμποσους Ἴταλοὺς ποῦτρεχαν πρὸς τὸ μέρος τῆς φωτιᾶς βρίζοντας. Μὰ οἱ βρισιές τους δὲν μπορούσαν νὰ σταματήσουν τὸ κάψιμο. Τὰ παλιὰ ξύλα ἔκαιγαν σὰν λαμπάδα. "Ὅλο τὸ χωριὸ φωτιζότανε. Χωρὶς νὰ τὸν δῆ κανένας γύρισε στὸ σπίτι του. "Ἐ, ἂν τὸν ἤξεραν! Θὰ τὸν κομματίαζαν!

"Ἐζήτησα νὰ τὸν γνωρίσω. Τοῦσφιξα τὸ χέρι μὲ ἐνθουσιασμό. "Ἀθάνατη Ἑλλάδα! "Ὅλοι μιὰ ψυχὴ! "Ὅλοι ἓνας παλμός! "Ὅλοι μιὰ λαχτάρα! Νὰ πού ἀληθεύει ἡ στροφή τοῦ Σολωμοῦ πού μὲς στὸν ὕμνο μας ἔβαλε τὴ σοφὴ συμβουλή!

«Πάντα ἡ νίκη ἂν ἐνωθῆτε
Πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ»

Ναί. Μᾶς ἀκολουθεῖ ἡ νίκη γιατί ὁ ἓνας μὲ τὸ τουφέκι, ὁ ἄλλος στὰ φτερά τοῦ ἠεροπλάνου, ὁ ἄλλος στὸ κανόνι, ὁ ἄλλος μὲ τὸ μουλάρι του, ὁ ἄλλος μὲ τὴν εἰσφορά του, ὁ ἄλλος μὲ τὴ δωρεὰ τῶν ζεστῶν καλτσῶν, ὁ ἄλλος μὲ τὸ θερμαντικὸ πιότητό του, ὁ ἄλλος

μέ τή νοσοκομειακή περίθαλψή του, ὁ ἄλλος μέ τήν ἀγρύπνια του στό βολάν τοῦ αὐτοκινήτου κι' ὁ ἄλλος μέ τή βενζίνα καί τή φωτιά, κι' ὄλοι μιὰ ψυχή, μιὰ λαχτάρα, τείνομε σένα σκοπό!

Νά ἡ νίκη!

Τήν νίκη αὐτή θαύμασε ὁ Ἀμερικανός Πήτερ Τόμπκιν γράφοντας στήν ἀνταπόκρισή του: «Ἀμφιβάλλω ἂν θά λησμονήσω ποτέ, ὅσα χρόνια κι' ἂν ζήσω, τέτοιες σκηνές, ὅπως δέν θά λησμονήσω ποτέ μου καί τ' ἀκτινοβόλα πρόσωπα τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν μέσα στό βραδυνό ἡμίφως, στή βροχή, στή λάσπη, πού προχωροῦσαν διαρκῶς πρὸς τὰ ἔμπρός, ἔπειτα ἀπὸ σκληρὲς μάχες, πού βάσταξαν πολλές ἡμέρες, ζητώντας ἄλλες ἴσως πιὸ σκληρές.»

Ναί. Στὰ μάτια τῶν στρατιωτῶν μας ἀκτινοβολοῦσε ἡ λάμψη τῆς ψυχικῆς ἐνώσεως. Καί ἡ νίκη μᾶς ἀκολουθεῖ, γιατί τώρα ἐνωθήκαμε ὄλοι ψυχικά! Ὁλος ὁ κόσμος ἐδῶ μοσχοβολᾷ ἀπ' τὴ νίκη πού πέρασε καί μεῖς περπατούσαμε πάνω στὰ χνάρια της, ποῦναι χαραγμένα μέσα σ' ἐρείπια, ἀνάμεσα σὲ σπασμένα ἐχθρικά αὐτοκίνητα, σὲ κιβώτια πυρομαχικῶν, σὲ σκοτωμένα μουλάρια καί νωπούς τάφους.

Κατὰ τὸ βράδυ εἶχαμε φτάσει στίς ρίζες ἐνὸς βουνοῦ. Πήραμε τὴ διαταγὴ νὰ κατασκηνώσωμε στήν ἀντικρυνὴ πλαγιά. Πέσαμε ὄλοι πολὺ κουρασμένοι, ἀπὸ τὴν ἀκατάπαυτη πορεία τῶν δυὸ ἡμερῶν. Κι' ὅμως ἡ λαχτάρα νὰ μποῦμε μέσ στὴ ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων, ὄλο καί μᾶς ἔδινε νέες σωματικὲς δυνάμεις. Ἔτσι τὸ πρωῒ, προτοῦ ξημερώσει, σηκωθήκαμε ἀλαφροὶ καί φρέσκοι σωματικὰ καί ψυχικά. Τὸ βλεπα κατακάθαρα στὰ τραγούδια καί στίς κουβέντες τῶν στρατιωτῶν μου. Ἐνα πρᾶμμα μοῦκαμε τότε ἰδιαίτερη ἐντύπωση. Ἡ περίεργη, πού πλησίαζε τὴν ἀφύσικη, ὄρεξη μερικῶν στρατιωτῶν νὰ κάμουν ἀστεῖα πειρακτικὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο καί οἱ ἄλλοι νὰ γελοῦν. Προσπαθοῦσα νὰ

βρῶ δικαιολογητικά στήν ἀδιάπτωτη αὐτὴ εὐθυμία των μὰ συνήντησα δυσκολία. Κι' ἐγὼ λαχταροῦσα νὰ φθάσω στὴ γραμμὴ καὶ νὰ ριχθῶ στὴν πρώτη μάχη, ἀλλὰ ἡ λαχτάρα μου αὐτὴ δὲν ἔφθανε στὴν εὐθυμία. Τὸ ὁμολογῶ. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα. Αἰσθανόμουν κάποιο δύσθυμο βᾶρος στὴν καρδιά μου, ποῦ μοῦ ἦταν τελείως ἀπροσδόκητο, γιατί ὅλες αὐτὲς τὶς ἡμέρες ποῦ καθυστερούσαμε νὰ φθάσωμε στὴ γραμμὴ τῶν ἐπιχειρήσεων ἔννοιθα μιά ἀσυγκράτητη στενοχώρια. Καθυστερήσαμε πολὺ. Θᾶχαν περάσει εἴκοσι μέρες ἀπ' τὶς πρώτες δόξες τοῦ στρατοῦ μας καὶ μεῖς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ καθυστεροῦμε σὲ διάφορους σταθμούς.

Τὶ κρίμα! Ὡς τότε δὲν εἶχα κατορθώσει τίποτε τὸ ἐξαιρετικό. Δὲ μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία. Ζοῦσα ἀπ' τὰ ψίχουλα τῆς δόξας πούπεφταν ἀπ' τὸ τραπέζι τῶν ἄλλων. Κι' ὅμως γιὰ τὴν ὥρα, τὰ ψίχουλα αὐτὰ μοῦ ἦσαν ἀρκετά. Τὶ θὰ τὶς ἔκανα τὶς φέτες τῆς δόξας; Οἱ φέτες αὐτὲς ἦταν ἀντίθετες στὶς ἀρχές μου. Τὴ δόξα τὴν ἤθελα καὶ τὴ θέλω ἀνώνυμη δόξα Ἑλληνική, μοιρασμένη σ' ὅλους ἐξ ἴσου, γιὰ νὰ μὴ δοκιμάσω πάλι τὸν ἀφόρητο θυμὸ ποῦ ἀπὸ παιδί δοκίμαζα, σὰν ἔβλεπα μέσα στὸ δίσκο τοῦ ἀντίδωρου τῆς Κυριακῆς, κάτι μεγάλα κομμάτια ποῦ τὰ ξεχώριζαν γιὰ τοὺς ἐπιτρόπους. "Ὅχι! δὲν τὴν ἤθελα ἔτσι τὴ δόξα. "Ὅχι! Χίλιες φορές ὄχι! Τὴν ἤθελα ἴση, ἀπόλυτα ἴση γιὰ ὅλους μας, τόσο γιὰ μᾶς, ποῦ παίζαμε τὴ ζωὴ μας στὸν ἄμεσο κίντυνο, ὅσο καὶ γιὰ κείνους, ποῦ πίσω μας πολεμοῦσαν πῶς νὰ μᾶς τροφοδοτοῦν, πῶς νὰ μᾶς θερμαίνουν, πῶς ν' ἀλαφρύνουν τὶς δοκιμασίες μας. Μιά μόνο ἐξαίρεση δεχόμουν. Γιὰ τοὺς νεκρούς. "Α, αὐτὸ ἦταν ἄλλο. "Ἦθελα τὴ μεγαλύτερη φέτα γι' αὐτούς, ὄχι γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς νεκρούς, γιατί αὐτοὶ ἦσαν «καλότυχοι», ἀλλὰ γιὰ τοὺς ζωντανούς των, γιατί θᾶταν γι' αὐτούς κά-

θε υπερβασία μοιρασιᾶς μεγάλωμο παρηγορίας. "Ισως τὸ μεγάλωμα αὐτὸ νᾶχε καὶ κάποιο πρακτικώτερο ἐπακόλουθο. "Ισως νὰ διευκόλυνε τὰ παιδιὰ τοῦ νεκροῦ νὰ μὴν αἰσθανθοῦν ὀδυνηρὰ τὸ χαμὸ τοῦ προστάτου των. Κι' αὐτὸ εἶναι κάτι πολὺ σοβαρό, πὺ ἐξασφαλίζει τὴ δικαία κατανομή τῶν ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν ἀγαθῶν μιᾶς νίκης. "Αλλως τε δὲ μᾶρεσαν ποτὲ τὰ ὀνόματα καὶ οἱ διακρίσεις πὺ γίνονται στὶς μάχες. Θὰ μπορῆ νὰ μοῦ πῆ κανένας, πὺς οἱ διακρίσεις αὐτὲς εἶναι τὰ σπιρούνια πὺ σπρώχνουν πρὸς τὴν ἀποδοτικὴ ἄμιλλα. Κι' ὅμως εἶναι κάποτε τόσο ἄδικες οἱ διακρίσεις αὐτὲς! Πόσοι ὑπέροχοι ἥρωες μένουν κρυμμένοι καὶ ἄγνωστοι! Πόσοι ἀπ' τοὺς ἥρωές μας δὲν κάνουν θαύματα, πὺ δὲν τὰ βλέπει κανένας μέσα στὸ βράσιμο τῆς μάχης καὶ πὺ δὲν τὰ λέν οἱ ἴδιοι! Καὶ πόσοι τίς μικρότερες ἐπιτυχίες των τίς διαλαλοῦν «ἀπὸ χαρακτήρος» καὶ πόσοι παραμερίζουν ἄλλους «πραγματικούς ἥρωες»!

"Αλλωστε ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἄδικη αὐτὴ περίπτωσι δὲν πρέπει νὰ ξεχωρίζωμε κανένα μῆτε στρατιώτη, μῆτε βαθμοφόρο. "Οχι. δὲν πρέπει! Κάθε μονάδα πρέπει νὰ δρᾷ ἀνώνυμα, σᾶν συνισταμένη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, τῆς ἑλληνικῆς δυναμικότητος. Διαλαλοῦν τὴ δράσι τοῦ λοχαγοῦ τάδε. Μὰ ὄχι, γιὰ τὸ Θεό! Ὁ λοχαγὸς αὐτὸς ἔδρασε, γιὰτὶ εἶχε μαζί του τὴν ὀρμὴ τοῦ λόχου του. Ἡ ἀναλογία του στὴ νίκη πρέπει νὰναι ἀπόλυτα ἴση μὲ τὸν κάθε στρατιώτη. "Οχι ἄνισα κομμάτια στὸ ἀντίδωρο! Σκοτῶνομε ἔτσι τὴν ψυχὴ πολλῶν ἀγνώστων ἠρώων μας.

"Εμεινα κάμποσι ὥρα μὲ τίς σκέψεις αὐτὲς. Κι' ὅμως ἄλλες σκέψεις σὲ λίγο ἦλθαν νὰ μὲ κάμουν νὰ ξεχάσω τίς πρῶτες.

Στὴ ρίζα αὐτοῦ τοῦ βουνοῦ, πὺ τὸ πρῶτὶ θὰ πέραμε τὴ διαταγὴ ν' ἀνεβοῦμε καὶ ν' ἀντικρύσωμε τὸν ἐχθρό, σκέφθηκα τὸ θάτατο. Καὶ τὸν σκέφθηκα.

πολύ. Μὴ τάχα ἦταν ἀπίθανο νὰ πέσω καὶ τὴν πρώτη στιγμή; Τίποτε δὲν εἶναι ἀπίθανο σ' ἓνα πόλεμο. Βέβαια δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού πολεμοῦσα. Εἶχα λάβει μέρος σ' ὄλους τοὺς πολέμους καὶ σὲ πολλές μάχες μού δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ χαρῶ καὶ νὰ ψηλώσω καὶ μπρὸς στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου. Κι' ὅμως αὐτὲς τίς στιγμὲς αἰσθανόμουν μιὰ δυνατὴ συγκίνηση. Πῆγα λίγο παρὰ πέρα κι' ἔκαμα μὲ κατάνυξη τὸ σταυρό μου. Σήκωσα τὰ μάτια μου ψηλὰ πρὸς τὰ οὐράνια καὶ παρεκάλεσα τὸ Θεό μου νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ψυχὴ μου, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ προσφέρω κάτι στὸν ἀγῶνα τῆς ἀγαπημένης μου πατρίδας, πού ἦταν ἀγῶνας εὐρύτερος, ἀφ' οὗ ἔτεινε στὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, κάθε ἀνθρώπου. Ξανάκανα τὸ σταυρό μου καὶ γύρισα στὸ λόχο μου ἡρεμισμένος πιά καὶ ἔτοιμος γιὰ ὅτι κι' ἂν γινότανε.

Σὲ κάμποση ὥρα ὁ συνταγματάρχης κάλεσε τοὺς διοικητὰς τῶν ταγμάτων καὶ τοὺς λοχαγούς. Μᾶς καθωδήγησε πάνω στὸ χάρτη.

—Ξέρετε καθένας σας ποιά εἶναι ἡ ἀκτίνα τῆς δράσεως τῆς μονάδος του, εἶπε στὸ τέλος. Ἔχω τὴν πεποίθηση πὼς στὸν ἀγῶνα σας θᾶχετε πάντα στὸ νοῦ σας τὴν τιμὴ καὶ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας μας καὶ τὴν τιμὴ τοῦ συντάγματός μας, πού εἰδικώτερα ἐνδιαφέρει τὸ ἡρωϊκὸ τμήμα τῆς Ἑλλάδος, πού μᾶς ἐμπιστεύτηκε τὰ παιδιὰ του.

Ἔτσι μετὰ δυὸ ὧρες ὁ λόχος μου βρέθηκε σκαρφαλωμένος σὲ μιὰ χαράδρα· ἐκεῖ κοιμηθήκαμε τὴ νύχτα ἔτοιμοι γιὰ νὰ ἐπιδιώξωμε τὸ σκοπὸ πού μᾶς εἶχαν δώσει ἐντολὴ νὰ πετύχωμε. Μόλις θᾶπαυε ὁ καταγιστικὸς βομβαρδισμὸς, πού θᾶ σφυροκοποῦσε τὸν ἐχθρὸ στὴν ἀντικρυνὴ κορυφὴ κι' ἅμα ἄκουα τὸ σάλπισμα «προχωρήτε» θᾶ περνοῦσα μὲ τὸ λόχο μου τὴ χαράδρα καὶ θᾶ πλευροκοποῦσα τὸν ἐχθρὸ γιὰ νὰ τοῦ κλείσω τὴν ὑποχώρηση. Δίπλα μου ἄλλος λόχος

θά προσπαθοῦσε νὰ πετύχη τὸν αὐτὸ σκοπὸ γιὰ τὸ δεξιότερο τμήμα τοῦ ἐχθροῦ καὶ πίσω μου ἄλλος γιὰ νὰ μᾶς ἐνισχύσῃ. Προτοῦ ξημερώσῃ προχωρήσαμε σκυφτὰ μέσα σ' ἓνα ρυάκι· ἀνεβήκαμε ψηλὰ καὶ κολλήσαμε ἀμίλητοι στὶς ἀκανόνιστες ζαρωματιές τῆς χαράδρας. Περιμέναμε.

Τὸ πυροβολικὸ μόλις ἔφεγγε ἄρχισε νὰ χτυπᾷ τὴν παρυφὴ τοῦ βουνοῦ. Τὰ πυρὰ του ὅσο πήγαιναν καὶ πλήθαιναν, ὥσπου πῆραν τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ καταιγισμοῦ. Τὸ βουνὸ ἀναταραζότανε. Ἐπὶ τὸ μέρος ποῦ βρισκόμουνα δὲν μποροῦσα νὰ διακρίνω τὴν ὄλη γραμμὴ, μὰ ἀπὸ τίς ὀβίδες ποῦ σκοῦσαν στὴν πλαγιά ποῦ ἦταν πρὸς τὸ μέρος μας, κατάλαβα τὴν εὐστοχία του. Τὸ κανονίδι βάσταξε μισὴ ὥρα. Μᾶς ἐφάνηκε ἀτέλειωτο. Οἱ στρατιῶτες σκυφτοὶ κι' ἀμίλητοι περιμέναμε.

Τώρα πιά τὸ πυροβολικὸ ἀρχίζει νὰ δημιουργῆ τὰ «κυλινδούμενα φράγματα» του καὶ νὰ μᾶς ἀφήνῃ ἐλεύθερο τὸ σφυροκοπημένο πεδίο γιὰ τὴ δράση μας!

Μιά στιγμὴ ἀκοῦμε σαλπίσματα μὲ τὸ «προχωρήτε». Ἐπὶ χιλιάδες στόματα ἀριστερά μας καὶ δεξιὰ μας ἀκούστηκαν φωνές καὶ «ἀέρας». Ἦταν ἡ στιγμὴ ποῦ περιμέναμε.

— Ὁμπρός, παιδιά! Μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ! καὶ πετάχτηκα πάνω!

Ἄνοιξαμε σὰν ριπίδι γρήγορα. Οἱ στρατιῶτές μου ἔτρεχαν μ' ἐνθουσιασμὸ φωνάζοντας. Ἐφώναζα καὶ γώ! Καταλάβαινα πὼς οἱ φωνές μοῦ ἦσαν ψυχικὴ ἀνάγκη. Φώναζα! φώναζα! Μὰ τί φώναζα; δὲ θυμοῦμαι. Εἶχα προχωρήσει. Οἱ λόγχοι τῶν στρατιωτῶν μου ἄστραφταν στὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας. Τὰ πυρὰ τῶν ἐχθρῶν ποῦ κρατοῦσαν τὴ χαράδρα ἦσαν γρήγορα, μὰ δὲν εἶχαν τὴν ψυχραίμη εὐθροβία ποῦ πρεπε νάχουν. Τρέχοντας γύριζα πίσω νὰ δῶ ἂν ἀπόμειναν ἄνδρες μου πληγωμένοι. Δὲν μποροῦσα νὰ

διακρίνω.

—Πάνω τους, παιδιά! με τή λόγχη! Τους φάγαμε! Έμπρός! Έμπρός! Μην καθυστερήτε!

Τά πολυβόλα τοῦ ἐχθροῦ εἶχαν σταματήσει. Τά πυρά των ἀραιώσαν.

—Φεύγουν! Νά τους προφτάξωμε! Γρήγορα παιδιά. Δέν εἶχαμε ρίξει μήτε μιὰ τουφεκιά. Τραβούσαμε γιά τὸ πανηγύρι τῆς λόγχης. Μπρός μου μιὰ στιγμή διακρίνω τὸν ἐχθρὸ νὰ φεύγη. Πολλοὶ στρατιῶτές μου τοὺς εἶχαν φθάσει. Τοὺς λόγχιζαν. Φωνές, κακό, ἀντάρα. Δέν ἔβλεπα παρ' ὅτι γινότανε μπρός μου σὲ μιὰ ἀκτίνα περιορισμένη. Προχωρώντας ἄφηνά πίσω μου ἐχθροὺς μὲ ψηλά τὰ χέρια καὶ μὲ φυσιογνωμίες χυμένες ἀπ' τὸν τρόπο τοῦ θανάτου.

—Στάσου, κ. ἀνθυπολοχαγέ, μὲ δέκα ἄνδρες καὶ παῖρνέ τους. Μὴ σταματοῦν οἱ ἄλλοι.

Πραγματικῶς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τράβηξε δεξιά. Ἐγὼ ἤθελα νὰ πιάσω τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ καὶ τώρα τὸν ἔβλεπα νὰ κατεβαίνει σὲ τρομαγμένες ὀμάδες τὴν πλαγιά. Εὐτυχῶς πρόφταξα στὴν κατάλληλη στιγμή. Ὁ λόχος μου βρέθηκε στὴ θέση ποῦ πρεπε, τὴ στιγμή ποὺ οἱ ἄλλοι δίπλα μας τοὺς ἀνάγκασαν ν' ἀφήσουν τὰ χαρακώματα των, ποὺ νόμιζαν αὐτοὶ ἀπόρητα.

—Ἀνοίξετε ὅλοι μιὰ γραμμὴ πέσετε χάμω. Μὴν κινηθῆτε ἀπ' τίς θέσεις σας ὡς τὴ στιγμή ποὺ θὰ σὰς πῶ. Θὰ τοὺς ἀφήσωμε νὰ πλησιάσουν. Κατεβαίνουν πρὸς τὰ δῶ. Αὐτὰ φώναζα.

Ὁ δρόμος τους γιά νὰ γλυτώσουν φεύγοντας ἦταν μπρός μας. Ἀπὸ πάνω ὄλο καὶ κατεβαίνουν τρέχοντας. Μερικοὶ κατρακυλοῦσαν πετώντας τὰ ὄπλα τους μακριά. Δέν μπορούσα νὰ δῶ τί γινότανε στὴν κορυφή. Ἡ πλαγιά ὅμως ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἐχθροὺς ποῦ φευγαν σὰν τρελλοὶ.

—Πῦρ! φωνάζω κι' ἀρχίζει ὁ φρικτὸς θάνατος στοὺς ξεφρενιασμένους ἐχθροὺς, ποὺ δέν καταλάβαι-

ναν ἀπό πού τούς κτυποῦσαν.

Πολλοὶ πέφτουν μὲ τὸ κεφάλι κι' ἄλλοι στριφο-
γυρίζουν φωνάζοντας. Δὲ μεταχειρίζονται τὰ ὄπλα
τους πιά, γιατί καθένας τους προσπαθεῖ νὰ ξεφύγη
καὶ νὰ γλυτώσῃ πίσω. "Ὅλοι τρέχουν.

—Σηκωθῆτε πάνω ὅλοι καὶ πυροβολῆτε ὀρθοί! ἐ-
φώναξα δυνατά.

Ἡ κίνηση αὐτὴ φαίνεται πὼς ἦταν πολὺ πετυχαι-
μένη ἔμπνευση, γιατί ὅλοι ποῦτρεχαν πρὸς τὸ μέρος
μας μὸλις μᾶς εἶδαν σήκωσαν τὰ χέρια κι' ἔμειναν ἀ-
κίνητοι.

—Παύσατε πῦρ! Παύσατε! Παύσατε! Θὰ τοὺς πιά-
σωμε. Μιὰ τρομερὴ θανατερὴ ἡσυχία γίνηκε γιὰ ἓνα
μόνο λεπτό. Οἱ ἐχθροὶ μὲ ψηλά τὰ χέρια ἐρχόντανε μ'
ἄργὸ βῆμα πρὸς τὸ λόχο.

—Ἀβάντι! Ἀβάντι! τοὺς φωνάζω κι' αὐτοὶ προ-
χωροῦσαν. Ἀπὸ πίσω τους ἐκεῖνοι ποὺ ἐρχόντανε καὶ
τοὺς ἔβλεπαν πετοῦσαν κι' αὐτοὶ τὰ τουφέκια των καὶ
προχωροῦσαν σ' ἄν φρικτὰ σκιάχτρα μὲ πρόσωπα κί-
τρινα, χυμένα, καὶ μὲ μάτια τρομαγμένα.

Ἐπιλοχίας εἶχε προχωρήσει λίγο καὶ τοὺς ἔ-
δειχνε τὸ χαντάκι.

—Ἐδῶ θὰ τοὺς ἀποθηκεύσω! φώναξε γελώντας.

—Ναί, ἐκεῖ.

—Ἐνας - ἓνας ἐρχότανε κοντὰ στὸν ἐπιλοχία
κι' αὐτὸς τοῦδειχνε τὸ κατηφορικὸ πέρασμα.

—Σὺ, λοχία, πήγαινε μὲ πέντε ἄνδρες καὶ στα-
ματήστε λίγο πιὸ κάτω.

Ἀπ' τὴν πλαγιά ποὺ βρισκότανε ὁ λόχος μου
εἶχαν πιά παραδοθῆ ὅλοι ποὺ κατέβαιναν τρέχοντας.
Στρέφω στὸ δεξιό μου καὶ διαττάσσω τὴ δευτέρα δι-
μοιρία νὰ κτυπᾷ κείνους ποῦφευγαν δεξιώτερα. Τὰ
πυρά της ἦταν φαίνεται ἐξαιρετικὰ εὔστοχα, γιατί ἄ-
κουα τίς οἰμωγές καὶ τοὺς θρήνους ἐκείνων ποῦπε-
φταν. Δὲν εἶχα καιρὸ νὰ καθυστερῶ. Ἐπρεπε νὰ συ-

νεχίσω την καταδίωξη.

—Γρήγορα να τραβήξετε τους αίχμαλώτους πίσω, φώναξα στο λοχία. Μόνο δέκα άνδρες να πάρης. 'Ο κ. άνθυπολοχαγός νάρθη πίσω.

Αυτά όλα γίνηκαν με νευρική γρηγοράρα κι' όμως νόμιζα πώς καθυστερούσαμε. "Ήθελα να συγκεντρώσω τὸ λόχο μου ὥσπου νὰ προχωρήσουν κι' οἱ ἄλλοι ἀπ' τὸν κορυφή. Δὲν εἶχα ἐντολὴ νὰ προχωρήσω προτοῦ εὐθυγραμμίσωμε τὴ δύναμή μας. Τί κρῖμα! Κι' ὅμως θὰ μπορούσα νὰ φτάσω κείνους πούφευγαν με πανικό.

—'Εκατὸν ὀγδόντα τρεῖς! μοῦ λέει ξεγλωσσιμένος ὁ άνθυπολοχαγός γυρίζοντας ἀπὸ κεῖ πὸ τὸν εἶχα στείλει πρωτύτερα.

—Γρήγορα χωριστήτε στὶς διμοιρίες σας καὶ καθένας στὸ τμήμά του.

Οἱ δυὸ διμοιρίες εἶχαν ἀνακατευθῆ. Χωρίστηκαν. Σταματήσαμε ἐκεῖ περιμένοντας νεώτερη διαταγή.

Οἱ στρατιωτὲς μας ἄρχισαν νὰ ἐπιδένουν πρὸ χειρα τὰ τραύματα τῶν αἰχμαλώτων. Μὰ οἱ ἐπίδεσμοι τέλειωσαν κι' ἕνας γιὰ νὰ δέσῃ τὸ πόδι ἑνὸς αἰχμαλώτου πὸ βογγοῦσε, ἔσκισε τὴν κουβέρτα του καὶ τὸν ἔδεσε. Παρακολούθησα τὴ σκηνὴ αὐτή. Πόσο συγκινήθηκα. Πῆγα κοντά του. Τὸν χάδεψα.

—Μπράβο, παιδί μου! Εἶσαι καλὸς "Ελληνας, ἀπ' οὗ εἶσαι ἄνθρωπος με οἶχτο γιὰ τὸν ὅμοιό σου, ὅποιος κι' ἂν εἶναι αὐτός.

Μέσα στοὺς αἰχμαλώτους διέκρινα καὶ μερικοὺς πὸ ἡ φυσιογνωμία τους ἔδειχνε κάποια εὐγένεια καὶ κάποιο πολιτισμό, πὸ δὲν μπορούσαν νὰ καλύψουν τὰ γένεια καὶ ἡ ἀπλυσία.

Μιὰ στιγμὴ ἀκούω φωνὲς ἀπ' τὸ δεξιό μου. "Εφερναν ἕνα ἀξιωματικό! "Ήταν λοχαγός.

—Εἶχε κρυφτεῖ σὲ μιὰ τρύπα κάτω κεῖ! μοῦ λέ-

Πετούσαν τὰ τουφέκια τους καὶ σήκωναν
τὰ χέρια τους ψηλά.

εἰ ὁ Γεώργης ποῦ τὸν ἔφερνε.

Ὁ λοχαγὸς στάθηκε σὲ λίγα βήματα μπρὸς μου καὶ χαιρέτησε χτυπώντας κανονικὰ τὰ ποδάρια του. Ἦταν χλωμός, μὰ ἡ στάση του δὲν ἔφευγε ἀπὸ τὴν ἀνδρική ἀξιοπρέπεια, καὶ σημάτισα τὴ γνώμη πὼς τὴν εἶχε στὴν ψυχὴ του, ὄχι φαινομενική, ἀλλὰ πραγματική. Τὸν χαιρέτησα καὶ γὼ καὶ τὸν πλησίασα. Τοῦ ξάπλωσα τὸ χέρι μένα ἐνθαρρυντικὸ χαμόγελο, λέγοντάς του στὴ γλῶσσά του:

—Ἡ μοῖρα, ἡ σκληρὴ μοῖρα τοῦ πολέμου! Θάρρος!

—Εὐχαριστῶ, κ. λοχαγέ, ἀπάντᾳ καὶ βγάζοντας τὸ πιστόλι του μοῦ τὸ πρόσφερε.

—Τὰ κιάλια, κ. λοχαγέ, μοῦ ψιθυρίζει ὁ ἐπιλοχίας.

—Ὅχι προστυχιές! Τὰ κιάλια θὰ παραδοθοῦν στὸ σύνταγμα. Ὁδήγησέ τον σὺ ὑπ' εὐθύνη σου. Πρόσεξε μὴν τὸν πειράξῃ κανένας στὸ δρόμο.

—Μείνετε ἡσυχος, κ. λοχαγέ, ἀπάντᾳ ὁ ἐπιλοχίας ἐνθουσιασμένος γιὰ τὴ δόξα ποῦ τοῦδινά νά ὀδηγήσῃ λοχαγὸ αἰχμάλωτο.

Ὁ αἰχμάλωτος μὲ πλησίασε προτοῦ φύγει καὶ μὲ θερμὰ λόγια μὲ εὐχαρίστησε. Ἐφυγε τώρα μὲ γυρτὸ κεφάλι. Ποιὸς ξέρει ποιά αἰσθήματα τὸν ἀνατάραζαν! Ὁ φόβος; ἡ ντροπὴ; ἡ σκέψη κάποιων ἀγαπημένων, ποῦ τώρα θάχαναν τὰ ἴχνη του; Ποιὸς μπόρουσε νά ξέρῃ; Μιά σκέψη ξαφνικὴ μέκαμε νά πῶ στὸ Γεώργη:

—Ἀκολούθησε σὲ ἀπόσταση δέκα βημάτων ἀπὸ πίσω· ποιὸς ξέρει τί μπορεῖ νά συμβῆ; Φαίνεται δυνατὸς ἄνδρας.

Ὁ Γεώργης ἔφυγε. Κοίταξα τὸ ρολοῖ. Ἦταν ἑνδεκα ἡ ὥρα. Πόσες ὥρες! Πότε πέρασαν! Ἀπίστευτο. Μὴ τάχα τὸ ρολοῖ μου χάλασε. Μὰ καὶ τὸ ρολοῖ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ ἔδειχνε τὴν ἴδια ὥρα. Βλέποντας τοὺς αἰχμαλώτους ποῦ φευγαν θυμήθηκα ἕνα λαϊκὸ γνωμικὸ ποῦ λέει: «Θεὲ μου μὴ δώσης στὸ μурμῆγκι φτερά νά πετάξῃ, γιατί θά χαθῆ». Φτερά ἔδωκε καὶ στὸ Μουσολῖνι καὶ τὸν τράβηξε πρὸς τὸ χαμὸ. Καὶ τὸ σοφὸ «μωραίνει κύριος λαὸν ὃν βούλεται ἀπολέσαι» ἀληθεύει καὶ πάλι.

Ὡς τόσο εἶχαν κατεβεῖ τὸ βουνάκι καὶ οἱ ἄλλοι λόχοι καὶ σὲ λίγο προχωρήσαμε. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ μικρὴ στάση συνεχίσαμε τὴν προέλασή μας. Κατωρ-

θώσαμε νά πιάσωμε καί τούς πιό πέρα δενδροφυτευμένους λόφους. Προχωρούσαμε χωρίς νά χτυπιόμαστε. Οί Ἴταλοί τούς εἶχαν ἐγκαταλείψει παρασυρμένοι ἀπό τόν πανικό πού τούς εἶχαν μεταδώσει οἱ πρῶτοι. Στή ρίζα τῶν λόφων αὐτῶν εὐρήκαμε κρυμμένους εἴκοσι τρεῖς στρατιῶτες, πού μόλις μᾶς εἶδαν κοντά τους σήκωσαν τὰ χέρια κι' ἄρχισαν νά φωνάζουν «Μπέλλα γκρέτσια! Μπόνο γκρέκο». Ἦσαν θλιβεροί κι' ἀξιοθρήνητοι. Ζητοῦσαν νερό καί ψωμί. Οἱ στρατιῶτες ἔσπευσαν ποιός νά τούς πρωτοδώσῃ ἄλλος νερό, ἄλλος ψωμί καί τυρί, ἄλλος τσιγάρα.

Κατά τὸ μεσημέρι κρατούσαμε τὰ φρύδια τῶν τριῶν λόφων πού ὑπελόγισα πὼς ἦσαν σ' ἀπόσταση ἕξι χιλιομέτρων ἀπὸ τίς ἀρχικές μας θέσεις. Ἄμα τακτοποίησα τὸ λόχο μου κάθισα πίσω ἀπὸ ἓνα βράχο. Εἶμαι πολὺ κουρασμένος. Αἰσθάνομαι ἀκατάσχετη ἀνάγκη νά κοιμηθῶ. Ἔγειρα καί κοιμήθηκα μιὰ ὥρα. Ἄμα ξύπνησα διάκρινα χαμηλὰ στὸ μικρὸ ἴσιωμα τὴν κίνηση πού δημιουργεῖται πάντα πίσω ἀπὸ τίς γραμμὲς μετὰ κάθε προέλαση. Ἦσαν οἱ βοηθητικὲς ὑπηρεσίαις κάθε λόχου. Ἡμιονηγοί, μάγειροι, σιτιστές, σὰν μυρμηγκία ἀεικίνητα, πού ἐρχόντανε νά ξεκουράσουν κείνους πού πολεμοῦσαν. Ἄρά γε θάχαν φτάσει καί οἱ δικοί μας; Θάπρεπε νᾶναι ἀπὸ τούς πρῶτους. Κεῖνη τὴν ὥρα ἔφτασε πίσω ὁ ἐπιλοχίας μὲ τὸ λοχία καί τούς στρατιῶτες ποῦχαν ὀδηγήσει τούς αἰχμαλώτους ἦσαν γεμάτοι χαρὰ καί δροσιά. Πρωτοῦ γυρίσουν εἶχαν φάει κι' αὐτὸ τὸ διακρίναμε ὅλοι μεῖς οἱ ἄλλοι πού πεινούσαμε. Μὰ ὁ Γεώργης δὲ μὲ εἶχε ξεχάσει. Μοῦ κρατοῦσε μιὰ μερίδα κρέας. Κοκκινίζοντας μοῦ τὸ προσέφερε.

—Σ' εὐχαριστῶ, παιδί μου. Ἄς το κεῖ. Νά τὸ σακκιδίό μου· βάλ' το μέσα κεῖ.

—Δέν πεινᾶτε; μὲ ρώτησε ξαφνιασμένος.

—Ὅχι, ἀκόμα. Σὲ λίγο.

Προχώρησε πιά πέρα. Οί στρατιώτες τόν ρωτούσαν για χίλια δυό κι' αὐτός μέ τό τουπέ «τοῦ καλῶς πληροφορημένου» τοὺς ἀπαντοῦσε ἀξιωματικά! Κι' ὅμως δέν ἔλειψε ἀπό κοντά μας παρά μόνο δυό ὄρες. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς μέσα σ' αὐτές τίς λίγες ὄρες εἶχε ζήσει μιὰ ὀλόκληρη νέα ζωή. Ἐκατόν ὀγδόντα τρεῖς στήν πρώτη μάχη αἰχμάλωτοι ἀπό τό στρατό τῶν μεγάλων καί τρανῶν φαμφαρόνων! Μεγάλη δουλειά γιά τήν περιορισμένη σκέψη τοῦ Γεώργη. Τόν ἄκουα πούλεγε.

—“Ολοι μοῦ λέγαν κεῖ κάτω θαυμάζοντας πῶς κατάντησε νά πιάση ὀλόχος μας περισσότερους αἰχμάλωτους ἀπ' τή δύναμη του, καί γώ τοὺς εἶπα. Καί πούσαι ἀκόμα! Μόλις πιάσαμε δουλειά, καί τὰ λόγια τοῦ ἦσαν φουσκωμένα ἀπό μιὰ τρομερή ἐγωπάθεια.

Βράδιαζε. Πεινούσα. Πεινούσα πολύ. Κι' ὁ πειρασμός ἦταν κοντά μου. Μέσ στό σακκίδιο. «“Οχι. Κρατήσου. Εἶναι ντροπή! Οί στρατιωτές μου δέν ἔφαγαν ἀκόμα» καί θυμήθηκα τόν πόνο πού αἰσθάνθηκα κάποτε σ' ἡμουν ὑπαξιωματικός κι' ἔβλεπα τό λοχαγό μου νά τρώη κάθε τόσο σοκολάτες καί παξιμαδάκια, ἐν ᾧ ἐμεῖς δέν εἶχαμε τίποτε νά φάμε ἀπ' τό πρωί. Μήτε ψωμί. «“Α, ὄχι, δέν θά φάω», καί μπόρεσα εὐτυχῶς νά κρατηθῶ.

Μόνο σ' ἡμουν νύκτωσε κατώρθωσε ὁ σιτιστής μέ τοὺς μαγείρους νά μᾶς φέρη πάνω στή γραμμή τό συσσίτιό μας καί νά κάμουν διανομή τοῦ ἄρτου. Εἶχαν βραδύνει πολύ. Μά ἦσαν κάθιδροι καί κατακουρασμένοι. Λυπήθηκα νά τοὺς κάμω παρατήρηση γιά τήν καθυστέρησή των. Τότε πήρα καί τή μερίδα τοῦ Γεώργη καί τήν ἔφαγα πρώτη, ἄν καί ἦταν κρύα καί παγωμένη. Δέν ἤθελα νά τόν πικράνω γυρίζοντάς την, ἀφ' οὗ εἶχα πιά ζεστό κρέας.

“Αμα μέ εἶδε νά τήν τρώγω, μέ πλησίασε, γιά νά μοῦ πῆ ἐμπιστευτικά.

—Νά γιατί σᾶς ἀγαποῦν ὅλοι!

—Γιατί;

—Τξώξεραν ὅλοι πῶς πεινούσατε, κι' ὅμως δὲν ἀγγίξατε τὸ κρέας, ἀφ' οὗ πεινούσαν κι' αὐτοί. Σᾶς παρακολουθοῦσαν ὡς τώρα, ἂν φᾶτε τὸ κρέας, κι' ἔβαναν στοιχήματα!

Γέλασα. Δὲν τοῦ εἶπα τίποτε. "Ἄλλως τε πρέπει οἱ κατώτεροι νὰ παρακολουθοῦν καὶ νὰ αἰσθάνονται τίς θυσίες ποὺ κάνουν οἱ ἀνώτεροί των. Παρακολουθώντας τις μεγαλώνουν τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη των γιὰ τὸν ἀξιωματικὸ των κι' ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι ἕνας μέγας δημιουργητικὸς συντελεστής στὴ ἐγκαρτέρηση. Τὰ ἐμπιστευτικὰ λόγια τοῦ Γεώργη μ' ἔκαμαν νὰ καλέσω τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ὑπαξιωματικούς καὶ νὰ τοὺς πῶ ὅτι «ὁ μεγαλύτερος καὶ αὐστηρότερος κριτὴς μας εἶναι ὁ στρατιώτης μας καὶ κάθε ἐνέργειά μας προτοῦ ἐκδηλωθῆ πρέπει νὰ μελετηθῆ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐντυπώσεως ποὺ θὰ κάμῃ στοὺς στρατιώτες». Καὶ ἔχω τὴ γνώμη πῶς δὲ σφάλω σ' αὐτὴ μου τὴν ἀντίληψη, γιατί ἀπὸ κάτι μικροπράγματα, κάποτε μπορεῖ νὰ κλονισθῆ ἡ πίστη τοῦ κατώτερου πρὸς τὸν ἡγήτορα.

Ἡ νύχτα μας πέρασε ἡρεμῆ. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ τάγμα μας ἔκαμε μιὰ ἐπίθεση γιὰ νὰ καταλάβῃ τ' ἀντικρυνὰ ὑψώματα. Δὲν πετύχαμε, γιατί ἀντικρύσαμε τὸ πείσμα πολὺ μεγαλυτέρων μονάδων ἀπέναντί μας. Κατωρθώσαμε νὰ πιάσωμε τὸ ἕνα ὑψώμα, ἀλλὰ πήραμε γρήγορα διαταγὴ νὰ τραβηχτοῦμε στὶς θέσεις μας γιατί οἱ ἄλλοι λόχοι δὲν κατώρθωσαν νὰ πιάσουν τίς κορφές. Τὸ ἐχθρικό πυροβολικὸ τοὺς εἶχε καθηλώσει στὶς πρώτες θέσεις των καὶ τὰ πυρὰ τῶν πολυβόλων καὶ τῶν ὀλμοβόλων τοῦ ἐχθροῦ ἔδειχναν τὴν δυναμικὴ ὑπεροχὴ του.

Στὸ ὑψώμα αὐτὸ μείναμε κάπου μιὰ ἄρσ. Τότε μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ στερεώσω τίς σκέψεις πρὸς

ἕως 1650
11/1/48

χα κάμει για τήν Ισοπέδωση που φέρνει ο στρατός.

Στόν πόλεμο όλα Ισοπεδώνονται. Δέν μπορείς νά διακρίνης κοινωνικές τάξεις κάτω άπ' τό χακί. "Όλα παθαίνουν μιá φυσική έξίσωση, όχι μόνο φαινομενική, μά και πραγματική.

Στό λόχο μας είχαμε ένα τύπο τό Μύρο που δλοι τόν έλεγαν «στραβόξυλο». Τόν παρακολουθούσα με προσοχή και έρευνούσα νά ξεκαθαρίσω τό έλατήριο κάθε ένέργειάς του. 'Η φυγοπονία του, ή δυστροπία του και ή άναλλοίωτη κακοτροπία, που τήν έκανε πιό χτυπητή με τίς βρυσιές του, δέν ήταν παρά ο ταπεινός έγωϊσμός του, που τόν πίεζε και τόν κατέβαζε στό κτήνος. Κι' όμως αυτός ο ίδιος είχε ριχτή αúθόρμητα στό θάνατο για νά σύρη ως τίς γραμμές μας κάποιο βαριά τραυματισμένο στην άποτυχημένη μας αυτή επίθεση. 'Ο δυστυχισμένος αυτός βογγούσε όλóκληρη ώρα έκατό μέτρα μπρός μας από τή γραμμή που μάς είχαν καθηλώσει τά έχθρικά πυρά. Κανένας δέν τολμούσε ν' άδιαφορήση στό βέβαιο θάνατο και νά τόν σύρη κοντά μας. 'Η πλαγιά πουχε πάει ο δυστυχισμένος ήταν άνοικτη στά έχθρικά πυρά που έθέριζαν κ' ή πιθανότητα του θανάτου κείνου που θά ξεπρόβαλε και τό κεφάλι του μόνο, ήταν τόσο μεγάλη! Κι' όμως ο Μύρος, τό «στραβόξυλο», ο σκληρός κι' άτσαλος αυτός στρατιώτης, χωρίς κανένας νά του πη μιá λέξη προτροπής, χωρίς νά τόν συγκινήση με θερμά λόγια—ποιός ξέρει; ίσως τότε νά μñ έκανε τ' ό,τι έκαμε—παραίτησε τό τουφέκι του, έβγαλε τίς παλάσκες του για νά ναι πιό έλαφρός και σύρθηκε πρós τόν τραυματία. "Όλος ο λόχος με στρογγυλεμένα μάτια τόν κοίταξε προχωρούσε σταθερά, σέρνοντας τό κορμί του πάνω στις πέτρες και στό χώμα. Μιά στιγμή πρόφταξα τόν έαυτό μου νά δέρνεται μέσα σε μιá άγωνία. Μέσα μου έλεγα: «Θεέ μου, βοήθησέ τον. "Όχι για κείνον που βογγά. Μά για τόν

Ίδιο τὸν ψυχικὸ ἑαυτοῦ. Δὸς του αὐτὴ τὴ χαρὰ, ποὺ θὰ τοῦ φέρῃ τελειᾶ ἀλλαγὴ». Τὸ στραβόξυλο προχώρουσε. Χιλιάδες σφαῖρες ἔπεφταν γύρω του. Πολλὲς φορές, ποὺ ἀπότομα σταματοῦσε, αἰσθανόμουν ἓνα δυνατὸ καρδιοχτύπι. Γιὰ μιὰ στιγμή νόμιζα πὼς σκοτώθηκε. Κι' ὅμως σὲ λίγες στιγμές, ποὺ μοῦ φαινότανε ὧρες, ξανασυρνόντανε πρὸς τὸν τραυματία. Μὰ νά τον! πλησιάζει! Λίγο ἀκόμα! τὸν ἔφθασε! Τὸν πῆρε πάνω στὴν πλάτη του κι' ὀρθὸς πιά, τρέχοντας μέσα στὸ χαλάζι τῶν σφαιρῶν, τὸν ἔφερε πίσω ἀπὸ τὸ φρύδι τοῦ λόφου. Ἔτρεξα κοντὰ του. Λαχανιοῦσε τρομερά. Ἡ κούραση τὸν εἶχε ἀφανίσει. Ἦταν κάθιδρος καὶ τὸ πρόσωπό του σὰν κόκκινο μῆλο.

—Γειά σου, λεβέντη, γειά σου, παιδί μου! τοῦ φώναξα ἀγκαλιάζοντάς τον.

Ἄρχισε νὰ κλαίῃ μὲ λυγμούς. Ἐκρυσσε τὸ πρόσωπό του μὲς στὰ χέρια του καὶ κάθησε χάμω μ' ἀναφυλλητά. Πῆγα κοντὰ του. Αἰσθανόμουν ἄ περισσότερη χαρὰ γι' αὐτόν, παρὰ γιὰ τὸν πληγωμένο στρατιώτη μου.

—Σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ γιὰ τὴ χαρὰ ποὺ μοῦ ἔδωκες, τοῦ λέω.

Αὐτὸς σήκωσε τὸ κεφάλι του ἀργὰ καὶ μὲ κοίταξε μὲ τὰ δλόβρεχτα μάτια του. Γέλασε. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τὸν ἔβλεπα νὰ γελά. Νόμιζε πὼς εἶχα κάποιον ἰδιαίτερο λόγο νὰ μαι εὐχαριστημένος.

—Ἦταν συγγενής σας, κ. λοχαγέ;

—Ὅσο καὶ σύ.

—Ἄ! τότε;..... καὶ τὰ μάτια του πῆραν μιὰ ἔκφραση βαθιᾶς σκέψης.

Σηκώθηκε. Πῆγε κοντὰ στὸν τραυματία, ποὺ ὡς τόσο τοῦχαν ἐπιδέσει τὸ τραῦμά του στὸ μηρό. Θᾶταν σπασμένο τὸ κόκκαλο, γιατί ὁ μηρός του καὶ μετὰ τὴν ἐπίδεση ἐλύγιζε. Ὁ Μύρος ἔτρεξε νὰ βρῆ τὸ

γυλιό του. Πήρε τὰ δυὸ ξύλα τοῦ ἀντίσκηνοῦ του καὶ τὰ ἐφάρμωσε στὸ μηρὸ τοῦ τραυματία ποὺ βογγοῦσε. Τάδεσε στερεά.

—“Ἐτσι δὲν θὰ πονῆ πολὺ. Θ’ ἀκινήτησῃ ὁ μηρὸς του· καὶ ξανακάθισε κάτω συλλογισμένα.

Τὸν ξανασίμωσα τὴν ὥρα ποῦπαίρναν οἱ τραυματιοφορεῖς τὸν πληγωμένο, ποὺ φώναζε γυρίζοντας τὰ μάτια του πρὸς τὸ Μύρο.

—«Ὁ Θεός, συνάδελφε, νὰ σοῦ δίνη καλὴ μοῖρα».

—Τί σκέπτεσαι; τὸν ρωτῶ.

—Τίποτα..... καὶ σὲ λίγο. Θὰ πονῆ ὁ κακόμοιρος, ἔ; Εἶναι σπασμένο τὸ κόκκαλο.

—Μὴ φοβᾶσαι. Θὰ σωθῆ. Σὲ σένα χρωστᾶ τὴ ζωὴ του.

Δὲν εἶπε τίποτε. Χαμογέλασε καὶ τράβηξε νὰ βρῆ τὸ τουφέκι του καὶ τίς παλάσκες του.

Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή εἶχα μὲς στὸ λόχο μου ἓνα θαυμάσιο ἀλτροῦιστὴ ἥρωα, ποὺ μὲ παρακολουθοῦσε σὰν σκυλί μαζί μὲ τὸ Γεώργη.

Μὰ κι’ ἀπὸ τότε σχημάτισα τὴν ἀδιάσειστη γνώμη, πὼς ὁ πόλεμος δὲν εἶναι μόνο ὁ δυνατὸς ἐξισωτής, ἀλλὰ καὶ ὁ μεγάλος ἀναμορφωτής τῶν χαρακτήρων.

“Ὅλα δῶ πάνω εἶναι ἓνα ἀνεξιχνίαστο μυστήριο. Μόνο ἀπὸ ἓνα μυστήριο μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ ἡ ἀπίστευτη μεταβολὴ ποὺ γίνεται στίς ψυχὲς ὄλων μας καὶ κείνων ἀκόμα ποὺ ὡς τώρα δὲν ἐπόθησαν ν’ ἀνεβοῦν μῆτε ἓνα μικρὸ σκαλοπάτι παρά πάνω ἀπὸ τὴ μικρὴ των ζωούλα.

Διαταχθῆκαμε νὰ γυρίσωμε πίσω καὶ νὰ ξανάρθωμε στὸ ὕψωμα. Τακτοποίησα τοὺς ἄνδρες μου καὶ παραμέρισα γιὰ νὰ γράψω στὸ ἡμερολόγιό μου τίς παραπάνω σκέψεις μου.

Σήμερα ἐπαναλάβαμε τὴν ἴδια ἐπιχείρηση. Εἶχαμε ἐνισχυθῆ καὶ μὲ δυὸ ἄλλους λόχους. Τὸ ἔδα-

φος μᾶς ἦταν γνωστό πιά καί γρήγορα πετύχαμε νά πιάσωμε πολλοὺς αἰχμαλώτους.

—Κρίμα τοὺς ὄλμους σέ χέρια, πού δὲν ἔχουν ψυχή. Μὲ τέτοιο ὄπλισμὸ ἔμεῖς δὲ θ' ἀφήναμε νά περάσῃ μπρὸς μας οὔτε μυῖγα, λέει κάποιος στρατιώτης μου.

Εἶχε δίκιο. Ὁ "Ἕλληνας ἔχει κληρονομήσει ἀπὸ μακροὺς αἰῶνες τὴ συνήθεια νά μάχεται κατὰ πολλαπλάσιου ἐχθροῦ, πού κατάντησε τὴ δισανολογία αὐτὴ νά τὴ θεωρῆ φυσική. Ὁ κλῆρος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἦταν τώρα καί εἴκοσι πέντε αἰῶνες νά δέχεται ἐπιδρομὲς ἀπὸ πολλαπλάσιο ἐχθρό, κι' ὅμως πάντα ἐνίκησε γιατί τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας του εἶναι τόσο ἱερό, τόσο βαθύ, τόσο κολλημένο στὸ εἶναι του ὀλόκληρο, πού τὸν γιγαντώνει στὸν ἀγῶνά του. Σὲ καμμιά περίοδο τῆς ἱστορίας του ὁ "Ἕλληνας δὲν ὑπελόγισε τὴ δύναμη τοῦ ἐθχρικοῦ ἀριθμοῦ. Πάντα στηρίχθηκε στὴν ψυχικὴ του ὑπεροχή, πού τοῦ ἐξασφαλίζει ἡ ἱερότητα τοῦ ἀγῶνά του. Γι' αὐτὸ ὡς τώρα σὲ παρόμοιους ἀγῶνες ἀγωνιζότανε μὲ τὴν πίστη τῆς νίκης, ἐν ᾧ ἤξερε πὼς τὸ ἓνα του τουφέκι θ' ἀντίκρυζε δέκα ἢ εἴκοσι ἐχθρικά.

* *

Τὰ μεταγωγικά μας καθυστεροῦν. Πεινοῦμε. Κοιτάζω μὲς στὰ μάτια τοὺς στρατιώτες ποῦναι κοντά μου. Καταλαβαίνω πὼς πεινοῦν, γιατί τέτοιες στιγμὲς πάντα σιωποῦν περίεργα. Σιγαλεύουν τὶς φωνές τους ὅσο πάει καί μιὰ στιγμὴ μένουν ἀμίλητοι σὲ μιὰ ἐξαγιασμένη ἐγκαρτέρηση, σὰν νά προετοιμάζονται γιὰ ἓνα ἱερὸ ἀσκητισμὸ, ἀναπότρεπτο καί ἀπαραίτητο στὸ μεγάλο σκοπὸ των.

Κι' ὅμως. Καί στίς δύσκολες αὐτὲς στιγμὲς, πού τοὺς τυραννοῦν οἱ ἀνάγκες τοῦ ὀργανισμοῦ των, δὲν ξεχνοῦν ποτὲ τὸ κέφι των.

—Ἔτσι ποῦ πᾶμε, Τιτίκο, θὰ κάμῃς καί σὺ οι-

λουέττα, φωνάζουν σένα στρατιώτη της πρώτης μας διμοιρίας, πού όσο πάει και χάνει τη ροδαλότητα ποῦχαν τὰ παχουλά μάγουλά του.

—Τί σιλουέττα μωρέ; ἀπαντᾷ ὁ Τιτίκος φαιδρά. Σέ εἴκοσι μέρες μέσα ἡ λούρα μου ἔχει κατέβει τέσσερα σκαλιά και τὸ πανταλόνι μου κάνει μπρὸς πίσω πλισσέδες! και ἀνοιγοκλει τὸ στόμα του σὰ νὰ τρώῃ μπιφτέκι.

—“Ἐ, ρέ Τιτίκο, νᾶχαμε τώρα ἓνα καζάνι κεφτέδες σάλτσα!” Ἐ;

—Θὰ σοῦ κακοπήγαινε και ἡ ξερὴ κουραμάνα, ψυχούλα μου; τ’ ἀπαντᾷ και γελᾷ.

Κι’ ὅμως ὁ Τιτίκος αὐτός, μόλις ἄκουσε πὼς θὰ στέλαμε δέκα ἄνδρες γιὰ ἀναγνώριση, ξεπετάχθηκε πάνω κ’ ἤθελε κι’ αὐτός νὰ πάῃ μαζί των. Ὁ λοχίας ὅμως διάλεξε κείνους πού θᾶπαιρνε. Ἦσαν οἱ δέκα πού εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ δυὸ ἄλλοι εἶχαν τραυματισθεῖ κι’ εἶχαν φύγει. Σέ τέτοιες στιγμὲς ὁ Γεώργης μ’ ἄφηνε πάντα. Μοῦ τὸ εἶχε ζητήσῃ κι’ εἵμαστε ἐξηγημένοι, πὼς ἡ ὑπηρεσία του κοντὰ μου δὲ θὰ τοῦ στεροῦσε τὴ χαρὰ πού δοκίμαζε στὶς δύσκολες ἀποστολές. Πῆγε κι’ αὐτός μαζί και μετὰ τρεῖς ὧρες γύρισαν μὲ ὄχτῶ αἰχμαλώτους. Τοὺς βρῆκαν ξεμοναχεμένους στὴ ριζοβουνιά και τοὺς περιμάζεψαν.

Εἶμαι τρομερὰ συγκινημένος. Τὰ μάτια μου τρέχουν ἀθόρυβα δάκρυα, πού ξεκινοῦν ἀπ’ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου.

Ἀσύλληπτη εἶναι ἡ ὠμορφιά τοῦ ἥρωῖσμοῦ τῶν παλληκαριῶν μας. Πεθαίνουν μὲ τὸ γλυκύτερο συναίσθημα ὅτι πρόσφεραν τὴ ζωὴ των γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ φωνάξω ν’ ἀκουσῇ ἀπ’ ὅλους τὰ λόγια ἐνὸς ξένου ποιητοῦ.

—«Πατρίδα μου, οὔτ’ ἓνας δὲν πέθανε περίσσιος γιὰ σένα!».

Κανένας θάνατος δέν εἶναι πολὺς σου, γιατί κάθε θάνατος εἶναι κι' ἓνα ἀνύψωμα καὶ στερέωμα τῆς ἐλευθερίας σου, γλυκειά μου πατρίδα!

Πιστεύω ἀκράδαντα πῶς ὁ θάνατος τῶν παλληκαριῶν μου χθές καὶ ὁ δικός μου ἴσως αὔριο, θά μετουσιωθῆ στή θεία ἰδέα τῆς ἐλευθερίας. Κι' αὐτὸ μὲ κάνει νὰ νοιώθω μιὰ ἀσυγκράτητη περηφάνεια, ποὺ μοῦ φράσσει ἀπὸ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου τὴ σκέψη τοῦ φόβου γιὰ ζωὴ μου.

Σὰν νᾶκουα τὴ στιγμή ἐκείνη τὰ φτερουγίσματα ἀναρίθμητων ἀγγελικῶν φαλάγγων ποὺ πετοῦσαν πάνω μας καὶ σὰ νᾶφταναν ὡς ταῦτιά μου τὰ μουρμουρίσματα χερουβικῶν δυνάμεων γεμάτα συμπόνια καὶ οἶχτο γιὰ τὸν ἀνθρώπινο ἀλληλοσκοτωμό.

Μιὰ μέρα τὰ μεταγωγικά μας παραπλανήθηκαν μὲς στὸ χιόνι καὶ δὲ μᾶς ἔφεραν μήτε ψωμί, μήτε συσσίτιο. "Ὅλοι πεινούσαμε πάρα πολὺ. Εἶχαν περάσει εἴκοσι τέσσερις ὥρες. Μήτε νερό. Λύδναμε χιόνι. Κατὰ τὸ ἀπόγευμα εἶχα πιά ἀπελπιστεῖ πῶς θά φτάνανε τὰ μεταγωγικά. "Ἔστειλα νὰ ρωτήσουν μὲ τὸ τηλέφωνο τί ἀπέγινε ὁ σιτιστὴς καὶ ὁ συσσιτιάρχης. Δέν εἶχα καμμιά ἀμφιβολία πῶς θά μᾶς εἶχαν χάσει. Ποιὸς ξέρει ποῦ θά παράδερναν γυρεύοντάς μας. "Ὁ λοχίας ποὺ κατέβηκε γιὰ νὰ τοὺς ζητήσῃ, περνώντας ἀπ' τὸ χωριὸ ποῦχαμε ἀφήσει πίσω μας στὴν πλαγιά, εἶπε τί ζητοῦσε καὶ πῶς πεινοῦσαν οἱ στρατιῶτες. Μόλις ἄκουσαν, ἐκεῖνοι ποὺ βρέθηκαν στὸ καφφενεῖο, ποὺ ὁ λοχίας κάθισε νὰ ξεκουραστῆ, γιατί κατέβηκε καὶ τί ζητοῦσε, τοῦ εἶπαν νὰ τοὺς περιμένῃ λίγο. Σὲ μιὰ ὥρα ὁ λοχίας γύρισε πίσω· τὸν ἀκολουθοῦσαν καμμιά εἴκοσάρια γυναῖκες κι' ἄντρες φορτωμένοι ψωμιά, τυρί, ἔληές, δυὸ βαρελάκια κρασί καὶ νερό. Ἦσαν κατάφορτοι ἀπὸ τροφίμα. Ἐφθασαν ξελαχανιασμένοι.

Πόσο εὐχαριστήθηκα ποὺ τοὺς εἶδα. "Ὅχι γιὰ μᾶς,

ἀλλὰ γι' αὐτούς. Παρουσίαζαν μιὰ ἐξαιρετικὰ Ἑλληνική εἰκόνα. Σώριασαν μπρός μας ὅλα τὰ τρόφιμα καὶ κάθισαν πάνω στὰ χιόνια νὰ ξελαχανιάσουν ἀπ' τὸν ἀνήφορο. Μέσα σ' αὐτούς καὶ δυὸ ροδοκόκκινες νέες μὲ φωτερὰ μάτια. Ὁλων μας οἱ ματιὲς ἐκεῖ σταματοῦσαν. Ὁ ἄνδρας! Ὅσο κι' ἂν εἶναι καταπιασμένος σ' ἓνα μεγάλο σκοπὸ, δὲν μπορεῖ νὰ ξεχάσῃ τίς ἀπαράγραπτες φυσικὲς ἐντολές, ποὺ τυραννοῦν τὸ κορμὶ του.

Ἐσφιξα ὅλων τὰ χέρια καὶ τοὺς εὐχαρίστησα θερμά. Αὐτοὶ ἦσαν κατακόκκινοι ἀπὸ συγκίνηση γιὰ τίς εὐχαριστίες μου. Ὁμολογῶ πῶς, ἅμα εὐχαριστοῦσα καὶ τίς δυὸ ὡμορφες Ἑλληνοπούλες, τὰ λόγια μου ἦσαν θερμότερα. Μὰ καὶ στὴ διανομὴ εἶχα παρατηρήσει πῶς ὅλων τὰ μάτια σ' αὐτὲς σταματοῦσαν περισσότερο. Ἦταν τὸ ἀπροσδόκητο ἐπιδόρπιο στὸ ἀπροσδόκητο συσσίτιο μας!

Τίς δυὸ ὡμορφες αὐτὲς κοπέλλες τίς βλέπαμε ὄχι μὲ τὰ μάτια τοῦ πόθου. Ὁχι, ὄχι! Τίς κοιτάζαμε καὶ καὶ ἡ καρδιά μας ἔννοιωθε κάποια ἀλλοιώτικη χαρὰ, μιὰ συγκίνηση ποὺ ἦταν μακριὰ ἀπὸ κάθε ὕλικὸ πόθο. Ἦταν μιὰ ἀλλοιώτικη χαρὰ. Ἀὐλη. Ἦταν τὸ γέλιο τοῦ κόσμου, ποὺ εἶχαμε ἀφήσει καὶ ποὺ θὰ ξαναβρίσκαμε ὅσοι θὰ ζούσαμε.

Ὅλοι ἐδῶ πάνω φिमώσαμε τοὺς πόθους μας γιὰ κάθε χαρὰ τῆς ζωῆς καὶ μόνο ἓνα ἀφήκαμε κυρίαρχο. Τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας τὸν κεντρισμένο πάνω στὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Σταματώντας τὴν ἐκδήλωση ὅλων τῶν ἄλλων βλαστῶν τοῦ ψυχικοῦ μας δένδρου, ἐγιγαντώσαμε τὸ βλαστὸ ποὺ ἀφήκαμε μοναδικὸ καὶ τὸν ὑποβοηθήσαμε νὰ ὀρθωθῇ πρὸς τὰ οὐράνια.

Ὁ λόχος μου εἶχε στρατιῶτες ἀπὸ Ἑλληνικὸ τμήμα μὲ μεγάλη πολεμικὴ ἱστορία. Στὴν ἱστορία του αὐτῆ τὰ παλληκάρια ποὺ πολεμοῦσαν δὲν εἶχαν καμμιά ἀπολύτως σωματικὴ σχέση μὲ γυναῖκα, ὅσο διάστη-

μα κι' ἂν κρατοῦσε ὁ ἀγώνας των. Ὁ πολεμιστῆς ἔπρεπε νὰ κρατῆ τὸν ἑαυτό του στὸ ὕψος μιᾶς ἀπόλυτης ἀγνότητος. Μῆτε τῆ σκέψη των ἄφηναν νὰ ποθῆσῃ, ὄχι μόνο ξένη γυναῖκα, ἀλλὰ μῆτε τὴν ἴδια τὴ γυναῖκά των. Ἡ πολεμικὴ των παράδοση τοὺς ἔφερνε ἀναπότρεπτη τὴν τιμωρία, ἂν ἐλέκριαζαν τὴν ἀγνότητά των. Ὁ χάρος τοὺς παραμόνευε κι' ὁ λεκὲς τῆς ἀγνότητάς των τοῦδινε πέρασμα. Οἱ πολεμικὲς αὐτὲς παραδώσεις ζοῦν μέσα στὸ εἶναι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κληρονομημένες ἀπὸ μακρὲς γενεές. Νὰ γιατί οἱ στρατιῶτες μας στὸ ἀντίκρουσμα μιᾶς γυναίκας ἐδῶ πάνω, ὅσο κι' ἂν εἶναι ὡμορφη, δὲ βλέπουν τὸ θ ἢ λ υ . Τὴν ἀντικρῦζουν σ' ἄν ἀδελφή, σ' ἄν φίλη, σ' ἄν νότα ὁμορφιάς καὶ στοργῆς μέσα στὶς σκληρὲς κραυγὲς τοῦ χάρου.

Δὲν ξέρω, μὰ ἴσως νὰ συντελῆ στὸ συγκρατημὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀσκητισμὸς ποὺ μᾶς δίνει ὁ ἀγώνας μας. Ὁλη ἡ ψυχικὴ δυναμικότητα συγκεντρώνεται σ' ἓνα ἄῦλο πόθο, τὸν πόθο τῆς νίκης. Δὲν περισσεύει ἀπὸ τὴν ἀνδρική δύναμη μῆτε ἓνα δράμι γιὰ νὰ διατεθῆ σ' ἄλλο πόθο καὶ ἡ ὑλικὴ δύναμή των εἶναι φωλιασμένη στὰ μπράτσα τους καὶ στὶς κνήμες των. Πουθενά ἄλλοῦ. Ἴσως κι' αὐτὸ νὰ συντελῆ στὸ νὰ μὴ βλέπουν στὴ γυναῖκα τὸ σύντροφο τῆς σαρκικῆς χαρᾶς, ἀλλὰ μόνο τὸ σύντροφο τῆς μάχης!

* *

Μετὰ κάθε μάχη ἡ φανερὴ χαρὰ τῶν στρατιωτῶν μας δὲν συγκρατιέται.

—Ἐλα, μωρὲ Τζαβέλλα, ἐλάτε μωρὲ κλεφτουργιά, νὰ δῆτε πὼς σᾶς μοιάζομε! φώναξε κάποιος στρατιώτης μου κοιτάζοντας τὸν οὐρανὸ ὡς ἐτέλειωσε ἡ μάχη ἐνός δοξασμένου δειλινοῦ.

Κι' ἓνας ἄλλος ποὺ νοσταλγοῦσε ποδόσφαιρο διαλαλοῦσε τὴ χαρὰ του φωνάζοντας στοὺς ἐχθροὺς ποῦφευγαν.

—Νὸκ ἄουτ, πάλι σήμερα, ἄνανδροι!

Καί τ' ἀτρόμητα παιδιά μας φωνάζουν προκαλώντας κάθε τόσο τὸν ἐχθρό, γιατί μέσα τους ἔχουν τὴν πίστη, τὴν πεποίθηση τῆς κληρρονομικῆς των ὑπεροχῆς.

* * *
Ὑποφέρουμε πολὺ. Κρυόνομε. Τὸ κρύο μας μεγαλώνει ἀπὸ τὴν ἐξάντληση τοῦ κόπου. Κι' ὅμως δὲν ἀκοῦμε κανένα παράπονο, γιατί ὅλοι αἰσθάνονται πὼς πίσω μας ὀλόκληρο τὸ ἔθνος, ἠνωμένο ψυχικά, πάλ्लεται καὶ δρᾷ κατάλληλα μὲ μᾶς σ' ἕνα δικό τους πεδίο, ποῦ συνδέεται ἀπόλυτα μὲ τὸ δικό μας. Ὅλοι κατανοοῦν πὼς μαχόμενοι καὶ μὴ μαχόμενοι ἀποτελοῦν μιὰ μηχανή, τὴ μηχανή τῆς ἐκδικήσεως γιὰ τὴν προσβολή τῆς ἐθνικῆς μας ἐλευθερίας. Καθένας μας, κ' ἑμεῖς ἐδῶ κι' αὐτοὶ κεῖ κάτω, εἴμαστε ἐξαρτήματα καὶ βίδες στὴν αὐτὴ μηχανή, ποῦ γιὰ νάχη ἀπόδοση πρέπει νὰ δουλεύη ὀλοκληρωτικά· μήτ' ἕνα βιδαλάκι δὲν πρέπει νὰ λασκάρη, μήτ' ἕνα γκρενάζι δὲν πρέπει νὰ σπάσῃ, ποῦ νὰ μὴν ἀντικατασταθῇ χωρὶς χρονοτριβή.

Ἡ μαχητικότητα τῆς γραμμῆς ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ ἑσωτερικοῦ. Ἡ ὀλόψυχη μαχητικότητα τῶν στρατιωτῶν μας, ἡ ἀντοχή των, ἡ ἀυταπάρνησή των καὶ ἡ καρτερία των σ' ὅλες τίς δοκιμασίες, ἔχει ἀπόλυτη σχέση μὲ τὴν ψυχικὴ δυναμικότητα τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ. Νικᾷ ἕνας λαός, ὅταν μπορῇ ν' ἀγωνίζεται, μὲ τὸν ἴδιον παλμὸ ὁ στρατηγὸς καὶ ὁ στρατιώτης του; ὁ πρωθυπουργὸς καὶ ὁ μοῦτσος τοῦ караβιοῦ, ὁ ζευγᾶς ὅσο καὶ ὁ νομάρχης.

Ὁ ἀγώνας μας εἶναι ὀλοκληρωτικός, ὄχι μόνο γιατί κτυποῦμεθα ὅλοι χωρὶς διάκριση, ἀλλὰ γιατί θέλομε νὰ ζήσωμε καὶ νὰ ἐπιβληθοῦμε ὡς ἠθικοὶ παράγοντες πολιτισμοῦ ἀληθινοῦ, ποῦ θὰ μᾶς ἀπάλλαξη στὸ μέλλον ἀπὸ παρόμοιους κινδύνους διατα-

ραχής τῆς γαλήνης μας. Δὲ θέλομε νὰ προοδεύσωμε εἰς βάρος ἄλλων λαῶν. Τὰ ἰδανικά μας τείνουν στὸ νὰ χρησιμεύσωμε ὡς στοιχεῖα ἀνυψώσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὸ ν' ἀναστηλώσωμε τὴν πεσμένη ἠθική. Δὲ θέλομε τίποτε ξένο. Μὰ καὶ δὲν θ' ἀφήσωμε σ' ἄλλων χέρια τίποτε δικό μας.

Νὰ γιατί ὁλόκληρο τὸ ἔθνος μας τὴ στιγμὴ αὐτὴ ζῆ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἱερῆς παρακολουθήσεως τοῦ μετώπου. Οἱ ψυχὲς τῶν πανελλήνων, ὅπου γῆς κι' ἂν βρίσκονται, μάχονται πλάϊ στοὺς δυνατοὺς πολεμιστάς μας.

* *

Τὸ τάγμα μας πολεμοῦσε ἀδιάκοπα ἕντεκα μέρες χωρὶς ἀνάπαυση. Οἱ ἄνδρες εἶχαν κουραστῆ τὸ καταλάβαινα ἂν καὶ κανένας δὲν εἶχε ἐκδηλώσει καὶ τὸ ἐλάχιστο παράπονο. Τὰ κρουοπαγήματα μᾶς εἶχαν ἀφανῆσει. Μᾶς ἀντικατέστησε ἄλλο τάγμα καὶ κατεβήκαμε σ' ἕνα μικρὸ χωριουδάκι ποὺ μόλις εἶχαν γυρίσει πίσω οἱ κάτοικοί του. Οἱ περισσότεροὶ ἦσαν Ἕλληνες. Αὐτοὶ γύρισαν. Οἱ Ἄλβανοὶ δὲν εἶχαν ἀκόμη ἐμπιστοσύνη. Ξετρελλάθηκαὶ οἱ στρατιῶτες γυρίζοντας. Θὰ μέναμε τρεῖς μέρες στὸ χωριουδάκι αὐτό.

Καμουφλάραμε τὴν κατασκήνωσή μας μὲ κλαδιά δένδρων τόσο καλά, ποὺ φαίνεται ἀπὸ μακριὰ σ' ἕνα μικρὸ καταπράσινο δάσος. Ἄνερχόντανε Ἰταλικά ἀεροπλάνα νὰ μᾶς βομβαρδίσουν! Δὲ βαρυέσαι! Ἡ εὐθυβολία τους δὲν μᾶς ἀνησυχεῖ.

Τὴν εὐθυβολία τῶν ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων εἶχε ὑπ' ὄψει του καὶ κάποιος φρουρὸς μιᾶς γέφυρας, καὶ ἅμα ἄκουε βόμβο ἀεροπλάνου ἔφευγε ἀπ' τὴν ἄκρη καὶ πήγαινε στὴ μέση τῆς γέφυρας.

—Βρὲ τρελλάθηκες; Στὸ στόχο πάνω πᾶς;

—Ἀσφαλῶς ἐκεῖ εἶμαι ἀσφαλέστερος, ἔλεγε σ' ὄλους μὲ σταθερὴ πίστη. Μόνο κεῖ ποὺ σημαδεύουν

δὲν πᾶν οἰόβιδες τους. Καὶ οἱ βομβαρδισμοὶ τῆς γεφύρας ἀπέδειξαν πῶς εἶχε δίκηο.

Εὐτυχῶς δὲν μᾶς ἔτυχε κανένα στενόχωρο ἐπεισόδιο κι' ἔτσι τὸ ξεκούρασμά ἦταν πραγματικὸ ἀδιτάραχτο. Στὸ λόχο μου ἔχω στρατιῶτες ἀπ' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα· δυὸ δασκάλους, ἓνα φοιτητὴ, δυὸ βοσκούς, σιδηρουργούς, γεωργούς, καροτσέρηδες, τενεκετζήδες, δυὸ τρεῖς μπακάληδες, ἓνα ψαρᾶ, ἓνα χρυσοχόο, ἓνα λατόμο, ἓνα δικηγόρο, κι' ἓνα δόκιμο καλόγερο! Κάτω ἀπ' τὸ χακὶ δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνη κανένας τὸ ἐπάγγελμα τους. Ψυχικὰ εἶναι ὅλοι ἴσοι· παρουσιάζουν διαφορὲς μόνο στὴ σωματικὴ ἀντοχή. Καταπλήσσομαι πολλές φορές παρακολουθώντας τὴν ἀντοχὴ τῶν ἀσκληραγωγῶν στρατιωτῶν, κείνων ποὺ ζοῦν μὲς στὶς πολιτείες. Εἶναι περίεργο πῶς βαστοῦν στὶς κακουχίες καὶ στοὺς κόπους. Πολλές φορές καταντᾶ ἀπίστευτὴ ἡ ἀντοχὴ των· φτάνω νὰ παραδεχθῶ τὴ γνώμη κάποιου σοφοῦ γερμανοῦ, ποὺ ὑποστήριξε πῶς ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ γιὰ κάθε ἄνθρωπο ἔχει ἓνα σταθερὸ βαθμὸ ἀποδόσεως. Καθένας ἔχει ὠρισμένο ἀποταμίευμα ἐνεργητικῆς δυνάμεως. Γι' αὐτὸ σὲ μιὰ ὥρα ἀνάγκης πρέπει νὰ περιμένωμε μεγαλύτερη ἀπόδοση σὲ κίνηση καὶ σὲ δράση ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο τοῦ γραφείου, παρὰ ἀπὸ ἓνα σιδηρουργό. Ὁ πρῶτος δὲν ἔχει ἐξαντλήσει τὴν ἀποταμιευμένη δυναμικότητά του, ἐν ᾧ ὁ δεῦτερος ἔχει ξοδέψει πολὺ μέρος τῆς στὴ σφύρα. Ἴσως ἔχει δίκηο στὴ θεωρία του. Ἐτσι τοῦλάχιστον μοῦ δείχνει τὸ παρακολούθημά μου δῶ πάνω. Κι' ὅμως σταματᾶ ὁ νοῦς μου βλέποντας τὴν πάλη τῶν ἡρωϊκῶν ἡμιονηγῶν, ποὺ ἀνεβάζουν τὰ μουλάρια των στὶς κορφές τῶν βουνῶν σηκώνοντας κάποτε στὰ χέρια των, ὄχι μόνο τὸ φορτίο, μὰ κι' αὐτὰ τὰ δυστυχισμένα ζῶα ποὺ γλυστροῦν στὰ κρυσταλλωμένα μονοπάτια.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν ἰσοπέδωση τῶν βαθμῶν ποῦ

Μιά μέρα τὰ μεταγωγιά μας περιπλανήθηκαν
μέσ στα χιόνια

γίνεται δὼ πάνω, ὁ Ἕλληνας στρατιώτης ἐξακολου-
θεῖ νᾶναι, σχεδὸν γενικά, πειθαρχικός, συνειδητὰ καὶ
ἀγγόγιστα πειθαρχικός. Ὅσο πιὸ δύσκολη εἶναι ἡ ἀ-
ποστολή πού τὸν διαθέτεις, τόσο πιὸ πειθαρχικά δέ-
χεται νά τὴν ἐκτελέσῃ γιατί τὴν παίρνει ὡς ἐκδήλωση
ἐμπιστοσύνης στὴν ἰσχύ του καὶ στὸν πατριωτισμό του.
Μόνο ἂμ' ἀφήσῃ τὴν πολεμικὴ ἰαχὴ τοῦ ἀέρα δὲν

συγκρατιέται πιά· ἀφηνιάζει· δὲν πειθαρχεῖ· κάνει ὅ-
τι ὁ πηγαῖός του αὐθορμητισμός του ὑποβάλλει καί τ'
αὐτιά του φράσσουν γιά κάθε διαταγή. Δρᾶ καί ἐνεργεῖ ὅπως· τοῦ καπνίζει καί πάντα του ἐξασφαλίζει
τὴν ἐπιτυχία, γιατί ἔχει κληρονομικά μὲς στὸ εἶναι
του τὶς ἀρετὲς τοῦ παλιοῦ πολεμιστοῦ.

Τέτοια εἶναι ἡ σύνθεση τοῦ λόχου μου ποιοτικά
καί ψυχικά! Πρέπει νὰ τὸ ξανατονίσω, πὼς ὅλοι ἐδῶ
πάνω ἐξισώνονται σὲ ψυχικότητα στὴν ὥρα τῆς μά-
χης. Κι' ὅμως οἱ ἐκδηλώσεις των ἔξω ἀπ' τὴ μάχη
ἔχουν τόσες διαφορὲς! Καθένας μὲ τὸ χαρακτήρᾶ του,
καθένας μὲ τὶς δικές του ιδέες, κι' ὅλοι μὲ ἀλλοιώτι-
κα ἐφόδια πείρας τῆς ζωῆς, πού τὴν βρῖσκουν τὴν
εὐκαιρία τῆς ἀνάγκης νὰ τὰ θέσουν σὲ πρακτικὴ ἐ-
φαρμογή. Παρατσούκλια πού ἔχουν χαρακτηρίσει
τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτούς, δείχνουν τὶς ιδιότη-
τές των ἢ τὶς ἀδυναμίες των. Στούς χαρακτηρισμοὺς
αὐτοὺς φαίνεται νᾶναι ὁ πιὸ δυνατός ὁ δάσκαλος, πού
τὸν χαρακκερίζει μιὰ δυνατὴ καί πολὺ ἀποδοτικὴ ψυ-
χραιμία. Αὐτὸς κάποια μέρα παρακολουθώντας τὶς
κουβέντες τοῦ γιγαντώσωμου Μάρκου, πού πραγμα-
τικῶς ἤξερε πολλὰ, μὰ καί γιά ὅσα δὲν ἤξερε δὲν ἐ-
δειλιόσσε νὰ τοὺς δίνη μιὰ αὐθαίρετη ἐρμηνεία, τοῦ
φώναξε:

—Γειά σου «ἐγκυκλοπαιδεία μὲ χακίς!»

Ἄπο τότε τοῦ κόλλησε τοῦ Μάρκου τὸ παρα-
τσούκλι πού τὸ ἀκούει μ' ἓνα αὐτᾶρεσκο χαμόγελο.

—«Καρδιά ὑπὸ πέτραν» λέει ὁ δάσκαλος τὸ Γι-
άννη, ἓνα ἀγράμματο κηπουρό, πού μόλις τραβη-
χτοῦμε πίσω ἀγγαρεύει κάποιο φίλο του, γιά νὰ τοῦ
γράφη ἐρωτικά γράμματα στὴν κόρη τ' ἀφεντικοῦ του.

—«Ἀναγνώστη» φωνάζουν κάποιο πού διαρκῶς
μουρμουρίζει τροπάρια.

—«Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἴσπανό» λένε ἄλλον, πού
μιὰ φορὰ καυχῆθηκε ὁ κακόμοιρος πὼς εἶχε δικό του

αὐτοκίνητο.

—«Τὸ ἀμίλητο νερὸ» λέν τὸν Ἄντρεα, γιατί τ' ἀρέσει νὰ σωπαίη πάντα.

—«Δὸν Κιχώτη» κόλλησαν σ'ένα πραγματικῶς διαλεχτὸ παλληκάρι, τὸν Τάσο, γιατί εἶναι λιγνὸς καὶ ψηλὸς σὰν γλυμίντουρας.

—«Τράγο» λέν τὸ δόκιμο μοναχό, γιατί τὸ γένι του εἶναι σὰν σφήνα.

—«Πάπια» λένε τὸ κοντιόχοντρο Ἄναστάση, τὸ κτίστη, γιατί περνᾷ κουνώντας τὸ σῶμά του περίεργα.

—Τουρτούρη» ὠνόμασαν τὸ Νόντα, γιατί κτυποῦν διαρκῶς τὰ δόντια του ἀπ' τὸ κρῦο.

—Ἕνα ἄλλο λένε «βουλιμία» κάποιον ἄλλο «άντεροβγάλη», ἓνα μικροκαμωμένο στρατιώτη «σπουργίτη» καὶ κάποιον ἄλλο «Σαρλώ». Μὰ τὸ πιὸ πετυχημένο εἶναι κείνο ποῦδωκαν σ' ἓνα ἀπὸ τῆ διαλεχτὴ δωδεκάδα τὸ Γιάννη. Τὸν φωνάζουν «Ἰβάν ὁ Τρομερός» γιατί πραγματικῶς σὲ κάθε μάχη ὀρύεται μὲ τρομερὴ φωνή.

Ἀπὸ τοὺς χαρακτηρισμοὺς αὐτοὺς δὲν ἐγλύτωσαν μήτε οἱ ἀξιωματικοί, μήτε οἱ ὑπαξιωματικοὶ των. Μόνο ποὺ τὰ παρατσούκλια των λέγονται μὲ σιγὴ φωνὴ ἀπὸ σεβασμὸ στὴν πειθαρχία. Μὲ τρόπο τατώρθωσα νὰ μάθω πῶς καὶ γὼ δὲν γλύτωσα ἀπὸ τοὺς τσουχτεροὺς χαρακτηρισμοὺς των. Μὲ λέν «Ματωμένο Ἀγαθάγγελο», γιατί φαίνεται θέλουν νὰ δικαιολογήσουν τίς ἠθικὲς διδασκαλίες ποὺ τοὺς κάνω κάθε τόσο, μὲ τὴ σκληρότητα ποὺ δείχνω κάποτε.

Εἶναι περίεργο πῶς τὸ εὐτράπελο καὶ σπιρτόζο πνεῦμα τους δὲν σταματᾷ καὶ στίς σκληρότερες καὶ δυσκολώτερες ἀκόμα ᾠρες τῆς ζωῆς μας ἐδῶ. Δὲν ἔχει μείνει κανένας χωρὶς παρατσούκλι. Μὲ μιὰ μόνο λέξη δίδουν τὴν πιὸ πιστὴ εἰκόνα κάθε συντρόφου των. Μερικὰ ἀπ' τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ παρατσούκλια δὲ σηκώνουν ἐξήγηση, ὅπως τοῦ Ἄριστει-

δη πού λέν «Παρθένα» καί τοῦ Βασίλη, πού λέν «Ἀσπασία», μά κι' αὐτοί δέν πειράζονται. Ὅλοι τους ἐδῶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νά δημιουργοῦν χαρὰ «ἐκ τῶν ἐνόητων». Καί ἡ χαρὰ αὐτὴ τοὺς τονώνει καί τοὺς μεγαλώνει τὴν καρτερία των σὲ ὄρες δύσκολες καί μάλιστα σὰν πεινοῦν, γιατί τὰ δυστυχισμένα τὰ μεταγωγικά δέν μποροῦν νά σκαλώσουν στοὺς κρημνοὺς, πού αὐτοί κατάρθωσαν νά πιάσουν ὕστερα ἀπὸ αἵματηρὸ ἀγῶνα.

Τὸ παρακολούθημα τῆς χαρᾶς των μοῦ φέρνει τὴ σκέψη πῶς: Τὴ μεγαλύτερη ἀξία μέσα στὴ μελωδία τῶν σκέψεών μας τὴν ἔχουν τὰ ἡμιτόνια, οἱ μικροῦλες νότες πού μὲ δυσκολία παίρνει τὸ ἄπειρο καί ἄμουσο αὐτί. Γιὰ νά διακρίνης τὰ ἡμιτόνια αὐτά, πρέπει νά ἔχῃς ἀνάλογη μόρφωση. Μόνο τότε μπορεῖς νά αἰσθανθῇς ἀπὸ ἕνα καί τὴ μελωδία τῆς χαρᾶς, γιατί μπορεῖς νά ξεχωρίζῃς τὸ χνοῦδί της.

* * *
Ἡ ἄλλη μέρα ἦρθε μὲ πῖο ὠμορφὴ καί πῖο ζεστὴ
λιακάδα.

Ἐκεῖ πού εἶμαστέ ξεπλωμένοι στὸν ἥλιο, μιά στιγμὴ ἀκούστηκε ἀπὸ κάποιον.

—Ὁ ταχυδρόμος!

Ὅλοι ξεπετάχθηκαν πάνω σὰν νά εἶχαν συνδεθῇ μὲ κανένα σύρμα, πού ἓνα κουμπὶ τὸ ἠλέκτρισε. Ὁ ταχυδρόμος ξεπέζεψε κι' ἄρχισε νά διαβάζῃ ὀνόματα καί νά δίδῃ γράμματα. Καθένας ποῦπαιρνε τὸ γράμμα του ἔφευγε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καί βιαστικὰ τραβοῦσε νά ξεμοναχευθῇ καί νά αἰσθανθῇ τὰ μακρινά λόγια τῶν ἀγαπημένων του, μόνος, κατάμονος. Ἐκεῖ πέρα μακρυσμένος, ἴσως νά γελοῦσε γιὰ τὸ τι τοῦγραφε ἢ γυναικᾶ του φέρνοντάς του στὴ μνήμη ἀξέχαστες γλυκεῖες στιγμές, μά ἴσως καί νά κλαιγε βλέποντας τ' ἀποτυπώματα πού ἀφήκαν στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς τὰ δακτυλάκια τοῦ παιδιοῦ του,

πού μελάνωσε ή καλή του γυναίκα και πού με χίλια δυό λόγια θέλει νά τόν κάμη νά πιστέψη, πώς όλων οί σκέψεις είναι στραμμένες σ' αὐτόν και μόνο.

"Ἐτσι με τὰ γράμματα στο χέρι σκόρπισεν ὁ λόχος και μιὰ βαριά σιωπή σκέπασε τὸ ὠραῖο το-
πειο. Μὰ εἶχαν μείνει και μιὰ δεκαριά πού δὲν εἶ-
χαν λάβει γράμμα κι' εἶχαν γείρει τὰ κεφάλια τους
θλιμμένα. Ἀμίλητοι κι' αὐτοὶ σκόρπισαν. "Ἦθελαν
κι' αὐτοὶ νὰ ξεμοναχευθοῦν γιὰ νὰ μιλήσουν με τῆ
λύπη των.

Ὁ ταχυδρόμος κουρασμένος ἦλθε στὴ σκηνή
μου και μοῦδωκε μερικά γράμματα, πού δὲν εἶχαν
ἐπιδοθῆ, γιατί οἱ παραλήπτες των εἶχαν σκοτωθῆ ἢ
εἶχαν τραυματισθῆ. Τὰ πήρα και τὰ χῶρισα. "Ἐγρα-
ψα πάνω σὲ μερικά «διοκομίσθη εἰς τι νοσοκομεῖον»
και μοῦ ἀπέμειναν τέσσερα πού ἀνήκαν σὲ νεκρούς.
Τὰ πήρα στο χέρι μου με συγκίνηση. Καημένα παιδιά!
Σὰς νομίζουν ἀκόμα ζωντανούς! Μὰ ἔχω τὸ δικαί-
ωμα νὰ γράψω στίς οἰκογένειές των γιὰ τὸ θάνατό
των; Δὲν εἶχαμε λάβει ἀκόμα σχετική διαταγή. "Ἀλ-
λως τε και νᾶχα διαταγή, θ' ἀνέβαλα ὅσο μποροῦσα
τὴ σκληρὴ αὐτὴ ἀναγγελία.

Δὲν ξέρω γιατί μοῦ γεννήθηκε ἡ ἀσυγκράτητη ἐ-
πιθυμία νὰ διαβάσω τὰ γράμματα αὐτά, πού δὲν
πρόφταξαν νὰ πάρουν οἱ στρατιῶτές μου. Μὰ μοῦ
ἦταν θεμιτὸ αὐτὸ πού θᾶκανα; Κι' ὅμως ἦσαν παι-
διά μου. Παιδιά τοῦ λόχου μου και αἰσθανόμουνα
λύπη γιατί μοῦφυγαν γρήγορα. Τὴ λύπη αὐτὴ ἤθε-
λα νὰ μεγαλώσω διαβάζοντας τὰ γράμματα ἐκείνων
πού δὲν τοὺς πρόφτασαν ζωντανούς. "Ἀνοιξα τὸ πρῶ-
το. Ἦταν κοινὸ οἰκογενειακό. Και τᾶλλα δυό τὸ ἴδιο.
"Ἐλεγαν γιὰ τὸ ἐληομάζωμα και πληροφοροῦσαν τὸν
παραλήπτη γιὰ τὴν ὑγεία ὅλων τῶν δικῶν του κι' ἀ-
ράδιαζαν ἀπειρες εὐχές γιὰ τὴ ζωὴ του. Μὰ τὸ τε-
λευταῖο με συγκίνησε περισσότερο. Τῶστελνε ἢ μη-

τέρα του στον καλόκαρδο δεκανέα μου το «Μιχαλάκι» όπως τον έλεγαν όλοι, γιατί ήταν μικροκαμωμένος. Κι' όμως ήταν τόσο ψυχωμένο παλληκάρη! Τον έχασα στη δεύτερη μάχη. Διορθώνω μόνο την ορθογραφία του.

» Το νοῦ σου, μη μου πάθης. Δεν ἔχω ἄλλο στήριγμα. Ἀπό τὸν ἀχαήρευτο τὸ μεγάλο δὲν περιμένω μήτε νερό ἀπ' τὸ σταμνί του νὰ μοῦ δώση. Μαθαίνω πὼς αὐτοῦ πάνω εἶναι φοβερό κρῦο. Ἄχ, Θεέ μου, καὶ πὼς βαστᾶτε ξεσκέπαστοι στὰ βουνά. Κρυώνετε σεῖς καὶ μεῖς ζεσταινόμαστε! Μά, καλό μου Μιχαλιό, τὴ νύχτα βγάνω τὸ πόδι μου ὄξω ἀπὸ τὸ σκέπασμα γιὰ νὰ κρυώνω καὶ γώ. Τὸ παιδί μου, κρυώνει, νὰ μὴ ζεσταίνωμαι κ' ἐγώ!

» Βλέπου, βλέπου παιδί μου, μη μου πονθιάσης καὶ σὰν ἔρθης μὲ τὸ καλό θὰ δῆς πόσες χαρὲς θὰ νοιώσωμε ὅλοι μας. Ἡ Κατίνα ἐτοιμάζει τὰ προικιά της. Σὲ περιμένει καὶ κλαίει. Προχθὲς ἦρθε καὶ μοῦ πήρε ἄδεια νὰ δώση ἀπ' τὴν προικιά της μιὰ κουβέρτα. Μὲ τὴν εὐχή μου, τῆς λέω, νὰ τὴν δώσης, γιατί θὰ ζεσταθῆ καὶ τὸ Μιχαλιό μας. Ἐκλαψα καὶ γώ, μὰ ἔκαμα τὴν καρδιά μου κόμπο γιὰ νὰ τὴν παρηγορήσω.

» Μὲ τὴν εὐχή μου σκέπασμα, καλό μου παιδί. Ἡ μητέρα σου ποῦ σὲ φιλεῖ χίλιες φορές

Ἄριάνθη».

Πόσο πικράθηκα μὲ τὸ γράμμα τῆς φτωχῆς γυναίκας. Ἄφηνε τὸ πόδι της ἔξω ἀπὸ τὰ σκεπάσματα γιατί αἰσθανότανε τὴν ἀνάγκη νὰ συμπάσχῃ! Καὶ ποῦ νάξερε! Τὸ φύλαξα αὐτὸ τὸ γράμμα στὸ πορτοφόλι μου. Θὰ τὸ κρατήσω γιὰ πάντα.

* *

Τακτικά τὴ νύκτα μοῦ ἀρέσει νὰ περπατῶ ἀθόρυβα γύρω ἀπ' τ' ἀντίσκηνα τῶν στρατιωτῶν μου καὶ ν' ἀκούω τίς κουβέντες των. Δεν μποροῦν νὰ

φαντασθουν πως τους ακουω και οι σκέψεις των μενουν τέλεια ακάλυπτες. "Αλλως τε τ' αντίσκηνα τους δίνουν την ψευδαίσθηση του σπιτιου των και δεν συγκρατουں μήτε τὰ μυστικά των ακόμα.

"Ετσι ένα βράδυ άκουσα ένα στρατιώτη μου που διηγότανε ένα πραγματικό του άνδραγάθημα.

—"Εγώ σε είδα σαν χύθηκες πάνω του και τον έλόγχισης. "Αν δεν πρόφτανες θα σε σκότωνε. Κρίμα, κακομοίρη μου, να μη σε δη κείνη τή στιγμή κανένας άξιωματικός. Θα σε κάνανε δεκανέα, γιατί πάλαιψες με δυο και κατώρθωσες και τους δυο να τους ρίξης.

—Κρίμα! Κι' ήθελα μωρέ, να πάρω ένα γαλονάκι. "Ε, αν το μάθαινε ή Μαρία! "Ε;

—Γιατί δεν το λές, μωρέ, μοναχός σου στο λοχαγό; "Ολοι μεϊς ποϋμαστε κοντά σου θα το ποϋμε.

—"Α! "Οχι! Ντρέπομαι. Δεν ταιριάζει ένας άντρας να λήη τι,δι κάνει.

—Εϊσαι κουτός.

—Εϊμαι. Πήρα τουλάχιστο το ξυράφι του. "Αν δεν τον παόφτανα θα μ' έσφαζε.

Τήν άλλη μέρα στην αναφορά ρώτησα.

Μήπως κανένας έχει ξυράφι πάνω του; Το θέλω για μιá στιγμή μόνο.

Προχώρησαν δυο.

—Που το βρήκες; ρωτώ τον πρώτο.

—Το κρατούσα μαζί μου.

—Και σύ;

Αυτός κοκκίνησε.

—Γιατί δέ μιλάς;

—Τό..... πήρα χθές από ένα "Ιταλό.

—Τόν βρήκες νεκρό;

—Ναι. Τόν σκότωσα εγώ.

—Καλά.

Πήρα και τὰ δυο ξυράφια. Σε λίγο τους κάλεσα

καὶ τοὺς δυὸ καὶ ἔδωκα στὸν πρῶτο τὸ δικό του.

Ἄπόμεινε ὁ ἄλλος.

—Ξέρω πῶς τὸ πήρες. Μπράβο, παλληκάρι μου. Καλὰ τὰ κατὰφες. Μὰ ἄλλη φορὰ νὰ μοῦ λέτε ὅτι παίρνετε. Δὲν εἶναι παλληκαρίασι νὰ σκυλεύωμε τοὺς νεκρούς.

—Τὸ πήρα γιὰ νὰ θυμοῦμαι.....

—Καλὰ, καλὰ, ξέρω. Μὰ ἔπρεπε νὰ μοῦ τὸ πῆς. Κοκκίνισε σὰν κορίτσι. Σκέφτηκα γρήγορα. «Ἐλα, κόσμε, σὰν θές νὰ δῆς σεμνοὺς ἥρωες καὶ νὰ θαυμάσης»!

—Θέλεις νὰ σὲ κάμω δεκανέα;

Τὰ μάτια του ἄστραψαν. Ἡ συγκίνησή του ἦταν ἀπερίγραπτη.

—Λέγε. Θέλεις;

Ἔσκυψε καὶ φίλησε τὰ χέρια μου. Τὰ μάτια του ἦσαν γεμάτα δάκρυα.

—Θὰ σὲ προτείνω. Μεῖνε ἡσυχος καὶ τὸν κτύπησα χαϊδευτικὰ στὸν ὦμο. Πάρε τὸ ξυράφι σου καὶ πήγαινε.

Μετὰ ὀκτῶ μέρες φοροῦσε τὸ γαλόνι. Εἶχε περαστῆ στὴ διαταγὴ τὸ δικαιολογητικὸ τῆς προαγωγῆς του κι' αὐτὸ τὸν ἔκαμε τρελλὸ ἀπὸ τὴ χαρὰ. Ἡ Μαρία του θὰ περπατοῦσε τώρα πιδὸ περήφανη στὸ χωριὸ καὶ στὴν ἐκκλησίᾳ τὴν Κυριακὴ θᾶχε τὴν ἰδέα πῶς ἐψήλωσε δέκα πόντους.

* *

Μόλις ξημέρωσε. Ἄπο κεῖ ποὺ καθόμουνα ξεμοναχεμένος διακρίνω ἕνα ἀγγελιοφόρο μὲ μοτοσυκλέττα ποὺ τρέχει τρελλά. Ποιὸς ξέρει γιὰ ποῦ τραβᾷ. Εἶναι ὄλοχιόνιστος. Τὸ χιόνι τὸν κτυπᾷ στὸ πρόσωπο. Κι' ὅμως τρέχει μ' ὄλη τὴν ταχύτητα. Κάπου θὰ μεταδίδῃ κάποια διαταγὴ. Παράλληλα πρὸς τοὺς ἀκούραστους σωφῆρ, τοὺς ἀγνωσμένους αὐτοὺς συντελεστῆς τῆς νίκης, ποὺ προκαλοῦν τὸν θαυμασμό

σάν τους βλέπω ξελαχανιασμένους και κάθυγρους από τὸν ἰδρῶτα μὲς στὴ χιονιά ν' ἀλλάζουν λάστιχα, ἢ νὰ προσπαθοῦν νὰ βάλουν μπρὸς τὴ σταματημένη μηχανή των, ἢ νὰ τραβήξουν τ' αὐτοκίνητους ποὺ ντεραπάρησε στὸ διπλανὸ χαντάκι, αἰσθάνομαι θαυμασμὸ καὶ γιὰ τ' ἀκούραστα αὐτὰ παιδιὰ, ποὺ τρέχουν μὲς στὴ μαύρη ἀσέληνη νύκτα ἢ μὲς στὴ χιονοθύελλα νὰ μεταδώσουν μιὰ διαταγή. Πόσες φορές ἀπὸ τὴν ἔγκαιρη αὐτὴ μεταβίβαση μιᾶς διαταγῆς μᾶς ἦρθε ἡ νίκη! Μὰ κείνοι ποὺ τοὺς ζηλεύουν, γιατί πᾶν ἄκοπα ὅπου πᾶνε, πόσο δὲν θὰ τοὺς ζήλευαν, ἂν ἤξεραν τὰ δεινά τους!

* *

Μεσημέρι.

Περνοῦν ἀπὸ μπρὸς μας μεταγωγικὰ κάποιου λόχου, ποὺ βρίσκεται δίπλα μας. Τώρα καὶ λίγη ὥρα εἶχαν φθάσει καὶ τὰ δικά μας καὶ οἱ ἡμιονηγοὶ τὰ εἶχαν ξεφορτώσει καὶ εἶχαν καθίσει σ' ἓνα γύρω γιὰ νὰ ξαποστάσουν.

Εἶχα καθίσει κι' ἐγὼ λίγο παρὰ πέρα στὴ γυροποταμιὰ κι' ἔγραφα στὸ ἡμερολόγιό μου. "Ἀκουα τὶς κουβέντες ποῦκαναν γιὰ πολλὰ καὶ διάφορα, μὰ εἶδα πὼς δὲν εἶχαν ἐνδιαφέρον καὶ ἔστρεψα τὶς σκέψεις μου στὸ γράψιμο.

Μιὰ στιγμή βλέπω ἓνα μουλάρι ἀπὸ τὴν ἐφοδιοπομπή ποὺ περνοῦσε, νὰ βγαίη ἀπὸ τὴ σειρά του καὶ νὰ τρέχη σάν τρελλὸ πρὸς τὸ μέρος ἐνὸς ἡμιονηγοῦμας χλιμιντρώντας μὲ τὸ χαρούμενο χλιμιντρισμα τῶν μουλαριῶν σάν τοὺς πηγαίνουν ταγή.

—Τὸ μουλάρι μου! φώναξε ὁ ἡμιονηγός. Τὸ μουλάρι μου, Θεέ μου! Μὲ γνώρισε! Κι' ἀρπάζοντας τὸ κεφάλι του ἄρχισε νὰ τὸ φιλά. Κι' αὐτὸ σὰ νᾶθελε νὰ τοῦ δείξη καὶ τὴ δική του χαρά, ἔτριβε τὸ κεφάλι του στοὺς ὤμους τοῦ ἡμιονηγοῦ μας.

Ὡς τόσο ἔφτασε καὶ ὁ ἡμιονηγός τοῦ ἄλλου λό-

χου ξαφνιασμένος για τὸ παραστράτημα τοῦ μουλαριοῦ του.

—Μωρὲ συνάδελφε, εἶναι τὸ μουλάρι μου!

Αἰσθάνθηκα τὴν ἀνάγκη νὰ πλησιάσω περισσότερο καὶ νὰ παρακολουθήσω ἀπὸ κοντὰ τὸ τί θ' ἄλλεγαν.

—Μὲ γνώρισε, τὸ κακόμοιρο, κι' ἦρθε κοντὰ μου.

—Κοίτα, κοίτα! σὲ χαϊδεύει! λέει κι' ὁ ἄλλος γελώντας.

—Κάθισε λίγο, συνάδελφε. Παρ' ἓνα τσιγάρο. Τὸ πῆρε.

—"Αχ, μωρὲ συνάδελφε, καὶ νὰ μοῦ τῶδινες νὰ σοῦ δώσω κεῖνο ποῦχω.

—"Αμ, δὲ γίνεται, καημένε μου, αὐτό. "Αν μᾶς ἀνακαλύψουν πᾶμε χαμένοι.

—Τίποτε δὲ θὰ μᾶς κάνουν. "Ισα-ἴσα, ἐγὼ θὰ τὸ φροντίζω καλύτερα. "Αλλως τε τὸ μουλάρι ποῦχω εἶναι πιὸ καλό. "Ελα νὰ τὸ δῆς.

—Μὰ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ, βρὲ συνάδελφε. Θὰ πάθωμε καμμιά.

—Κάμε μου τὴ χάρη αὐτὴ καὶ θὰ σ' εὐχαριστήσω ὅπως θέλεις.

Ὡς τόσο ἦλθαν κι' ἄλλοι ἡμιονηγοὶ κι' ἄρχισαν νὰ τὸν παρακινοῦν νὰ δεχτῆ τὴν ἀνταλλαγὴ καὶ νὰ κάμῃ αὐτὴ τὴ χάρη «στὸν καημένο τὸ συνάδελφο». Στὸ τέλος δέχτηκε. Συμφώνησαν στὴν ἐπιστροφή του νὰ κάμουν ἀνταλλαγὴ. Ὁ δικός μου ἀγκάλιασε τὸν ἄλλο καὶ τοῦλεγε χίλιες φορὲς εὐχαριστῶ. Ὁ ἄλλος γελοῦσε, κι' ἓνας ἀπ' ὄλους ξεκρέμασε τὸ παγοῦρι του κι' ἔδωκε σ' ὄλους ρακί.

Οἱ ἄλλοι ξεκίνησαν νὰ φύγουν. Τὸ μουλάρι μὲ τὰ παρακινητικὰ λόγια τοῦ ἡμιονηγοῦ του ξεκίνησε θλιμμένο ἀφήνοντας ἓνα θρηνητικὸ χλιμίντρισμα.

—Σώπα, καλό μου, τώρα, κι' αὔριο θ' ἄρθῃς κοντὰ μου. Μὰ αὐτὸ δὲν καταλάβαινε τί τοῦλεγε κι' ὅσο πήγαινε πιὸ πέρα ἔστρεφε τὸ κεφάλι του χλιμιν-

τρώντας παραπονετικά και σάν να τοῦ φώναζε, «μὴ μ' ἀφίνης»! Αὐτὸς πῆγε πιὸ πέρα καὶ τὸ κοίταζε ὥσπου ἔστριψε τὸ μονομάτι· ἀκούοντανε ἀκόμα οἱ φωνές τους. Γυρίζοντας πίσω ὁ ἡμιονηγός μου βρέθηκε μπρὸς μου. Χλώμιασε. Κατάλαβε πῶς εἶχα ἀκούσει ὅλα ὅσα εἶχαν πεῖ.

—Κύριε λοχαγέ..... ἄρχισε.

Τὸν σταμάτησα μὲ μιὰ μου χειρονομία.

—Ξέρω, ξέρω τί θέλεις. Καταλαβαίνω τί σὲ τραβᾷ πρὸς τὸ δικό σου μουλάρι. Κάποια στοργή, πού ἐμεῖς οἱ ἄλλοι δὲν μποροῦμε νὰ τὴ νοιώσουμε.

—Μὰ φοβοῦμαστε, κ. λοχαγέ, νὰ βροῦμε τὸ μπελά μας μ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ, γιατί δὲν ἐπιτρέπεται.

—Κάμε τὴν κι' ἐγὼ ἀναλαμβάνω τὴν εὐθύνη.

Καὶ ἡ ἀλλαγὴ ἐγίνε. Εἶχα ἀναλογισθῆ τὴν εὐθύνη κι' ὅμως δὲ φοβήθηκα νὰ τὴν ἀναλάβω γιατί δὲ διάκρινα κανένα δόλο. Τὸ ἀντίθετο. Τότι ἔκανε θὰ ἀπόδιδε πολὺ περισσότερα, γιατί τὸ ὑποζύγιο αὐτὸ μὲ τὴ στοργὴ τοῦ δικοῦ του ἰδιοκτῆτου θ' ἀπέδιδε περισσότερα καὶ ὁ στρατιώτης θὰ βρισκόντανε μὲνα δικό του κομμάτι κόσμο στὴν ὑπηρεσία μας. Ἄλλως τε ποιὸς μποροῦσε νὰ ξέρη ποιὸς ἀπ' τοὺς τέσσερις θ' ἀπόμενε ζωντανός. Εἶχαμε τόσους θανάτους μουλαριῶν, πού δὲν περνοῦσε ἡμέρα πού νὰ μὴ δοῦμε καὶ κάποιο μουλάρι πεσμένο σὲ κάποια πλαγιά, εἴτε ἀπὸ ἐξάντληση, εἴτε ἀπὸ κάποιο παραστράτημα. Κι' ὅμως τὰ φτωχὰ αὐτὰ ζῶα, πού ἴσως ποτέ στὴν ἡρεμὴ ζωὴ νὰ μὴν προκαλοῦν τὴν συμπάθειά μας, πολλές φορές μάλιστα ἡ δυστροπία τοὺς τὰ κάνει καὶ ἀντιπαθητικά, ἐδῶ πάνω, στίς κρίσιμες αὐτές ὥρες, προσφέρουν ὑψιστες ὑπηρεσίες στὸν ἀγῶνά μας. Μεταφέρουν τρόφιμα καὶ πυρομαχικά στοὺς πολεμιστὲς καὶ στὰ πιὸ ἀπόκρημνα βουνὰ ἀνεβοκατεβαινοντας κακοτοπιές ἐπικίνδυνες, πού ἂν δὲν ἦσαν αὐτὰ, κανένα μέσον μεταφορᾶς δὲν θὰ ἦτο ἱκανὸ νὰ ἐπαρ-

κέση. "Ένα πρωί έτυχα σέ μιá θλιβερή σκηνή. "Ένα μουλάρι κατεβαίνοντας σ' ένα κρημνό παραπάτησε, γιατί ή πέτρα πού πάτησε άπ' τó βάρος ξεκούνησε άπ' τή θέση του και γκρεμίστηκε άπό άρκετό ύψος. Βογγούσε πεσμένο κάτω όλόκληρες ώρες και τά μάτια του μέ άρρητη έκφραση πόνου ζητούσαν βοήθεια. Αισθάνθηκα ένα βούρκωμα στήν καρδιά μου. Πονούσε τόσο! κι' είχάν στά μαύρα συμπαθητικά μάτια του τόσες έπικλήσεις! "Εφυγα για νά μήν παρακολούθίσω τó μαρτύριό του. Δέ βαστούσα. Μιά ζωή συναγωνιστοú μας κι' ένας άκούραστος συντελεστής τής νίκης μας ήταν κι' αυτό, πού δούλευε άκάτεχα κι' άσυνείδητα, μά πού δέν είχε καν τή χαρά νά καταλαβαίνη πώς τοú άναγνωρίζαμε για τίς θυσίες του κάποια εύγνωμοσύνη.

Πολλές φορές παρακολούθησα ήμιονηγούς νά τραβούν πρòς τά βουνά τρέχοντας νά προφτάξουν τήν άνάγκη τοú λόχου των για συσσίτιο και πυρομαχικά. Σέ μερικά μέρη δρόμοι δύσβατοι, κατσάβραχα, γεμάτα πέτρες, πού γλυστρούσαν λάσπες, άπότομα ύψώματα, άνεβάσματα σάν σκαλοπάτια. "Ο ένας τραβά τó χαληνό κι' άλλος σπρώχνει άπό πίσω τó μουλάρι, πού άγκομαχει για ν' άνεβάση τó βαρύ του φορτίο στο άποσδόκητο αυτό ύψος. Κάποτε τó μουλάρι δέν άντέχει και κλινογονατίζει. Κάποτε πάλι ξαπλώνει μέ άγκομαχητά πόνου και όλοι οί ήμιονηγοί τρέχουν νά τó σηκώσουν κι' όταν τó σηκώσουν, τρέμει σύγκορμοςάν τó φυλλοκάλαμο. Τρομερός κόπος! "Αφάνταστος άγώνας!

Κι' όμως.

"Ανεβαίνουν, πάντα άνεβαίνουν τή φριχτή κακοβολιά σέ κάθε όρθό μονοπάτι,

—"Αντε, καλό μου, άντε γειά σου, τοú φωνάζει ό άκούραστος ήμιονηγός του και τó μουλάρι σά νά νοιώθη τή στοργή του και σά νά καταλαβαίνη τó μεγά-

λο σκοπό που έξυπηρετεί και τεντώνει τὰ νευρά του, έξαντλει τὴ δύναμη του και άνεβαίνει, άνεβαίνει!

—“Α γειά σου, λεβέντη μου! γειά σου, καλό μου! και μᾶς περιμένουν τὰ καημένα τὰ παιδιὰ στὴν κορφή! Δὲν ἔφαγαν ἀπὸ χθὲς τὸ βράδυ!” Α γειά σου και πολεμοῦνε ὅλη μέρα τὰ παλληκάρια μας! Και, γιὰ μένα και γιὰ σένα πολεμοῦνε! “Ε; Θέλεις νὰ πέσης στὰ χέρια αὐτῶν τῶ μακαρονάδων; Τρῶς ἐσὺ μακαρόνια;

Και οἱ κουβέντες αὐτὲς εἶν’ ἐτέλειωτες, ψυχικὴ ἀνάγκη τῶν ἀκούραστων αὐτῶν τροφοδοτῶν τῆς νίκης, που κάποτε ξεμοναχεμένοι μὲς στὰ χιόνια σὲ σκοτεινὲς νύχτες, παλεύουν μὲ τὴν κούραση, μὲ τὰ στοιχειά, μὲ τὰ ἐμπόδια, καρτερικά, ἀγόγγυστα, ψυχωμένα, γιατί ξέρουν πὼς αὐτοὶ μὲ τὰ μουλάρια τους θὰ δώσουν τὴ δύναμη στὸ μαχητὴ σύντροφό των νὰ πριονίζη τὸ ἐχθρικό μέτωπο, ὥσπου νὰ τὸ ἀποκόψη και νὰ τὸ ἐξουθενώση τελειωτικά. Κάποτε τὰ μονοπάτια εἶναι κρυσταλλωμένα και τὰ μουλάρια κι’ οἱ ἡμιονηγοὶ γλυστροῦν και τότε τρέχουν μπρὸς ἕνα δυὸ ἀπ’ αὐτοὺς και μὲ κανένα σκαπανικό ἐργαλεῖο ἢ μὲ τὴ λόγχη των κτυποῦν τὸ κρυσταλλωμένο πάγο και κάνουν σκαλοπάτια, κι’ ὕστερα γυρίζουν πίσω και βοηθοῦν στὸ ἀνέβασμα τῶν μουλαριῶν. Αὐτοὶ που στὴν εἰρηνικὴ ὑπηρεσία των τοὺς φωνάζουν οἱ ἄλλοι περιφρονητικά «μουλαράδες», ἐδῶ παίρνουν τὸν τίτλο τῶν ἀκούραστων ἡρώων, που παλεύουν μὲ τὰ στοιχειά, μὲ τὸν πόνο μὲ τὴν κούραση, μὲ τὸ σκοτάδι, κάθυγροὶ μὲς στὸ χιόνι ἀπὸ τὸ ξάναμμα, που τοὺς φέρνει ἢ ἔνταση ὅλων τῶν σωματικῶν των δυνάμεων.

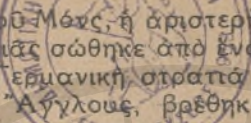
* * *

Ἡ φαντασία τῶν στρατιωτῶν μας ὅσο πάει και φουσκώνει. Ἡ σεμνὴ των μετριοφροσύνη δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ πιστεύσουν ὅτι: στὸ θαῦμα τῆς νίκης ἔχουν κι’ αὐτοὶ ἕνα μεγάλο ποσοστὸ συμμετοχῆς και ζητοῦν νὰ βροῦν ἔξω ἀπ’ τὰ ὄρια τοῦ ἀντιληπτοῦ ἄλ-

λους συντελεστές, πού ἀνήκουν σέ ὑπέρτερες, θείες, ἀνεξερεύνητες καί μυστηριώδεις δυνάμεις.

Τοὺς ἄκουα προχθές βράδυ σ' ἓνα ἀντίσκηνο, πού μιλοῦσαν γιὰ μυστηριώδη θαύματα, πού ἔδειχναν τὴ συμμετοχὴ τοῦ Θεοῦ καί τῶν Ἁγίων στὸν ἱερό ἀγῶνα.

Δὲν κατέγινα ποτέ μου σὲ μεταφυσικά καί δὲν μπορῶ νὰ ἐκφέρω καμμιά κρίση γιὰ φαινόμενα μυστηρίου. Τὴν παραδοχὴ μου ἀρνεῖται ἡ δύναμη τῶν γνώσεών μου, μὰ τὴν ἄρνηση μου ἀπαγορεύει ἡ σκέψη πὼς εἶναι ἄσοφο ν' ἀρνήται κανένας ἀπόλυτα κάτι, ὅταν μάλιστα τὴν ἄρνησή του αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ στηρίξει σὲ ἀναντίρρητα δεδομένα. Μὰ μποροῦν νὰ βρεθοῦν τέτοια δεδομένα, σὰν πρόκειται γιὰ ὑπερφυσικά φαινόμενα, πού μένουν καί θὰ μένουν αἰώνια ἀνεξερεύνητα; Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι κι' ἂν δὲν γίνηκαν θαύματα, τὰ θαύματα αὐτὰ εἶναι μὲς στὴν ψυχὴ τοῦ στρατιώτη. Ἡ εὐπάθεια τῆς ψυχῆς του στίς κρίσιμες αὐτές ὥρες ἔχει τὴν προδιάθεση νὰ δημιουργήσῃ φανταστικὲς ἐπεμβάσεις θείων δυνάμεων, γιὰ τὸ εἶναι βαθιὰ ριζωμένη ἡ συνείδηση πὼς ὁ ἀγῶνας του εἶναι ἅγιος, δίκαιος, ἐξαυλωμένος καί σύμφωνος μὲ τὴ βουλή τοῦ Θεοῦ. Ἔχει τὴν πεποίθηση πὼς ὁ Θεὸς τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὄργανο γιὰ νὰ τιμωρήσῃ ἓνα τύραννο, πού καβάλλησε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ του καί πού ζητᾷ νὰ καβαλλήσῃ καί τὴν ἐλευθερίαν ἄλλων λαῶν. Μπορεῖ ὁ Θεὸς καί οἱ ἅγιοι νὰ μὴ λάβουν μέρος πραγματικὸ σὲ ἓνα τέτοιο πόλεμο; Νὰ γιὰ τὴν θεωρῶ τὰ ὑπερφυσικά αὐτὰ φαινόμενα, πού ἡ μεταφυσικὴ ἐπιστήμη θὰ τὰ χαρακτηρίζε σὰν ὁμαδικὴ ὑποβολή, ὡς πραγματικά καί ἀναντίρρητα, εἴτε θαύματα εἶναι, εἴτε δημιουργήματα τῆς ἐρεθισμένης φαντασίας τοῦ στρατιώτη. Κι' ὅμως εἶχα διαβάσει σ' ἓνα σύγγραμμα ἱστορικὸ—δὲ θυμοῦμι ποιὸ—πὼς στίς 23 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1914.

στη μάχη του Μόες, η άριστερή πτέρυγα της συμμαχικής στρατιάς σώθηκε από ένα τέτοιο θαύμα. Μιά όλόκληρη Γερμανική στρατιά πού καταδίωκε από κοντά τους Άγγλους, βρέθηκε μπρός σ' ένα τάγμα άγγέλων πού τους σταμάτησε με τις ρομφαίες του και με τὸ έκτυφλωτικὸ φῶς του. Ἐνας μάλιστα Ἄγγλος Ἰλάρχος, πού ὡς ὀπισθοφυλακὴ προσπαθοῦσε ν' ἀναχαιτίσει τὸν ἐχθρό, εἶδε αὐτὸ τὸ θέαμα ἀπὸ κοντά, ὅπως τὸ εἶδαν καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του πού ξαφνιασμένοι παρακολουθοῦσαν τὰλογα τοῦ ἐχθροῦ πού τοὺς πλησίαζε πιά, νὰ στέκονται τρομαγμένα στὰ πσινά των πόδια καὶ νὰ γυρίζουν πίσω ἐν ᾧ αὐτοὶ ἐτοιμαζόντανε νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ πεθάνουν γιὰ νὰ σώσουν τὴ στρατιὰ πού ὑποχωροῦσε.

Γιατί τάχα νὰ μὴ πιστεύσωμε καὶ στὰ θαύματα τὰ δικά μας; Γιατί ν' ἀρνηθοῦμε τὴ θεία ἐπέμβαση, ἐφ' ὅσον ὁ ἀγώνας μας εἶναι καταφάνερα ἠθικός, τίμιος, ἅγιος; Ὁ λαός μας «ἔκαμε τὴ μετάνοιά» του ἐπὶ δεκαοχτῶ τώρα χρόνια γιὰ τὴν ἁμαρτία τοῦ διχασμοῦ του, καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔδειξε πὼς ἔχει μέσα του τὴ δύναμη τῆς βελτιώσεως. Γιατί νὰ τὸν κρίνωμε ἀνίκανο νὰ δεχθῆ τὴ θεία βοήθεια ὑλοποιημένη;

Μὲ τις σκέψεις αὐτὲς ἕνα βράδυ μίλησα στοὺς στρατιῶτές μου καὶ τοὺς παράγγειλα νὰ κάνουν τακτικὰ τὴν προσευχὴ των καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ἀνεβάσουν τὴν ψυχὴ των ὡς τὸ Θεὸ καὶ προτοῦ ἀρχίσωμε κάθε μάχη, καθένας νὰ ἐπικαλεῖται τὴ βοήθειά του. Τὰ καημένα τὰ παιδιὰ! Στὰ λόγια μου αὐτὰ ἔγειραν τὰ κεφάλια τους σεμνά. Γύρω βασίλευε μιὰ ἱερὴ σιωπὴ. Εἶμαι βέβαιος πὼς τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἔκαναν μιὰ προσευχὴ, πού ποτὲ ἄλλοτε δὲν τὴν εἶχαν κάμει.

* *

Οἱ στρατιῶτες τραγουδοῦν. Ἔχουν μαζευτεῖ.

κάτω από ένα τεράστιο δένδρο και ἔχουν κάμει ἕνα μεγάλο κόρο. Ἄφ' οὗ τραγούδησαν χίλια δυὸ δίστιχα σατυρικά γιὰ τὸ Μουσολίνι, τὸ Γκράτσι, τοὺς Ἄλπινι, φτάνουν στὰ θερμὰ πατριωτικά τους τραγούδια.

Ἡ χαρὰ τῶν στρατιωτῶν μας καὶ ὁ ἐνθουσιασμός των ὅσο πάει καὶ μεγαλώνει. Γίνεται ἀσυγκράτητη ἡ χαρὰ τους κι' ἐκδηλώνεται τρελλά.

Στὴ σκέψη μου ἔρχεται ἡ ἀναντίρρητη σοφία τοῦ «μηδὲν ἄγαν». Κανένα αἶσθημα δὲν πρέπει νὰ περνᾷ τὰ ὄρια τῆς λογικῆς, μήτε ἡ χαρὰ, μήτε ἡ λύπη. Ἡ χαρὰ περνώντας τὰ ὄριά της γίνεται χυδαία καὶ ἡ λύπη ἀρρώστεια. Κάθε ὑπερβολὴ ἀναταράσσει τὴν ἀρμονία, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν ἰσορροπία τῶν παθῶν του.

Μὰ μποροῦμε νὰ τὸ ὑποστηρίξωμε αὐτὸ προκειμένου γιὰ τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα; Συγκρατώντας τὴν ἔντασή του καὶ τὴν ὑπερβολὴ του, δὲν κινδυνεύομε νὰ τὸ ἀφανίσωμε;

Νὰ μιὰ περίπτωσις ποὺ δὲν ἀληθεύει τὸ σοφὸ «μηδὲν ἄγαν». Ὅσο πιὸ ἀσυγκράτητο εἶναι τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα, τόσο ἀποδοτικώτερο γίνεται.

Χθὲς διάβαζα πὼς οἱ Ἰταλικοὶ σταθμοὶ στίς ἐκπομπές των ἀνακοινώνουν ὅτι «τὸ στρατηγεῖο τῆς Ἄλβανίας συνεχίζει τὴν τακτικὴ τῆς ἐξάντλησεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ». Πὼς ἐννοεῖ τὴν ἐξάντλησις, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω! Μόνο κάποτε ἄκουσα τὸν Καραγκιόζη νὰ λέη πὼς ἄφηνε τὸ Βελὴ Γκέκα νὰ τὸν δέρνη, ὥσπου νὰ ιδρώσῃ, νὰ πουντιάσῃ καὶ νὰ πεθάνῃ. Τὸ ἴδιο φαίνεται θέλουν νὰ κάμουν καὶ οἱ Ἰταλοὶ. Φεύγουν, φεύγουν, γιὰ νὰ τοὺς κυνηγοῦμε ἐμεῖς, νὰ ιδρώσωμε, νὰ πουντιάσωμε καὶ νὰ..... πεθάνωμε! Εἶναι κι' αὐτὸ ἐπὶ τέλους ἕνα εἶδος τακτικῆς.

“Αν οί “Έλληνες πού βρίσκονται έξω άπ’ τή γραμμή του πυρός, ήξεσαν τήν επίδοσχη πού άσκεϊ πάνω στις ψυχές τών μαχομένων κάθε έθνική χειρονομία των, σάν μαθητευθῆ, θά προσπαθοῦσαν νά δημιουργοῦν εύκαιρίες για νά ένδυναμώσουν τις ψυχές τών μαχομένων. Μιά μέρα είδα άπό μακρυά τούς στρατιωτές μου μαζεμένους γύρω άπό ένα δεκανέα πού διάβιζε κάτι. Πῆγα κοντά των. Μά δέ

Είχαμε κολλήσει στο χῶμα.... Τά πυρά τους θέριζαν....

πρόφτασα ν’ άκούσω τί τούς διάβαζε κι’ είχε αφήσει σ’ όλων τά πρόσωπα μία δυνατή έντύπωση και τούς έκαμε νά κρατήσουν μία περιεργη σιωπή. Ρώτησα ένα άπ’ αυτούς.

—Διαβάζομε, κ. λοχαγέ, πώς μία μέρα στην Κύπρο, όπως γράφει ή έφημερίδα, κείνοι πού μάζευαν έράνους για τόν άγῶνά μας μπήκαν και στην

ἐκκλησία πού γινότανε ἕνας γάμος. «Ὅλοι ἔδωκαν μὲ χαρὰ ὅτι μποροῦσαν καὶ ἡ νύφη μὲ δάκρυα ἔβγαλε τὰ σκουλαρίκια της καὶ τὰ πρόσφερε. Ἡ ἀδελφή της πού στεκότανε διπλά, ψάχτηκε νάβρη κάτι πολυτιμο νά δώση κι' αὐτή· μὰ δὲ βρῆκε. Τότε μὲ δύναμη κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸ στόμα της τὰ δυὸ χρυσᾶ της δόντια καὶ νὰ τὰ προσφέρῃ.

—Πῶς σᾶς φαίνεται αὐτό; ρωτῶ κείνους πού εἶχαν σχηματίσει γύρω ἕνα κύκλο.

—Μεγάλη δουλειά! ἀπαντᾷ ἕνας ἀπ' ὄλους.

—Μεγάλη θυσία! προσθέτει ἄλλος.

—Τί κολοκύθια μοῦ τσαμπουνάτε αὐτοῦ; εἶπε κάποιος μὲ ὄρμη. Τί μεγάλη δουλειά! τί μεγάλη θυσία! Ἑλλάδα, μωρέ! μωρέ, ἀθάνατη Ἑλλάδα! Τίποτε ἄλλο! Αὐτὴ σοῦ παίρνε θεληματικὰ τὴν ψυχὴ! καὶ χωρὶς νὰ ποῦν τίποτ' ἄλλο, ἄρχισαν νὰ τραγουδοῦν:

«Δὲν εἶναι δῶ ἡ Πατρίδα μας
μὰ φτάνει πέρα ὡς πέρα.....»

Τὴν ὥρα πού τραγουδοῦσαν αἰσθανόμυνα τὴν καρδιά μου νὰ χτυπᾷ περίεργα· σὰν νὰ χόρευε ἀπὸ τὴν ἀσυγκράτητη χαρὰ καὶ ἡ σκέψη μου ἔτρεξε στὴν Κυπριώτισσα κοπέλλα, πού δίδοντας τὰ δόντια της δὲν ἐφантаζότανε πῶς ἡ ψυχικὴ εἰσφορά ποῦκανε τὴ στιγμή κείνη, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐξαγοραστῇ μὲ τὸ χρυσὸ χιλιάδων δοντιῶν. Ἄλλὰ κι' ἀπὸ τὴ δική της ἀποψη, ἡ προσφορά τοῦ χρυσοῦ ποῦκαμε δὲν εἶχε καμμιά ὑλικότητα μπρὸς στοῦς ἠθικὸ ὕψος τῆς χειρονομίας της. Μιὰ κοπέλλα, πού εἶναι φυσικὸ νὰ αἰσθάνεται τὴ φιλαρέσκειά της ὡς γυναίκα ἀκαταμάχητη ψυχικὴ ἀνάγκη, καὶ πού θὰ ὑπερηφανεύοτανε γιὰ τὰ χρυσᾶ της δόντια, τὰ ἀπέσπασε καὶ τὰ πρόσφερε. Πόσο τρομερὰ μεγάλο θᾶταν τὸ αἶσθημα πού τὴν ἔκαμε νὰ ξεχάσῃ τὴ φιλαρέσκειά

της! Τὴν ἀνάλυση αὐτὴ δὲν τὴν κάνει τὸ μυαλό τοῦ στρατιώτη, μὰ τὴ διαισθάνεται ἔντονα. Δὲν ξέρει τί νὰ πῆ. Μὰ ξέρει νὰ τραγουδᾷ καὶ νὰ ξεχειλίζη τὴν ψυχὴ του γιὰ «μιὰ καινούργια πατρίδα». Τὰ δυὸ χρυσᾶ δόντια τῆς κοπέλλας τῆς Κύπρου ἦταν ἡ ἀπάντηση στοὺς βαρβάρους Ἰταλοὺς ποῦβγαλαν τὰ δυὸ χρυσᾶ δόντια ἐνὸς αἰχμαλώτου Ἑλληνα λοχία. Πόση τρομερὴ διαφορά στά δυὸ αὐτὰ βγαλίσματα τῶν χρυσῶν δοντιῶν! Ὅση εἶναι καὶ ἡ διαφορά τῶν κόσμων τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Τὸ βγάλισμο τῶν δοντιῶν τοῦ λοχία μας ἦταν φυσικὴ συνέπεια τοῦ κόσμου, ποὺ δημιουργοῦσε ὁ Μουσολίνι στὶς ψυχὲς τοῦ ὑποδουλωμένου λαοῦ του.

* *

Ἕνα δικό μας ἀεροπλάνο ἀναγκάσθηκε νὰ προσγειωθῆ γιὰτὶ ἔπαθε ἡ μηχανή του. Ἐπесе κοντὰ μας. Ἐτρεξα γρήγορα πρὸς τὸ μέρος ποῦπεσε. Ἦταν ἀναγνωριστικό. Ὁ πιλότος καὶ ὁ παρατηρητῆς δὲν ἔπαθαν τίποτε. Κατέβηκεν γελώντας. Ἦσαν δύο παιδιὰ ὡς εἴκοσι χρόνων. Τὰ πρόσωπά τους ξεπετοῦσαν λάμψη.

—Τοὺς ἄτιμους! μᾶς χτύπησαν τὸ ντεπόζητο καὶ χύθηκε ἡ μπενζίνα μας!

Κι' ἀναψαν τσιγάρα. Τὰ ρουφοῦσαν μὲ λαχτάρια. Τοὺς πῆρα στὸ ἀντίσκηνό μου καὶ τοὺς πρόσφερα κάτι. Τοὺς καμάρωνα μὲ συγκίνηση. Ἀρχισαν νὰ μιλοῦν γιὰ τὸ κάθε τι καὶ μόνο γιὰ τὸν ἡρωϊσμό των δὲν ἔκαναν λόγο. Πάντα μου αἰσθανόμουνα ἕνα βαθὺ σεβασμό, ἕνα δυνατό θαυμασμό, γιὰ κάθε ἀεραπόρο ποὺ παίζει κάθε στιγμή τὴ ζωὴ του κορώνῃ ἢ γράμματα. Δὲν παλεύει μόνο μὲ τὸ θάνατο, ποὺ τοῦρχεται ἀπ' τὴ μπούκα τοῦ ἐχθρικοῦ πολυβόλου κι' ἀπ' τὴν ὀβίδα τοῦ ἀντιαεροπορικοῦ κανονιοῦ, μὰ παλεύει καὶ μὲ τὰ στοιχεῖά τῆς φύσεως καὶ ξέρει

πώς ή ζωή του κάποτε έξαρτᾶται κι' ἀπό ένα ἀσήμαντο βιδαλάκι τοῦ μοτέρ ἄν λασκάρη σέ στιγμή κρίσιμη. Κι' ὁμως μετὰ κάθε πτήση λαχταρᾶ δεύτερη. Τί τάχα ἄν ὁ καλῶς φίλος καί σύντροφός του, τώρα καί λίγη ὥρα διαγράφηκε ἅμα βράδιαζε ἀπό τὸν πίνακα τῆς δυνάμεως τοῦ σμήνους; Ἐδιαφορεῖ ἄν καί τὸ δικό του σβυστή τὴν ἄλλη μέρα ἀπὸ τὸν πίνακα. Νικᾷ ὁ παλμός του γιὰ τὴν Πατρίδα, νικᾷ ἡ λαχτᾶρα του γιὰ τὴν νίκη καί ἀδιαφορεῖ μπρὸς στὸ θάνατο. Κάπου-κάπου ρίχνει τὰ μάτια του στὴν ἄδεια θέση κείνων ποὺ δὲν θὰ γυρίσουν πιά, κι' ὁμως γελαῖ. Τὸ πέταγμά τους τὸ σωματικὸ πρὸς τὰ οὐράνια, τοὺς ἐξοικειώνει τόσο γιὰ τὸ πνευματικὸ τους πέταγμα στὸν ἀγύριστο δρόμο, ποὺ τοὺς διώχνει κάθε φόβο γιὰ τὸ χαμό.

Καί εἶναι ὅλοι παιδιά. Ἄμουστακα. Κείνους ποὺ θὰ περάσουν τὰ εἴκοσι ἕξη χρόνια τους, τοὺς θεωροῦν γέρους καί τοὺς σέβονται σὰν γέρους. Κάποτε τοὺς φωνάζουν «Μπάρμπα» ἢ «Παπουλῆ» καί γελοῦν· γελοῦν ὅλοι τους. Ἡ λύπη τους γιὰ τὸ θάνατο κάποιου συντρόφου δὲ βαστᾷ πάνω ἀπὸ πέντε, δέκα λεπτιὰ, γιατί γρήγορα ἔρχεται ἡ σκέψη καί τοῦ δικοῦ των πιθανοῦ χαμοῦ. Ἔ, σ' αὐτὴ τὴν ἀκροβασία τοῦ θανάτου ὁμολογῶ πὼς δὲν θὰ μπορούσα νὰ ἐξοικειώσω τὸν ἑαυτό μου. Ναι, θαύματα κάνει καί ὁ πεζὸς μετὰ τὴν λόγην του καί πρέπει νᾶχη ἀτσαλένια τὰ νεῦρα, γιατί ἀντικρῶζει τὸ θάνατο χειροπιαστά, ζωντανό, πραγματικὸ, μετὰ ὅλη τὴν ὑλικότητά του, ἐν ᾧ ὁ θάνατος τοῦ ἀεροπόρου εἶναι πραγματικῶς ἀέρινος καί τοῦρχειται τίς περισσότερες φορὲς ἀκαριαῖα, ποὺ ἴσως νὰ μὴν τοῦ δίδη καιρὸ νὰ τὸν σκεφθῆ· κι' ὁμως θαυμάζω κάθε ἀεροπόρο καί τὸν ζηλεύω πολὺ, ὅπως ζηλεύω καί κείνους ποὺ μάχονται μὲς στὰ ὑποβρύχια. Γίνονται ἥρωες καί μόνο μετὰ τὴν ἀπόφασιν νὰ κλειστοῦν στὸ κλουβί αὐτὸ τοῦ θανάτου.

του.

Σε λίγο, ἀφ' οὗ ἔφαγαν κάτι, ἔφυγαν γελαστοὶ καὶ πηδηχτοί. Θὰ πήγαιναν νὰ τηλεφωνήσουν στὴ διοίκησίν των νὰ στείλῃ συνεργεῖο γιὰ τὴ διάλυση καὶ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἀεροπλάνου των.

.

Σήμερα θύμωσα ἢ γιὰ ν' ἀκριβολογήσω «ἔκανα τὸ θυμωμένο». Κάποιος στρατιώτης στὴν κουβέντα του πάνω, τὴ στιγμή ποῦ παίρνει συσσίτιο, ἀπαντώντας σὲ κάποιον, εἶπε:

—Κι' ἐγὼ εἶμαι ρωμηός!

—“Α! σταματήστε μιὰ στιγμή! τοὺς φωνάζω. Κάποιος στρατιώτης μου ἔβρισε τὸν ἑαυτό του. Εἶπε πὼς εἶναι «ρωμηός». Δὲν εἴμαστε Ρωμηοί! Εἴμαστε οἱ Ἕλληνες! Ἡ ξένη αὐτὴ ὀνομασία ποὺ μᾶς ἔδωκαν στὰ παλιὰ χρόνια δὲν εἶναι δική μας! ἀνήκει σ' αὐτοὺς ἐκεῖ! κι' ἔδειξα τὴ ἐχθρική γρομμὴ. Αὐτοὶ εἶναι Ρωμαῖοι κι' ἂν δὲν ντρέπονται, ἄς τὸ λέν. Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι Ρωμηοσύνη καὶ ὁ Ἕλληνας δὲν εἶναι Ρωμηός! Δὲ θέλω νὰ ξανακοίσω ποτὲ αὐτὲς τὶς λέξεις, γιατί τὶς θεωρῶ ντροπὴ μας, γιατί γιὰ μᾶς εἶναι βρισιές!

Καὶ πραγματικῶς δὲν τὶς ξανάκουσα πιά.

.

Μιὰ γραμμὴ ἀπὸ αὐτοκίνητα μεγάλα φορτηγὰ περνᾶ ἀπ' τὸ δρόμο. Εἶναι Ἰταλοὶ αἰχμάλωτοι ποὺ τοὺς μεταφέρουν πίσω. Τὰ χάλια τοὺς δείχνουν πὼς εἶναι «φρέσκοι» σημερινοὶ ἢ χθεσινοί.

Γελοῦν, τραγουδοῦν καὶ κάθε τόσο φωνάζουν «Μπόνο Γκρέκο! !» Βρίσκω φυσικὸ ὅτι κάνουν. Τραγουδοῦν, γελοῦν, γιατί γλύτωσαν ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἀπόλυτα ἀσφαλισμένοι θὰ πᾶνε κάπου περιμένοντας τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Μὲ τρόμο ἀντίκρυσαν τὴν Ἑλληνικὴ λόγχη. Μὰ γλήγορα βλέποντας τὸ γέλιο κείνων ποὺ τοὺς ἔπια-

ναν αίχμαλώτους και πίνοντας νερό από τὰ παγούρια των ξεφοβόντανε. Κεῖνοι πού τοὺς ὑποχρεώναν νὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ τοὺς τρομοκρατήσουν, ποῖος ξέρει ἂν τοὺς ἔλεγαν πὼς σφάζομε τοὺς αἰχμαλώτους! Ἴσως νὰ τοὺς ἔλεγαν πὼς τοὺς κάνομε ὅτι τοὺς ἔκαμαν οἱ Ἀβυσσηνοὶ στὴν Ἄδουα! Γλήγορα ἐπίσθησαν πὼς ἔμεῖς δὲν εὐνουχοῦμε αἰχμαλώτους. Μᾶς ἦταν ἄρκετὸ τὸ ὅτι εὐνουχήσαμε τὴν κομπορυσὴν τοῦ ἀρχηγοῦ των. Αὐτοὶ μᾶς ἦσαν ἱεροὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού σηκώνοντας τὰ χέρια, μᾶς φώναζαν «Τοὶ ἀρεντιάμο!» παραδιδόμεσθε! Τὴν ἱερότητά τους γιὰ μᾶς τὴν καταλαβαίνουν οἱ αἰχμαλῶτοι καὶ χαίρουν. Τὸ μόνο πού θὰ τοὺς ἀπασχολήσῃ θᾶναι τὸ πὼς θὰ εἰδοποιήσουν τὰ σπίτια των πὼς δὲ σκοτώθηκαν ἀλλὰ ζοῦν ὡς αἰχμαλῶτοι. Οἱ Ἕλληνες εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοὺς ἔδειξαν τὴν καλωσύνη τους, γιὰτὶ εὐθὺς ὡς τοὺς παρεδόθησαν ἄρχισαν νὰ τοὺς θερμαίνουν, νὰ τοὺς περιποιοῦνται καὶ νὰ τοὺς δείχνουν πόσο ἀλλοιώτικοι εἶναι ἀπ' ὅτι τοὺς παριστάνουν καὶ ἀπ' ὅτι τοὺς φαντάζονται ὅσ᾽ τοὺς βλέπουν νὰ χυμοῦν πάνω των μὲ τὴ γυμνὴ τους λόγχη.

Κι' ὅμως παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν τρελλὴ τους χαρὰ, δὲν μπορῶ νὰ τοὺς δικαιολογήσω γιὰ τὴν ταπεινότητα πού δείχνουν στὶς ἐκδηλώσεις των. Δὲν φαντάζομαι κανέναν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτές μου, ἂν εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ πέσῃ στὰ χέρια αὐτῶν, νὰ μπορούσε ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα του γιὰ νὰ τραγουδήσῃ ἢ νὰ γελάσῃ ἢ νὰ φωνάξῃ ἔστω καὶ ψεύτικα «Μπὸνο Ἰταλιάνο!» Γιὰ τὴν ταπεινότητα αὐτὴ δὲν τοὺς ἔχω ἄξιους τοὺς δικούς μας στρατιῶτες.

* *

Δὲν ξέρω γιὰτὶ εἶναι βαριὰ ἡ καρδιά μου σήμερα. Εἶμαι καλά· τὸ αισθάνομαι· σφίγγω τίς γροθιές μου καὶ ἀκούω τὴ σάρκα μου νὰ τρίβῃ. Ἔχω τὴν αἴσθησιν τῆς ρώμης, μὰ ἡ ψυχὴ μου βρίσκεται σὲ ἀ-

ναταραχή. Ἡ σκέψη μου γυρνᾷ ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ καὶ προσπαθῶ νὰ ἐπιβάλω στὸν ἑαυτό μου τὴν εὐψυχία, πού μοῦ φαίνεται πὼς ἔχω χάσει. Θυμοῦμαι διάφορες ἱστορίες καὶ ἀνέκδοτα. Προσπαθῶ μ' αὐτὰ νὰ ἀπασχολήσω τὴ σκέψη μου καὶ νὰ τονώσω τὴν ψυχὴ μου.

Κάποιος φίλος μου λοχαγός, πού ἦταν ἀπ' τοὺς πρώτους πού μπήκαν στὸ χωριὸ Βασιλικό, μοῦπε πὼς μὲς στὰ πλούσια λάφυρα βρῆκαν κι' αὐτοκίνητα καὶ ποδήλατα καὶ σὲ κάποια σκηνὴ ἀξιωματικοῦ βρῆκαν τὸ λερωμένο ξυράφι του μὲ τὸ κύπελλο γεμάτο σαπουνάδα. Ξυριζότανε τὴν ὥρα κείνη καὶ τὰ παράτησε στὴ μέση! Φαντασθῆτε ἂν εἶχε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος λίγο σεβασμὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του! Τὸ πρόσωπό του θᾶπρεπε νὰ κοκκινίζη καὶ ἡ κοκκινάδα του νὰ κρατήσῃ μῆνες, χρόνια, μὲ τὴν ἀνάμνηση αὐτῆ. Κι' ὁμῶς σ' ἂν νὰ τὸν βλέπω αὐτὴ τὴ στιγμή μισοξυρισμένο μὲ τίς σαπουνάδες στὸ πρόσωπο, νὰ καυχᾶται σὲ κείνους πού θὰ πρόκαμε στὴ φευγάλα του, πὼς γλύτωσε ἀπ' τὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν! Τέτοιες ταπεινὲς ἐκδηλώσεις δειλίας εἶναι φυσικὸ νὰ περιμένωμε ἀπὸ ἕνα λαὸ πού ἐξαντλεῖ καὶ ψυχικὰ ἕνας ἀγώνας πού δὲν ἔχει πατριωτικὸ καὶ πνευματικὸ περιεχόμενο. Γι' αὐτὸ ἄλλως τε δὲν μποροῦν νὰ ἀντιτάξουν μιὰ συνειδητὴ ἄμυνα, ἀλλὰ μὲ τὴν κατάπτωση τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀφήνουνται σὲ μιὰ μοιρολατρικὴ αὐτοεγκατάλειψη.

Ἡ ἀναπαράσταση τῆς εἰκόνας τοῦ μισοξυρισμένου ἀξιωματικοῦ ποῦτρεξε γιὰ νὰ σώσῃ τὸ σαρκίό του, μὲ ξανάφερε στὰ κέφια μου.

Χθὲς ἦλθε ἕνας φίλος μου λοχαγός νὰ μὲ δῆ. Φάγαμε μαζί τὸ μεσημέρι κι' εἶπαμε πολλά. Μέσα στ' ἄλλα μοῦ διηγήθηκε κι' ἕνα προχθεσινὸ του ἐπεισόδιο, πού τὸν κρατοῦσε σὲ συγκίνηση.

«Εἶχαν μπῆ σ' ἕνα χωριὸ καὶ ἡ στρατονομία χώρισε τοὺς ἄνδρες του σὲ διάφορα σπίτια. Αὐτὸς προ-

τίμισε νά στέση τῆ σκηνή του ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ νά μείνη ἐκεῖ. "Ὅπως τοῦ εἶπαν ἀργότερα, ἕνας λοχίας του μὲ μιὰ ἐνωμοτία ἔμεινε σ' ἕνα ἀρχοντόσπιτο χριστιανικό. Ἡ κόρη τοῦ γέρου ποὺ τοὺς φιλοξενούσε ρώτησε μὲ διερμενέα ἀπὸ ποῦ ἦσαν οἱ στρατιῶτες. Ὁ λοχίας τῆς εἶπε. Αὐτὴ σηκώθηκε πάνω καὶ προχωρώντας τοὺς ρώτησε ἂν γνωρίζουν τὸ νονό της, ποῦ ἦταν ὁ πὸ τὸ ἴδιο μέρος καὶ τοὺς ἔδειξε τὸ χρυσὸ σταυρὸ ποῦχε κρεμασμένο στὸ λαιμό της. Στὸ μπρὸς μέρος τοῦ σταυροῦ ἦταν χαραγμένα τὸνομα της «Ἐλευθερία» καὶ στὸ πίσω «Λοχίας Φίλιππος Π..... 1913».

Ὁ λοχαγὸς μας! φώναξαν ὄλοι.

"Ἀμα τῆς εἶπε ὁ διερμενέας πὼς ὁ νονός της ἦταν λοχαγὸς των, αὐτὴ συγκινήθηκε καὶ ρώτησε ποῦ βρίσκετε.

Σὲ λίγο ὁ πατέρας της εἶχε πάει στὴ σκηνὴ τοῦ λοχαγοῦ, μὰ μήτε ὁ ἕνας, μήτε ὁ ἄλλος μποροῦσαν νά θυμηθοῦν τὴ φυσιογνωμία των. Θυμήθηκαν ὅμως τὴ βάφτιση ποὺ ἔκαμε ὁ τότε λοχίας πρὸ εἴκοσι ἔξι χρόνων.

Πῆγαν σπίτι. Μόλις τὸν ἀντίκρουσε ἡ Ἐλευθερία ἔπεσε γονατιστὴ καὶ τοῦ φίλησε τὰ πόδια, τὰ χέρια καὶ ἀγκαλιάζοντας τον τὸν φιλοῦσε μὲ κλάμματα ἀπὸ ἐνθουσιασμό καὶ χαρὰ.

—Σὲ βεβαιῶ, φίλε μου, πὼς λίγες φορὲς στὴ ζωὴ μου ἔχω αἰσθανθῆ τόσο βαθιὰ συγκίνηση. Ἐκλαιγα κι' ἐγώ. Μὰ ἔκλαιγα περισσότερο γιατί ἡ ἀναδεχτὴ μου δὲν ἤξερε μήτε μιὰ λέξη Ἑλληνική. Ἀναλογίστηκα τὸ τί τραβοῦσαν οἱ δυστυχισμένοι αὐτοὶ Ἕλληνες, γιὰ νά ἀναγκασθοῦν νά ξεχάσουν τὰ Ἑλληνικά καὶ νά μὴ μάθουν τὰ παιδιὰ των τὴ γλῶσσα των προγόνων των. Ἐτσι χάνονται σιγά-σιγά ἀγνοῖ Ἕλληνικοὶ πληθυσμοὶ καὶ τοὺς παρουσιάζουν μ' ἄλλη ἐθνικότητα.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Σὲ λίγη ὥρα θὰ ξεκινούσαμε. Θὰ προχωρούσαμε ἀπὸ ἓνα μικρὸ κάμπο καὶ θὰ βρισκόμαστε στὶς ἀντικρυνὲς κορφές. Ἐκεῖ θὰ συγκεντρωνόντανε τὸ σύνταγμά μας καὶ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ κάναμε μιὰ σοβαρὴ νυκτερινὴ ἐπίθεση γιὰ νὰ πιάσωμε μιὰ δύσκολη βουνοκορφή, ποὺ δυὸ μέρες τώρα σφυροκοποῦσε τὸ πυροβολικὸ μας καὶ δὲν κατῶρθωνε νὰ μειώσῃ τὴν ἄμυνά της.

Μοῦστειλαν στὸ λόχο μου ἓνα μεσόκοπο δημοσιογράφο γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴ βραδυνὴ ἐπιχείρηση ἀπὸ κοντά. Τὸ ξάφνιασμά μου στὴν ἀπροσδόκητὴ αὐτὴ ἐπίσκεψη ἦταν τόσο εὐχάριστο καὶ μοῦ χάρισε ἀρκετὲς ἀξέχαστες ὥρες. Τὸν ἄκουα νὰ μοῦ μιλᾷ γιὰ τὸ κάθε τι ποὺ φανταζόμουναι πῶς γύριζα σ' ἓνα κόσμο ποὺ εἶχα ἀφήσει πίσω μου τώρα καὶ καιροῦς. Χρόνια ὀλόκληρα ἤμουν μακριὰ του. Τόσο εἶχα ἐξοικειωθῆ στὴ νέα ζωὴ μου. Φαίνεται πῶς εἶχα κάμει τρομερὸ ἀποταμίευμα φλυαρίας μέσα μου καὶ ξεχύθηκα κι' ἐγὼ σὲ λόγια, λόγια, λόγια! Στὸ τέλος τοῦ ζήτησα τίς ἐντυπώσεις του ἀπ' τὸ μέτωπο. Δὲν μποροῦσε κι' αὐτὸς νὰ συγκρατήσῃ τὸ ἐνθουσιασμό του.

—Ἐδῶ ὅλοι, τοῦ λέω ἔχουν τὴ βαθεῖα συναίσθηση πῶς κάνουν τὸ καθηκόν των. Γιὰ ὅλους εἶναι ἐπιτακτικὴ συνείδηση ἢ καρτερία καὶ ἡ σιωπὴ, τὴν ὥρα ποὺ οἱ σκληρὲς συνθήκες τὸν πιέζουν. Σωπαίνουν σὲ κάθε δύσκολη στιγμή γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἀποταμίευμα τῶν δυνάμεών των καὶ γιὰ νὰ προλάβουν κάθε παράπονο τῶν ἴδιων τῶν ἑαυτῶν των μπρὸς στὸν κόπο, τὴ στέρηση καὶ τὸν πόνο, ποὺ φέρνει τὸ ἀβάσταχτο κρῦο. Ἡ σιωπὴ αὐτὴ, φίλε μου, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ πιὸ ἐντονη καὶ πιὸ μεγαλόφωνη ἐκδήλωση τῆς ψυχικῆς ρώμης των.

—Ναί, παραδέχομαι τις σκέψεις σας, γιατί συμφωνούν απόλυτα με τις προσωπικές μου έντυπώσεις. Προχθές μάλιστα πού είδα κάποιο λοχία νά γέρνει πάνω στο κομματιασμένο κορμί ενός άνθυπολοχαγού και νά τόν φιλή, κι' ύστερα ήρεμα κάνοντας τὸ σταυρό του νά τοῦ μουρμουρίζη. «Εἶσαι εὐτυχισμένος τώρα! Ἔκαμες τὸ καθήκον σου!» κατάλαβα τὸ γιγάντιο παιγνήδι σας μετὸ θάνατο.

—Εἶτε παιγνήδι, εἶτε ὀδυνηρὴ θυσία, ἐδῶ ὅλοι μας ἐξοικειωνώμαστε μετὸ θάνατο τόσο, πού καταντᾶ νά τόν ζητοῦμε ἀσυναίσθητα. Παλεύομε μαζύ του! καὶ χωρὶς νά τὸ θέλω, ἀναμμένος λίγο ἀπὸ τὸ μυστήριό τῆς στιγμῆς πού περνοῦσα, ἄρχισα νά τραγουδῶ ἓνα γνωστὸ μου παλιὸ τραγοῦδι.

Χάρε σάν εἶσαι Χάροντας, ἂν εἶσαι παλληκάρι
ἔλα νά πᾶ παλέψωμε στὸ σιδερέν' ἄλῶνι
ἀποῦ χει πάτους σίδερα καὶ γύρους ἀτσαλένιους.....

Κατὰ τὸ μεσημέρι ξεκινήσαμε. Οἱ στρωτιῶτες τραγουδοῦσαν Εἶχαν ἐξαιρετικὸ κέφι σήμερα. Ἡ χαρὰ των εἶναι ἀπερίγραπτη γιατί μόλις προχωρήσαμε στὸ μικρὸ κάμπο εἶδαμε δυὸ ἀχρηστευμένα τάνκς ἀριστερὰ μας.

Τοὺς πήρα ὅλους καὶ πήγαμε γύρω ἀπὸ τὰ τεράστια τάνκς, πού ἦσαν ἀφησμένα ἐκεῖ σάν πεθαμένοι ἐλέφαντες. Στὴν ἀρχὴ σάν νά φοβόντανε νά τοὺς ἀγγίξουν μετὸ χέρι των. Δειλά-δειλά ὁ πρῶτος ἄφησε τὸ χέρι του πάνω στὸ παγωμένο τους σίδερο καὶ σάν νάθελε νά δείξη στοὺς ἄλλους πῶς τὸ θηρίο εἶναι πεθαμένο, στράφηκε καὶ τοὺς εἶπε:

—Νά! κοιτᾶτε! Δέ δαγκώνει! καὶ γέλασε χτυπώντας τὴν παλάμη του πάνω στὸ θώρακά του.

Τὸ ἐξέτασα καὶ γὼ μετὸ προσοχὴ καὶ βγαίνοντας πάνω στὸ ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ, ἄρχισα νά μιλῶ στοὺς στρατιῶτες μου θέλοντας νά τοὺς ξεφοβίσω γιὰ τὰ

θηρία αὐτὰ πού τώρα κι' ἓνα χρόνο τρομοκρατοῦσαν τὴ φαντασία τοῦ κόσμου.

—Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ ὄγκος τοῦ σιδήρου καὶ τῆς μηχανῆς! Τίποτε! ἂν δὲν τὸ κατευθύνῃ ἡ ψυχὴ. Φρόκαλο εἶναι ἡ κάθε μηχανή, σὰν ὀρθωθῇ μπρὸς τῆς ἡ ψυχῆ τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου, πού ἔχει τὴν πίστη πὼς μπορεῖ νὰ τὴ σταματήσῃ. Ἐνας ἀπ' ὄλους θὰ βρεθῇ νὰ καβαλλήσῃ αὐτὸ τὸ μηχανικὸ ὄγκο καὶ νὰ τὸν ἀχρηστεύει σὲ δυὸ λεπτά. Δὲν ξέρω ἂν μᾶς δοθῇ ἡ εὐκαιρία θὰ κάμωμε πείραμα γιὰ τ' ὅ,τι λέω. Μὰ ἂν τὴ βροῦμε τὴν εὐκαιρία αὐτῇ, θὰ δῆτε πόσο δίκιο ἔχω. Θὰ τὰ καβαλλήσωμε!

Μ' ἄκουαν μὲ προσοχὴ καὶ πίστευαν σ' ὅτι τοὺς ἔλεγα. Μοῦ τῷδειχναν τὰ μάτια των, πού ξεπετοῦσαν λάμψη γεμάτη αὐτοπεποίθησι καὶ πίστη πὼς τ' ὅτι τοὺς ἔλεγα «θὰ τὸ πετύχαιναν». Ξέσπασαν σὲ ζητωκραυγὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

* *

Μετὰ δυὸ μέρες διάβασα σὲ μιὰ ἐφημερίδα τὰ λόγια πού εἶχε πεῖ ὁ Γουρκος ποιητῆς Γιαγιακεμάλ θέλοντας νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν ἡρωϊσμό τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ ἐκδηλώσῃ τὸν θαυμασμό του.

«Ἡ Ἑλλάδα ἀπέδειξε πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει θέσι ἀκόμη στὴν γῆ. Ἡ μηχανὴ τὸν ἔχει ἀντικαταστήσι ὡς τώρα. Ὁλος ὁ κόσμος εἶχε καταντήσει νὰ πιστέψῃ πὼς ἡ μηχανὴ εἶναι πιὸ σπουδαία ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, καὶ πὼς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὑποχρεωμένος πιά ν' ἀφήσῃ τοὺς δικούς του ἐλεύθερους ρυθμούς γιὰ νὰ λειτουργήσῃ μὲ τὸν κακὸ κρότο τῆς μηχανῆς. Τὰ καινούργια κοινωνικὰ συστήματα τῆς μεταπολεμικῆς Εὐρώπης ἔχουν τὴ βασιῆ αὐτῇ. Σ' αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι βίδια σὲ μιὰ τερατώδη μηχανή. Αὐτὸ πού μᾶς ἔκαμε ἡ Ἑλλάδα, ἦταν ν' ἀποδείξῃ πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκόμη κύριος τῆς γῆς, πὼς ἡ μηχανὴ καὶ ἡ ὕλη, δὲν εἶναι παρὰ σκλάβοι του. Μὲ τὸν ἀγῶ-

νά της δὲν εὐρήκε ἐλευθερία γιὰ τὸν ἑαυτὸ της μόνο ἢ Ἑλλάδα, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸν ἴδιο, τὴ φυλή, καὶ τὸν Προμηθεά!». Διαβάζοντας τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Τούρκου ποιητῆ θυμήθηκα, τ' ὅτι εἶχα πεῖ στοὺς στρατιῶτές μου.

Χθὲς ὁ ἐπιλοχίας μοῦδειξε δυὸ στρατιῶτες τοῦ λόχου μας καὶ μοῦ διηγήθηκε κάτι πολὺ συγκινητικὸ.

Μὲ τὴ προχθεσινὴ ἀποστολὴ νέων στρατιωτῶν εἶχε φθάσει καὶ κάποιος, τὸν λὲν Ἀριστείδη, ποῦ ὡς τὸν εἶδε ἕνας παλῆός μας στρατιώτης ὁ Σταμάτης, αἰσθάνθηκε ν' ἀνάβη τὸ αἷμά του. Ἦσαν δυὸ θανάσιμοι ἐχθροί.

Ὁ Ἀριστείδης εἶχε ἀρραβωνιάσει τὴν ἀδελφή τοῦ Σταμάτη καὶ γιὰ οἰκονομικὰς διαφορὰς τὴν εἶχε παραιτήσει ἀφήνοντάς της ἕγκυο. Ὁ Σταμάτης τὸν εἶχε πυροβολήσει σ' ἕνα πανηγύρι τοῦ χωριοῦ των, μὰ δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν σκοτώσει. Οἱ δυὸ οἰκογένειες ἄρχισαν νὰ δέρνονται ἀπὸ φριχτὸ μῖσος, ποῦ ἀργὰ ἢ γρήγορα θ' ἄφερνε πολλοὺς θανάτους, ὅπως καταντοῦν τὰ μῖση στὴν πατρίδα των. Ὁ Ἀριστείδης εἶχε λείψει ἀπ' τὸ χωριὸ κάμποσο καιρὸ κι' ὁ Σταμάτης τὸν ζητοῦσε παντοῦ νὰ τὸν σκοτώσῃ. Δὲν τὸν βρῆκε. Ὡς τόσο γίνηκε ἡ ἐπιστράτευση κι' ἔφυγε μὲ τὸν κρυφὸ καὺμὸ πὼς δὲν εἶχε σκοτώσει τὸ φωνιά τῆς οικογενειακῆς του τιμῆς, ὅπως εἶχε πεῖ στὸν ἐπιλοχία ἕνα βράδυ ποῦ τοῦχε ἀνοίξει τὴν καρδιά του. Τώρα τὸν εἶδε μπρὸς του, ν' ἄρχεται στὸν ἴδιο λόχο ποῦ ἦταν κι' αὐτός. Ἄναψε, ταραχτήκε, ἡ καρδιά του πήδηξε, μὰ συγκρατήθηκε. Ὁ Ἀριστείδης τὸν εἶδε ἀπ' τὴν πρώτη στιγμῇ. Τὰ μάτια τους ἀντικρίστηκαν.

Ἄμα γίνηκε ἡ διανομὴ στὶς διμοιρίες, ὁ Σταμάτης τὸν πλησίασε.

—Θέλω νὰ σοῦ πῶ.

—Κι' ἐγώ.

—Πᾶμε παρακάτω.

—Νὰ πᾶμε, λέει σταθερὰ ὁ Ἄριστείδης.

Τράβηξαν πρὸς τὴ χαράδρα χαμηλὰ ἀμίλητοι.

Ἄμα ἔφταξαν στὴ γυροποταμιά ὁ Σταμάτης στάθηκε.

—Ξέρεις τὶ μᾶς χωρίζει, τοῦ λέει.

—Τὸ ξέρω.

—Μπορῶ νὰ σὲ σκοτώσω αὐτὴ τὴ στιγμή κ' ἔβγαλε τὸ χέρι του ἀπ' τὴν τσέπη τῆς χλαίνης του σφίγγοντας μιὰ χειροβομβίδα.

—Κ' ἐγὼ μπορῶ, τοῦπε ὁ Ἄριστείδης βγάζοντας κι' αὐτὸς τὸ πιστόλι του ἀπ' τὴν τσέπη του κρατώντάς το ἔτοιμο μὲ τὸ δάκτυλο στὴ σκανδάλη.

—Ἦξερες πὼς ἤμouνα σ' αὐτὸ τὸ λόχο;

—Ναί' γι' αὐτὸ ζήτησα νᾶρθω.

Ἄ Σταμάτης τὸν κοίταξε ξαφνιασμένος.

—Ἐγὼ τὸ ζήτησα νᾶρθω κοντὰ σου.

—Μὲ ποιὸ σκοπὸ;

—Θέλω νὰ πολεμήσωμε μαζί, γιὰ νὰ σοῦ δείξω πὼς δὲ φοβοῦμαι τὸ χάρο.

—Τὰ παλληκάρια ποὺ δὲ φοβοῦνται τὸ χάρο, δὲν κά'ουν ἀτιμίες σὰν τὴ δική σου.

—Μὴν προχωρῆς προτοῦ μ' ἀκούσης

—Τί θές νὰ πῆς;

—Τὸτι ἔκαμα δὲν ἦταν σωστό. Τὸ παραδέχομαι.

—Τότε;

—Μὴ ρωτᾶς γιὰτὶ τῶκαμα. Θέλω μόνο ν' ἀκούσης τὶ ἔκαμα προτοῦ φύγω' καὶ βγάζοντας ἕνα χαρτί τὸ ξάπλωσε στὸ Σταμάτη.

—Τί εἶν' αὐτό;

—Συμβόλαιο σὰ διαθήκη. Ἔστειλα τὸ πρωτότυπο στὸν πρόεδρο τῆς κοινότητός μας, γιὰτὶ ὅσα μέσα κι' ἂν μεταχειρίστηκα δὲ μοῦδωκαν ἄδεια νὰ γυρίσω στὴ πατρίδα μας καὶ νὰ πάω νὰ κάμω τὸ γάμο μου προτοῦ φύγω γιὰ τὴ γραμμὴ. Βρέθηκα στὴ Ξάνθη ἄ-

μα κηρύχτηκε ἡ ἐπιστράτευση.

Ὁ Σταμάτης τὸν κοίταζε θλιμμένα, ἔβαλε τὴ χειροβομβίδα μὲς στὴν τσέπη του. Ἀναστέναξε καὶ κάθησε μὲ γερό κεφάλι σὲνα βραχάκι. Ἔβαλε κι' ὁ Ἀριστείδης στὴν τσέπη του τὸ πιστόλι του κ' ἦρθε κοντά του.

—Μὲ τὸ συμβόλαιο αὐτὸ ἀναγνωρίζω τὸ παιδί μου καὶ τὸ κάνω κληρονόμο μου ἂν τύχη καὶ σκοτωθῶ.

Ὁ Σταμάτης ἄρχισε νὰ κλαίη. Ὁ ἄλλος ἤθελε νὰ τοῦ πῆ κάτι μὰ δὲ μπορούσε.

—Δὲν πρέπει νὰ σκοτωθῆς! Ὁχι. Δὲν πρέπει νὰ σκοτωθῆς.

—Ποιὸς ξέρει;

—Πρέπει ν'ἄρθης μαζί μου. Στὴ διμοιρία μου* καὶ ὕστερα ἀπὸ σκέψη. Σὲ θέλω κοντά μου. Καλλιὰ νὰ σκοτωθῶ ἐγώ.

Σηκώθηκε πάνω. Κοίταξε καλὰ στὰ μάτια τὸν Ἀριστείδη.

—Ἐλα, Σταμάτη. Δός μου τὸ χέρι σου. Μόνο ἔτσι θὰ πολεμοῦμε σ'ἂν ἄντρες.

Ὁ Σταμάτης τοῦ ξάπλωσε τὸ χέρι του. Τὸ σφίξιμό των ἦταν δυνατὸ καὶ ἀντρείκιο. Τὰ μάτια καὶ τῶν δυὸ φλόγιζαν. Ὁ Σταμάτης ἐμουρμούρισε.

—Οἱ ὄρες κι' οἱ στιγμὲς εἶναι ἅγιες. Ἄς ξεχάσωμε τοὺς παλιοὺς πόνους. Ὁ Θεὸς ἄς μᾶς προστατέψῃ καὶ τοὺς δυὸ. Ἐσένα γιὰ νὰ κάμῃς ὅτι πρέπει νὰ κάνῃ ἓνας ἄντρας, κ' ἐμένα γιὰ νὰ δῶ τὸ λεκὲ τῆς τιμῆς μου νὰ φεύγῃ.

—Μὴ φοβᾶσαι. Σταμάτη. Θὰ ζήσωμε κι' οἱ δυὸ νὰ χαροῦμε σ'ἂν ἀδέρφια.

Ὁ Σταμάτης τὸν ἀγκάλιασε καὶ τὸν φίλησε.

* * *

Κατὰ τὰ μεσάνυκτα ξεκινήσαμε ἀπ' τὴ μικρὴ χαράδρα ποῦ μείναμε χθὲς βράδυ. Σὲ μισὴ ὥρα βρεθήκαμε στὸ καθωρισμένο σημεῖο. Ἦταν ὅλο τὸ τάγ.

μα μου. Τάλλα δυο τάγματα θ' ανέβαιναν απ' τὴν ἄλλη πλαγιά καὶ ἕνας λόχος θὰ κτυποῦσε ἀπὸ μπρὸς με «ταχύ πῦρ» πολυβόλων καὶ θὰ ὑποκρινότανε ἐπίθεση.

* *

Τὴ συνέχεια τοῦ ἡμερολογίου μου τὴ γράφω τώρα ἀπὸ τὸ χειρουργεῖο.

* *

Σὲ μιά ὥρα εἶχαμε κατορθώσει τὸν «ἀντικειμενικό μας σκοπό», μὰ ἐγὼ εἶχα τραυματισθεῖ στὸ ἀριστερὸ πόδι τὴν τελευταία στιγμή. Μὲ πῆραν οἱ τραυματιοφορεῖς καὶ με τράβηξαν πιὸ πέρα. Τοὺς εἶπα καὶ με τοποθέτησαν σὲ κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ παρακολουθῶ τὴ μάχη. Ἀφάνταστη ἦταν ἡ ὄρμη των. Πηδοῦσαν σὰν ἀγρίμια. Ἐφώναζαν. Κτυποῦσαν ἄγρια. Μὲ τὴ λόγχη. Μὲ τὰ μαχαίρια. Πάντα οἱ ἴδιες ἀκαθόριστες φωνές, ποὺ συνεπαίρνουν καὶ τραβοῦν στὴν πιὸ ἄγρια νίκη.

Παρακολουθώντας τὴ μάχη αὐτὴ ἀπὸ κοντὰ θυμήθηκα ὅλη τὴν παλιὰ ἱστορία. Σκέφθηκα τοὺς ἀγῶνες τῶν προγόνων μας καὶ ἀνατρίχιασα ἀπὸ συγκίνηση. Ὁ σημερινὸς ἀγώνας μας εἶχε ἄλλη μορφή κι' ἄλλη ἔνταση.

Δὲν ξεθωριάζουν καὶ δὲν μειώνονται βέβαια οἱ παλιές μας νίκες, Μαραθῶνας, Θερμοπύλες, Μεσσολόγγι, Δελβινάκι, Κατρές, Ἀρκάδι, Γιάννενα, Σαραντάπορο, Κρέσνα, Λαχανᾶς· ὅμως μεγαλώνουν οἱ τωρινές, γιατί παίρνουν κάτι κι' ἀπὸ τὴν παλιὰ δόξα καὶ γιατί δείχνουν τὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλληνικῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ρώμης.

Ἡ μάχη εἶχε σοβαρὰ ἀπόδοση καὶ σὲ αἰχμαλώτους καὶ σὲ λάφυρα. Εἶχαμε ὅμως ἀρκετὲς ἀπώλειες. Ὅταν μοῦ ἐπέδεσαν τὸ ἱραῦμα τοῦ ποδαριοῦ μου στὸ «σταθμὸ ἐπιδέσεως» ἀντελήφθηκα πῶς εἶχα τραυματισθῆ καὶ στὸ ἀριστερὸ χέρι. Καὶ ἡ μιά καὶ ἡ ἄλλη

πληγή ήταν στο ψαχνό. Θυμήθηκα το προαίσθημα που μου κρατούσε χθές όλο το πρωί την καρδιά μου βαρεια. Η εύγενική λεπτότητα του συνταγματάρχου μου, πούρθε για να φροντίση μόνος του για τη μεταφορά μου, με συγκίνησε.

—Σέ δεκαπέντε μέρες, κύριε συνταγματάρχα, θάμαι μαζί σας. Σας δίδω το λόγο μου.

—Νά κοιτάξετε τις πληγές σας. Έχετε υποχρέωση. Θά σας δώσω μαζί σας το στρατιώτη σας για να σας φροντίζει ως το χειρουργείο.

Πράγματι ο Γεώργης μέφερε ως το χειρουργείο που είναι στο στρατηγείο δίπλα. Μ' άποχαιρέτησε δακρυσμένος.

* *

Στο χειρουργείο είχαν ραδιόφωνο κι' αυτό μου άλάφρωνε τους πόνους μου τις ώρες πούμενα κεί. Το είχαν φέρει δίπλα μου. Έτσι είχε διατάξει ο στρατηγός.

Στο χειρουργείο είχα αισθανθή μιá εξαιρετική συγκίνηση βλέποντας την αύτοθυσία των γυναικών της Ελλάδας, που είχαν φθάσει ως έδω για να προσφέρουν τις άνεκτίμητες ύπηρεσίες των. Παρατήσαν τα σπίτια των, τους άνδρες των και πολλές τα παιδιά των και παρακολουθούν με το χειρουργείο των το στρατό μες στα χιόνια και στις βροχές, μες στις δοκιμασίες και τις στερήσεις, άγόγγιστα, καρτερικά, άθόρυβα. Η ψυχή μου άναζήτησε τη Μάννα, την περίφημη Άννα Παπαδοπούλου το γένος Μελά, τον τύπο αύτο της άνωτερης Ελλάίδας, που σ' όλες τις έκστρατείες είχε παρακολουθήσει το στρατό σαν παρήγορος άγγελος και βοηθός όλων μας. Δέν ξέρω γιατί ή άνάμνησή της όλες αυτές τις ήμέρες κεντρίζει την ψυχή μου. Ποιός ξέρει; Η ψυχή της κάπου έδω κοντά θά φτερουγίζει και θά παρακολουθή χαρούμενη τις νέες δόξες των στρατιωτών μας.

...ή νά τραβήξουν τὸ αὐτοκίνητό τους πὺν ντεραπάρησε
στὸ διπλανὸ χαντάκι...

Κατά τις βραδυνές ώρες πήρα τὸ σταθμὸ τοῦ Λονδίνου καὶ ἄκουσα τοὺς νέους ὕμνους ποὺ ἔπλεκαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὴ μεγάλη χαρὰ καὶ συγκίνηση! Εἶχα ξεχάσει τὰ τραύματά μου. Μιὰ φράση τοῦ σταθμοῦ κ' ἔκαμε νὰ συγκινηθῶ πρὸ πολὺ. Οἱ «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου ἔγραφαν σ' ἕνα κύριο ἄρθρο πὼς ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ ξεχάσῃ ποτὲ τὸ τί ὀφείλει στὴν Ἑλλάδα! Ἐπὶ τέλους! Πλησιάζει ἡ στιγμή ποὺ τὸ πολυβασανισμένο αὐτὸ ἔθνος θ' ἄβρῃ τὴν ἀπόδοση τῶν ποικιλομόρφων σκληρῶν ἀγώνων τοῦ τώρα καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια. Ἐπὶ τέλους! Ἡ φράση αὐτῆ τῶν «Τάϊμς» δὲν μπορεῖ νὰ ξεχαστῇ. Γιὰ νὰ γραφῇ ἄλλως τε, θὰ πῆ πὼς ἔχει γίνει συνείδηση σταθερῆ τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ!

* * *

Τὴν ἄλλη μέρα πέρασα γυρεύοντας στὸ ραδιόφωνο Ἱταλικούς σταθμούς. Ἦθελα ν' ἀκούσω τί θάλεγαν γιὰ τὴν ἠττά των.

Εἶναι κωμικοὶ οἱ Ἱταλοί. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία! Αὐτὸ ξαναδιεπίστωσα ἀπόψε ποὺ ἄκουσα μιὰ ἐκπομπὴ τῆς Ρώμης. Ἐνας στρατιωτικὸς κριτικὸς τῶν χαρακτηριστίζει τὴν Ἑλληνικὴ τακτικὴ ὡς φάλτσο, γιατί λέει ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴς βάσεις τῶν ἐφοδιασμῶν μας προχωρώντας μέσα στὴν Ἀλβανία καὶ κυνηγῶντας τους! Δὲν ντρέπονται νὰ τὸ λέν! Τὸ ὁμολογοῦν. Μὰ γιὰ νὰ λήη κανένας τέτοιες γελοιότητες ἢ τὸν δέρνει ἀθεράπευτη βλακεία ἢ εἶναι τραγικὰ κωμικός!

* * *

Μετὰ δυὸ μέρες μὲ μετέφεραν σ' ἕνα νοσοκομεῖο τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὡς ἔφθασα στὸ νοσοκομεῖο ἦλθε ὁ ἴδιος ὁ διευθυντῆς νὰ μὲ περιποιηθῇ.

Μοῦ κάμαν τὴν ἀλλαγὴ καὶ μὲ πήγαν στὸ κρεβάτι μου. Ἐνας γιατρός φίλος μου ἐρχότανε δυὸ τρεῖς δραδυὲς καὶ μοῦκανε συντροφιά. Μοῦλεγε τῷ, τι

μάθαινε και με ἐνημέρωνε για τὸ κάθε τί.

—Ὁ ἀγώνας μας ὁ σημερινὸς δὲ μοιάζει με κα-
νένα μας προηγούμενο ἀγώνα. Ποτὲ τὸ ἔθνος μας δὲν
εὐρέθηκε σύψυχο σ' ἄν τώρα, μοῦλεγε τακτικά, γιατί κά-
θε τόσο τοῦ δινότανε ἡ εὐκαιρία νὰ θαυμάση και κάτι
νέο.

—Ἀλήθεια! ποτὲ ἄλλοτε!

—Νά, προχθὲς μοῦδωκαν και διάβασα ἓνα γράμ-
μα μιᾶς γρηούλας, πού βρῆκαν σ' ἓνα δέμα μέσα. Εἶ-
χε χάσει ἓνα γυιὸ της στοὺς προηγούμενους πολέμους
και τώρα αἰσθανότανε τὴν ψυχικὴ ἀνάγκη νὰ στείλῃ
κάλτες και γάντια, για νὰ θερμάνῃ κάποιον ἄλλο
συνάδελφό του, πού θὰ πολεμοῦσε τώρα κι' αὐτὸς
για τὸν ἴδιο εὐγενικὸ σκοπὸ. Βλέπετε; ξέχασε τὸν ἐ-
γωϊστικὸ της πόνου ἢ γρηούλα μέσα στοῦ γενικὸ ἐν-
θουσιασμό. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν παρουσιάστηκε τέτοιο
φαινόμενο.

—Μὰ και ποτὲ ἄλλοτε δὲν παρουσιάστηκε για
τὴν Ἑλλάδα ἢ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ στηλώσῃ ὀλό-
κληρο τὸ κορμί της ὀρθὸ μπρὸς στοὺς ἐχθροὺς, πού με
τὴ θρασύτητα τοῦ ὄγκου του θέλησε νὰ περιφρονή-
σῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας ἑνὸς λαοῦ, παρασυρ-
μένος ἀπὸ τὰ ἀδικαιολόγητα περσίματα πέντε ἑξῆ λα-
ῶν πού ἐκάμφθησαν, γιατί δὲν εἶχαν τὸ σοβαρώτε-
ρο ἐφόδιο για ἓνα ἀγώνα, τὴν ψυχικὴ ἔνωση.

* *

Ἀπὸ τὸ κρεββάτι μου ἄκουα τὴ φωνὴ κάποιου
στρατιώτη, πού ἔγραφε με τὸ χέρι τῆς νοσοκόμου
στοῦ ἄλλο δωμάτιο ἓνα γράμμα στὴ γυναῖκά του.
Στὸ τέλος εἶχαν κάποιὸ τσάκωμα, γιατί ἄκουα νὰ
τῆς φωνάζῃ.

—Γράψε το λέω ὅπως τὸ θέλω ἑγώ.

—Μὰ δὲν μπορῶ. Δὲν πρέπει, ἀπαντοῦσε ἡ νο-
σοκόμα με γέλια.

—Κεῖνο πού σοῦ λέω. Ἐγὼ θέλω νὰ τῆς τὸ γρά-

ψης έτσι.

Φαίνεται πώς ή νοσοκόμα αναγκάσθηκε νά συμμορφωθῆ με τήν άπαιτηση τοῦ τραυματία, γιατί ή συζήτηση εἶχε σταματήσει. Αισθάνθηκα μιὰ άκατάσχετη περιέργεια νά μάθω σέ ποιό σημείο δέν μπορούσαν νά συμφωνήσουν, και σηκώθηκα άργά-άργά για νά κάμω δῆθεν κάποιο περίπατο. Με τρόπο εἶδα τῆ νοσοκόμα, πού καθότανε άκόμα δίπλα στό κρεβάτι τοῦ τραυματία. Ήταν ή Μάρθα, ή κόρη ένός καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως μοῦ εἶχε πεί ή ἴδια· πολλές φορές με εἶχε περιποιηθῆ.

“Αμα βγήκε στό διάδρομο τῆ ρώτησα ποιὰ ἦταν ή διαφορά της ὅταν έκανε χρέη γραφέα.

—Μοῦλεγε νά γράψω στή γυναϊκά του πώς τήν φιλά.... και ἄρχισε νά γελά κοκκινίζοντας. Δέν μπορῶ νά πῶ.....

—Μά τόσο ἄσκημο ἦταν;

—“Οχι! άλλα άταίριαστο νά τὸ γράψω ἐγώ.

—Κι’ ὅμως καλά κάματε και ὑποχωρήσατε. Μεταξὺ αὐτοῦ και κείνης ή ὑπαρξή σας δέν ἔπαιζε κανένα ρόλο. Ὁ τραυματίας εἶχε ζητήσει δανεικά μόνο τὰ δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ σας χεριοῦ. Τίποτε ἄλλο. Καλά ἐκάματε.

—Κι’ ὅμως μοῦ ἦταν τόσο δύσκολο! και ξανακοκκίνησε.

“Αλήθεια. Τί τραβοῦνε κι’ αὐτὰ τὰ καημένα τὰ κορίτσια με τοὺς πόνους, άλλα και με τίς ἰδιοτροπίες τῶν ἄρρώστων, ὅταν μάλιστα οἱ ἄρρωστοί αὐτοί ἔχουν δημιουργήσει στοὺς ἑαυτοὺς των δικαιώματα τέτοια, πού τοὺς κάνουν ἄρκετὰ ἐγωϊστές!

* *

“Υστερα ἀπό πέντε μέρες εἶχα βαρεθεῖ τὸ κρεβάτι τοῦ νοσοκομείου. Τὸ ἀτέλειωτο ξεκούρασμα με κούραζε πιά. “Ηθεπα νά βγῶ ἀπ’ τὸ νοσοκομεῖο.

—Δέν ἔχει κλείσει άκόμη ή πληγή σας, μοῦπε ὁ

διευθυντῆς σάν τὸ ζήτησα.

—Δέν μπορῶ νά μένω ἔξω καί νά κάνω τίς ἀλλαγές;

—“Α! αὐτὸ μπορεῖ νά γίνη. ”Αν θέλετε μάλιστα μπορεῖτε νά κρατήτε καί τὸ κρεβάτι σας, νά μένετε δὼ τὴ νύχτα.

—“Ὅχι. Θέλω νά μείνω ἔξω σὲ κάποιο ξενοδοχεῖο ἢ δωμάτιο.

—Γίνεται.

Τὴν ἄλλη μέρα εἶχα βρεῖ κοντὰ στὸ νοσοκομεῖο ἕνα ἐξοχικὸ σπιτάκι ποῦ μενε μιὰ οἰκογένεια καλλιεργητῶν. Προτίμησα τὴν ἐξοχὴ γιὰ περισσότερη ἡρεμία.

Ἡ ἀπόσταση εἶναι τόσο κοντινὴ, ποῦ θὰ μοῦκανε καλὸ ἕνας τέτοιος μικρὸς περίπατος.

Μοῦδωσαν ἕνα ὠμορφο ζεστὸ δωμάτιο ποῦχε μπρὸς τοῦ μιὰ βεράντα περιτριγυρισμένη ἀπὸ μιὰ φωτερὴ τζαμαρία. Ἐκεῖ καθόμουνα ὄρες ὀλόκληρες καί παρακολουθοῦσα τοὺς καλλιεργητὲς ποῦχαν ριχτεῖ μὲ τὰ μούτρα στὴ γῆ. Σάν ὁ καιρὸς ἦταν καλὸς πήγαινα καί τοὺς παρακολουθοῦσα ἀπὸ κοντά. Τὶ ὠμορφα! Πόσο μ' εὐχαριστοῦσε νά τοὺς βλέπω νά γελοῦν καί νά δουλεύουν. Πάντα μου θεωροῦσα ὡς ἀπόλυτη ἠθικότητα τὴν ἀρμονία τῆς ζωῆς μας μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Πόσο ψεύτικη γίνεται ἡ ζωὴ μας σάν τὴν μακρύνωμε ἀπὸ τοὺς ἀπλοῦς τῆς νόμους. Ἡ χαρὰ καί ἡ γαλήνη της φεύγει, κι' ὄλα γίνονται ψεύτικα, ὄλα φθιασιδώνονται, γιὰ νά κρύψουν τίς ἀσκήμιες τῶν ἀνθρώπων τῆς πολιτείας. Τοῦτοι δῶ μὲ τὴν ἀπλότητά των ἦσαν τόσο καλοί, τόσο ἡρεμοί! Πῶς τοὺς ζήλευα! “Αχ! νά μποροῦσα νά τέλειωνα τὴ ζωὴ μου κοντὰ στὴ γῆ, μέσα στὰ χωράφια καί καί κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα. Μόλις τέλειωνε ὁ πόλεμος θὰ τραβοῦσα πρὸς τὸ σκοπὸ μου αὐτό, ποῦ πάντα μοῦ ἦταν πόθος καί ὄνειρο!

* *

Εἶχαν περάσει πιά δεκαπέντε ἡμέρες. Οἱ πληγές μου εἶχαν κλείσει. Ἐζήτησα «ἐξιτήριο».

—Θὰ πάρετε μιὰ μηνιαία ἄδεια, μοῦ λέει ὁ διευθυντής τοῦ νοσοκομείου.

—Εὐχαριστῶ, γιατρέ μου, δὲν θέλω ἄδεια. Θὰ γυρίσω πίσω.

—Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς τὸ ἐπιτρέψω. Ἀκόμα δὲν ἔκλεισαν τὰ τραύματά σας καλὰ ἰδίως τοῦ ποδαριοῦ σας θέλει ἀνάπαυση πολλή ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴ σᾶς ἀνοίξη δουλειές.

Μετά δυὸ μέρες μοῦ δωκαν ἄδεια. Βιαζόμουνα. Κάτι μὲ τραβοῦσε μὲ ἀκαταγώνιστη δύναμη πίσω στὴ γραμμὴ τῆς μάχης. Ἀποχαιρέτησα τοὺς γιατροὺς καὶ τίς ἀδελφές καὶ τράβηξα στὸ ἔμπεδο. Παρουσιάστικα στὸ διοικητὴ καὶ τοῦ ζήτησα νὰ μοῦ δώσῃ τὸ φύλλο μου γιὰ τὸ στρατηγεῖο.

—Δὲν μπορῶ νὰ τὸ κάμω. Ἀπὸ ποῦ θὰ σᾶς προσκολλήσω στὸ ἔμπεδο γιὰ φύλλο, ἂν δὲν ἔχετε ἐξιτήριο κανονικὸ γιὰ τὸ ἔμπεδο; Σεῖς ἦρθατε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ ἀδειῶν στὸ ἔμπεδο γιὰ μηνιαία ἄδεια ἀναρρωτικὴ πῶς μπορῶ νὰ τὴν ἀκυρώσω ἐγὼ καὶ νὰ σᾶς δώσω φύλλο πορείας; Ἄν ἦταν κανονικὴ θᾶχατε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν διακόψετε. Μὰ ἀναρρωτικὴ:

—Κι ὅμως ἐγὼ θέλω φύλλο πορείας.

—Μὰ πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ;

—Καλὰ, κ. διοικητά. Θὰ φροντίσω ἐγὼ νὰ γίνῃ.

Εἶδα πῶς θὰ μπέρδευα τὴ δουλειά μου καὶ πῆγα σύμφωνα μὲ τοὺς κανονισμοὺς.

* *

Πῆρα τὴν ἄδειά μου καὶ τράβηξα γιὰ τὴ Φλώρινα. Ἀπὸ κεῖ χωρὶς καμμιά θεώρηση ταξιδεύοντας στὸ σιδηρόδρομο καὶ στὸ αὐτοκίνητα, σχεδὸν λαθραῖα, βρέθηκα μετὰ τέσσερις ἡμέρες στὸ στρατηγεῖο.

Περνώντας με τ' αὐτοκίνητο εἶδα καί ἀπὸ τῆ μεριά αὐτῆ τὰ παλιά μας σύνορα. Ἡ ἐντύπωσή μου ἦταν πόσο εὐχάριστη. Τὰ χωριά τους κατακάθαρα καὶ πολιτισμένα. Ἐκεῖ ζοῦσε πρὸ τοῦ πολέμου ἓνας λαὸς πού ἀποτελοῦσε τὸ ψυχικὸ προτείχισμα τῆς πατρίδος μας.

Δὲν ἐπροφτάξαμε μεῖς νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν ψυχικὴ δύναμη τῶν Ἀκριτῶν πού φρουροῦσαν ψυχικὰ τὰ σύνορά μας. Ἐννοοῶ τίς οἰκογένειες ποῦχαμε ἐγκαταστήσει στὰ σύνορα, ποῦναι κι' αὐτὲς Ἀκριτὲς σὰν τοὺς ζωηροὺς στρατιῶτές μας, ποῦναι γεμάτοι εὐτυχία, γιατί νοιώθουν τὸ μεγάλο ἔθνικὸ προσορισμό των. Εἶναι τὰ ζωντανὰ καὶ ψυχικὰ προτειχίσματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς οἱ Ἀκριτικὲς οἰκογένειες. Φρουροῦν κι' αὐτὲς κι' ἀμύνονται στὶς δύσκολες ὥρες πού ὁ ἐχθρὸς ἀπειλεῖ μὲ εἰσβολὴ τῆ γῆ μας.

Οἱ περισσότερες εἶναι προσφυγικὲς οἰκογένειες ἀπ' τὴ Μικρὰ Ἀσία πρὸς τὰ μέρη τῆς Μακεδονίας πρὸ πάντων καὶ εὐθὺς ὡς κηρύχτηκε ὁ πόλεμος, ὅπως μοῦ εἶχαν πεῖ συνάδελφοι μου, μετέτρεψαν τὸ σκοπὸ καὶ τὸ ρυθμὸ τοῦ βίου των σύμφωνα μὲ τὸν πολεμικὸ ὄργασμὸ τῆς χώρας. Μόλις ἔφτανε μιὰ στρατιωτικὴ μονάδα στὸ χωριὸ των, ὁ κοινοτάρχης διαμοίραζε τοὺς ἄνδρες στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ τόσες ἦσαν οἱ περιποιήσεις των πρὸς τὰ παλληκάρια πού τραβοῦσαν στὴ γραμμὴ, ὥστε ἀπὸ τὸ ψωμί καὶ τὸ πιτό, ἔφτασαν στὸ πλούσιμο τῶν ποδιῶν των καὶ στὴν παραχώρηση τοῦ ἴδιου τοῦ κρεββατιοῦ των. Ἐνας συγγενὴς μου στρατιώτης μοῦ ὀρκιζότανε πὼς μὲ τὴ βία τὸν ὑποχρέωσαν νὰ δεχθῆ τὸ ποδόλουτρο πού τοῦκαμαν λέγοντάς του, πὼς ἦταν ὁ μόνος τρόπος νὰ ξεκουράσῃ τὰ «ποδαράκια του».

—Πρέπει νὰ ξεκουραστοῦν τὰ ποδαράκια σου, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ σὲ φέρουν νικητὴ καὶ νὰ σὲ βοηθοῦν στὸ κυνηγητό σου γιὰ τὸ δόλιο ἐχθρό, τοῦλε-

γε μιά ηλικιωμένη γυναίκα πλύνοντάς του τὰ ποδά-
ρια του.

Πώς μ' εὐχαριστοῦσαν οἱ πληροφορίες αὐτές!
Μοῦ ἐδικαίωσαν κάτι παληές μου ἰδέες, πού εἶχαν
ἐφαρμοσθῆ σέ πολλά σημεῖα, σέ ἄλλα ὅμως δέ μ'
ἄκουσαν τότε. "Ἄν καί σ' αὐτά γινότανε τότι ἔλεγα
τώρα καί χρόνια, θάχαμε δίπλα στούς Ἀκρίτες τοῦ
στρατοῦ τῶν συνόρων μιά δεύτερη γραμμή, ὄχι μόνο
ψυχικῶν, ἀλλά καί μαχητικῶν Ἀκριτῶν. "Ἄς εἶναι.
"Ἴσως ἀργότερα νά μ' ἀκούσουν, ἐπηρεασμένοι ἀπό
τῆ συμβολή τῶν σημερινῶν Ἀκριτῶν. Ἐγώ θά τοὺς
ἤθελα ὅλους καθεαυτοῦ Μαρδαυῖτες τοῦ Βορρά, ὅπως
ἦσαν οἱ Μαρδαυῖτες τοῦ Νότου γιά τό Βυζάντιο κα-
τά τόν ἔβδομο αἰῶνα.

* * *

Ὁ τραυματισμός μου καί ἡ ἄρνησή μου νά χρη-
σιμοποιήσω ἀναρρωτική ἄδεια, πού θά μοῦ ἐπέτρε-
πε νά χαρῶ τῆ ζωή μου γιά ἓνα μήνα δίπλα στήν ἐ-
ξαιρετική μου γυναίκα, εἶχε φαίνεται προκαλέσει
κάποια τιμητική κίνηση γιά τό ἄτομό μου κι' ὁ ἓνας
μαθαίνοντάς το ἀπό τόν ἄλλο, ζητοῦσε νά μέ δῆ καί
νά μέ γνωρίση. Σιγά-σιγά σχημάτισα τήν ἰδέα πώς
μέπαιρναν γιά περίεργο ζῶο ἢ γιά κανένα μικρόψυ-
χο ἤρωα πού ἤθελε νά ἐπίδεικνύεται. Ἀρχισα νά
στενοχωροῦμαι. Ἀναγκάστηκα νά παρουσιασθῶ στό
στρατηγό.

—Πῶς πᾶτε; Καλά, ἔ; ὦραϊα!

—"Ὅχι ὦραϊα, στρατηγέ μου. Θέλω νά φύγω
γιά τό λόχο μου. Τό σταμάτημά μου ἐδῶ μέ στενο-
χωρεῖ.

—Γιατί σᾶς στενοχωρεῖ;

—Μοῦ φαίνεται σᾶν ψευτοεπίδειξη τοῦ τραυμα-
τισμένου ἑαυτοῦ μου. Καθένας θά μπορῆ νά σκεφθῆ,
καί δέν θά τόν ἀδικήσω γιά τῆ σκέψη του, πώς ἔκαμα
δῆθεν τόν παλληκαρᾶ καί δέν πῆγα στό σπίτι μου,

μά ἦρθα νά ξαπλώσω ἐδῶ τὴν ἀρίδα μου καὶ νά φουσκώσω σὰν τὸν διάνο χωρὶς νά κάνω τίποτε, χωρὶς νά χρησιμοποιοῦμαι σὲ κάτι.

—Νά σὰς χρησιμοποιήσωμε τότε.

—"Ὅχι, στρατηγέ μου, σὰς παρακαλῶ θερμότατα. Θέλω νά πάω στὸ λόχο μου. Μὲ τραβᾷ μιά ἀκαταγώνιστη δύναμη, μιά ἔλξη πού δὲν μπορῶ κ' ἐγὼ νά τὴν ἐξηγήσω. Βλέπω κάθε βράδυ στὸν ὕπνο μου τοὺς στρατιῶτές μου, πού μοῦ φωνάζουν.

Ἦ ὁ στρατηγὸς γέλασε.

—Καλά! Αὐριο τὸ πρωῖ νά φύγετε.

Στάθηκά λίγο ἀκόμα.

—Δὲν θά μπορούσατε νά μεγαλώσετε τὴν καλωσύνη σας, στρατηγέ μου, καὶ νά μοῦ δώσετε φύλλο σήμερα;

—Καλά! σήμερα! Δόστε μου τώρα τὸ χέρι σας νά τὸ σφίξω μὲ συγκίνηση. Εἶστε ἄξιος πολλῆς τιμῆς.

—Μὰ ὄχι, στρατηγέ μου, ὄχι αὐτό. Σὰς σφίγγω τὸ χέρι μὲ βαθιὰ ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη καὶ ζητῶ κι' ἀπὸ σὰς ἀγάπη, μόνο ἀγάπη. Ἡ ἀξία μου εἶναι ἴση, ὄχι μικρότερη, τὸ ὁμολογῶ, μὲ τὴν ἀξία ἐνὸς καλοῦ στρατιώτη. Δὲν ἔχω καμμιά ἄλλη ἀξίωση.... νά μὲ συγχωρήτε, στρατηγέ μου. ἔ; πολλὰ λέω. Μά.... ἢ καλωσύνη σας, ἔ;

Μὲ κοίταξε στὰ μάτια καὶ γέλασε εὐχαριστημένα σφίγγοντας τὸ χέρι μου.

—Σὰς εὐχαριστῶ, στρατηγέ μου, καὶ κάνοντας δυὸ βήματα ὀπισθεν, χαιρέτησα κανονικά κι' ἐβγήκα ἀπ' τὸ ἐρειπωμένο γραφεῖό του!

"Ὅση ὥρα μοῦ διώρθωνε τὸ φύλλο μου διαρκῶς μιλοῦσα μὲ τὸν ἑαυτό μου. "Ἦμουν στενοχωρημένος. "Ἦμουν θλιμμένος μὲ τὸν ἑαυτό μου.«"Ἦθελες νά κάμης τὸ σπουδαῖο! Χίλιες φορὲς σοῦ ἔχω πεῖ πῶς τὰ πολλὰ λόγια εἶναι φτώχεια! Φτώχεια ψυχικὴ καὶ διανοητική! Μπορεῖς νά βουβαθῆς μπρὸς σὲ μιά σου ἐξαιρετι-

κή πράξη; Μπορείς νά εἶσαι πραγματικά ταπεινός καί νά μὴν κάνης τὸν ταπεινό, ἐν ᾧ φουσκώνεις; Μ' ἄλλα λόγια· μπορείς νά αἰσθανθῆς μέσα σου κυοίαρχη τῆ μετριοφροσύνης; Ἐ, τότε διπλασιάζεις τὴν ἠθικὴ ἀπόδοση τῆς ἐξαιρετικῆς πράξης σου, γιατί τὴν παίρνεις ἐκ τῶν «ἔνδον» καὶ δὲ ζημιώνεις κανένα. Ἡ δόξα σου βέβαια μπορεῖ νά δημιουργήσῃ τὴν ἄμιλλα, ποῦ μᾶς χρειάζεται στὸν ἀγῶνά μας. Μὰ ποῦ ξέρεις ἂν δημιουργῆς καὶ ἀντίστοιχες ζήλειες ἐξαντλητικῆς γιὰ τίς ψυχῆς τῶν ἄλλων; Τί παρίστανες τάχα φουσκώνοντας; Γιατί ἐφούσκωνες. Σὲ παρακολούθησα. Ἐφούσκωνες σὰ διάνους!» Τῆ στιγμῆ ποῦ τέλειωνα τίς σκέψεις αὐτές, ποῦ δὲ μὲ κολάκευαν καὶ τόσο, μοῦδωκαν τὸ φύλλο μου. Τράβηξα στὸ διοικητὴ τοῦ στρατηγείου καὶ ζήτησα μέσο μεταφορᾶς. Εὐτυχῶς γρήγορα τὸ κατῶρθωσα.

* * *

Φεύγοντας καβαλλάρης ἀπ' τὸ στρατηγεῖο γιὰ νά συναντήσω τὸ λόχο μου, περνοῦσα ἀπὸ μερικὰ τοπεῖα, μαγευτικά. Τὸ χιόνι ἀντὶ νά λυώσῃ πλήθαινε στὶς κορφές, ἂν καὶ οἱ βροχῆς τίς τελευταῖες αὐτῆς ἡμέρες ἦσαν τρομερῆς καὶ ἀβάσταχτες.

Σήμερα ὁ ἥλιος ἐθέρμαινε τὴν πλάση. Τὰ πουλιά πετοῦσαν ἀπὸ κλαρὶ σὲ κλαρὶ ἀκονίζοντας τίς γλωσσίτσες τους γιὰ τ' ἀνοιξιάτικα κελαϊδίσματα καὶ τὰ μικρὰ προβατάκια ποῦ ἀκολουθοῦσαν τὰ κοπάδια πηδοῦσαν γεμάτα ζωὴ καὶ χαρὰ γύρω στὶς μάννες τους, ποῦ σταματώντας τὴ βοσκὴ τῶν κάθε τόσο μπεμπένιζαν καλώντας τα κοντὰ τῶν.

Σιγοτραγουδοῦσα χίλια δυὸ τραγούδια καὶ μιλοῦσα μονάχος μου τρελλαμένος ἀπὸ χαρὰ.

—«Πατρίδα, σὰν τὸν ἥλιο σου, ἥλιος ἀλλοῦ δὲ λάμπει» καὶ σὲ λίγο ξεχασμένος τέλεια στὴν ἀκράτητη χαρὰ μου ἐφώνησα: «Ἐλλάς τὸ μεγαλεῖο σου βασιλεμα δὲν ἔχει!» Ἦταν κομμάτια στίχων ἀπὸ τρα-

γούδια ἐνὸς ποιητῆ πού κάποτε διάβαζα μὲ πάθος.

Φαίνεται πὼς θὰ φώναζα δυνατά, γιατί ὁ ἡμιονηγὸς πού πήγαινε μπρὸς μου τὴν ὥρα κείνη μὲ τίς φορτωμένες ἀποσκευές μου, ἔστρεφε τὸ κεφάλι του κάθε τόσο καί μὲ κοίταζε περίεργα. Ἀναγκάστηκα νὰ τρέξω μπρὸς καί νὰ τὸν ἀφήσω πίσω μου. Ἦθελα τὸν ἑαυτό μου ξεμοναχεμένο καί ἐλεύθερο στὴν ψυχικὴ ἐκδήλωσή του!

Μ' ἀχόρταγα μάτια ἔβλεπα τὴ νεοελευθερωμένη γῆς μας κι' ἡ σκέψη μου ἔκανε τρελλὰ πηδήματα πρὸς τὸ μέλλον. Αἰσθανόμουνα μιὰ ἀσυγκράτητη χαρὰ κι' ἡ χσρά μου γινότανε πραγματικώτερη, γιατί δὲν θὰ περνοῦσαν πολλές ὥρες πού θὰ ξανάβρισκα τὸ λόχο μου. Δὲν εἶχα παιδί, μὰ φανταζόμουνα πὼς μιὰ τέτοια χαρὰ θὰ αἰσθάνεται κ' ἕνας πατέρας σ' ἄν γυρνᾷ ἀπὸ μακρυνὸ ταξειδί καί λαχταρᾷ ν' ἀντικρύσῃ τὸ μοναχογιό του.

* *

Εὐρῆκα τὸ λόχο μου σὲ μιὰ χαράδρα νὰ ξεκουράζεται. Τὸ σύνταγμά μας ἀπὸ τὴν προηγούμενη εἶχε τραβηχτῆ ἀπὸ τὴ γραμμὴ γιὰ νὰ ξεκουραστῆ.

Τὴ χαρὰ τῶν στρατιωτῶν μου σ' ἄν μ' ἀντίκρυσαν δὲν μπορῶ νὰ τὴν περιγράψω. Μὲ συγκίνησαν τόσο! Πιὸ συγκινημένος ὅμως κι' ἀπὸ μένα ἦταν ὁ Μύρως τὸ «στραβόξυλο». Στεκότανε καί μὲ κοιτοῦσε τόσο ἐπίμονα, πού ἀναγκάστηκα νὰ τὸν ρωτήσω.

—Τί μὲ κοιτάζεις, Μύρω;

—Ἔτσι. Σ' ἀναζητούσαμε, κ. λοχαγέ!

—Μ' ἀναζητούσατε; ἀλήθεια;

—Ἄν σ' ἀναζητούσαμε! καί γέλασε γιὰ τὴν ἐρώτησή μου θεωρώντας τὴν περιττή.

Πίσω του ἦταν ἕνας ὄμιλος στρατιῶτες πού μὲ κοίταζαν κι' αὐτοὶ ἔντονα κι' ἐπίμονα. Ρώτησα τὸ Μύρω γι' αὐτούς, γιατί δὲν τοὺς γνώριζα, καί πληροφορήθηκα πὼς εἶχαν ἔλθῃ τώρα καί λίγες μέρες, γιὰ νὰ

συμπληρώσουν τὰ κενὰ τοῦ λόγου ὕστερα ἀπὸ τὶς τελευταῖες μάχες. Φαίνονταν ἄλλως τε πὼς ἦσαν καινοῦργοι, γιατί οἱ στολές των ἦσαν φρέσκες. "Ολους αὐτοὺς τοὺς συγκέντρωσα τὴν ἴδια μέρα τὸ βράδυ καὶ τοὺς μίλησα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ λόγου μας καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη ποῦχαν ὅλα τὰ παιδιὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλον. "Ὅλ' αὐτὰ φαίνεται πὼς εἶχαν προφτάξει νὰ τὰ μάθουν, γιατί καταλάβαινα ἀπ' τὰ μάτια τους, πὼς ἡ ψυχὴ των καὶ ἡ σκέψη των δεχότανε πρόθυμα ὅτι τοὺς ζητοῦσα.

* * *

* Ἀπὸ τὸ μεσημέρι κατέβαιναν πληγωμένοι τὴν πλαγιά, ἄλλοι μονάχοι τους, ἄλλοι δυὸ-δυὸ, κι' ἄλλοι πάνω σὲ φορεῖα. Οἱ στρατιωτὲς μας ἔτρεχαν καὶ τοὺς ρωτοῦσαν λαχταρισμένοι νὰ μάθουν πὼς πηγαιναν κεῖ πάνω. Σ' ὅλων τὶς ψυχὲς ἦταν ὁ πόθος τῆς νίκης, μὰ καὶ σ' ὅλων τὶς καρδιὲς ἡ κρυφὴ λαχτάρνα νὰ ἐξουθενώσουν μιὰ ὥρα ἀρχύτερα καὶ νὰ ἀχρηστεύσουν τὴν ἐχθρική δύναμη ποὺ κρατιότανε ἀκόμα στὸν τομέα τους.

Διακρίνω στὰ μάτια τῶν στρατιωτῶν μας κάποιο κρυφὸ φόβο. Εἶναι ἡ πρώτη φορά ποὺ βρίσκονται κοντὰ σὲ τόσο μεγάλο ἀριθμὸ τραυματισμένων. Εἶναι τόσο ἀνθρώπινο καὶ τόσο φυσικὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ φόβου τῆς ζωῆς! Ποιὸς μπορεῖ νὰ κατηγορήσῃ ἕνα ἄνθρωπο ποὺ ἀνάμεσα σὲ ματωμένους τραυματίες θὰ τρέξῃ μὲ τὴν φαντασίαν του καὶ στὸ δικό του τραυματισμὸ ἢ τὸ δικό του χαμὸ; "Ἰσα ἴσα νομίζω πὼς ἐκεῖνος ποὺ λαχταρᾷ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ φοβᾷται γι' αὐτὴν κι' ὅμως ρίχνεται στὴ μάχη ἀδιαφορώντας ἂν τὴν χάσῃ στὴν ἐκπλήρωση ἑνὸς ἱεροῦ καθήκοντος, αὐτὸς κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι δυὸ φορές ἥρωας. Τὸ νὰ δίνωμε γιὰ τὴν πατρίδα μας κάτι ποὺ ἀγαποῦμε πολὺ, αὐτὸ εἶναι θυσία. Δίνοντας κάτι ποὺ δὲν ἀγαπᾷς ἢ ποὺ δὲν αἰσθάνεσαι γι' αὐτὸ μιὰ ἴδι-

αίτερη αγάπη, δὲ δίδεις καὶ σπουδαῖα πράγματα.

“Ένας βαριά πληγωμένος πού τὸν εἶχαν ἀποθέσει κάτω ἀπὸ ἓνα μεγάλο δέντρο, ρωτοῦσε μ’ ἀγωνία κείνους πού κατέβαιναν ἀπὸ ψηλά, πῶς πήγαινε ἡ μάχη. Τὰ μάτια του ξεπετοῦσαν λαχτάρα νὰ μάθῃ ἂν καὶ ἡ φωνή του ἦταν ἀδυνατισμένη κι’ ἄρρωστη.

—Πᾶμε καλά, συνάδελφε! Πᾶμε καλά!

—Τοὺς βγάλατε ἀπὸ τὸ ὕψωμα κείνο; Ξαναρωτᾶ.

—Οὐ!! τώρα καὶ δυὸ ὧρες. Τοὺς πήραμε φαλάγγι! ποῦ νὰ σταθοῦν οἱ μακαρουνάδες!

“Ὁ τραυματίας χαμογέλασε εὐχαριστημένος κι’ ἔγειρε τὸ κεφάλι κλείνοντας τὰ μάτια του. Εἶχε μάθει τὸ, τι τὸν ἐνδιέφερε περισσότερο. Νὰ μὴν πάῃ τὸ αἷμά του χαμένο! νὰ νικήσωμε! Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς του καὶ σ’ αὐτὸν εἶχαν συγκεντρωθῆ ὅλες οἱ σκέψεις καὶ οἱ ἐλπίδες του. Γιὰ τὸ τραῦμα του; Τώρα θὰ σκεφτότανε. Εἶχε καιρό. Τ’ ἀγωνιώδικο ἐρώτημά του μοῦ στερέωσε καὶ τὴν πίστη μου, πῶς ὅτι κι’ ἂν συμβῆ εἴμαστε νικητές. Τὴ νίκη μᾶς τὴν ἔδωκε τὸ ὄρθωμά μας μπρὸς στὴν ἄδικη βία, μᾶς τὴ δημιούργησε ἡ περιφρόνηση πρὸς τὸ δεκαπλάσιο ἐχθρὸ ποῦναι ἐφοδιασμένος μὲ ἄφθονο ὑλικὸ πολέμου καὶ μὲ μηχανοκίνητες φάλαγγες. Εἴμαστε νικητές γιατί ἀδιαφορήσαμε γιὰ τὰ φτωχὰ μας σαρκία, γιὰ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν μας, γιὰ τὴν παρουσία μας καὶ ὠρθώσαμε τὰ κορμιά μας, ἔτοιμοι νὰ παλαίψωμε. Δὲν ἐσκεφθήκαμε τὸν πιθανὸ χαμὸ μας. Ἄδιαφοροῦμε γιὰ τὶς πληγές μας. «Τὸ πήρανε τὸ βουνὸ οἱ δικοὶ μας;» αὐτὸ μόνο μᾶς ἐνδιέφερε. Τὸ ἐλεγε τὸ βασιλικὸ διάγγελμα ἦταν ἀπόλυτο ἀληθινὸ.

Δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ πιὸ συμπτυκωμένη φρασεολογία γιὰ νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἠθικότητα τοῦ ἀγῶνάς μας ἀπὸ τὶς παρακάτω φράσεις τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος:

«Περισσότερον ἀπὸ τοὺς βωμοὺς καὶ τὰς ἐστίαις

μας αγωνιζόμεθα νά σώσωμεν τὴν μεγάλην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κληρονομίαν ποῦ οἱ ἀθάνατοι πρόγονοί μας κατέλιπαν, ὄχι μόνον εἰς ἡμᾶς ἀλλὰ εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Μαχόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν, διὰ τὴν τιμὴν, διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸ δίδαγμα ποῦ κατέλιπαν οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς φυλῆς μας, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὄντοτης εἶναι ἀξία οὐσιαστικῆ, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι στέλεχος ἄβουλον μιᾶς ἀγέλης. Δι' αὐτὰ μαχόμεθα καὶ δι' αὐτὰ νικῶμεν καὶ διὰ τοῦτο θά ἐπικρατήσωμεν».

Πραγματικὰ μόνο ἀγώνας γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου μποροῦσε νά δημιουργῆσῃ τὴν ἔνταση τῆς ὀρμῆς ποῦχει ὁ δικός μας ἀγώνας. Γιὰ τὴ ζωὴ μας; γιὰ τὴ περιουσία μας; γιὰ τὰ ὑλικά συμφέροντά μας; Μὰ αὐτὰ θά μπορούσαμε νά σκεφτοῦμε πῶς θά τὰ ἐξασφαλίζαμε, ἂν δεχώμαστε τὶς ἀξιώσεις τοῦ ἀπαιτητικοῦ ἐχθροῦ καὶ ἴσως νά τὰ ἐξασφαλίζαμε καὶ στὴν πραγματικότητα. Ἄλλὰ ποιὸς θά μᾶς ἐξασφάλιζε τὴν ἀξιοπρέπειά μας ὡς ἀνθρώπων; Θά γινόμαστε καὶ μεῖς κουρέλια, ὅπως ἔγιναν τόσοι λαοί, ποῦ δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νά ὀρθώσουν τοὺς ἑαυτοῦς των μπρὸς στὸν ἐχθρό, ὅσος κι' ἂν ἦταν ὁ ὄγκος του καὶ ν' ἀποδείξουν ὅτι «ἡ ἀνθρωπίνη ὄντοτης εἶναι ἀξία οὐσιαστικῆ καὶ ὄχι στέλεχος ἄβουλο μιᾶς ἀγέλης». Ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενο τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ διαγγέλματος εἶχε γίνει συνειδηση στὸ λαό μας, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς παρουσίασε καὶ τὸ μοναδικὸ φαινόμενο νά βρεθῆ ψυχικὰ ἔτοιμος προτοῦ ἀκόμα ὁ ἥλιος τῆς 28 Ὀκτωβρίου διατρέξῃ τὸ τέταρτο τῆς ἡμερησίας τροχιᾶς του. Ἄν τὰ βασιλικά λόγια δὲν ἐκπροσωποῦσαν τὶς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ὀλότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν θά ἦσαν ἱκανά, παρ' ὅλη τὴ διαμαντένια ἀλήθεια τους, νά ξεσηκώσουν μῆτε τὸ ἓνα δέκατο τοῦ λαοῦ στὴν ἀναγκαία

πολεμική ανάταση.

Μή τάχα εἶχε προηγηθῆ καμμιά συστηματικὴ φιλοπόλεμη προπαγάνδα, γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ ἢ γιὰ νὰ συσκοτίσῃ τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ, πού νὰ τὰ βρῆ ἔτοιμα «πρὸς ἄλλα»; Κάθε ἄλλο! Οἱ ἰδιαίτερες συνθήκες πού περνοῦσε ἡ πατρίδα μας, πού δὲν ἔπρεπε νὰ παρεξηγηθῆ στὴν οὐδετερότητά της, ἀνάγκαζε καὶ τὴν κυβέρνησιν, παρ' ὅλη τὴν πατριωτικὴν τῆς ὀργήν, ν' ἀποκρύπτῃ καὶ τὰ γεγονότα ἀκόμα πού θὰ ἐξωθοῦσαν τὸν λαὸ νὰ ἐντραπῆ σὲ οἰαδήποτε ἐκδήλωσιν ἑθνικὴν.

Δὲν ἐχρειάσθησαν ρήτορες, μήτε παχιά λόγια, μήτε θούρια γαργαλιστικὰ γιὰ νὰ ὀρθώσουν τὸ λαὸ στὸ ὕψος τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς θυσίας. Ὁ λαὸς μας εἶχε τὴν διαίσθησιν τῆς εὐθύνης, πού τοῦ δημιουργοῦσε ἡ ἱστορία του μπρὸς σὲ κάθε ἐλεύθερο λαὸ καὶ ἦταν τόσο ἔτοιμος, πού καὶ τὰ θούρια ἀκόμα τὰ θεωροῦσε περιττά. Δὲν εἶχαν οἱ πρόγονοὶ του ἀνάγκη ἀπὸ ἀνακρούσεις θουρίων. Τοὺς ἀρκοῦσε πῶς κατανουοῦσαν βαθεῖα τὴν ἀνδρικήν ὠραιότητα τοῦ «καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερῃ ζωῆ, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακῆ». Τὰ θούρια καὶ τὰ κεντρίσματα τὰ θέλουν κεῖνοι πού δὲν αἰσθάνονται μέσα τους τὴν ἠθικότητα ἐνὸς ἀγῶνα, μήτε τοὺς σπιρουνίζει τὸ αἶσθημα τῆς ἀμύνης γιὰ τὴν ἱερὴ ἐλευθερία των.

* * *

Μετὰ δυὸ μέρες θᾶχαμε Χριστούγεννα. Περιμέναμε τὸν ταχυδρόμο τώρα καὶ πέντε μέρες. Εἶχαμε ἀπελπιστεῖ. Μὰ ξάφνου κατὰ τὸ μεσημέρι ἀκούστηκε ἡ χαρούμενη λέξις.

—Ὁ ταχυδρόμος!

Ἰδρωμένος, ξεθεωμένος, χυμένος ἀπ' τὸν κόπο. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἡμιονηγοὶ πού εἶχε μαζί του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία ὁ σιτιστὴς μᾶς ἔ-

φερε πέντε φορτία δέματα. Τὸ τί γίνηκε τῆ στιγμῇ κείνη τῆς διανομῆς των δὲν περιγράφεται εὐκολα. Ἐκἄναν ὄλοι τους σὰν τρελλοί. Χοροπηδοῦσαν σὰν παιδιά. Στὰ περισσότερα δέματα ἦσαν μάλλινα ἐσώρουχα, κά' τσες, γάντια, κουκουβλες, ζῶνες. Μᾶς εἶχαν στείλει κι' ἄλλα ἀρκετὰ γιὰ νὰ παλαίψωμε τὸ φριχτὸ κρύο καὶ ν' ἀποκρούσωμε τὸν τρομερὸ κίνδυνο ποὺ ἀπειλοῦσε τῆ δύναμη μας μὲ τὰ κρυοπαγήματα. Αὐτὸν τὸν κίνδυνο θεωροῦσα πάντα ὡς τὸν πιὸ σοβαρὸ καὶ πιὸ τρομερὸ. Εὐτυχῶς τὰ τρυφερά χέρια τὸν Ἑλληνίδων ἐπρόκαμαν κοὶ οἱ στρατιῶτές μας τώρα εἶναι προφυλαγμένοι μὲ μάλλινα. Μὲ τὰ δέματα αὐτὰ οἱ προμήθειῆς τους πληθαίνουν καὶ ἡ ἀντοχὴ των στὸ κρύο μεγαλώνει. Κάθε δέμα καὶ κάτι μάλλινο, μὰ δίπλα σ' αὐτὸ καὶ κάτι ἄλλο ποὺ τὰ τρυφερά χερᾶκια τῆς ἀδελφῆς ἢ τῆς μάννας θέλησαν νὰ στείλουν στὸ μακρυσμένο παιδί των.

Μερικοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς στρατιῶτές μου δὲν ἔλαβαν δέμα. Πόσο θλιμμένοι ἦσαν! Τὸ παράπονό τους δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ κρύψουν κάτω ἀπ' τὸ ψεύτικο γέλιο τους.

Εἶχαν παραμερίσει ὄλοι των. Τοὺς διάκρινα σκορπισμένους μακριὰ νὰ περπατοῦν μὲ ἀργὰ βήματα. Δὲν εἶχαν δική των χαρά κι' ἡ χαρὰ τῶν ἄλλων τοὺς ἔφερνε λύπη καὶ παράπονο, ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τὰ κρύψουν μ' ἓνα ψεύτικο χαγόγελο.

Σκέφτηκα πολὺ. Εἶχα στὴ σκηνή μου εἴκοσι τρία δέματα ἐνεπίδοτα. Ἦταν στὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν καὶ τῶν πληγωμῆνων. Οἱ νεκροὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ πάρουν. Οἱ τραυματίες στὰ νοσοκομεῖα θᾶχουν θερμὲς ἐκδηλώσεις στοργῆς ἐκεῖ ποὺ θά βρεθοῦν. Μποροῦσα ν' ἀφήσω παραπονεμένους τοὺς καλοὺς μου αὐτοὺς στρατιῶτες; Προχώρησα στὴν ἀύθαιρεια. Ἀνέλαβα τὴν εὐθύνη. Τοὺς φώναξα καὶ ἔδωκα στὸν καθένα τους ἓνα πακέττο.

Φεύγοντας καβαλλάρης... περνούσα από μερικά
τοπεία μαγευτικά

— Ημοῖρα, τὸ θέλησε παιδιά, νὰ στερηθοῦμε τοὺς
συντροφους ποὺ θάπαιρναν τὰ πακέττα αὐτά. Σεῖς,
ἀπὸ καθυστέρηση βέβαια δὲν πήρατε ἀκόμα δέμα.

«ΤΟ ΗΜΕΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ ΝΕΡΚΡΟΥ ΛΟΧΑΓΟΥ»

Είμαι βέβαιος ότι δίνοντάς σας τὰ δέματα πού τούς ἀνήκουν, κάνω κάτι ἀπόλυτα σύμφωνο μέ τήν ψυχική διάθεση κείνων πού τ'ἀστειλαν. Μή στενοχωρηθῆτε καί μὴν πῆτε πὼς μνημονεύετε μέ ξένα κόλυβα. Τίποτε δὲν εἶναι ξένο. Ὅλα εἶναι κοινὰ σέ μᾶς. Κοινή μᾶς εἶναι ἡ δόξα· κοινή ἡ χαρά· κοινός καί ὁ θάνατος, γιατί ὅλοι εἴμαστε παιδιὰ τῆς ἴδιας μάννας, τῆς ἀθάνατης Ἑλλάδας μας.

Ὁ λόχος ξέσπασε σέ ζητωγραυγές καί κείνοι πού πῆραν τὰ δέματα «τῶν ἀπόντων» γέμισαν συγκίνηση κι' εὐχαρίστηση.

Τώρα ὅπως ἦταν φυσικό ὅλος ὁ λόχος ξέσπασε γέλια μέ τὸ ἀνοιγμα τῶν πακέτων τῶν «σελέμηδων», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἴδιοι τούς ἑαυτούς των.

Ἡ ἐσωτερική ἀξία τῶν δεμάτων εἶναι ἀνάλογη μέ τήν οἰκονομική δύναμη ἢ καί τῆ νοικοκυριά τοῦ ἀποστολέα. Ἄλλος πετύχαινε πολὺ κι' ἄλλος λίγο καί τὰ σχετικά πειραχτικά ἀστεῖα κείνων πού πετυχαίνουν περισσότερο καί τὰ πειράγματα αὐτῶν πού εὗρισκαν μέσα στό κουτί των μόνο μελομακάρουνα κι' ἄλλα γλυκὰ μουχλιασμένα, δὲν περιγράφούνται.

Στοὺς τελευταίους αὐτοὺς μπόρεσα κι' ἔδωκα ἄλλα δέματα κι' ἓνα δικό μου, γιατί ἤθελα νά προλάβω τὸ παράπονό των. Κεῖνος πού πῆρε τὸ δικό μου, προτοῦ τὸ ἀνοίξει μοῦ τ'ᾶφερε πίσω.

—Λάθος, κ. λοχαγέ. Μοῦ δώκατε τὸ δικό σας.

Ἐγέλασα.

—Δὲν ἦσαν λάθος, παιδί μου. Πάρ' το, σοῦ τὸ χαρίζω.

—Μά..... δὲν ταιριάζει. Μπορεῖ νᾶναι ἀπ' τῆ γυναῖκά σας.

—Ἀπ' αὐτὴν εἶναι. Τὸ ξέρω. Ἀνοιξέ το. Θὰ εὐχαριστηθῆ σᾶν τῆς τὸ γράψω.

Τὸ ἀνοίξε. Καί τί δὲν εἶχε μέσα ἡ καλή μου φίλη. Ἦταν κάτι ἐξαιρετικό σέ ποιότητα κ' ἐκλογή.

“Ο στρατιώτης μου πρόσφερε. Μου πρόσφερε απ’ τὸ δικό μου! Πῆρα κάτι. Ὑστερα ἀρπάζοντας τὸ χέρι μου τὸ καταφίλησε καὶ μὲ κάθε του φιλή μου μούριζε «εὐχαριστῶ». Πόση χαρὰ μούδωκε ἡ εὐγνωμοσύνη του αὐτή, γιατί τὴν φανταζόμουνα νὰ φτερουγίζη καὶ νὰ τρέχη πρὸς τὴν καλή μου γυναῖκα.

Τὸ ἀπόγευμα ξεκινήσαμε. Τραβούσαμε γιὰ τὴν προκάλυψη. Θὰ κάναμε Χριστούγεννα στὴ γραμμῆ, στὴν κορυφῆ τῶν βουνῶν, ποῦχαν προχωρήσει κείνοι ποῦ μᾶς ἀντικατέστησαν.

Προχωρώντας μπρὸς περάσαμε κοντὰ ἀπ’ τὴν πλαγιὰ ποῦ οἱ πυροβολητὲς προσπαθοῦσαν ν’ ἀνεβάσουν τέσσερα κανόνια. Οἱ στρατιῶτες εἶχαν ζέψει τοὺς ἑαυτοὺς των μὲ σκοινιά. Τραβοῦσαν μ’ ὅλη τους τὴ δύναμη. Τοὺς βοηθοῦσαν καὶ χωρικοὶ ἀπ’ τὸ κοντινὸ χωριό. Εἶδα καὶ μερικοὺς ἀξιωματικοὺς ποῦ τραβοῦσαν κι’ αὐτοὶ μαζί μὲ τοὺς στρατιῶτες καὶ ἔναν ποῦ τέντωνε τὸ κορμί του σπρώχνοντας τὸ κανόνι.

Ἦσαν μαζί καὶ γυναῖκες ποῦ μὲ φτυάρια ἔβγαζαν τὸ χιόνι καὶ πετοῦσαν τὶς πέτρες. Μὰ ἡ πλαγιὰ ἦταν τόσο ἀπότομη, ποῦ τὰ κανόνια μὲ τὸ βάρος των, ὑποχωροῦσαν καὶ τραβοῦσαν κάποτε τοὺς εἴκοσι τριάντα ἄνδρες ποῦ τᾶσερναν καὶ τοὺς ἀναποδογύριζαν. Αὐτοὶ κολλοῦσαν ἀνάσκελα στὸ χῶμα γιὰ νὰ προλάβουν τὸ κατρακύλισμα τοῦ κανονιοῦ πίσω, ποῦ ἴσως νὰ σακάτεβε καὶ κανένα τους. Ὅλοι των σκουῦσαν στὰ γέλια σὰ νᾶπαιζαν κανένα παιγνίδι γιὰ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα τους. Ξανασηκώνοντανε κι’ ἀρχίζαν πάλι νὰ τραβοῦν μὲ δύναμη σὰ νὰ τραβοῦσαν τράτα σὲ κανένα ἤρεμο ἀκρογυάλι. Ψηλά βρισκόντανε κι’ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ τῆς πυροβολαρχίας καὶ περίμεναν στὰ μέρη ποῦ εἶχαν διαλέξει γιὰ νὰ τοποθετήσουν τὰ κανόνια των.

ἑκατὸ μέτρα χαμηλά με τὸν καλύτερο ὑπαξιωματικό μας, γιατί ἡ ὀμίχλη ποὺ κυλοῦσε πάνω στὴν κορυφή, μᾶς περιώριζε τὴν ὀρατότητα στὰ πενήντα ἐξήντα μέτρα.

Τοὺς ἄλλους τοὺς εἶχα τραβήξει πίσω ἀπ' τὴ βουνοκορφὴ δυὸ τρία μέτρα πιὸ χαμηλά, γιὰ νὰ μὴν τοὺς κτυπᾷ ὁ παγωμένος ἀέρας. Κουλουβαριασμένοι πέντε-πέντε, δέκα-δέκα, εἶχαν σκεπαστῆ καλὰ κι' εἶχαν ρίξει καὶ τ' ἀντίσκηνα πάνω τους. Κάποιος ἄρχισε νὰ ψάλλῃ τὰ κάλαντα κι' ὄλοι ἔτσι ποὺ βρισκόντανε κουκουλωμένοι ἄρχισαν νὰ ψάλλουν.

Χριστὸς γεννᾶται σήμερον ἐν Βηθλεὲμ τῇ πόλει
οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται χαίρει ἡ φύσις ὅλη...

Μουρμούρισα κ' ἐγὼ τὰ κάλαντα καὶ σκεπάστηκα τὴν κουβέρτα μου γιὰ νὰ ζεσταθῶ. Τὸ κρύο ἦταν φριχτό! "Αχ! αὐτὸ τὸ κρύο! Ἄνασηκώθηκα. Δὲν μποροῦσα νὰ κοιμηθῶ.

Σὲ λίγη ὥρα εἶχαν ἰσοχρωμίσει τὰ πάντα. Τὰ σκέπαζε τὸ χιόνι. Μὲ πῆρε γιὰ λίγη ὥρα ὁ ὕπνος.

* *

Εἶχαν φτάσει τὰ μεσάνυκτα. Σηκώθηκα βγῆκα στὴν κορυφή. Κεῖνη τῇ στιγμῇ γινότανε ἡ ἀλλαγὴ.

—Χρόνια πολλά, παιδιά!

—Χρόνια πολλά, ἀπαντοῦσαν οἱ φωνές τους χαρούμενα!

"Ἐφταξα στὰ προχωρημένα φυλάκια ὡς τοὺς διπλοσκοπούς.

—Καλὰ Χριστούγεννα, παιδιά!

—Εὐχαριστοῦμε. Χρόνια πολλά, κύρ λοχαγέ. Καὶ τοῦ χρόνου στὴ Ρώμη!

Θεώρησα καλὸ νὰ μὴ συζητήσω τὴν ὑπερβολὴ τῆς φιλοδοξίας τους αὐτῆς καὶ νὰ πῶ κ' ἐγώ.

—Στὴ Ρώμη! Στὴ Ρώμη!

Γύρισα πίσω στὴν κορυφή. Ξεμοναχεύτηκα. Τῇ

στιγμή εκείνη αισθάνθηκα την ανάγκη νά ψάλλω μέσιγῆ φωνή τὸ τροπάρι τῶν Χριστουγέννων.

«Ἡ γέννησίς σου, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.....»

Κάποιος στρατιώτης μου, πού μόλις εἶχε βγῆ ἀπὸ τὸ διδασκαλεῖο καὶ τὸν πῆρε ὁ στρατός, μ' ἄκουσε φαίνεται, κι' ἄρχισε κι' αὐτός νά ψάλλῃ μέσιγῆ φωνή:

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε.....»

Μιά βαριά σιωπὴ σκεπάζει τὴν πλάση. Τὸ χιόνι τρίζει κάτω ἀπ' τὰ ποδάρια μου, ἂν κι' εἶμαι ἀπόλυτα ἀκίνητος. Εἶναι τὸ μόνο λέκκιασμα τῆς σιωπῆς, πού μοῦ φαίνεται τόσο καταθλιπτικὴ τῆ στιγμὴ αὐτή! Δὲν ξέρω γιατί ἀλλὰ τῆ σιωπῆ αὐτῆ τῆ θεώρησα σὰν κατάπληξη ποῦχε γεμίσει τὴν πλάση στὸ παρανολούθημα δυὸ χριστιανικῶν λαῶν, πού ἐτοίμαζαν τὰ ὅπλα των ν' ἀλληλοσκοτωθοῦν, τὴν ἡμέρα πού ὅλος ὁ κόσμος ἐορτάζει ὡς ἡμέρα λιτρωμοῦ. Σὰν τώρα γεννήθηκε ὁ μέγας Θεὸς τῆς ἀγάπης πού ἐκήρυξε τὸ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» καὶ τὸ ἄφθαστο σέ θεϊότητα «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν!» "Ἀχ! Θεέ μου! Κι' ὅμως σκοτωνόμαστε. Ὁ ἕνας σφάζει τὸν ἄλλο χωρὶς οἴκτο! Μὰ γιατί; Γιατί, Θεέ μου; Μὴ τάχα ἡ γῆς δὲν εἶναι ἄπειρα φαρδιά, γιὰ νά ζήσωμε ὅλοι; Καὶ εἶναι τόσο ὡμορφος ὁ κόσμος, κι' ἔχει τόσες ὡμορφιές ἢ ζωή! Κι' ὅμως μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια μας γκρεμίζομε τὴ χαρὰ μας καὶ συντρίβουμε τὴν εὐτυχία μας.

Μοῦ ξανᾶρθε μιά παλιά μου σκέψη ποῦχα κάμει στὴν κορυφῆ τοῦ Ψιλορείτη. Τὴν θυμοῦμαι ζωηρὰ αὐτῆ τῆ στιγμῆ. «Ἡ γῆ στὴν πλάτη τοῦ Συρείου εἶναι σὰν ψεῖρα. Κι' ὁ Σύρειος μὲς στὴν πλάση μῆτε κἄν ψεῖρα. Κι' ὅμως ἐμεῖς πάνω στὴ γῆ κρατοῦμε κοντάρια καὶ σπαθιά φριχτὰ ἀκονισμένα γιὰ ν' ἀλληλοσκοτωθοῦμε! "Ἀ! πόσο μικροὶ εἶμαστε μεῖς οἱ ἄνθρωποι!»

Πόση διαφορὰ ἔβρισκα πάντα μου μὲς στὸ σχι-

ζοφρενικό άξιωμα τοῦ Μουσολίνι, πού μέ τήν άγρια φωνή του διαλαλοῦσε τήν ήδονή τοῦ «*vivare periculosamente*», τὸ νά ζοῦμε μέσ στόν κίνδυνο, καί στό ρισο ανθρώπινο Κρητικό δίστιχο:

«Καί μετά τόσα βάσανα πάλι ή ζωή γλυκειά ναι
κι ὅποιος τὸ θάνατο ζητᾷ, τρελλός πρέπει γιά νά ναι».

Ξεπάγωσα κεί πού στεκόμουνα. Κτύπησα δυό
τρεις φορές τὰ πόδια μου κι ἔστριψα τὰ χέρια μου.
Βιάστηκα νά τραβηχτώ κάτω στήν γωνιά μου· οἱ στρα-
τιῶτες πού εἶναι κοντά μου κοιμοῦνται· ἀκοῶ τῆς
βαριές ἀναπνοές τους κάτω ἀπό τὰ χιονισμένα σκε-
πάσματα των. Ὡ τὰ καημένα τὰ παιδιὰ μου! Πόσο
θά κρῶνουνε! Ἄχ, νά μπορούσα νά τὰ ζεστάνω μέ
τήν ἀναπνοή μου! Στή σκέψη αὐτῆ αἰσθάνθηκα ὅλο
μου τὸ κορμί νά καλῆ ἀπό ἀγάπη γιά τὰ παλληκάρια
μου. Τὰ χεῖλη μου κινήθηκαν. Ἐννοίωσα τήν ἀ-
νάγκη νά μουρμουρίσω τὸ τροπάρι τῶν Χριστουγέν-
νων «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε.....»

Μά νά! ξαφνικά ὥρμησε μέσ στή σκέψη μου ὁ θά-
νατος τοῦ συνταγματάρχη Μαρδοχαίου Φριζή.

Χθές μόνο εἶχα μάθει πῶς σκοτώθηκε. Πόσο λυ-
πήθηκα! Ἦταν Ἑβραῖος. Τί κρῖμα νά σκοτωθῆ! Θά-
θελα νά ζήσῃ καί νά δῆ τήν ἀποκατάσταση τῆς φυ-
λῆς του. Γιατί δὲν μπορεῖ νά ἐξακολουθήσῃ αὐτὸ τὸ
άνοσιούργημα πού κάνουν κατὰ τῶν Ἑβραίων τὰ κρά-
τη, πού ἀναλσχυντα λέγονται Χριστιανικά. Τοὺς ἀρ-
πάζουν ὅτι ἔχουν καί τοὺς βάζουν στά βαπόρια καί
τοὺς διώχνουν ἀπό τίς χώρες πού γεννήθηκαν αὐτοί,
οἱ πατέρες των, οἱ παποῦδές των, οἱ προπαποῦδές
των! Ὡ μά εἶναι φριχτὸ αὐτὸ πού κάνουν. Κι αὐτοί
πραγματικῶς «περιπλανώμενοι, Ἰουδαῖοι» τριγυρνοῦ-
σαν μῆνες στίς θάλασσες, ὥσπου νά τοὺς δεχθοῦν
σέ κάποια χώρα, ράκη πιά ἀξιοθρήνητα ἀπό τίς κακου-
χίες, τήν πείνα καί τίς ἀρρώστειες. Δυό φορές πέρα-
σαν τέτοιοι δυστυχησμένοι ἀπ' τήν πόλη μας. Ἐμειναν

καιρούς μές τὸ λιμάνι μας, ὡς που νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄδεια ν' ἀποβιβασθοῦν κάπου.

Δυστυχῶς στὰ χρόνια μας τ' ἄρματωμένα κράτη δὲν αἰσθάνονται κἄν τὴν ἀνάγκη νὰ τηροῦν μήτε τὰ προσχήματα ποὺ κρατοῦσαν ἄλλοτε. Τὰ θύματα τῶν βαρβάρων ἀξιώσεων πολιτισμένων, δηθεν, κρατῶν, ἔφευγαν πρὸς τὸ ἄγνωστο μὲ σπαραγμὸ καὶ ὀδύνη.

Τὶ φριχτὸ ἦταν τὸ θέαμα τοῦ κατατρεγμένου αὐτοῦ λαοῦ! Πέθαιναν ὁμαδικὰ καὶ τοὺς ἔρριχναν στὴ θάλασσα! Θεέ μου, πὼς πονοῦσα! "Ἐκρυβα τὰ μάτια μου ἀπὸ ντροπὴ ὡς Χριστιανός, γιὰ τὰ βασανιστήρια ποὺ τραβοῦσαν οἱ δυστυχισμένοι αὐτοὶ ἄνθρωποι. Μὰ Χριστέ μου, ἂν μπορούσες νὰ ξαναπερπατήσης πάνω στὴ γῆ, θὰ συκρατοῦσες τὸν ἑαυτὸ σου νὰ μὴν ἀρπάξης, ὄχι πιά φραγγέλιον, ἀλλὰ ρομφαία, καὶ νὰ κτυπήσης κατακέφαλα ἐκείνους ποὺ σπιλώνουν τὸ ἅγιο ὄνομά σου λέγοντας τοὺς ἑαυτοῦς των χριστιανούς; Θὰ μπορούσες ἐσύ, ὁ μεγάλος Θεὸς τῆς ἀγάπης, νὰ συγχωρήσης τόσο φριχτὰ ἐγκλήματα; Ὑπάρχει μές στὴν ψυχὴ σου τὴ θεία καὶ ἴχνος κἄν ἐκδικήσεως, γιὰ τὸτι ὑπέφερες στὸ σταυρὸ σου ἀπὸ τοὺς ἀπόμακρους προγόνους τῶν θλιβερῶν αὐτῶν ἀνθρώπων; "Α, ὄχι! Δὲν μπορεῖ νάβρη θέση τὸ ταπεινὸ αἶσθημα τῆς ἐκδικήσεως στὸ πνεῦμα ἐνός Θεοῦ.

Εὐτυχῶς ἡ μικρὴ μὰ ἐλεύθερη σέ πνεῦμα Ἑλλάδα, δὲν ἀφῆκε τὸν ἑαυτὸ της νὰ παρασυρθῆ, μήτε ἀπὸ θρησκευτικούς, μήτε ἀπὸ πρόστυχους ὑλικοὺς ὑπολογισμοὺς, καὶ πάντα δέχτηκε μέσα στὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ της τοὺς κατατρεμένους αὐτοὺς ἀνθρώπους.

Κι' αὐτοὶ ἀνεγνώρισαν τὴ στοργὴ της καὶ τῆς προσέφεραν διτι μπορούσαν. Τώρα ὁ Ἑβραῖος Μαρδοχαῖος Φριζῆ τῆς προσφέρει τὸ αἷμά του καὶ ἐπισφραγίζει μ' αὐτὸ τὴν ἀγάπη ποὺ αἰσθάνονται οἱ

“Ἕλληνες Ἑβραῖοι γιά τή θετή των πατρίδα.

Τό λεβέντη αὐτό ἐγνώρισα σάν ὑπηρετοῦσε ὡς ταγματάρχης στίς φρουρές τῆς πατρίδας μου. Γίναμε φίλοι. Λεβέντικη ψυχή, λεβέντικο κορμί, χαρακτηῆρας γλυκύς, πού ἡ γλυκύτης του δέν ἐλάττωνε τή δύναμή του. Τράβηξε πρὸς τὸ θάνατο, γεμάτος Ἑλληνικό παλμό καί πήδηξε σάν ἥρωας σέρνοντας πίσω του τὰ παλληκάρια τοῦ συντάγματός του. Τὸ αἶμα αὐτὸ δέν θά τὸ ξεχάση ποτέ ἡ Ἑλλάδα, γιατί ἀπ’ αὐτὸ θά ποτισθῆ τὸ δένδρο τῆς ἀνώτερης ἀνεξιθρησκείας πού χαρακτηρίζει τοὺς πολιτισμένους λαοὺς.

* *

Εἶναι ἡ ὥρα πού γεννήθηκε ὁ Χριστός, ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς ἀγάπης. Γι’ αὐτὸ ὀλόκληρη ἡ ψυχή μου ξεχειλίζει ἀπ’ ἀγάπη γιά τοὺς ἀνθρώπους, γιά τὰ ζῶα, γιά τὰ πράγματα. Καί νοιώθω μιὰ βαριά θλίψη γιά τὸτι γίνεται. Μᾶς ἐπέβαλαν ἢ νὰ σκοτώσωμε ἢ νὰ σκοτωθούμε. Εἶναι βασικὸ καθήκον μας πού ξεκινᾷ ὄχι ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοζωίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀνώτερο αἶσθημα τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ὑπερασπίσωμε τὴ ζωὴ μας καί νὰ συντελέσωμε στὸ χαμὸ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος. Νὰ γιατί σκοτώνω κι’ ἐγώ, ἐν ᾧ ἡ ψυχή μου λαχταρᾷ ἀπὸ ἀγάπη πρὸς κάθε ἄνθρωπο. Ποιὸς ξέρει ἂν αὐτὴ τὴ στιγμή πού κάθομαι καί γράφω, δέν ξεκινοῦν ἀπ’ τ’ ἀντικρυνὸ βουνο γιά νὰ μᾶς χτυπήσουν στὸ σκοτάδι, ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὴν ἱερὴ αὐτὴ ὥρα, πού καταλαβαίνουν πὼς ἐμεῖς σεβόμαστε καί αἰσθανόμαστε; Ἀουναίσθητα τὸ χέρι μου παραιτώντας τὴν πέννα ψάχνει νὰ βρῆ τὴ λαβὴ τοῦ πιστολιοῦ μου. Μὰ γιατί, Θεέ μου! Γιατί;

Μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες χαρὲς τῆς ζωῆς μου ἦταν ἡ ἡμέρα πού ὠρκιστήκαμε φιλία καί συμμαχία μὲ τοὺς Τούρκους. Εἴμαστε δυὸ λαοὶ πού ἀλληλο-

σκοτωθήκαμε πεντακόσα δλόκληρα χρόνια. Ἡ λύσσα μας εἶχε φθάσει ὡς τ' ἄγριο, τὸ θηριώδικο, τὸ ζωώδικο δάγκωμα κι' ὡς τὸ πνίξιμο μὲ τις τανάλιες τῶν χειρῶν μας. Κι' ὅμως μιὰ μέρα ὠρκιστήκαμε νὰ τὰ ξεχάσωμε ὅλα. Καί τὰ ξεχάσαμε. Κι' ἡ χαρά μου ἦταν ἀνειπίωτη, γιατί ἔβλεπα πῶς σιγά-σιγά ἔφευγε ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῶν λαῶν μας τὸ ἀπαίσιον μῖσος, πού μᾶς χώριζε καὶ γινότανε μιὰ δυνατὴ θερμὴ ἀγάπη.

Καί οἱ δυὸ λαοὶ ἔτρεξαν ἀσυγκράτητοι πρὸς τὴν ἀγάπη. Εἶχαν βαρεθεῖ τὴ φριχτὴ ἀσκήμια τοῦ μίσους. Κανένα αἶσθημα δὲν κατεβάζει τὸν ἄνθρωπο τόσο χαμηλὰ ὅσο τὸ μῖσος. Κι' ὅσο πιὸ πολὺ ἐλαττώνονται οἱ παράγοντες γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ μίσους, τόσο καὶ πιὸ πολὺ πληθαίνει ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου.

Τώρα αἰσθανόμαστε μόνο γι' αὐτούς, ἐκεῖ ἀντί-κρου μας, μῖσος, γιατί εἶναι μικροί, ταπεινοὶ καὶ κακοί. Ὁ σκοπὸς τους προχωρώντας στὴν ἱερὴ γῆ μας καὶ τὰ μέσα, πού μεταχειρίζονται, τοὺς κάνουν πιὸ μισητούς. Τί κρῖμα πού εἶναι τέτοιοι!

Ξημερώνει! Πρέπει νὰ κοιμηθῶ! "Ἐστω λίγο! Φοβοῦμαι μήπως τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν θὰ τὴ σεβασθοῦν οἱ παρεφθαρμένοι χριστιανοί, πού μιὰ τέτοια μέρα τώρα καὶ πέντε χρόνια ἔρριχναν ὑπερίτη καὶ στράβωναν κι' ἔκαιγαν τοὺς Ἀβυσσηνοὺς Χριστιανοὺς.

* * *

Τὸ θέσμα εἶναι ὑπέροχο. "Ὅλα ὀλόλευκα μὲ μιὰ ἀσπράδα ἀλέκιστη. Τὸ χιόνι ἔχει σιτὰ γύρω βουνὰ τὴ μαλακὴ καμπυλότητα τῶν ὠραίων λαγώνων. Κάθε ἐξοχὴ, κάθε βράχος, κάθε σχισμάδα, ἔχει καλυφθῆ ἀπὸ χιόνι καὶ τὸ μάτι μου δὲν σκοντάφτει σὲ κανένα ἐμπόδιο. Οἱ μπρὸς βουνοκορφές σὰν κύματα κάτασπρα δείχνουν μιὰ μαλακὴ κ' ἤρεμη ἀπεραντοσύνη. Κι' ὅμως κάτω ἀπὸ τὸ ἀγνὸ αὐτὸ χιόνι παραμονεύουν χίλιοι θάνατοι κι' ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ. Οἱ στρατιωτὲς μου διακρίνουν στὴν ἀντικρυνὴ κορυφὴ τὴν

κίνηση τοῦ ἔχθρου. Δὲν χτυποῦμε. Εἶναι ἡμέρα ἱερή. Τὴν αἰσθάνονται ὅλοι ἐδῶ βαθιά, γιατί ἀπὸ παιδιὰ ἔχουν ζήσει τὴν ἱερὴ χαρὰ τῆς ἡμέρας αὐτῆς. "Αρχισα νὰ ψάλλω μεγαλόφωνα τὸ «Χριστὸς γεννᾶται...» "Ὅλοι, σὰν νὰ περίμεναν τὸ σύνθημά μου, ἄρχισαν νὰ ψάλλουν χτυπώντας τὰ ποδάρια των δυνατὰ κάτω στὸ χιόνι γιὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ σ' ὅλη τὴ γραμμὴ πηγαινοέρχεται ἡ εὐχή. «Καλὰ Χριστοῦγεννα». "Ενας ἀπ' τὴν κορυφὴ βάζοντας τὶς παλάμες τῶν χειρῶν τοῦ δίπλα στὸ στόμα του, φώναξε:

—Μπόνα Χριστοῦγεννα, μωρὲ γρουσουζηδες.

—*Bon Natale*, φώναξε κάποιος ἄλλος μὲ πιδ δυνατὴ φωνή, καὶ ὅλοι περιμέναμε ν' ἀκούσωμε κι' ἀπ' τὴν ἀντικρυνὴ βουνοκορφὴ κάποια ἀπάντηση.

—Βίζ, βίζ, δυὸ σφαῖρες ἦταν ἡ ἀπάντησή των.

—Μὴ βαρέσετε σεῖς, φώναξα. Μὴν πυροβολήσετε! καὶ ἡ διαταγὴ γρήγορα ἔφθασε ὡς τὶς ἄκρες τοῦ λόχου.

Πέρασα καὶ χειρόπιασα κάθε στρατιώτη μου γιὰ νὰ τοὺς εὐχηθῶ «καὶ τοῦ χρόνου μὲ εὐτυχισμένα Χριστοῦγεννα στὸ σπίτι των». Κι' ὅλοι ἀπαντοῦσαν θερμὰ στὶς εὐχές μου. Εὐτυχῶς σήμερα πρωτὶ-πρωτὶ ἦρθαν οἱ ἡμιονηγοί, αὐτοὶ οἱ ἀκούραστοι δουλευτὰδες τῆς νίκης, μὲ τοὺς μαγεῖρους καὶ τὸ συσσιτάρχη καὶ ἔκαμαν τὴ διανομὴ.

Κατὰ τὶς ὀκτὼ ἄρχισαν νὰ μᾶς κτυποῦν τὰ ἐχθρικὰ ὀλμοβόλα καὶ τὰ πολυβόλα. Ἀναγκαστήκαμε νὰ ξεχάσωμε τὴν ἱερότητα τῆς ἡμέρας καὶ ν' ἀπαντήσωμε μὲ ἀνόρεξα πυρά. Τὸ ἀργό μας «πῦρ» ἔπαιρνε μεγαλύτερη εὐθυβολία καὶ τὰ συχνὰ σταματήματα μᾶς ἔδειχναν πὼς πολλὲς σφαῖρές μας δὲν πηγαιναν χαμένες. Σὲ λίγο τὸ πυροβολικὸ μας ἀνάγκασε τὰ πολυβόλα των νὰ βουβαθοῦν. Βλέπαμε τὶς ὀβίδες ποὺ σκοῦσαν πάνω στὴ γραμμὴ των καὶ τοὺς ἀνατάραζαν. Μὰ δὲν εἶχαμε διαταγὴ νὰ προχωρήσωμε τὴν ἡμέρα

ἐκείνη ἀπὸ τὶς θέσεις μας.

* *

Τὴν ἄλλη μέρα ὅμως, μόλις ξημέρωνε, ὠρμήσαμε ἴσα πάνω στὴ γραμμὴ των.

Ἀπὸ τὴ νύχτα ἓνα τάγμα εἶχε περάσει μιὰ δύσβατη χαράδρα καὶ μόλις ἀκούσαμε τὰ πλανταμένα πυρά του πρὸς τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ ἐχθροῦ, χυθῆκαμε μπρός. Μᾶς χτυποῦσαν στὸ ψαχνὸ τὰ πολυβόλα των, μὰ τὰ παλληκάρια μας δὲ σταματοῦσαν. Σὲ μισὴ ὥρα εἶχαμε πιάσει καὶ τὴν κορυφὴ αὐτῆ. Προφτάξαμε ζωντανοὺς δεκαοχτώ.

Ποτέ μου δὲν εἶχα δεῖ τόσο ἀγριεμένους τοὺς στρατιῶτές μου.

—Νὰ τοὺς σκοτώσωμε τοὺς κερατάδες πού δὲ σεβάστηκαν μήτε τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ, φώναζαν.

—Γιὰ νὰ γίνωμε ἴσα των; Νὰ μὴν τὴ σεβαστοῦμε καὶ μεῖς; τοὺς ρωτῶ.

Μιλιά πιά κανένας.

—Μπόνια Χριστοῦγεννα, μωρὲ βλάκα! ἀκούω ἓνα στρατιῶτη μου νὰ λέη σ' ἓνα αἰχμαλῶτο δίνοντάς του σ' ἓνα μικρὸ ποτηράκι ρακί.

Αὐτὸς μ' ἓνα γέλιο ἠλίθιο, ποῦμοιαζε μὲ κλάμα, τὸ πῆρε καὶ τόπιε μὲ λαχτάρια. Εὐχαριστήθηκε καὶ μὲ θερμότητα τοῦπε «Γκράτσια, πόνο Γκρέκο». Καθένας τους θεώρησε σ' ἄν ὑποχρέωσή του νὰ δώση κάτι στοὺς αἰχμαλῶτους.

Ἄλλος σῦκα, ἄλλος σταφίδες, ἄλλος καρύδια, ἄλλος κονιάκ. Αὐτοὶ τοὺς κοίταζαν ξαφνιασμένοι καὶ σὲ λίγο ἢ εὐτυχία των εἶχε ἀλλάξει τὴ λάμψη τῶν ματιῶν καὶ τὰ πρόσωπά των.

Μαζέψαμε τοὺς ὄλμους, τὰ πολυβόλα καὶ τὰ ὅπλα πού εἶχαν ἀφήσει φεύγοντας καὶ φορτώνοντάς τα στὰ μεταγωγικὰ τὰ στείλαμε κάτω μαζὶ μὲ τοὺς αἰχμαλῶτους. Βρήκαμε ἀφημένα στὴν τύχη των σαράντα ὄλμοβόλα.

—Κρῖμας τ' ἄρματα! φώναξε κάποιος στρατιώτης.

Πραγματικῶς κρῖμα στά ὄπλα, πού ἂν ἦσαν στά χέρια ἀληθινῶν παλληκαριῶν θά μπορούσαν νά θαυματοουργήσουν. Αὐτά τὰ ἴδια ὄπλα, μέ τὰ ἴδια τῶν τὰ βλήματα, θά τὰ χρησιμοποιήσωμε μεις αὐριο. Μακάρι νάχαμε τόσα ὀλμοβόλα ὅσες ψυχές παλληκαρίσιες ἔχομε.

Ἡ μάχη αὐτή ἔκαμε πίστη τὴν πεποίθησή μου, πῶς τὸ μοναδικὸ χάρισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἦταν τὸ ὅτι αὐθόρμητα στὴν ὥρα τῆς μάχης ὅλοι αἰσθάνονται ἓνα εἶδος ἰσοπεδώσεως. Καθένας δρᾷ μεμονωμένος. Θεωρεῖ ὅμως τὸν ἑαυτό του μόνιο τοῦ συνόλου καὶ δρᾷ μόνος τοῦ ὅς σύνολο, κι' ἀδιαφορεῖ ἂν τὸ παρακολουθοῦν ἢ ὄχι. Τὸτι κάνει, τὸ κάνει πάντα αὐθόρμητα, ἀκολουθώντας τις κληρονομημένες ἡρωϊκὲς ἐντολές πού ξεπηδοῦν ἀπὸ μέσα του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ βαθμοὶ τὴν ὥρα τῆς μάχης παύουν νάχουν καμμιά ἰσχύ. Δὲν περιμένει ὁ στρατιώτης νά τοῦ ποῦν τί θά κάμῃ μετὰ τὴν πολεμικὴ κραυγὴ τοῦ «ἀέρα»! Πρωτύτερα ἀκούει μὲ προσοχὴ κάθε ὀδηγία. Ἄμα ἀρχίσῃ νά φωνάζῃ, δὲν παύει πιά. Φωνάζουν οἱ ἀξιωματικοὶ γιὰ νά «προωθοῦν» τοὺς ἄνδρες τῶν, φωνάζουν κι' αὐτοὶ γιὰ νά «προωθοῦν» τοὺς ἀξιωματικούς τῶν. Ἡ δράση τῶν δὲν εἶναι δράση μηχανῆς, μήτε ἐνέργεια μάζας πού κατευθύνεται ἀπὸ τὴ βούληση ἐνὸς ἀνωτέρου. Ναί, εἶναι μάζα, ἀλλὰ μάζα μὲ δική της βούληση, πού ἢ κατανόηση ἐνὸς ἠθικοῦ, ἀνωτέρου σκοποῦ, κάνει τὰ μόνια της νά σκέφτονται καὶ νά δροῦν καθένα χωριστά, ἀλλὰ ὅμοια καὶ χωρὶς παραφωνία. Ὁ παλμὸς τους εἶναι κουρδισμένος καὶ ἡ ἐνέργειά τῶν ἔχει τὸ σοβαρώτερο χαρακτηριστικὸ, τὴν ἄρμονία. Αὐτὸ τὸ διεπίστῳσα ἀκλόνητα πιά στὴ μάχη αὐτή. Κι' εἶμαι τόσο εὐτυχής! Δὲν μοιάζουν οἱ Ἑλληνικὲς μάζες μέ τις μάζες τῶν

Γερμανῶν πού δροῦν πραγματικῶς θαυμαστά, ἀλλὰ δροῦν σὰν μηχανές. Καί δὲν εἶναι δυνατὸν παρά νά παρουσιάζη τὴ διαφορὰ αὐτῆ ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἀφ' οὗ τὸ κυριώτερό του γνώρισμα εἶναι ἡ ἀδελφοποίηση, ὄχι μόνον τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐθόρμητη ἐξίσωση τῶν ἀξίων ποῦρχεται μόνη της, ἄκοπα, φυσικὰ σὰν ἔχη κίνητρο της τὴν ἱερότητα ἑνὸς σκοποῦ.

* *

Ὁ ἐπιλοχίας μουῖφερε τὰ διάφορα μικροπράγματα πού εἶχα βρεῖ πάνω στοὺς σκοτωμένους Ἴταλούς. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς εἶχε σιὸ καρνέ του τραγοῦδια καὶ μέσα σ' αὐτὰ εὗρηκα καὶ τὰ παρακάτω.

*«Se le cose vanno dene
anderemo in Athene
sbarcheremo in Pero
per il governo in Egeo»*

Μ' ἄλλα λόγια ἂν τὰ πράγματα πᾶνε καλά, θὰ πᾶμε στὴν Ἀθήνα νά ξεμπαρκάρωμε στὸν Πειραιᾶ γιὰ νά κυβερνήσωμε τὸ Αἰγαῖο. «Μήτε πολὺ μήτε λίγο». Τὴ *nosta mare* των τὴν ἤθελαν νᾶχη μέσα της καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἀκρογιάλια. Μὰ ὅπως λέει ὁ λόγος,» «ὅποιος πλουτίζει μὲ τὸ νοῦ, ὀγλήγορα φτωχαίνει» φτώχαναν κι' αὐτοὶ γρήγορα, γιατί ἔκοψαν τὰ φτερά των οἱ θαυμαστοὶ μας στρατιῶτες.

Τὸ ἀπόγευμα ἦλθε νά μᾶς δῆ ὁ (συν)τάρχης. Λεβεν τάνθρωπος καὶ παλληκᾶρι δυνατό, ὅπως ἦταν, ἤξερε τί ἔπρεπε νά πῆ σὲ κάθε στρατιώτη καὶ τοὺς ἔκαμε νά ξεσπάσουν σὲ ἀκράτητες ζητωκραυγές. Ζήτησε νά δῆ τὸ Γεώργη καὶ νά γνωρίση τὸ Μύρω καὶ τὸ Θεοδόση, πού εἶχε κάμει δεκανέα.

Τοῦ παρουσίασα κι' ὄλους, πού ὡς σήμερα εἶχε ἀναφέρει ἡ διαταγὴ πῶς διεκρίθηκαν. Μὰ ἦταν τόσο

πολλοί, πού μόλις απόμειναν τριάντα τέσσερις, πού ἦταν καινούργιοι στό λόχο μας καί δέν εἶχαν προφτάσει νά διακριθοῦν.

—Εἶμαι βέβαιος, παιδιά, πῶς καί σεῖς, ὧσπου νά ξαναεπισκεφθῶ τό λόχο σας θάχετε διακριθῆ.

—'Αρκετούς ἀπ' αὐτούς, κ. διοικητά, τοῦ λέω, ἀναφέρω σήμερα στήν ἔκθεσή μου, πού ἔστειλα τώρα καί μιὰ ὥρα.

—Αὐτό μ' εὐχαριστεῖ ἰδιαίτέρως. πρόσθεσε, ἐνῶ οἱ τριάντα τέσσερις, κόκκινοι σ' ἄν κοπέλλες, εἶχαν ἕνα χαμόγελο ἐλπίδας πού σκέπαζε τό τωρινό τους παράπονο.

Φεύγοντας ὁ συνταγματάρχης μέ παρακάλεσε νά δεχθῶ μιὰ ἐμπιστευτική ἀποστολή. Δέν ἤθελα τὰ λείψω ἀπό τό λόχο μου οὔτε μιὰ στιγμή, ἀλλά ἡ ἐπιμονή του ἦταν τέτοια, πού ἀναγκάστηκα νά δεχθῶ. Δέ θάλειπα ἄλλως τε παρά μόνο δυό μέρες.

* * *

Τό ἄλλο πρωῖ ξεκίνησα ἔχοντας μαζί μου καί τόν ὑπασπιστή τοῦ συντάγματος. Μιλούσαμε πλάι-πλάι προχωρώντας καβαλλάρηδες στό δρόμο πού μᾶς ὠδηγοῦσε ἕνας ἔφιππος ἀγγελιοφόρος. Κάποτε παραπόμενα κι' ἀφηνόμουνα στίς δικές μου σκέψεις. Πόσο χαρούμενος ἦμουν ὅλες αὐτές τίς ἡμέρες!

Καλά τόγραφε καποῖος ξένος ἀνταποκριτής, πῶς ἡ ἠρωϊκή ἀντίσταση τῶν Φινλανδῶν στήν Καρέλια, ἦταν ἐλάχιστη μπρος στά μεγαλουργήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ στήν Κλεισοῦρα, στήν Πίνδο καί στήν Κορυτσά.

Σ' ὅλες τίς μάχες τῶν ἡμερῶν αὐτῶν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά θαυμάσω τήν εὐκολία καί τήν ἐξοικείωση τῶν στρατιωτῶν μας νά χρησιμοποιοῦν τό ἔδαφος καί στίς ἐλάχιστες πτυχές του. Καθένας τους ἔχει ξεχωριστά δική του πρωτοβουλία καί δρᾷ σ' ἄν ἀνεξάρτητος ἀπό τό ὅλο τμήμα, ὅπως εἶπα. Δέν

ἀπομονώνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ δὲ χάνει τὴ συνοχή του ἀπὸ τοὺς συντρόφους τῆς μάχης, μικραίνοντας τὴν ὀπτικὴ του ἀκτῖνα, ὅπως μᾶς παρουσιάζει ἕνα δεκανέα στὴ μάχη τοῦ Βατερλώ ὁ Στένταλ μὲ τὴ «*Chartreuse de Tarme*».

Τὸ ἀντίθετο. Δρᾶ συνδυάζοντας τὴν πρωτοβουλία του μὲ τοὺς ἄλλους. Διακρίνω σὲ κάθε κίνησή του τὴν κληρονομικὴ πολεμικότητα τοῦ στρατιώτη μας, ὅπως διακρίνω καὶ στὸ θυμὸ τῆς γάτας τὸν ἄγριο προγεννήτορα. Στὸ σύρσιμό του κάτω στὸ ἔδαφος, στὸ κόλλημά του πίσω ἀπ' τὸ βραχάκι, ποὺ μόλις κρύβει τὸ κορμί του καὶ στὰ πηδήματά του, βλέπω κατακάθαρα τὸν παλῆο περίφημο «κλέφτη» τοῦ Μωρηᾶ καὶ τῆς Ρούμελης καὶ τὸν ἀτρόμητο «χαϊτη» τῶν Κρητικῶν βουνῶν. Τὰ λυγίσματα τοῦ κορμιοῦ του δείχνουν ζωντανεμένη τὴν ἱστορία τῶν ἀγῶνων μας, ἐν ᾧ ἐκεῖ ἀντικρὺ βρίσκεται ὁ δυσκίνητος ἐχθρός, ποὺ γιὰ νὰ μεταχειρισθῆ τὸν ὄλμο του θέλει νὰ κάθεται σὲ μαξηλάρι καὶ γιὰ νὰ μετακινηθῆ, ἀποκαλύπτει στὰ πυρά μας ὀλόκληρο τὸ κορμί του ἄργῶ καὶ δυσκίνητο.

Χθὲς ἀκόμα σὲ μιὰ ἐξόρμησή μας μιὰ ὀβίδα ἔπεσε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια ἑνὸς στρατιώτη μας. Ἦταν χῶμα καὶ τὸν πέταξε ψηλὰ ὡς ἕνα μέτρο. Ὁ στρατιώτης ἔκαμε μιὰ τούμπα σὰν ἀκροβάτης καὶ βρέθηκε ὀρθός. Κεῖνοι ποὺ βρέθηκαν κοντὰ του μούλεγαν τὸ βράδυ, πῶς ἔψαχνε τὸ κορμί του νὰ βρῆ ποῦ τραυματίσθηκε, κι' ἅμα εἶδε πῶς δὲν ἔπαθε τίποτε, ὠρμησε μπρὸς μὲ τὸν ἴδιο παλμὸ φωνάζοντας.

—Μπουγάδα, κερατάδες, πρέπει νὰ κάμω γιὰ νὰ καθαρισθῶ ἀπ' τὴ λασπουριά!

Ἔτσι πολεμοῦν ὄχι μόνο οἱ στρατιῶτές μου, μὰ ὅλοι γενικὰ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες, γιὰ τὸς καίει ἡ ἀδικία καὶ τοὺς ἀτσαλώνει τὶς ψυχές των ἡ ἀτιμία τοῦ ἐχθροῦ.

Εὐλογημένα νᾶναι τὰ χεράκια πού τᾶπλεξαν....

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Σάν με είδαν οί Στρατιωτές μου νά γυρίζω πίσω, ἄρχισαν κάτι φωνές καί πηδήματα, πού γιά μιὰ στιγμή ξαφνιαστήκα. Ἔκαναν σάν παιδιὰ ἀπ' τή χαρά τους. Ἡ χαρά τους αὐτή με συγκίνησε τόσο, γιατί μοῦδειχναν πόσο εἶχαν συγγενέψει οί ψυχές μας. Ἐννοίωσα τήν καρδιά μου νά τρέμη. Ὁ ὑπολοχαγός πού με εἶχε ἀναπληρώσει, ἕνα θαυμάσιο παλληκάρι σέ ὄλα του, μαζί με τόν ἀνθυπολοχαγό καί τόν ἐπιλοχία καθισμένοι γύρω μου, μοῦ διηγήθηκαν με τίς ἐλάχιστες λεπτομέρειες τὸ τί γίνηκε τίς τρεῖς μέρες πού ἔλειπα καί μοῦ ἀνέφεραν τήν ἐνίσχυση πού μάς ἔστειλαν γιά νά συμπληρώσωμε τή δύναμη τοῦ λόχου μας, ποῦχε ἐλαττωθῆ με τίς ἀδιάκοπες μάχες.

Τοὺς εἶπα κι' ἐγὼ γιά τήν αὐριανή ἐπίθεση, πού, κατὰ τή γνώμη τοῦ συνταγματάρχη μας, θά ἦταν ἡ σοβαρωτέρα ἀπ' ὄλες τίς προηγούμενες καί τοὺς ἐξήγησα στοῦ χάρτη τή δράση πού μάς ἀνέθεταν.

—Δέν ἦταν γραφτό μου, κ. λοχαγέ, νά γίνῃ τίποτε αὐτὲς τίς μέρες πού λείπατε, μοῦ λέει ὁ ὑπολοχαγός καί στεναζοντας πρόσθεσε. Δέν ἦταν γραφτό μου νά ὀδηγήσω κι' ἐγὼ τὸ λόχο μας μιὰ φορά.

—Μὴν τὸ λὲς αὐτό, φίλε μου. Ὅλοι μας ὀδηγοῦμε τὸ λόχο σέ κάθε μάχη. Ὅλοι μας οἱ βαθμοφόροι ἀποτελοῦμε ἕνα σύνολο. Γιά νὰ μαι μάλιστα ἀκριβέστερος, θά σοῦ πῶ κάτι πού θέλω νά τὸ σκεφθῆς καλά.

Μὲ κοίταξε προσεκτικὰ στὰ μάτια.

—Δέν τοὺς ὀδηγοῦμε ἐμεῖς τοὺς στρατιωτές μας. Ὅχι! τοὺς ὀδηγεῖ ἡ φωτιά ποῦχουν μέσα των, ὁ παλμός τῆς ψυχῆς των, πού εἶναι ἐναρμονισμένος με τὸ μεγάλο σκοπό, πού ἐπιδιώκει τὸ ἔθνος μας, τοὺς ὀδηγεῖ τὸ βαθύ αἴσθημα τοῦ δικαίου καί ἠθικοῦ, ἡ ὀργή γιά τήν ἐχθρική ὕβρη, ἡ λαχτάρα γιά τήν ἀπολύτρω-

ση, ό πόθος για τό μέλλον. Αὐτά τοὺς ὀδηγοῦν, ὅπως μᾶς ὀδηγοῦν καί μᾶς. "Αν μέσα στήν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν μας δὲν ὑπῆρχε αὐτὸ τὸ θαυμάσιο ὕλικό, νομίζετε πῶς θὰ μπορούσα κι' ἐγὼ καί σεῖς νὰ δημιουργήσωμε καί τὸ ἐλάχιστο; "Αν στὸ «ἐμπρός» μας ἡ ψυχὴ τῶν βραδυποροῦσε κι' ἐβάραινε τὰ ποδάρια τῶν, θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς βγάνωμε κάθε τόσο στὶς κορυφές τῶν βουνῶν; Θὰ τοὺς βλέπαμε νὰ κάνουν ἀγῶνες δρόμου πάνω στὸ χιόνι, ποιὸς νὰ πρωτοφτάσῃ στὸ σημεῖο ποῦ τοὺς κατευθύνουμε; Κάθε ἄλλο! Τὸ ἀντίθετο! Ἡ βραδυπορία τοὺς θὰ μᾶς καθήλωνε καί μᾶς στὸ πρῶτο βῆμά μας, γιὰ νὰ μὴν πῶ πῶς θὰ μᾶς τραβοῦσε πίσω. Σὲ κάθε θεατρικὸ ἔργο, φίλε μου, ὁ θεατῆς παίζει σοβαρὸ ρόλο στήν ἐκτέλεση, καί τέτοιο, ποῦ πολλὲς φορὲς θεατὲς καί ἠθοποιοὶ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο ἀκτελεστικό. Τὸ ἴδιο καί σὲ μιὰ μονάδα. Ἀξιωματικοὶ καί ὀπλίτες, ἀποτελοῦν ἓνα ἀδιαχώριστο σύνολο. Μῆτε ὁ στρατιώτης, μῆτε ὁ ἀξιωματικὸς μπορεῖ νὰ φθάσῃ στὸ σκοπὸ του, ἂν δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ὁμοιογένεια σκέψεων καί πόθων. Εἴμαστε κάτι ἀδιαχώριστο. Ὁ ἓνας συμπληρῶνει τὸν ἄλλον. "Αν διασπασθῇ ἡσυνεκτικότητά τῶν ψυχῶν μας, ἡ μονάδα μας γίνεται μπουλουκι ἄχρηστο, καί κάποτε ἐπικίνδυνο. Γι' αὐτὸ καί τόσες φορὲς σὰς ἀνέπτυξα τὴν ἀνάγκη νὰ βρίσκεσθε πάντα ψυχικὰ κολλημένοι μὲ τὰ παλληκάρια σας καί γι' αὐτὸ κάθε καινούργιο στρατιώτη ποῦρχεται στὸ λόχο πρέπει νὰ τὸν κάνωμε νὰ πιστεῦῃ πῶς ἔφθασε σὲ λόχο ἀδελφῶν. Πιστεύω νὰ μὲ καταλάβετε!

"Ἐνα ποτήρι κονιάκ ἐθέρμανε καί τὰ κορμιά μας ὕστερα ἀπὸ τὰ ἀδελφικά αὐτὰ λόγια, ποῦ εἶχαν θερμάνει τίς ψυχές μας. Αὐτὸ τὸ καταλάβαινα, γιατί ἐβλεπα τὰ μάτια τῶν νὰ ξεπετοῦν φλόγες. Τοὺς εἶχα ἀναπτύξει κάτι ποῦ παρακολουθοῦσαν καί αἰσθανόντανε κι' αὐτοὶ σ' ὅλες τίς μάχες, μὰ ἴσως νὰ μὴν μπο-

ροῦσαν νὰ τὸ κατανοήσουν.

Σὲ λίγο οἱ τέσσερις περάσαμε ἀπ' ὅλες τὶς συντροφιές, πὺ οἱ στρατιῶτες εἶχαν κάμει πίσω ἀπ' τὴν κορυφογραμμὴ, πὺ τοὺς προστάτευε ἀπὸ τὸν παγωμένο ἀέρα τοῦ βορρᾶ, πὺ ξύριζε. Ἦταν τόσο τὸ κρύο τὴν ἡμέρα ἐκείνη, πὺ κεῖνοι πὺ κρατοῦσαν τὴ γραμμὴ πὺ ψηλὰ ἀλλάζαν βάρδια κάθε μισὴ ὥρα γιὰ νὰ μὴν ξεπαγιάσουν.

Εἶχαν ἀναμμένες φωτιές μέσα σὲ καθαρισμένους ἀπὸ τὸ χιόνι λάκκους καὶ καθόντανε γύρω-γύρω μὲ ξαπλωμένα τὰ χέρια πάνω ἀπ' τὴ φωτιά.

—Πῶς τὰ καταφέρνετε κι' ἀνάφτετε φωτιές χωρὶς καπνὸ καὶ φλόγες; ρώτησα.

—Μυστήριο, κ. λοχαγέ! μοῦ ἀπαντᾷ κάποιος ἀπ' ὅλους γελώντας.

Πραγματικὰ μυστήριο ἦταν τὸτι κατάφερναν αὐτὰ τὰ ἀμέριμνα καὶ ξένοιαστα παιδιὰ. "Αναβαν τὴ φωτιά κάτω στὴ χαράδρα καὶ μετέφεραν τὰ κάρβουνα πάνω κεῖ ἕνας-ἕνας μὲ τὴ σειρά του. "Ετσι κατάρθωναν νᾶχουν ὅλη μέρα κι' ὅλη νύχτα «ἄσβεστον πῦρ»! Μὰ εἶχαν μάθει καὶ τέχνες διάφορες γιὰ νὰ τοὺς ὑποβοηθοῦν στὸ δύσκολο αὐτὸ ἔργο των. "Ανοιγαν ὀβίδες Ἰταλικές μὲ μιὰ θαυμαστὴ ἐπιτηδειότητα καὶ ἔβγαζαν ἀπὸ μέσα τὸ ὑλικὸ πὺ τοὺς χρησίμιευε νὰ ζωντανεύουν καὶ νὰ δυναμώνουν τὴ φωτιά. Ἦσαν κάτι λεπτὰ στρώματα σᾶν κερὶ πὺ ἀποτελοῦσαν μὲς στὴν ὀβίδα ἐκκρηκτικὴ ὕλη, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὴν ὀβίδα ἦσαν ὑλικὸ γιὰ θέρμανση ἀρκετὰ ἀποδοτικὸ. "Ἄλλοι πάλι πὺ ἦσαν βοσκοὶ ἀπὸ παιδιὰ τοὺς εἶχαν μάθει ἄλλες τέχνες. "Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τρόποι μεταδίδονταν σ' ὅλη τὴ γραμμὴ μὲ μιὰ μυστηριώδη γρηγοράδα. "Ετσι ἀπὸ κεινὴ τὴν ἡμέρα καὶ πέρα δὲν μοῦ ἔλλειψε καὶ μένα ἡ φωτιά, γιὰτὶ κείνος πὺ μοῦχε πεῖ τὸ «μυστήριο», δασκάλεψε τὸ Γιῶργη μαλώνοντάς τον γιὰτὶ μ' ἄφηνε νὰ κρυώνω.

Κείνη τὴ στιγμή κάποιος στρατιώτης φώναξε σ' ἕνα ἄλλο.

—Νά, "Ἄλκη, σανατόριο! "Ὅχι ἀστεῖα!

Πληροφορήθηκα πὼς ὁ "Ἄλκης αὐτός, πού τόσο τίμια καὶ παλληκαρίσσια πρόσφερε τὸν ἑαυτό του στὸν ἀγῶνα, εἶχε κάμει δύο χρόνια σὲ σανατόριο! Τώρα εἶχε γίνει σιδερένιος.

—"Ἀπόψε, παιδιά, νὰ φροντίσετε γρήγορα νὰ πάρετε τὸν ὕπνο πού μᾶς χρειάζεται, γιατί προτοῦ ξημερώσει θάχωμε δουλειά, εἶπα στοὺς ἄνδρες μου.

"Ἀρχισαν νὰ φωνάζουν ὄλοι των μὲ χαρά. Εἶχαν βαρεθῆ τέσσερις ἡμέρες νὰ κάθονται ἄεργοι καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ συγκρατήσουν τὴ χαρά των, ἅμα τοὺς εἶπα γιὰ τὴν αὐριανὴ μάχη ἐξηγώντας τοὺς μὲ ἀπλᾶ λόγια, τί θὰ κάναμε καὶ δίνοντάς τους νὰ καταλάβουν τὸ σχέδιο τῆς μάχης, πού θ' ἀρχίζαμε αὐριό τὸ πρωὶ τὰ ξημερώματα. Προσπαθοῦσα σὰν κουκουλώθηκα κάτω ἀπ' τ' ἀντίσκηνό μου νὰ βρῶ τὸ δικαιολογητικὸ τῆς χαρᾶς των, πού δὲν ἦταν μόνο ἡ λαχτάρα τῆς μάχης, πού αἰσθάνεται κάθε στρατιώτης σὰν προχωρεῖ κ' ἔχει τὴν αἴσθηση πὼς εἶναι νικητής. Τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς των δὲν ἦταν ἀπλό, ἀλλὰ σύνθετο. Κατέληξα νὰ πιστέψω πὼς ἕνας σοβαρώτατος παράγοντας τῆς χαρᾶς αὐτῆς ἦταν ἡ ἀλλαγὴ. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς κινήσεως καὶ τοῦ τοπίου. Ζητοῦσαν πάντα κάτι νέο. Ἡ καθήλωσή των τοὺς ἐξαντλεῖ, γιατί τοὺς δίνει τίς ἴδιες σκέψεις μὲ κουραστικὴ ἐπανάληψη. Δὲν θὰ ξεχάσω ποτέ μου τὴν ψυχικὴ κούραση πού δοκίμασα τώρα καὶ εἴκοσι ὀχτῶ χρόνια, πού καθηλωμένος στὶς βουνοκορφές τῆς Μονωλιάσας τρεῖς ὀλόκληρους μῆνες, ἀντίκρουζα τὰ βουνὰ πού ἀγκάλιαζαν τὰ Γιάννενα καὶ τὸν κάμπου των. Μὰ τώρα κάθε τόσο προχωροῦμε καὶ οἱ στρατιῶτές μας ἀλλάσσουν τόπο ἀλλάσσουν καὶ σκέψεις. Τοὺς ἀνανεώνει, τοὺς φρεσκάρει τὸ προχώρημά των,

γιατί τούς φέρνει σ' άλλο βουνό, σ' άλλη χαράδρα, σ' άλλο όρίζοντα, πού τούς δείχνει νέες εικόνες, νέες κορυφογραμμές. Κι' είναι τόσες οί γραμμές τών βουνών έδω! Κύματα βουνών. κύματα χαραδρών! "Αν ήσαν σέ μιá άτέλειωτη στέππα, ή σ' ένα μονότονο κάμπο, είμαι βέβαιος πώς θά κουραζόντανε μέ τήν άπεραντωσύνη, πού θ' αντίκρυζαν τά μάτια τών. Τό προχώρημά τών δέν θά τούς ήταν άμεσα άντιληπτό, κι' αυτό θά τούς έξαντλούσε ψυχικά. Θά προχωρούσαν και θά νόμιζαν πώς βρίσκονται πάντα στο ίδιο μέρος, γιατί τίποτε καινούργιο δέν θά τούς έκανε αίσθητή τήν μεταλλαγή, έτσι πού κουράζεται ό ταξιειδιώτης, πού δέν αφήνει ζερβά-δεξά του νησιά, αλλά πλέει ανάμεσα στόν άτέλειωτο ούρανό και τήν άπέραντη θάλασσα, πού του δίνει τήν ψευδαίσθηση πώς τό βαπόρι του δέν προχωρεί.

* *

Μιά παγωμένη σιωπή μάς είχε σκεπάσει όλους μας. Μόνο κάπου κάπου ακούότανε τό τρίξιμο ποΰκανε τό χιόνι κάτω άπ' τά ποδάρια τών διπλοσκοπών πού άλασσαν. Κοιμήθηκα βαθειά χθές βράδυ. Και σάν με ξύπνησε ό αρχιφύλακας στίς τέσσερις τό πρωί, ήμουν τόσο φρέσκος! "Αν μπορη νάχη θέση ή λέξη αύτή μέσα σέ ξεπαγιασμένους!

Στίς πέντε ξεκινήσαμε. "Ωσπου νά έτοιμάσθουν οί άνδρες πήρα τόν οδηγό, πού μούχε στείλει τό σύνταγμα, και έμαθα όλες τίς λεπτομέρειες για τή δύσβατη πλαγιά πού θά περνούσαμε, για νά βρεθούμε στίς έξη και μισή στό άνοιγμα τής χαράδρας πού θά κάναμε τήν έξόρμηση, για νά κτυπήσωμε τόν έχθρό άπό τό δεξιό πλευρό. Η έπιχείρηση θά ήταν δύσκολη, πολύ δύσκολη, γιατί κάτω άπό τήν πλαγιά άνοιγε ένας φοβερός κρημνός, πού μέσα στην θαμπάδα πού άφηνε τό χιόνι στην άσέληνη αύτή νύχτα, δέν μπορούσαμε νά τόν διακρίνωμε.

“Αμα συγκεντρώθηκε ὁ λόχος τοὺς ἔδωκα καὶ τίς τελευταίῃς μου ὁδηγίαις καὶ τοὺς τόνισα ὅτι δὲ θάπρεπε ν’ ἀκουσθῆ καὶ ὁ ἐλάχιστος θόρυβος καὶ ἡ παραμικρότερη κουβέντα.

“Ἐκαμὰ τὸ σταυρό μου κι’ ὄλων τὰ χέρια τὰ διάκρινα μέσα στὴ θαμπάδα νὰ κινουῦνται. “Ἄκουσα καὶ μερικοὺς ποὺ ψιθύριζαν.

—Μὲ τὴ βοήθεια σου, Παναγία μου.

—Στ’ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

Ξεκινήσαμε· ἀκολουθοῦσα τὸν ὁδηγὸ ἀπὸ κοντά. Πίσω μου ὁ ὑπολοχαγὸς καὶ πίσω ἀπ’ αὐτὸν οἱ δύο σαλπικτιές. Προχωροῦσαμε βουβὰ πάνω στὸ χιόνι, ποὺ τριζοκοποῦσε κάτω ἀπ’ τὰ πόδια μας. Μιά γραμμὴ μαύρη ὄλος ὁ λόχος προχωροῦσε πλαγιά, πλαγιά, ὥσπου ἀρχίσαμε νὰ σκαλώνωμε! Ὁ ὁδηγὸς ἤξερε καλὰ τὸ χιονοσκεπαστο μονοπάτι καὶ τὰ ποδάρια μας τὸ αἰσθανόντανε. Μὰ βουτούσαμε στὸ ἀκάθιστο μαλακὸ χιόνι ὡς τριάντα πόντους, κάποτε σὲ λακουδῶματα πάνω ἀπὸ πενήντα πόντους.

Τὸ ἀνέβασμά μας ἄρχισε νὰ μᾶς δυσκολεύη. Κάτι ἀπότομα σκαλοπάτια στὸ μονοπάτι ἔφρασαν τὸ πέρασμά μας. Μὲς στὸ θαμπὸ φῶς τοῦ χιονιοῦ τὰ διακρίναμε καὶ ὁ πρῶτος δίνοντας τὸ χέρι στὸ δευτερο, τὸν βοηθοῦσε ν’ ἀνέβη ἢ νὰ γαντζώσῃ. Λαχανιούσαμε. Στὴν ἀπόλυτη σιωπῇ, σταματώντας τὴ βαριά ἀναπνοή μου, ἄκουα τὸ λαχάνιασμα κείνων ποὺ μ’ ἀκλουθοῦσαν ἀπὸ κοντά. “Ἐκαὶ ὀλόκληρος. Εἶχα μισοανοίξει τὴ χλαίνη μου. Σκαλώνωμε ὀλόκληρη ὥρα. Μιά στιγμὴ ὁ ὁδηγὸς μας σταμάτησε. Βρέθηκε μπρὸς σὲ συρματοπλέγματα. Γρήγορα μὲ τὰ ψαλίδια τὰ κόψαμε καὶ τὰ πετάξαμε πέρα πρὸς τὴ χαράδρα. Σὲ λίγο ἄλλη σειρὰ συρματοπλέγματα. Τὰ κόψαμε κι’ αὐτά, καὶ προχωρήσαμε πιὸ ψηλά. Ὁ ὁδηγὸς καὶ πάλι στομάτησε. Μὲ τὸ χέρι του μοῦδειξε λίγο πιὸ ψηλά. Κατάλαβα πῶς μᾶς εἶχε φέρει λίγο πιὸ πύ-

σω και χαμηλά ως δέκα μέτρα από την έχθρική γραμμή. Στο μέρος που σταμάτησε ήταν αρκετά ευρύχωρο ίσιωμα και ένα μεγάλο πεζούλι. Θα μπορούσαν να σταματήσουν και οι δυο λόχοι που θα κάναμε την πλευροκόπηση. Σε λίγη ώρα ο λόχος μου κι' ο άλλος που άκλουθοῦσε πίσω μας, βρέθηκαν πάνω στο ίσιωμα της πλαγιάς. Μά είχαμε γίνει μιά μάζα. Με κόπο άραιώσαμε και πιάσαμε τὸ ανέβασμα που θα πηδούσαμε την κατάλληλη στιγμή. Σιμώνοντας στ' αὐτί μου ὁ ὁδηγὸς μου ψιθύρισε νὰ τοὺς πῶ νὰ μὴν ἀφήνουν μήτε ἄχνα ἀπ' τὸ στόμα των, γιατί θα μπορούσαν νὰ μᾶς ἀκούσουν οἱ Ἴταλοί, που δὲν ξέραμε ἀκόμα τὸ σχηματισμό των, μὰ που καταλαβαίναμε πὼς ἦσαν λίγα μέτρα πρὸ ψηλά. Ἀναγκάστηκα νὰ περάσω ὅλο τὸ λόχο και ψιθυριστὰ νὰ τοὺς κάμω ἰδιαίτερες συστάσεις στὸν καθένα και νὰ εἰδοποιήσω μὲ τὸν ἐπιλοχία και τὸν λοχαγὸ τοῦ ἄλλου λόχου δίπλα μας.

Τοποθέτησα τὰ παλληκάρια μου σὲ μιά πυκνή γραμμὴ ἔτσι που ν' ἀγγίξει ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον. Ὁ ἄλλος λόχος σὲ πυκνότερη παράταξη πήρε θέση ἀριστερά μας. Περιμέναμε. Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ και τῶν δύο λόχων σκυφτοὶ τραβηχτήκαμε λίγο πρὸ ψηλά πρὸς τὸ σκαλοπάτι που μᾶς ἔκρυβε, και κανονίσαμε νὰ ξεχυθοῦμε ὅλοι μαζί, εὐθύς ὡς θὰ μᾶς δινότανε τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐξόρμηση. Περιμέναμε. Τὰ λεπτὰ μᾶς φαινότανε ὥρες. Ἀρχισε νὰ διαφωτᾶ ἀπ' τὴν ἀνατολή. Ἐνα θαμπὸ φῶς στὴν ἀρχὴ κι' ἕνα βραδύ ξάσπρισμα τῶν χιονισμένων βουνῶν. Ἀρχίσαμε νὰ διακρίνωμε τοὺς ἑαυτοὺς μας και ἀντιληφθήκαμε τὸ σχηματισμὸ που θα κρατούσαμε στὴν ἐξόρμησή μας. Μιά ἀπόλυτη σιωπὴ κρατοῦσε στὸ ἴσιωμα πάνω. Ἀκούαμε και τίς ἀναπνοές μας ἀκόμα' κι' ἂν κανένας χουχούβιζε τὰ χέρια του γιὰ νὰ τὰ ζεστᾶνῃ, τὸν ἀκούαμε ὅλοι και οἱ διπλανοὶ του τὸν σκυνο-

τούσαν.

Ἡ πρώτη βαριά κανονιά ἀκούστηκε. Τὸ σκίσιμο τοῦ ἀέρα ἀπὸ τὴν ὀβίδα ἀκούτανε τόσο ἔντονα, πὺ νομίσασα πὼς θὰ σκοῦσε πάνω μας. Μετὰ τὴν πρώτη δεύτερη καὶ ἄλλη κι' ἄλλη, ὡσπου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τράντασσαν ἀπὸ τὶς κανονιές. Ἀκούσαμε τὶς ὀβίδες πὺ σκοῦσαν πάνω καὶ πίσω ἀπὸ τὴν κορυφογραμμῆ, πὺ κρατοῦσε ὁ ἐχθρός. Τὸ κανονίδι βάσταξε ὡς ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας. Εἶχε πια ξημερώσει καὶ τὸ μάτι ἀνεμπόδιστο διάκρινε τὰ πάντα. Εἶχα τενωμένο τ' αὐτί μου καὶ κρατοῦσα νὸ ρολοῖ μου στὸ χέρι. Μιά στιγμή τὸ «προχωρεῖτε» ἀκούεται βαθιὰ πλανταμένο. Θᾶναι πολλὲς σάλπιγγες, γιατί ἡ μετάδοση τοῦ ἀντίλαλῶν τῶν ἔχει τόσες διαφορὲς στὴν ἔνταση. Πρέπει νὰ περάσουν τρία λεπτά γιὰ νᾶχουν προφτάσει ὡς τόσο ν' ἀνεβούν στὴ μέση τῆς πλαγιᾶς κείνοι πὺ θ' ἀνέβαιναν, ἐν ᾧ θὰ σφυροκοποῦσε τὸ πυροβολικὸ μας τὶς ἐχθρικές θέσεις. Μετὰ τρία λεπτά «τὸ πῦρ» του θὰ «ἐπιμηκύνετο» γιὰ νὰ μὴν μᾶς βρῆ στὴν ἐξόρμησή μας.

—Παιδιά, εἶπα σιγά, «ἐφ' ὄπλου λόγχην!» ἀθόρυβα καὶ κάμετε τὸ σταυρό σας ὄλοι.

Ἀκούστηκε ἡ «ἐκτέλεσις τοῦ παραγγέλματος» «κατὰ βούλησιν». Μόλις ἀκούότανε ἡ τοποθέτηση τῆς λόγχης πάνω στὰ τουφέκια. Τὶ περίεργοι ἦχοι! ὅαν πολιοσιδερικὰ πὺ μετακινοῦνται μέσα σ' ἓνα σάκκο παληατζῆ. Οἱ σάλπιγγκτές δίπλα μου μὲ κοιτοῦσαν στὰ μάτια ἔτοιμοι ν' σαλπίσουν. Ἡ μπουκαδούρα τῆς τρουμπέτας τῶν ἦταν στὰ χεῖλη τῶν. Καταλάβαινα πὼς ἦσαν τρομερὰ συγκινημένοι. Καθένας στρατιώτης κρατοῦσε στὸ δεξί του χέρι μιὰ χειροβομβίδα καὶ στ' ἀριστερό του τὸ τουφέκι. Πόσο ἀργὰ προχωροῦσε ὁ λεπτοδείκτης! Μιά στιγμή νόμισα πὼς σταμάτησε τὸ ρολοῖ μου καὶ τῶβαλα στ' αὐτί μου· δούλευε! Πόσο ἀργά! μὲ ξεθέωνε ἡ βραδύτητά του! Μὰ

νά! τὰ σκασίματα τῶν ὀβίδων γίνονται στήν πίσω πλαγιά τοῦ βουνοῦ.

—“Ετοιμοί! βροντοφωνῶ κι’ ἡ φωνή μου μέ κάνει ν’ ἀνατριχιάζω.

—“Εμπρός σαλπιχτές!

—“Εμπρός παλληκάρια μου! καί οἱ σαλπικτές σαλπίζουν τὸ ἀνατριχιαστικὸ σάλπισμα «προχωρεῖτε».
«Ἄμφι δὲ σάλπιγξεν μέγας οὐρανός!».

—“Ἄερα! ἄερα! ἀκούεται ἀπ’ τετρακόσα στόματα τῶν παλληκαριῶν μας καί χυνόμαστε πρὸς τὰ πλάγια τοῦ ἐχθροῦ.

—Πάνω τους! Φωτιά στοὺς κερατάδες! φωνάζουν ὅλοι.

—“Ἄερα! Ἄερα! καί σὰν ταῦροι χυμοῦν πάνω στὴ γραμμὴ των.

Τὸ ξάφνιασμά των εἶναι τρομερό. Χτυποῦσαν κείνους ποὺ ἀνέβαιναν στήν πλαγιά μπρὸς τους καί ξαφνικὰ δέχτηκαν τὰ πυρά μας ἀπὸ πίσω. Οἱ χειροβομβίδες σκοῦν στὰ πόδια των. “Ἄχ! Ἄχ! «*Dio mio, Dio mio! Mamma mia!*», ἀκούεται ἀπὸ παντοῦ κι’ ἀρχίζουν νὰ τρέχουν πρὸς τὴν κατηφορίαν.

Εἶχαμε πιαστεῖ στὰ χέρια μέ τοὺς Ἰταλοὺς ποὺ προκάμαμε. Ἡ πάλη γινότανε σῶμα μέ σῶμα. Πολλοὶ ἀπ’ τὰ παλληκάρια μου ποῦχαν μαχαίρια, πέταξαν τὰ τουφέκια, γιατί τὰ ἐμπόδιζαν καί χύθηκαν μέ τὰ μαχαίρια! Πάλευαν σὰν θηρία. Τὸ μάτι μου πρόφτανε καί τοὺς ἔπαιρνε ὅλους. Ξεχείλιζε ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ὑπερηφάνεια. Τέτοιους ἄνδρες πεθόμηνεν ἡ ψυχὴ μου γιὰ στρατιῶτες! Μὲ τὴ λόγχη καί μέ τὸ μαχαῖρι! Τὰ δυὸ ἀκατάβλητα ὄπλα! μὰ γιὰ νὰ τὰ μεταχειριστῆ κανεῖς, πρέπει νάχη ἐξαιρετικὴ ψυχικότητα καί νάχη βοθειά στήν καρδιά του ριζωμένο τὸ αἶσθημα πὼς πολεμᾷ γιὰ κάτι ἰερό, κάτι ἀνώτερο. Σὰν κυνηγᾷ ὁ ἐχθρὸς τὴν ἐλευθερίαν σου, τότε εἶσαι ἄντρας πραγματικός, σὰν μπορῆς καί σὰν ἔ-

χης ψυχή νά χυθῆς πάνω του καί ἀρπάζοντάς τον ἀπ' τὸν λαιμὸ νά τὸν σκοτώσης μὲ τὸ μαχαίρι καί σὰν δὲν ἔχης μαχαίρι, μὲ τὰ χέρια σου, μὲ τὰ δόντια, μὲ τίς πέτρες. Τότε μπόρεις νά δείξης πὼς μὲς στὴν ψυχή σου εἶναι ἀξεριζωτὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας καί πὼς οἱ ρίζες του εἶναι βαθιές· μὲς σ' ὀλόκληρο τὸ εἶναι σου.

—Γειά σας, παλληκάρια μου! γειά σας, παιδιὰ τῆς Ἑλλάδας μας! Ξαναφώναξα.

—Κατὰ πόδι. Πάνω τους! Μὴ σὰς φύγη μήτε μυῖγα! κι' οἱ στρατιῶτές μου ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ χύνονται στὴν κατηφοριὰ κυνηγώντας κείνους ποὺ φεύγουν. Ὡς τόσο τὸ θαυμαστὸ πυροβολικὸ μας προχωρεῖ τοὺς «κυλινδουμένους φραγμούς» του καί κόβει τὸ δρόμο σὲ κάθε ἐνίσχυση ποὺ θὰ μποροῦσε νά τοὺς ἔρθη, ἀλλὰ κάνει καί πολτὸ κείνους ποὺ βιάστηκαν στὴν ὑποχώρησίν των. Ἡ λόγχη δουλεύει τρομερά. Ὡς φωνές ὄλων σμίγουν καί γίνονται μιὰ! "Ἐνας φρικτὸς καί δυσπερίγραπτος θόρυβος. «Οἴμωγὴ τ' εὐωχῆ ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων!» ἔχουν ἀνακατευθεῖ κ' ἔχουν κάμει πιδ φριχτὴ τὴν εἰκόνα τῆς σφαγῆς. Ἀδύνατο νά περιγράψω τότι γίνηκε. Τὸ μάτι ἀρπάζει σπαρακτικὲς σκηνές. Λέξεις Ἰταλικὲς γεμάτες ἰκεσία, ἄγριες φωνές τῶν στρατιωτῶν μας, τρεξήματα, κυνηγητά, σταματήματα, γονατισμοί, «ἄχ! ὦχ! Παναγία μου! Πάνω τους! Μὴ σοῦ φύγη ὁ ἄτιμος! Βάρ' του! Μὲ τὸ μαχαίρι! Τὸ νοῦ σου, Μίμη! Τὸ νοῦ σου, σὲ χτυπᾶ. Πέσε, κερατᾶ! Πάρ' τον! Πίσσω! Μὴν τὸν χτυπήσης! Παραδόθηκε. "Α, τὰ σκυλιά!» "Ὅλ' αὐτὰ τὰ λόγια, τὰ ξελαχανιάσματα, τὰ ἄγρια, τὰ φριχτά, πρέπει ν' ἀνακατευθοῦν μὲ μιὰ μακάβρια βοῆ ὡς τὴν ὥρα, ποὺ οἱ ἄλλοι εἶχαν βγῆ στὴν κορυφογραμμὴ κι' ὅλοι μαζί προχωρήσαμε στὸ κυνηγητό. Στὸ τρελλὸ προχώρημά μας οἱ ἴδιες φωνές ἀπὸ μᾶς καί τὰ ἴδια φριχτά καί θρηνητικὰ «ὦχ!» τῶν

ἔχθρων, πού πολλοί ἔπεφταν στά γόνατα μέ σηκωμένα τὰ χέρια! Σέ μιὰ ζαρωματιά τοῦ βουνοῦ μιὰ τριανταριά Ἴταλοι μέ ψηλά τὰ χέρια φώναζαν μέ ἀνακατωμένες δυνατές φωνές.

«Μπόνο Γκρέκο» «*Io sono cristiano*» κι' ἄλλοι «Μι ἀρέντο, μι ἀρέντο!» Δυὸ ὑπαξιωματικοὶ τοὺς μάζευαν παίρνοντας τοὺς ὄλμους καὶ τὰ τουφέκια τῶν, πού ἄλλοι τὰ συγκέντρωναν σέ σωρούς.

Σήμερα πάλι ἔνοιωσα νι' ἄλλη δυνατὴ συγκίνηση. Ὁ Σταμάτης πληγώθηκε βαριά μ' ἓνα βλήμα ἀπὸ ὄλμο. Ὁ Ἀριστείδης ἦταν κοντά του. Τὸν ἔρπαξε στὴν ἀγκαλιά του. Ἡ μάχη εἶχε τελειώσει. Πρόφταξα τὸ ξεψύχισμά του. Ὁ Ἀριστείδης τὸν κρατοῦσε σφιχτά στὴν ἀγκαλιά του. Τὸ κεφάλι τοῦ Σταμάτη εἶχε γείρει στὸν ὤμὸ του. Τὸ πρόσωπό του ἦταν χυμένο καὶ κίτρινο. Ἀνάπνεε γρήγορα κι' ἀδύνατα. Πρόφταξα τὴ στιγμή πού κάτι μουρμούριζε σ' αὐτὸ τ' Ἀριστείδη. Αὐτὸς μέ βουρκωμένα μάτια τοῦ ἀπαντοῦσε.

—Ἐχεις τὸ λόγο τῆς τιμῆς μου! Σοῦ τ' ὀρκίζομαι στὸ αἷμά σου!

—Σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ! μουρμούριζε.

—Τί σοῦ ζητοῦσε; ρωτῶ τὸν Ἀριστείδη κάνοντας πῶς δὲν ἤξερα τί τοὺς χῶριζε.

—Κάτι πού πρέπει νὰ κάμω, κ. λοχαγέ, πού δὲν τῶκαμα. Ἦμουν ἄτιμος! καὶ ξεσπώντας σέ λυγμούς ἔσφιξε στὴν ἀγκαλιά του τὸ Σταμάτη.

Αὐτὸς ξεψύχησε χαμογελώντας στά τελευταῖα λόγια τοῦ Ἀριστείδη πού πρόφταξε νὰ τ' ἀκούση.

Περνώντας πίσω ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ πέσαμε στὸ στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν. Τὸ εἶχαν ἀφήσει στὸν πανικὸ τους ἄθικτο. Τσαντήρια μεγάλα κι' ἄνετα, καὶ μέσα σ' αὐτὰ σόμπες ἀναμμένες ἀκόμα, σιδερένια βιδωτὰ κρεββάτια, στρώματα, τραπέζια, καρέκλες, ραδιόφωνα, ὄργανα μουσικὰ καί..... ἀρώ-

ματα!

Προσπαθήσαμε νὰ προλάβωμε κάθε καταστροφή καὶ διαρπαγή. "Όλα αὐτὰ ἀποτελοῦσαν ὕλικό γιὰ τὸν ἀγῶνά μας. Μόνο γιὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ τὰ ἀρώματα δὲν εἶχαμε καιρὸ ν' ἀπασχοληθοῦμε! "Αν μπορούσαμε θὰ τὰ κάναμε δέματα καὶ θὰ τὰ στέλναμε στὴν Ἰταλία, ὡς «ἄχρηστα σὲ τέτοιες ὧρες»! "Ἐτσι εἶχε προτείνει ἕνας λοχίας. Δυστυχῶς δὲν μπορούσε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ πετυχημένη αὐτὴ ἐμπνευση, γιὰτὶ ἡ ταχυδρομικὴ μας ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἰταλία εἶχε διακοπεῖ ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου!

Ἡ μάχη αὐτὴ ἦταν τόσο σκληρὴ, τόσο ἄγρια, ποῦ στὰ μάτια μου μέσα, τώρα ποῦ τὰ κλειῶ γιὰ νὰ τὴν ξαναθυμηθῶ, ξεπετᾶ σὰν τραγικὴ Δαντικὴ εἰκόνα γεμάτη ἀνατριχιαστικὴ φρίκη. Ὁ χάρος φτερούγιζε πάνω μας ἔτοιμος νὰ μᾶς καταπιῇ καὶ νὰ μᾶς ἀφανίσῃ μέσα στὴν κόλαση τοῦ σιδήρου καὶ τῆς φωτιᾶς.

"Αχ, πῶς νοιώθω τὴ στιγμὴ αὐτὴ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς! Πόσο γλυκεῖα, πόσο δυνατὴ, πόσο ζεστὴ μοῦ εἶναι τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἢ ζωὴ! Σφιγγῶ τὰ χέρια μου μὲ λαχτάρια καὶ νοιώθω διπλασιασμένη τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς νὰ κυκλοφορῇ μέσα στὸ εἶναι μου. Γελαῖ ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ὑγεία καὶ ἡ καρδιά μου φουσκώνει ἀπὸ μιὰ ἀκράτητη τρελλὴ αἴσθηση ζωῆς καὶ ψυχικῆς ρώμης.

"Όλη αὐτὴ ἡ περίεργη κατάστασις μοῦ ἔρχεται σὰν διαδοχὴ ἀπὸ ἕνα δυσπερίγραπτο ἴλιγγο. Αὐτὸς ὁ ἴλιγγος, αὐτὴ ἡ ἀκροβασία πάνω στὸ σῦρμα τοῦ θανάτου, εἶναι ἢ πιὸ μεγάλῃ ἡδονὴ ποῦ μπορεῖ νὰ αἰθανθῇ ἕνας ἄνδρας. Γιὰ τὴν ἄρρητη αὐτὴ ἡδονὴ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ ἀπόλυτα καὶ ὁ θάνατος ἀκόμα.

Μοῦ φαίνεται πῶς ὅσο πιὸ πολὺ λαχταρᾶς τὴ ζωὴ καὶ φοβᾶσαι γιὰ τὸν κίνδυνό της, τόσο καὶ πιὸ μεγάλος καταντᾶς μπρὸς στὴν ἱερὴ θυσία της. Εἶναι μερικοὶ ποῦχουν μιὰ φυσικὴ παθολογικὴ ἀναισθησία.

μπρός στον κίνδυνο και μερικοί πού τὰ νευρά τους κρατιοῦνται ἀκίνητα μπρός στο χάρο. Αὐτοί γίνονται ἥρωες ἀσυναίσθητα, ἥρωες πού δὲν ἔχουν καμμιά συγγένεια μὲ τὸν ἡρωϊσμό των, ἀφ' οὗ δὲν εἶχαν ἀντίληψη τοῦ κινδύνου ξεκαθαρισμένη. Ἐν ᾧ ὑπάρχουν ἄλλοι πού φοβοῦνται γιὰ τὴ ζωὴ των, ἀναλογίζονται τοὺς κινδύνους πού τοὺς περιτριγυρίζουν κι' ὅμως ρίχνονται στὴ θυσία περιφρονητὲς τοῦ θανάτου· ἔ, αὐτοί κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι πιὸ ἀξιόθαύμαστοι καὶ πιὸ ἀξιοσέβαστοι!

Ξανάρχεται πάλι στὴ σκέψη μου ἡ κριτικὴ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ζητοῦμε λογικὴ ἀπὸ τοὺς στρατιωτέσιμας ἐδῶ πάνω στὰ ὕψη τῶν χιλίων ἢ δυὸ χιλιάδων μέτρων. "Ὁχι. Σὲ κάθε ἐνέργειά των μὴ ζητᾶτε λογικὴ δικαιολογία. Εἶναι τόσο μεγάλο, τόσο ὤμορφο τὸ, τι κάνουν!" Ἄλλως τε κανένα μεγάλο ἔργο, καμμιά ἐξαιρετικὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι πράξη αὐστηρῆς λογικῆς γιὰ ἓνα ὀρθολογιστῆ. "Ἄν τὸν παρακολουθήσετε αὐτὸν τὸν ὀρθολογιστῆ μπρός στὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα, θὰ τὸν προκάμετε νὰ κἀνῃ ὑπολογισμοὺς τῆς δαπάνης τοῦ ἀριστουργήματος αὐτοῦ καὶ νὰ τὴ συγκρίνῃ μὲ τὴν ἀποδοτικὴ οἰκοδομὴ μιᾶς πολυκατοικίας! Στὴ σύγκριση αὐτὴ ὁ καημένος ὁ Παρθενῶνας μας πάει χαμένος!

* *

"Ἀπὸ σήμερα ἔχω κι' ἐγὼ τσαντήρι. Μὰ θὰ μπορέσω νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν; Πολὺ ἀμφιβάλλω. Μόνο τίς ἡμέρες πού θὰ τραβιόμαστε ἀπ' τὴ γραμμὴ. Πάλι καλά.

Ἡ χαρά μας εἶναι ἀπερίγραπτη. Τὰ λάφυρα καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἔφθασαν παρὰ πάνω ἀπὸ κάθε προσδοκία μας. Διακόσιοι ἐννιά αἰχμάλωτοι, ὀγδόντα ὄλμοι, τριάντα ὀκτώ πυροβόλα καὶ ὄπλα πού δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ τὰ συγκεντρώσουν μήτε ὡς τὸ βράδυ, γιὰτὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ βρήκαμε πεταγμένα

καί στή χαράδρα!

* *

Κάθομαι στήν ἄκρη πρὸς τὸ μέρος τῆς χαράδρας. Τὸ χιόνι εἶναι παχὺ στή λαγώνα αὐτῆ τοῦ βουνοῦ, μὰ ἐκεῖ στήν ἄκρη, στὸ φρύδι, στὸ στρῶμά του ἔχει λεπτύνει ἀπὸ τὸν ἀγέρα. Ἐνα δόλολευκο χιονάτο ἀνθάκι μὲ μιὰ καρδούλα μῶβ ξεπροβάλλει κάτω ἀπ' τὸ χιόνι. Ξαφνιάζομαι. Θέλω νὰ τὸ κόψω. Μὰ κρατιέμαι.

—Τί θέλεις ἐσύ, ἀνθάκι μου, ἐδῶ πάνω, στὸν τόπο τοῦ ὀλέθρου; μурμουρίζω. Ποιὸ τάφο θές ἀπ' ὄλους νὰ στολίσῃς. Σύμβολο λευκοῦ θανάτου εἶναι ἡ μικρὴ σου ὑπαρξη; Μὴ τάχα τοῦ θανάτου τοῦ δικοῦ μου; "Α! ὄχι! εἶναι πολὺ γλήγορα ἀκόμα. Δὲν πεθαίνω! Δὲ θέλω νὰ πεθάνω!

Τραβῶ τὴ σκέψη μου ἀπ' τὸ θάνατο μὲ χαμόγελο οἴκτου, γιατί θυμήθηκα τὸ περήφανο σῶμα τῶν ἀλπίνι, πού ἐδῶ πάνω «ἦλθον, ἠττήθησαν καὶ ἀπῆλθον!» Οἱ τσέπες τῶν στρατιωτῶν μας, πού δὲν ἐφιλοδόξησαν ποτέ τὴν τιμὴ τῶν χιονοδρομῶν καὶ μῆτε μὲ τὴν σκέψη των εἶχαν ἀνεβεῖ ὡς τώρα χιονισμένα βουνά, εἶναι γεμάτες ἀπὸ σήματα Ἰταλῶν Ἀλπινιστῶν πού βρῆκαν στὶς κορυφές αὐτὲς ἢ τὸ θάνατο ἢ τὴν ἄδοξη αἰχμαλωσία! Εἶναι τρία μετάλλια Ἐντελβάις σὲ μιὰ κοκάρδα πού ἔχει γραμμένο ἀπὸ κάτω στὰ Ἀλπινικά αὐτὰ λουλούδια μιὰ φράση «*O la, o rompi*» ἢ ἐκεῖ ψηλά ἢ νὰ τσακιστῶ· αὐτὸ θέλει νὰ πῆ. Κι' ὅμως οἱ δικοὶ μας στρατιῶτες, πού δὲν ἔχουν τέτοια ἐμβλήματα, σκαλώνουν μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ στὶς πιὸ ἀπόκρημνες κορυφές χωρὶς νὰ τσακισθοῦν.

Ἀλήθεια, πόσο θλιβερώτατα κωμικά εἶναι τὰ λόγια σὰν δὲν ἔχουν ψυχὴ!

* *

Σήμερα εἶχαμε τὴν τύχη νὰ κτυπηθοῦμε καὶ μὲ

τὸ «Τάγμα τοῦ Θανάτου». Στους νεκροὺς πάνω εἶδα ἓνα περίεργο σημά. Μιά νεκροκεφαλή πάνω σὲ ἓνα Χ ποῦκαναν δυὸ κόκκαλα. Ρώτησα κάποιον αἰχμάλωτο ἀξιωματικό ποῦχαμε πιάσει μὲ τὸ ἴδιο σημά.

—Τί νὰ αὐτὸ ποῦ φέρετε;

—Τὸ διακριτικό σημά τοῦ «Τάγματος τοῦ Θανάτου»! μοῦ ἀπαντᾷ αὐτάρεσκα.

Γέλασα εἰρωνικά.

—Κι' ἔτσι τὸ τιμήσατε σεῖς, κ. συνάδελφε;

Στενοχωρήθηκε. Δὲ μίλησε· μὰ καὶ δὲν κοκκίνησε!

Τί τὸν ἔνοιαζε αὐτὸν τώρα πιά τὸ μακάβριο αὐτὸ σημά; Γλύτωσε αὐτὸς τὴ ζωούλα του! «Τσιμέντο νὰ γίνουν ὅλοι οἱ ἄλλοι!» Ἄμα ἔχει κανένας τὸ αἰσθημα αὐτὸ τοῦ φιλοτομαρισμοῦ, τὰ σημάτια, ὅση ἱερότητα κι' ἂν τοὺς δδίουν οἱ ἄνθρωποι, δὲν παίζουν σπουδαῖο ρόλο. Μὲ τίς σκέψεις αὐτὲς φώναξα στὸν ἀνθυπολοχαγὸ μου.

—Βγάλ' του τὸ αὐτό· δὲν τοῦ χρειάζεται πιά τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἦταν διακοσμητικό καὶ μόνο διακοσμητικό!

Τοῦ τὸ πήρα. Δυὸ-τρεῖς φορές ἔκαμα νὰ τὸ καρφισώσω πάνω μου καὶ νὰ τὸ ἀξιοποιήσω, γιατί ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὸ σημά, ποῦ σὰν ἤμουν παιδί, θυμήθηκα πὼς τὸ εἶδα πρώτη φορὰ στὴν εἰκόνα τοῦ πρωτομάρτυρα τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Τὸ ἴδιο σημά εἶχαν καὶ οἱ ἱερολοχίτες ποῦπесαν πολεμώντας στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανιοῦ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1821. Κι' ὅμως κρατήθηκα. Ὅσο κι' ἂν αἰσθανόμουνα πὼς ὁ σκοπὸς τοῦ ἀγῶνα μας ἦταν ἀπόλυτα σύμφωνος μὲ τὸ σημά αὐτό, δὲν τὸ ἔβαλα πάνω μου, γιατί θὰ τὸ αἰσθανόμουνα κλεμμένο. Τὸ πέταξα μὲς στὸ κιβώτιό μου. Ἐκεῖ θὰ τὸ βρῆτε ἂν πεθάνω.

* *

Σήμερα μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ σκεφθῶ πολὺ

Είχαμε αρχίσει ν' ανεβαίνωμε. Είχαμε δεθῆ μὲ τὰ σκοινιά...
γιὰ τὸν Ἄλβανικὸ λαό.

Ὁ Ἄλβανικὸς λαὸς ποῦ τώρα μοῦ δίδεται τρίτη
«ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ ΝΕΚΡΟΥ ΛΥΧΑΓΟΥ»

φορά ἢ εὐκαιρία νὰ γνωρίσω, εἶναι ἕνας περίεργος λαός. Οἱ Ἄλβανοὶ εἶναι σιγνοί, ἐπιφυλακτικοί, κλεισμένοι μὲς στοὺς ἑαυτοὺς τῶν, λιγομίλητοι, ἀνεκδήλωτοι, δὲ λὲν καθαρά τὴ σκέψη των καὶ σὲ κοιτάζουν στὰ ποδάρια γιὰ νὰ μελετήσουν τὰ μάτια σου. Ἡ φυσικὴ διάπλαση τῆς γῆς των μὲ τὰ ἀκανόνιστα κύματα τῶν βουνῶν των, ποὺ δὲν τὰ ἐνώνουν μῆτε δρόμοι, μῆτε μονοπάτια, τοὺς ἔχουν δημιουργήσει μιὰ ψυχικὴ ἀπομόνωση ποὺ τοὺς καταντᾷ ἄγριους καὶ σκληρούς. Εἶναι δυνατὰ παλληκάρια, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἀσκηθῆ στὴν πλατειά εἰλικρίνεια, ποὺ εἶναι τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ ἐνὸς ἀληθινοῦ παλληκαριοῦ. Οἱ σκληρὲς δοκιμασίαι τῆς φυλῆς των τοὺς ἔκαμαν νὰ χάσουν τὸ ἀνδρικό αὐτὸ στολίδι. Κι' ὅμως μέσα τους βροῦν κληρονομικὲς ἡρωϊκὲς παραδόσεις, ποὺ τοὺς κάνουν νὰ σέβονται καὶ νὰ τιμοῦν μιὰ ἡρωϊκὴ πράξη. Ἡ ἀκάθεκτη ὁρμὴ τοῦ στρατοῦ μας καὶ τὰ μεγαλουργήματα τῶν παλληκαριῶν μας τοὺς ἔχουν δημιουργήσει μιὰ φανερὴ κατάπληξη. Δὲν μποροῦν ἀκόμα νὰ πιστέψουν πὼς ὁ Ἰταλικὸς ὄγκος ἐλύγισε μπρὸς στὴν ὁρμὴ τῶν γειτόνων των, ποὺ ὡς τώρα αὐτοὶ δὲν ἐλογάριαζαν παρά ὡς μικρὸ εὐθραυστὸ λαό. Κι' αὐτὴ ἡ κατάπληξη ἀκριβῶς τοὺς κάνει νὰ χάνουν σιγά-σιγά τὴν κλειστὴ ἐπιφύλαξη ποὺ μᾶς ἔδειχναν τίς πρῶτες μέρες. Ἀρχίζουν νὰ μᾶς χαμογελοῦν φιλικά. Κι' ὅμως ἐγώ, παρά τίς γνώμες τῶν ἄλλων, δὲν τοὺς πιστεύω· δὲν μπορῶ νὰ τοὺς ἐμπιστευθῶ· καὶ δὲ θεωρῶ ψευτιά πὼς βάζουν μέσα στὰ μπουκάλια σημειώματα γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τ' ἀφήνουν καλὰ στουμπωμένα νὰ τὰ φέρη τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ πρὸς τίς Ἰταλικὲς γραμμές. Μὲ τὰ σημειώματα αὐτὰ πληροφοροῦν τοὺς ἐχθροὺς γιὰ τίς κινήσεις μας.

* * *

Κατὰ τὸ ἀπόγευμα ἀφήνοντας τὸν ὑπολοχαγὸ πά-

νω στη γραμμή προχώρησα χαμηλά. Είχα ανάγκη να κάμω τὸ μακρινὸ αὐτὸ δρόμο. Τράβηξα πρὸς τὸ μέρος τῆς χαράδρας ποῦχαμε ἀνεβῆ τὴ νύχτα. Τῆ στιγμῇ ποὺ βρισκόμουν αὐτὴν ἐν ἑνὶ γωνιά, ποὺ σχηματίζαν οἱ βράχοι καὶ ἐτοιμαζόμουν αὐτὴν νὰ προχωρήσω, ξεπετᾶται μπρὸς μου ἕνας ἀξιωματικὸς Ἰταλός. Ξαφνιάστηκα καὶ, τὸ ὁμολογῶ, φοβήθηκα. Γρήγορα τράβηξα τὸ πιστόλι μου καὶ τὸ πρότεινα, ἐνῶ ἄκουα τὴν καρδιά μου νὰ κτυπᾷ δυνατὰ. Ὁ ἀξιωματικὸς ἀκίνητος μπρὸς μου μὲ κοίταξε μὲ θλιμμένα μάτια.

Ἦταν τόσο χλωμὸς καὶ τόσο ἀκίνητος, ποὺ φαινότανε σὰν ὀρθὸς νεκρὸς. Ὡς καὶ τὰ μάτια τοῦ ἦσαν ἀκίνητα. Τὸ πιστόλι μου τὸν σκόπευε κι' ὅμως δὲν ἄφηνε μιλιὰ γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ σκοτωμὸ τοῦ. Μοῦ φαινότανε πὼς μὴτε ἀνέπνεε. Τοῦ φώναξα.

—Ἀβάντι! γιὰ νὰ προχωρήσῃ.

Ἐπροχώρησε.

—Παρῶτε! τοῦ λέω χωρὶς νὰ κατεβάσω τὸ πιστόλι μου γιὰ νὰ τὸν κάμω νὰ μιλήσῃ.

—Μι ἀρέντο!— παραδίδομαι— εἶπε μὲ βραχνὴ φωνὴ κατεβάζοντας τὰ μάτια τοῦ. "Εβγαλε τὸ πιστόλι τοῦ καὶ πέρνοντάς το ἀπ' τὴν κἀνη, μοῦ τὸ πρόσφερε. Τὸ πῆρα καὶ τῶβαλα στὴν τσέπη μου. "Εβαλα καὶ γὰρ τὸ δικό μου στὴ θήκη καὶ τοῦ ξάπλωσα τὸ χέρι μου. Τὸ πῆρε καὶ τῶσφιξε θλιμμένα.

—Ἡ μοῖρα τοῦ πολέμου! τοῦ λέω μὲ συμπόνια. Μὴ στενοχωρᾶστε. Εἶσθε σὲ ἀσφάλεια.

Κατάλαβα πὼς ἔπαιρνε θάρρος καὶ τὰ Ἰταλικά ποὺ ἄκουε ἄρχισαν νὰ τὸν καθησυχάζουν.

—Τὸ ξέρω πὼς εἶμαι ἀσφαλής. Ἀπὸ δῶ ποῦ μουν κρυμμένος πέρασαν οἱ στρατιωτὲς μου αἰχμάλωτοι. Εἶδα πὼς οἱ δικοὶ σας τοὺς γελοῦσαν καὶ τοὺς ἔδιδαν νὰ τρῶν διάφορα πράγματα, ποὺ δὲν διάκρινα καλὰ τί ἦταν καὶ νὰ πίνουν νερὸ ἀπ' τὰ παγούρια τῶν. Αὐτὴ ἡ γενναί εὐγένεια τῶν στρατιωτῶν σας

μέ συγκίνησε πολύ και στην ψυχική κατάσταση που βρίσκομαι απ' τὸ πρωί, αὐτὸ ἔγινε αἰτία κι' ἔκλαψα πολλή ὥρα.

— Ὁ οἶκτος, ἡ γενναιότης και ἡ μετριοφροσύνη εἶνε οἱ εὐγενέστερες ροπές τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ μάτια τοῦ γέμισαν πάλι δάκρυα.

— Ἡσυχᾶστε! Τὸ κακὸ ὄνειρο τοῦ πολέμου θὰ περάσῃ! Θᾶρθουν και μέρες εὐτυχίας γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Μὲ κοίταξε θλιμμένα. Ξεκρέμασα τὸ παγοῦρι μου και χρησιμοποιοῦντας τὸ κάλλυμά του γιὰ κύπελλο τοῦ πρόσφερα κονιάκ.

— Στὴν ὑγειά σας, κ. συνάδελφε.

Γέμισα κι' ἐγὼ τὸ κύπελλο και σηκώνοντάς το τοῦ εὐχθήκα.

— Μὲ τὸ καλὸ και γρήγορα νὰ πᾶτε σπίτι σας.

— Ποιὸς ξέρει;

Εἶχε τόση τραγικότητα τὸ ἐρώτημά του αὐτό! Στέναξε βαρειά κ' ἔγειρε τὸ κεφάλι του κάτω. Ποιὸς ξέρει ἂν ἡ εὐχή μου τοῦ θύμησε τὰ παιδάκια του, πού τώρα και τόσο καιρὸ ἔχει στερηθῆ και τὴ γυναῖκά του, πού τὴ στιγμή ἐκείνη τὴ φανταζόμουνα θλιμμένα και κλιτὴ νὰ παρακολουθῆ μ' ἀφηρημένο μάτι τὴν κίνηση τοῦ δρόμου πίσω απ' τὸ θαμπὸ τζάμι τοῦ παραθύρου της. Στὴν ἴδια αὐτὴ θέση τὸν περιμένει πάντα. Τόσο ἔντονα σκέφθηκα τὴν εἰκόνα αὐτή, πού γιὰ μιὰ στιγμή φαντάσθηκα πὼς ἔγινε «μετάδοσις σκέψεως» ἀπὸ τὸ δυστυχησμένο αἰχμᾶτωτο. Τὸν χτύπησα χαϊδευτικά στὸν ὤμο και τοῦπα.

— Προχωροῦμε πρὸς τὰ πάνω.

Ἀνεβαίνοντας πάνω σκεπτόμουνα: «Ἀλλοίμονο στὸ στρατὸ πού θὰ δείξῃ τὴν πλάτη του. Χάνει τὰ δυὸ τρίτα απ' τὴ δύναμή του τὴν ὑλική. Γι' αὐτὸ μπορεῖ, σχεδὸν πάντα, νὰ προμαντέψῃ ἕνας μελετημένος παρατηρητὴς τὴν ἔκβαση ἑνὸς πολέμου εὐθὺς.

ἀπ' τις πρώτες μάχες. Ὁ νικητὴς ξεφωλιάζει τοὺς ἄρμους καὶ νεκρώνει τὰ νεῦρα τοῦ ἐχθροῦ. Ἄν σέ πολλά μπορούμε νὰ ποῦμε, «ἡ ἀρχὴ τὸ ἥμισυ τοῦ παντός» στὸν πόλεμο μπορούμε νὰ ὑποστηρίξωμε πῶς, «ἡ πρώτη νίκη τὰ δύο τρίτα τῆς τελειωτικῆς».

Ἦταν ταγματάρχης τῶν «Λύκων τῆς Τοσκάνης». Ὁρατὸς ἄνδρας μὲ δεμένο κορμί. Τώρα πού τοῦφυγε ἡ χλωμάδα φαινότανε ὠραιότερος. Τὰ λόγια του ἦσαν λόγια μορφωμένου ἀνθρώπου. Αὐτὸ μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ διαπιστώσω ἀργότερα πού ξεμοναχευτήκαμε κάτω ἀπὸ τὸ ἀντίσκηνο, πού ὡς τόσο μοῦ εἶχαν στήσει λίγο πιὸ χαμηλὸ ἀπ' τὸ λόχο μου. Οἱ στρατιῶτες εἶχαν πιά τελειώσει τὴν τακτοποίησή τους πάνω στὸ φρύδι τῆς κορυφογραμμῆς. Σὰν μὲ εἶδαν ν' ἀνεβαίνω μὲ τὸν Ἴταλὸ ξαφνιάστηκαν. Μὰς κοίταζαν περιέργα. Μπήκαμε μὲς στὸ ἀντίσκηνο. Τοῦδωκα κ' ἔφαγε. Μὲ πόση ὄρεξη ἔφαγε! Κι' ἄλλοτε εἶχα διαπιστώσει πῶς τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου εἶναι τὸ ἐντονώτερο αἶσθημα, αὐτὸ φέρνει τὴν πιὸ μεγάλη καύση, καὶ κείνος πού θὰ τοῦ περάσῃ ὁ φόβος, αἰσθάνεται ἀκατάσχετη πείνα. Τώρα τὸ διεπίστωσα ἀναντίρρητα πιά, γιατί ὁ αἰχμάλωτός μου πεινοῦσε τρομερὰ κ' ἔφαε μὲ βουλιμία. Μοῦ φαίνεται πῶς καὶ ἡ δική μου «καύσις» δὲν ἦταν μικρὴ, γιατί ἔφαγα κι' ἐγὼ μὲ τὴν ἴδια ὄρεξη! Ἴσως νὰ ἦταν μικρότερος ὁ δικός μου φόβος, ἀλλ' ὅπως ἦταν ἀνάμικτος μὲ τὸν ἐνθουσιασμό μου, μοῦ μεγάλωσε τὴν ὄρεξη καὶ τὴν ἔκαμε βουλιμία. Ἐτρῶε ὁ καημένος μὲ αἶσθημα!

Δυὸ ποτηράκια κονιάκ μετὰ τὸ φαγητό, ἀντὶ λικέρ, τοῦφεραν φλυαρία. Πρόσεχα τὸ, τι μοῦλεγε μὲ ἐντεταμένη προσοχή. Μοῦλεγε πῶς τοὺς ἔφερναν. Τὶ τοὺς εἶχαν πεῖ προτοῦ ἔλθουν. Πῶς ἐφαντάζοντο τὸν Ἑλληνικὸ στρατό. Πῶς τὸν ἀντίκρυσαν. Τὶς ἰδιαιτέρες σκέψεις του γιὰ τὸν πόλεμο, πού τὸν εὐρι-

σκε ἄδικο καὶ ἀδικαιολόγητο. Μοῦπε γιὰ τὸ Μουσο-
λίσι καὶ γιὰ τὸ κράτος τοῦ τρόμου, ποῦχε δημιουρ-
γήσει ὁ φασισμός. Κι' ὅλα αὐτὰ μὲ μιὰ ἀκατάσχετη
φλυαρία, ἀσυγκράτητη, παιδιάστικη, σχεδὸν χαρού-
νη. Τὸν ρωτοῦσα γιὰ τὸ κάθε τί. Ζητοῦσα πληροφο-
ρίες τέτοιες, ποῦ νὰ μὴν τίς παρεξηγήσῃ καὶ νὰ μὴν
τὸν μειώσω δείχνοντάς του πὼς τὸν θεωροῦσαν ἱκα-
νὸ νὰ τοῦ προκαλέσω ἀνακοινώσεις ἀνάξιες γιὰ ἕ-
να ἀξιωματικόν.

Στὸ τέλος τοῦ εἶπα.

—“Ένας φίλος μου κάποτε μοῦλεγε πὼς ὁ πολι-
τισμὸς εἶναι ζήτημα καλῆς χωνεύσεως ψευδολογημά-
των. “Όσο πιὸ εὐκόλα ἓνας λαὸς μπορεῖ νὰ χωνέψῃ
τίς ψευτιές τῶν μεγάλων ἀνδρῶν του, τόσο καὶ πιὸ
πολιτισμένος εἶναι καὶ κατέληγε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι
οἱ μεγάλοι λαοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποῦ χωνεύουν καλύτε-
ρα ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς. Μοῦ φαίνεται πὼς, ἂν
πρόκειται νὰ χαρακτηρισθοῦν οἱ λαοὶ σύμφωνα μὲ
τὴν ἀλλόκοτη αὐτὴ θεωρία τοῦ φίλου μου, ἀναντίρ-
ρητα σεῖς θὰ μπορῆτε νὰ φιλοδοξήσετε τὴν ἀνώτε-
ρη βαθμίδα τῶν πολιτισμένων λαῶν, γιὰτὶ κανένας
ἄλλος λαὸς σὰν ἐσᾶς δὲν ἐπίστεψε τυφλὰ τὰ μεγάλα
ψεύτικα λόγια τοῦ ἀρχηγοῦ σας, ἐν ᾧ ἐγνωρίζετε κα-
λὰ ποιοὺς ἦταν κι' ἀπὸ ποῦ πρωτοξεκίνησε ὁ ἀρχη-
γὸς σας.

—Κι' ὅμως! ἴσως νὰ μὴν ἔχη ἄδικο ὁ φίλος σας.
Δὲν ταιριάζει νὰ σᾶς πῶ μερικὰ πράγματα αὐτῇ
τῇ στιγμῇ, γιὰτὶ θὰ ἦταν μειωτικὰ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἐ-
αυτό μου. Γι' αὐτὸ ἀρκοῦμαι στὸ νὰ πῶ, πὼς ἡ ἄλ-
λόκοτη αὐτὴ ἰδέα τοῦ φίλου σας ἐφαρμόζεται ἀπό-
λυτα σ' ἐμᾶς.

Κι' ἀρχίσαμε πάνω σ' αὐτὸ μιὰ μακρὰ συζήτηση.

Μὰ εἶδα πὼς ἡ συζήτηση αὐτῇ τὸν στενοχωροῦ-
σε πολὺ καὶ μοῦ φάνηκε ὅτι περνοῦσα τὰ ὄρια τοῦ
σεβασμοῦ ποῦ χρωστᾶ κάθε πραγματικὸς ἄνδρας.

σ' ένα ὄμοιό του, σὰν ἡ μοῖρα τοῦ πολέμου τοῦ τὸν ρίχνει αἰχμάλωτο στὰ χέρια του. Βέβαια ἤξερα πῶς, ἂν ἐγὼ ἔπεφτα στὰ χέρια τὰ δικά του, ἢ συμπεριφορά του θὰ ἦταν τέλεια ἀντίθετη μὲ τὴ δική μου τώρα, γιατί θάταν ἐναρμονισμένη πρὸς τὸν πολιτισμὸ καὶ τὸ ἀνδρικό αἶσθημα τοῦ λαοῦ των, ὅπως κατῶρθωσε νὰ τὸ μεταπλάσῃ, ἂν δὲν ἦταν γεννημένο ἀπ' τὴν ἀρχὴ τέτοιο, ὁ τρομερὸς μεταμορφωτῆς καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ Μουσολίνι! Μὰ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων μας ἀποτελοῦσα τὴν εὐτυχισμένη ἱκανοποίησή μου. Μὴ τάχα μόνο σὲ μένα συνέβαινε αὐτό; Σ' ὅλων τίς ψυχὰς ἀπὸ τὸ στρατηγὸ ὡς τὸ στρατιώτη, τὸ αἶσθημα τῆς στρατιωτικῆς ἀξιοπρεπέας, ποῦ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἐκδήλωση τοῦ ἀνδρικοῦ χαρακτῆρα, ἦταν τὸ ἴδιο κι' ἀπαράλλακτο. Μόνο σὲ μερικὲς στιγμὲς ἀσυγκράτητης δίψας ἐκδικήσεως παρουσιάστηκε τὸ φαινόμενο, εὐτυχῶς σὲ ἐλάχιστο ἀριθμὸ, ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τῆς πολεμικῆς πάλης μερικὰ ἀπ' τὰ παλληκάρια μας.

Ξέραμε τί θὰ τραβούσαμε στὰ χέρια των ἂν πέφταμε αἰχμάλωτοι' κι' ὅμως κρατηθήκαμε πάντα στὴν παλληκαρίσια παράδοσή μας.

Ἄφ' οὗ τὸν ἀποχαιρέτησα καὶ δέχτηκα τίς θερμὲς τους εὐχαριστίες, τὸν ἔδωσα στὸν ἀνθυπολοχαγὸ μου, ποῦ μὲ συνοδεῖα θὰ ὠδηγοῦσε καὶ κείνους ποῦχαν καθυστερήσει στὴν παράδοσή των. Φεύγοντας ὁ αἰχμάλωτος ταγματάρχης μου φώναξε.

—Ἄριβεντέρλα! (δηλ. καλὴ ἀντάμωση).

—Ἄριβεντέρλα! τοῦ φώναξα καὶ γώ' μὰ γλήγορα σκέφτηκα «ποῦ;». Ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ συναντηθοῦμε ἐμεῖς οἱ δύο; Οἱ δρόμοι καὶ οἱ κόσμοι μας ἦταν τόσο διαφορετικοί, τόσο ἀντίθετοι! Κι' ὅμως! Γιατί ἀπέκλεια μιὰ τέτοια συνάντηση τῶν κόσμων μας; Μὴ τάχα δὲν ἔχω τὴν πεποίθηση πῶς ἀ-

γωνιζόμαστε για μιὰ ἀνώτερη ἰδεολογία ἐλευθερίας, πού δὲν θὰ ἀποκλείσῃ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τὴν ἐλπίδα νὰ τραβήξῃ καθένας τους χωριστὸ δρόμο, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτὴ κατεύθυνση, τὴν καλλιτέρευση τοῦ ἀνθρωπίνου αὐρισίου, πού θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχία τῶν λαῶν, ἀδιάφορο ἂν οἱ λαοὶ αὐτοὶ βγοῦν ἀπὸ τὸ φριχτὸ αὐτὸ πόλεμο νικητὲς ἢ ἡττημένοι; Ποιὸς μπορούσε ν' ἀποκλείσῃ μιὰ τέτοια περίπτωση, μιὰ τέτοια ὠραιότατη ἐλπίδα;

* *

Πέρασα τὸ λόγο μου στὴ γραμμὴ καὶ μίλησα χωριστὰ σὲ καθένα στρατιώτῃ μου. Ἦταν τόσο χαρούμενοι, τόσο εὐτυχισμένοι καὶ τόσο περήφανοι γιὰ τὴ νέα τους νίκη, πού εἶχαν γίνει φλύαροι. Δὲν ἤθελα νὰ τοὺς σταματήσω. Ἡ λύπη εἶναι βουβή, μὰ ἡ χαρὰ πάντα εἶναι πολυμίλα.

Τὴ στιγμὴ πού ἐτοιμαζόμουνα νὰ γυρίσω, βλέπω κάποιον στρατιώτῃ μου ν' ἀνεβαίνει τὴν πλαγιά. Σταμάτησε μπρὸς μου. Μὲ κοίταξε μὲ βουρκωμένα μάτια. Τὸ πρόσωπό του ἦταν χυμένο ἀπὸ λύπη.

—Τί ἔχεις; Ἄπο ποῦ ἔρχεσαι, Θεοδόση;

—Πῆγα κ' ἔθαψα τὸν ἀδελφό μου στὸ διπλανὸ λόχο, μ' ἀπαντᾷ μὲ σιγὴ φωνὴ καὶ τὰ δάκρυά του ἐχύθησαν στὰ γενειασμένα μάγουλά του.

—Τὸν πλησίασα. Τὸν χάδεψα.

—Πόλεμος εἶναι, παιδί μου. Αὐτὰ ἔχει ὁ πόλεμος,

—Τὸ ξέρω. Αὐτὸ θὰ πῆ πόλεμος.

—Καὶ ποῦ τῶμαθες, πὼς σκοτώθηκε;

—Ἦρθε ἕνας χωριανός μου καὶ μοῦ τῶπε. Τὸν ἐθάψαμε. Καὶ ἀναστέναξε βαθεῖα. "Ἄχ, ἡ κακομοίρα ἡ μάννα μου καὶ ἡ δυστυχισμένη ἡ γυναῖκά του! πὼς θὰ τὸ μάθουνε!

—Κουράγιο, παιδί μου.

—Κι' ἔχει δυὸ παιδιὰ, κ. λοχαγέ! κι' ἄρχισε νὰ

κλαίη και μές τὰ κλάματά του έξακολουθητικά έλεγε. "Αχι τὸ κακορίζικο τὸ Γιωργιό, και τὴ μικρὴ του τὴν Καλλιόπη! "Αχι! και τρίζοντας τὰ δόντια του μὲ άγριεμένη ματιὰ φώναξε «τσοί άτιμοις! μὲ τὸ μαχαίρι! Μὲ τὸ μαχαίρι θὰ τοὺς σφάξω ὅσους πιάσω»!

Ἐκείνη τὴ στιγμή ἡ κακὴ του μοίρα ἔφερε μπρός μου ἓνα αἰχμάλωτο, ποὺ τὸν ὠδηγοῦσε κάποιος δεκανέας· τὸν εἶχε βρεῖ σ' ἓνα σπηλιάρι λίγο παρακάτω ἀπὸ κεῖ ποῦχα βρεῖ κ' ἐγὼ τὸν ταγματάρχη. "Ἐτρεμε σάντὸ φυλλοκάλαμο. Μόλις τὸν εἶδε ὁ Θεοδόσης σφίγγοντας τὰ δόντια του άγρια, άρχισε νὰ μὲ ἱκετεύη.

—Δός μού τονε, κ. λοχαγέ. Δός μού τονε και νὰ σοῦ τὸ χρωστῶ χάρη σ' ὄλη μου τὴ ζωὴ.

"Ἐκλαιγε, ἔκ' αιγε φριχτά. Ἦταν τόσο συντριμμένος! Εἶχε δεῖ πρὸ ὀλίγης ὥρας τὸν ἀδελφὸ του κομματιασμένο ἀπὸ μιὰ χειροβομβίδα.

—Δός μού τονε και δὲ θέλω ἄλλη χαρὰ στὴ ζωὴ.

—Μὰ θὰ εἶναι ντροπὴ μεγάλη νὰ σκοτώσωμε ἓνα αἰχμάλωτο! θυμάσαι τί σὰς ἔχω πει; Τὰ θυμάσαι;

—Ναί, κ. λοχαγέ. Μὰ θέλω νὰ πάρω τὸ αἷμα πίσω, πάνω στὸν τάφο τοῦ ἀδελφοῦ μου. Θὰ τὸ λέω στὰ παιδιὰ του, στὸ Γεωργιό και τὴν Καλλιόπη! Θά-ναι ἡ παρηγοριὰ των! Δός μού τονε. Εἶναι ἀκόμα ζεστό τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ μου.

Ὡς τόσο τὸ δυστυχισμένο αὐτὸ πλάσμα, ποὺ καταλάβαινε πὼς κάτι σοβαρὸ παιζότανε στὴ ζωὴ του, γιατί πότε ἐγὼ μαλακά και πότε ὁ στρατιώτης άγρια, τὸν κοιτάζαμε, ἔτρεμε σύγκορμος. Σκέφθηκα πολὺ. Νὰ ἱκανοποιήσω τοῦ στρατιώτη μου τὴν ἱκεσία; Ἦταν ἀδύνατο. Θὰ τὸ θεωροῦσα σ' ὄλη μου τὴ ζωὴ στίγμα. Κι' ὁμως μὲ μιὰ σκέψη γρήγορη τοῦ λέω.

—Σοῦ τὸν δίδω, Θεοδόση· πήγαινε τον πάνω στὸ μνήμα τοῦ ἀδελφοῦ σου και κάμε τον ὅτι θέλεις. Θέλω νὰ ἱκανοποιήσω τὸν ἀδελφὸ σου. Δὲν εἶναι ὁ-

μως παλληκαριά τὸ, τι κάνομε. Νά· πάρε τον.

Τὸν ἄρπαξε ἄγρια καὶ τὸν κατρακύλισε στὸ χιόνι.

—*Anch' io sono christiano!* φώναξε ὁ αἰχμάλωτος.

—Σοῦ λέει πῶς «κι' ἐγὼ εἶμαι Χριστιανός»! φωνάζω στὸ Θεοδόση.

—'Ακλούθα, ἄτιμε! Χριστιανός, ἔ; Καὶ ὁ ἀδελφός μου δὲν ἦταν; Τὸ χιόνι ποῦ ἐσκέπασε τὸ χῶμά του, πρέπει νὰ βαφῆ μὲ τὸ αἷμά σου.

Κι' ὁ δυστυχισμένος ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ σέρνεται ἀπὸ τὸν ἄγριεμμένο Θεοδόση. Γύρω μου εἶχαν μαζευτεῖ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ πολλοὶ στρατιῶτες ποῦ μὲ κοίταζαν ξαφνιασμένοι γιὰ τὸ, τι ἔκανα. Μὰ ἦταν δυνατὸ ἐγὼ ποῦ τόσα τοὺς εἶχα πεῖ γιὰ τὴν ἰερότητα τῶν αἰχμαλώτων, νὰ δεχθῶ νὰ σκοτωθῆ ἕνας τους μπρός μου; Τοὺς ἔγνεψα βάζοντας τὸ δάκτυλό μου στὸ στόμα, νὰ μὴ μιλήσῃ κανένας τους. Τράβηξα χαμηλὰ καὶ ἀκολούθησα τὸν στρατιώτη μὲ ἀκολούθησαν καὶ οἱ ἄλλοι. Ὁ Θεοδόσης βρίζοντας ἄγρια ἔσερνε τὸν αἰχμάλωτο. Εἶχαν φτάσει χαμηλὰ. "Ενας ψηλὸς σωρὸς χῶμα μόλις σκεπασμένος μὲ χιόνι ἔδειχνε τὸν τάφο τοῦ σκοτωμένου.

—Στάσου κεῖ, ἄτιμε, καὶ πετώντας τὸ τουφέκι του τράβηξε τὸ μαχαίρι του. Πάνω στὸν τάφο τοῦ ἀδελφοῦ μου θὰ σὲ σφάξω.

"Εκαμα νὰ τοῦ φωνάξω «μῆ!» μὰ συγκρατήθηκα. Ἡ καρδιά μου ἐχτύπησε δυνατὰ. Ὁ αἰχμάλωτος εἶχε γείρει κι' εἶχε γονατίσει. Ὁ Θεοδόσης ἐσήκωσε τὸ μαχαίρι του νὰ τὸν κτυπήσῃ. Ὁ αἰχμάλωτος ἐβόγγισε. Καὶ τὸ μαχαίρι..... δὲν ἐκατέβηκε. Τὸ τραγικώταιο θέαμα μᾶς εἶχε κάμει ν' ἀνατριχιάσωμε ὅλους. Ἀγωνιούσαμε. Μὰ κεῖ ποῦ περιμέναμε τὸ θάνατο τοῦ δυστυχισμένου, βλέπομε τὸ Θεοδόση νὰ βάζῃ τὸ μαχαίρι του στὸ θηκέρι, νὰ παίρῃ τὸ τουφέκι του καὶ νὰ σηκώνῃ τὸν αἰχμάλωτο, ποῦ τρέμον-

τας ἔκλαιγε μ' ἀναφυλλητά. Στρέφοντας ὁ Θεοδόσης γιὰ νὰ ξανάρθη πάνω, μὲ εἶδε. "Ἐτρεξε κοντά μου καὶ μὲ λυγμούς μοῦ φώναξε πέφτοντας πάνω στὸ στήθος μου.

—Δὲν μπορῶ. Δὲν μπορῶ, κ. λοχαγέ!

—Τῶξερά πὼς δὲν μποροῦσες, παιδί μου, νὰ κάμης μιὰ τέτοια ἀτιμία! καὶ τὸν ἔσφιξα στὴν ἀγκαλιά μου. Τί φταίει αὐτός ὁ δυστυχισμένος, ἂν ἡ κακὴ του μοῖρα τὸν ἔφερε δῶ πέρα; Κι' ἂν ἔχη κι' αὐτὸς παιδιά, γυναῖκα, μάννα;

Οἱ στρατιῶτές μου εἶχαν πάρει τὸν αἰχμάλωτο καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν ἠρεμήσουν δίδοντας του ὅτι εἶχε καθένας στὸ σακκίδιό του. Βγήκαμε στὴ θέση μας. "Ὅλοι εἴμαστε σὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ συγκινημένη κατάσταση. Πῆρα τὸ Θεοδόση στὸ ἀντίσκηνό μου. Τοῦδωκα κονιάκ.

—Εὐχαριστῶ, κ. λοχαγέ, γιὰ τὸ,τι μοῦκάμες.

—Τι σοῦκάμα;

—Νά! μ' ἀφήκες νὰ κάμω μόνος μου τὸ,τι ἔκαμα.

Πόσα δὲν κλειοῦσαν τὰ ἱερὰ αὐτὰ λόγια του καὶ πόση περηφάνεια αἰσθάνθηκα γιὰτὶ ἦμουν "Ἕλληνας! "Ὅχι, ὄχι, ὄχι! τὸ χέρι μας δὲ χτυπᾶ ἄνανδρα. Δὲν ἀνατραφήκαμε κακοῦργοι. Δὲ μποροῦμε νὰ κακοῦργοῦμε τὴ στιγμή πού ἱεουργοῦμε, γιὰ τὴν ἀνθρωπινώτερη θεότητα τὴν ἐλευθερία.

Κι' ὅμως ἀνατρίχιαζα μὲ τὴν ἰδέα μόνο πὼς ὁ Θεοδόσης θὰ τὸν σκότωνε. Θὰ αἰσθανόμουν α ντροπή, γιὰτὶ τοῦ τὸν εἶχα δώσει καὶ λύπη ἄρρητη, γιὰτὶ θὰ μοῦδειχνε ὁ σκοτωμός του πὼς οἱ στρατιῶτές μου δὲν ἔπαιρναν βαθεῖα τὸ,τι τοὺς ἔλεγα. Ὁ πόνος μου ἴσως νᾶταν μεγαλύτερος ἀπ' τὴν ντροπή μου. Εἶχα παίξει πολὺ ἐπικίνδυνο παιγνίδι. Εὐτυχῶς ὁ Θεοδόσης μὲ γλύτωσε.

Τὴ στιγμή κείνη μᾶς ἔφεραν τὸ συσσίτιο ἀπὸ κάτω. Πισω' ἀπ' τὰ μεταγωγικὰ ἀκλουθοῦσε μιὰ ἀτέ-

λειωτη γραμμή γυναικῶν, πού μετέφεραν πυρομαχικά στὸν ὄμῳ των. Σκυφτές καὶ καμπουριασμένες στὸν ἀνήφορο, σήκωναν τὸ βάρος τους ἀκλουθώντας τὸ δρομάκο πού ἀνοιγαν τὰ μουλάρια στὸ χιόνι. Ἔφταξαν ὅλες ξεκοκκινισμένες καὶ γελαστές. Τὰ μεταγωγικά εἶχαν φύγει ἀπ' τὸ πρωὶ γιὰ τὴν ἐπιμελητεία καὶ δὲν εἶχαν γυρίσει ἀκόμα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφερθοῦν πυρομαχικά, γιατί εἶχαμε εἰδοποιήσει τὸ σύνταγμα. καὶ οἱ γυναῖκες τοῦ χαμηλοῦ χωριοῦ εἶχαν ἀναλάβει μόνες τους νὰ βοηθήσουν τὸ στρατό, πού τοὺς ἔφερνε τὴν ἐλευθερία. Ἐμειναν κάμποση ὥρα μαζί μας κι' οἱ στρατιῶτες μας βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ γελάσουν καὶ νὰ μιλήσουν φαιδρά.

— Θεοδόση, πάρε τὸ συσσίτιό σου καὶ δόσε συσσίτιο καὶ στὸν αἰχμάλωτο.

Μὲ κοίταξε στὰ μάτια μὲ τρυφερότητα καὶ ἔκαμε τῷ τοῦ εἶπα. Ὁ δυστυχισμένος αἰχμάλωτος τρόμαξε στὴν ἀρχὴ πού τὸν σίμωσε ὁ Θεοδόσης, μὰ γλήγορα ξεφοβήθηκε. Διαρκῶς μουρμούριζε.

— Γκράτσια, γκράτσια!

Μετὰ τὸ συσσίτιο τὸν ξαναφώναξα.

— Ἐσὺ θὰ πᾶς τὸν αἰχμάλωτο κάτω. Θέλω νὰ ξεχάσης τὸν πόνο σου.

— Δὲν ξεχνιέται. Μὰ θὰ τὸν πάω ἐγὼ τὸν κακομοῖρη!

Τὴ νύχτα γύρισε πίσω κρατώντας «σημείωμα παραδόσεως ἑνός (ἀριθ. 1) αἰχμαλώτου».

* *

Ἀπόψε πού θυμόμουν τὰ ἡρωϊκὰ πηδήματα τῶν στρατιωτῶν ποῦ τρεχαν πρὸς τὸ θάνατο ἀνατρίχιασα ἀπὸ συγκίνηση. Πηδοῦν, πηδοῦν τὰ παλληκάρια στὸ χαμό, γιατί μέσα τους βοοῦν οἱ ἀπαράγραπτες κληρονομικὲς ἐντολές.

Εἶναι μερικὰ πράγματα πού δὲν πρέπει νὰ τὰ παίρνῳμε καὶ νὰ τὰ ἐξετάζῳμε ὀρθολογικά. Εἶναι ἐ-

ξάρσεις, εἶναι ξεσπάσματα μιᾶς βοῆς, ποῦ φωλιάζει μέσα μας σὰν ἀποταμίευμα πολλῶν αἰῶνων, εἶναι ἀναφωνήσεις ποῦρχονται τώρα μόνο ν' ἀπαντήσουν στίς φωνές ἀναρίθμητων ἡρώων, ποῦ τώρα καί αἰῶνες μακροῦς ἀγωνίστηκαν γιά τὴν ἐλευθερία τῆς γῆς αὐτῆς ποῦ γεννοῦσε Θεοὺς καί θεϊκὲς ἰδέες.

Παρακολουθώντας τὰ ἡρωϊκὰ πηδημάτα των καί τίς φωνές των, κατανοῶ γιατί κατώρθωσαν νά κατακτήσουν τὸν κατακτητὴ καί γιατί ξεπήδησαν ὀρθοὶ ἀπὸ μιὰ φρικτὴ καί βαριά δουλεία. Κάθε πῆδημά των δείχνει τὸ σκίρτημα χιλιάδων χρόνων ἑνὸς λαοῦ ποῦ γεννήθηκε, ἔζησε καί ἀνδρώθηκε μέσα στὴν πνευματικώτερη ἐλευθερία. Ἐκ τῶν ἀπόμακρα καί σκοτεινὰ βάθη τῶν αἰῶνων, ποῦ ξεκινᾷ ἡ ἱστορία μας, ξεκινᾷ καί ἡ ὁρμὴ τῶν πηδημάτων τοῦ λαοῦ μας πρὸς τὴ θυσία. Αὐτὴ ἡ αὐταπάρνηση, καί ἡ θαρραλέα αὐτοθυσία, ἦταν ἡ ὑπέρτερη ἀρετὴ του πάντα. Τὰ πρόσωπα ὄλων καταυγάζονται ἀπὸ ἓνα περιέργο μυστηριώδες φῶς, ποῦ κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο καί τὴν ἴδην. Τὸ φῶς αὐτὸ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ ἀπόμακρο παρελθὸν καί φωλιάζει σὲ κάθε ὄρμῃ τοῦ κορμιοῦ του, σὲ κάθε πτυχῇ τῆς ψυχῆς του καί ξεχύνεται στὸ μεγάλο παρὸν, ποῦ κυοφορεῖ τὸ φωτεινὸ μέλλον του.

Ὡς τώρα κανένας αἰφνηδιασμός μας δὲν ἀπέτυχε. Πάντα φτάνομε στὸν ἀντικειμενικὸ μας σκοπὸ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς οἱ πιὸ χαρακτηριστικὲς δυναμικότητες τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη ἐκδηλώνονται στὴν ἐπίθεση καί στὸν αἰφνηδιασμό. Τίς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες του τίς χρωστᾷ στίς δυὸ αὐτὲς μαχητικὲς ἐνέργειες, γιατί εἶναι ἐκδηλωτικὲς στρατοῦ μὲ θερμὸ αἶσθημα, βαθειὰ πατριωτικὴ ἀγάπη καί γρήγορη δράση.

Κάθε στρατὸς ἀναντίρρητα ἀντιπροσωπεύει τὴν ψυχροσύνθεση τοῦ ἔθνους του. Ὁ Ἄγγλος ἀντιπρο-

σωπεύει τὴν μαρμάρινη ψυχραιμία τοῦ λαοῦ του. Τὸν πόλεμο τὸν κάνει σπόρ. Ὁ Μωρουά γράφοντας γιὰ τὴν ψυχοσύνθεση τῶν Ἑλλήνων λέει, ὅτι: «ὅσο εἶναι νέοι, ὅλοι πασχίζουν νὰ σκληρύνουν τὸ περὶ τῶν καὶ τὴν καρδιά τους. Δὲ φοβοῦνται οὔτε μιά γροθιά, οὔτε μιά ἀναποδιά τῆς τύχης. Θεωροῦνε τὴν ὑπερβολὴ ὡς τὸ χειρότερο ἐλάττωμα καὶ τὴν ψυχρότητα ὡς ἓνα ἀριστοκρατικὸ σημάδι. Σὰν εἶναι πολὺ δυστυχισμένοι, βάζουν μιά μάσκα θυμοσοφίας. Ὅταν εἶναι πολὺ εὐτυχισμένοι, δὲ λένε τίποτε ἀπολύτως» καὶ φτάνει στὸ συμπέρασμα πὼς «ἡ τέχνη τους νὰ οἰκοδομοῦν αὐτοκρατορίες τοὺς διδάξει μιά ἀφελῆ ἰδέα γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου». Ἐχει δίκιο στὶς παρατηρήσεις του αὐτές. Ὅσοι φορὲς πολέμησα μαζί των τίς σκέψεις αὐτὲς μοῦ φεραν.

Τὸ Γάλλο χαρακτηρίζει ἡ θερμότητα, ποὺ ἄλλοτε τὸν τραβᾷ σὲ μεγαλουργήματα κι' ἄλλοτε σὲ κατάπτωση, γιὰτὶ εὐκόλα ἡ θερμότητά του φεύγει καὶ τὸ πατριωτικὸ του αἷσθημα παγώνει. Ὁ Γερμανὸς εἶναι πάντα ἀναλλοίωτος μέσα στὴ σκληρὴ, τὴν ἄβουλη πειθαρχία του, ποὺ τὸν μετατρέπει σὲ τρομερὸ μηχανήμα, σὰν ὁδοστρωτήρα. Συντρίβει κάτω ἀπὸ τὸν ὄγκο του· μ' ἂν τοῦ ἀχρηστεύσης μιά βίδα κι' ἂν τοῦ σπάσης ἓνα γκρενάζι, ὁ ὄγκος αὐτὸς σταματᾷ ἀξιοθρήνητα. Ὁ Ρῶσσοι εἶναι ὄγκος ποὺ προτιμᾷ νὰ ριχθῆι στὸ θάνατο ποὺ ἀντικρῶζει μπρὸς του, παρά νὰ πέσῃ στὸ θάνατο ποὺ τὸν παραμονεύει πίσω του, ἂν τὸν θεωρήσουν ὡς ὑπεύθυνο μιᾶς ἥττας. Ὁ Βούλγαρος εἶναι καλὸς στρατιώτης σὰν τὸν κατεθύνῃ καλὸς ἡγήτορας κι' ἀντέχει στὴν κακουχίαν· ἀλλὰ εἶναι ψυχικά, διανοητικὰ καὶ σωματικὰ δυσκίνητος. Ὁ Σέρβος διακρινότανε πάντα γιὰ τὸ θερμὸ πατριωτισμὸ του, καὶ τὴν ἀπίστευτὴ ψυχικὴ του καρτερία. Κανένας ἄλλος λαὸς δὲ θὰ βαστοῦσε τὴν τραγικὴ περιπέτειά του τὸ 1916, καὶ κανένας ἄλλος

λαός δὲν θὰ ἦταν ἱκανός νά κρατήσῃ ἀναλλοίωτο τὸ πολεμικὸ του θάρρος, ὕστερα ἀπὸ τὸ μακάβριο δρόμο του μέσα ἀπ' τὴν Ἀλβανία καὶ τὴν Ἡπειροῦ νά φθάσῃ στὴν Κέρκυρα. Θυμοῦμαι πῶς τὸ δρόμο αὐτὸ τὸν εἶδα κατακάθαρα, γιατί τὸν σχημάτιζαν τὰ γυμνά κόκκαλα τῶν παιδιῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν γερόντων ποὺ ἔφευγαν τὸν εἰσβολέα. Ὁ Τοῦρκος ἦταν πάντα δυνατὸ καὶ καρτερικὸ παλληκάρι ποὺ τραβοῦσε σταθερὰ μὲ τὸ κουρμπέτι τοῦ Ραμπῆ πάνω στὸ δρόμο τοῦ κισμέτ. Τρομερὴ δύναμη εἶναι ἡ πίστη πρὸς τὸ μοιραῖο. Τὸ θάνατο δὲν τὸν φοβᾶται γιατί ἔχει τὴν πεποίθησιν πῶς κι' ἂν रिχτῆ πάνω σὲ χίλιες λόγχες, δὲν θὰ σκοτωθῆ, ἂν δὲν εἶναι γραμμμένο ἀπ' τὸ Θεό! Δὲν ξέρω ἂν μετέβαλε πεποιθήσεις τώρα ποὺ τοῦφερε κάποιος χαλασμὸ στὴν πίστη του αὐτῆ ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς του, μὰ φαντάζομαι πῶς ὅση μεταβολὴ κι' ἂν τοῦ φέρῃ δὲν θὰ μπορέσῃ νά τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τίς κληρονομημένες πολεμικὲς του ἀρετές.

Ὁ Ἕλληνας ἔδειξε καὶ στὰ παλιὰ καὶ τώρα τί μπορεῖ ν' ἀποδώσῃ σὰν εἶναι ψυχικὰ ἐνωμένος. Καὶ ὁ Ἰταλός; ἔδειξε καὶ στὰ παλιὰ καὶ τώρα τί μπορεῖ ν' ἀποδώσῃ. Μ' ἄλλους λαοὺς δὲν ἐπολέμησα. Μὰ ξέρω πῶς ὁ Φιλανδὸς εἶναι ψυχικὰ συγγενῆς μας, ὁ Ρουμᾶνος εἶναι λαὸς μὲ χαμηλὴ στάθμην σὲ κάθε ἐκδήλωσίν του καὶ ὁ Ἰάπωνας εἶναι καὶ θα παραμείνῃ ὁ περιφρονητὴς τοῦ θανάτου, γιατί κληρονομικὰ συγγενεύει μὲ τὸ χαρακίρι γι' αὐτὸ καὶ κάποτε καταντᾷ τρομερός. Τὸ Γερμανὸ ἀπ' ὅτι ἔχω ἀκούσει τὸν φαντάζομαι σκληρό, ὅσο σκληρὸς εἶναι καὶ οἱ ἀτσαλένιες βίδες σῆνα γιγάντιο μηχανήμα, γιατί ὁ γερμανικὸς λαὸς δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἓνα μηχανήμα, ποὺ κάθε ἄτομό του εἶναι ἐξηρητημένο, ἀνελεύθερο καὶ ἀδυσώπητα προσαρμοσμένο πρὸς τὸ σκοπὸ τοῦ μηχανήματος.

Πάλι απόψε μᾶς δέρνει ἡ χιονοθύελλα. Σᾶν καφτές βίτσες πέφτει τὸ χιόνι πάνω σιὰ πρόσωπά μας. Τὰ χέρια μου ἔχουν ξεπαγιάσει καὶ τὰ ποδάρια μου σᾶν νᾶναι ξένα ἀπὸ τὸ ἄλλο κορμί μου. Θεέ μου! Θεέ μου! πὼς κρυάνω! Νοιώθω ἀνατριχῆλες σ' ὄλο μου τὸ σῶμα. Φοβοῦμαι μὴν ἀρρωστήσω. Θὰ εἶναι φριχτό. Θὰ πεθάνω ἀπ' τὴν λύπη μου ἂν μ' ἀναγκάση μιὰ ἀρρώστεια νὰ φύγω ἀπ' τὸ λόχο μου. Στους ἄλλους πολέμους ἀνατρίχιαζα σᾶν σκεπτόμουνα πὼς μιὰ ὀβίδα μποροῦσε νὰ μοῦ κόψη ἓνα χέρι ἢ ἓνα ποδάρι. Μὰ τώρα ἀδιαφορῶ καὶ γι' αὐτὴ ἀκόμα τὴν περίπτωση. Δὲν θέλω ὅμως ν' ἀρρωστήσω. Θὰ αἰσθανθῶ ὀδύνη καὶ ντροπὴ, ἂν πηγαίνοντάς με στὸ νοσοκομεῖο, μὲ τοποθετήσουν στὸ θάλαμο «τῶν παθολογικῶν». Ἄ, ὄχι, αὐτὸ νὰ μὴ γίνῃ!

* *

Οὐρλιάζουν πάλι απόψε οἱ λύκοι. Τὰ οὐρλιάσματά των σχίζουν τὸ παγωμένο σκοτάδι καὶ φτάνουν ὡς ἐδῶ γιὰ νὰ μᾶς κάμουν νὰ ἀνατριχιάσωμε.

Χθὲς πιάσαμε μ' εὐκολία τὴν ἄλλη κορυφὴ. Μῆτε ἀπώλειες, μῆτε κόπο εἶχαμε στὴν ἐπιχείρηση αὐτή. Οἱ Ἴταλοι ἔφυγαν μὲ τὴ πρώτη ἐξόρμησή μας. Παραπόμειναν εἴκοσι ὀκτώ, γιὰ νὰ παραδοθοῦν ἀποκαμωμένοι ἀπὸ τὰ δεινά.

Τραβηχτήκαμε λίγα μέτρα πιὸ χαμηλά, γιὰ νὰ βρισκόμαστε ἔτοιμοι στὴν πρώτη φωνή. Οἱ Στρατιῶτες ζήτησαν κατάλληλες σχισμὲς τοῦ βουνοῦ, μικροὺς βράχους, λακουδῶματα καὶ κεῖ, ἅμα βράδιασε, κάνοντας παρέες ἔστρωναν τὶς μισὲς κουβέρτες ἀπὸ κάτω, σκεπαζόντανε τὶς ἄλλες μισὲς καὶ πάνω ἀπ' αὐτὲς τ' ἀντίσκηνα.

—Ἐ, μωρὲ Μουσολίνι! φωνάζει κάποιος στρατιώτης. Τί σοῦ φταίγαμε νὰ μᾶς ξεσηκώσης; Ἐμεῖς καθόμαστε ἡσυχα κι' ἀτάραχα. Κλαίγαμε τὴ φτώχεια μᾶς καὶ κοιτάζαμε πὼς νὰ τὰ βολέψωμε γιὰ νὰ

ντώνουμε τὰ παιδιά μας καὶ νὰ ξεχειμωνιάσουμε. Καὶ ἡ ἀφεντιά σου; τσοῦπ! Σοῦ μύρισε πόλεμος! Πόλεμο θές, κερατᾶ; Θὰ δῆς πόσοι ἀπὸ τοὺς φασίστες σου θὰ κοπρῖσουν τὴν Ἑπειρωτικὴ γῆ!

Καὶ σὲ λίγο σὰ νὰ μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτό του.

—Μὰ τί φταῖνε κι' αὐτοὶ οἱ κακομοίρηδες! Τί φταῖναν τὰ παιδιά; Τώρα κλαῖν οἱ μαννάδες τους!

Φαίνεται πὼς ὡς τόσο εἶχε κουκουλωθῆ τὴν κουβέρτα του, γιατί ἡ φωνὴ του ἐρχότανε πλανταμένη, μὲ τὸ συμπέρασμά του.

—Φταῖνε κι' αὐτοὶ οἱ κουτοὶ! φταῖνε! φταῖνε! γιατί δὲν τὸν ρίχναν ἀφ' οὔ ἦταν τρελλός; Ὅλος ὁ κόσμος τοὺς φώναζει! Δὲν ἄκουαν. Καλὰ νὰ πάθουν τώρα!

—Κοιμήσου, μωρέ, κι' ἄς τὸν Μουσολῖνι στὸ διάβολο.

—Μωρέ, τὸν ἀφήνω, ἐγώ, μὰ δὲν πάει αὐτός! Ἄκουε ἐκεῖ! κουτὸς λαός! καλὰ νὰ πάθῃ! καὶ χασμουργήθηκε!

* * *

Ὁ λόχος μου σήμερα κρατήθηκε ἐφεδρεία. Βρίσκεται στὴ διχάλῃ δυὸ βουνῶν σ' ἀπυρόβλητο μέρος. Ὁ συνταγματάρχης μὲ πῆρε μαζί του στὸ παρατηρητήριον. Ἀπὸ κεῖ διακρίνομε τὴν κίνησιν τῶν λόχων ποὺ σκαρφαλώνουν στ' ἀντικρινὸ βουνό. Τὰ κιάλια ὄλων μας εἶναι στραμμένα πρὸς τὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ. Διακρίνομε καλὰ τοὺς στρατιώτες, ποὺ ἀνεβαίνουν πρὸς τὴ χιονισμένη παρυφή. Ἀπὸ δεξιὰ δυὸ λόχοι προχωροῦν μὲ γρήγορῃ κίνησιν. Ὁ συνταγματάρχης ἀκίνητος κι' ἀμίλητος, ὄρες ὀλόκληρες, παρακολουθεῖ τὴ μάχην. Ἀκούω τὴ βαριά του ἀναπνοή. Σὰ ν' ἀνεβαίνη κι' αὐτὸς τὴ δύσβατη πλαγιά κι' ἀγκομαχᾶ. Λαχανιάζει. Τώρα οἱ δικοὶ μας σιμώνουν στὴν

κορυφή· φτάνουν!

—'Ανεβαίνουν, ανεβαίνουν! φωνάζει ὁ συνταγματάρχης μ' ἀνακούφιση.

—Νά! ἀνέβηκαν! ξαναλέει.

Τοὺς διακρίνομε πού τρέχουν πάνω στοὺς φρύδι. Ἐπὶ τὸ δεξιὸ ἔχουν ἀνέβει οἱ ἄλλοι. "Ὅσοι ἀνεβαίνουν στὴν κορυφή χάνονται πίσω ἀπ' τὴν παρυφή.

—Τοὺς κυνηγοῦν! τοὺς κυνηγοῦν ἀκάθεκτοι. Δὲ σταματᾷ κανένας τους στὴν κορυφή. Θὰ τραβοῦν στὴν πλαγιά λέει ὁ ὑπασπιστής.

Ὁ συνταγματάρχης τώρα πιά κάθεται πάνω σ' ἕνα ἄδειο κιβώτιο φυσεκιῶν. Δὲν κοιτάζει πιά πρὸς τὸ βουνό. Τὸν εἶχε κοπιᾶσει τόσο ἡ ἀγωνία νὰ παρακολουθῆ πῶς θὰ ἐκτελεστοῦν οἱ διαταγές του, πού τώρα εἶναι κουρασμένος. "Ἀρχισε νὰ καπνίζῃ. Μοῦ πρόσφερε σιγάρο.

—Σὲ ἀχρήστευσα, σήμερα, ἀγαπητὲ λοχαγέ. Καλὰ ἦταν νὰ μὴ λάβης μέρος σὲ μιὰ μάχη.

—"Ἐλαβα, συνταγματάρχα μου." Ἐλαβα' κουράστηκα περισσότερο στὴ μάχη αὐτὴ παρά τίς ἄλλες. Ἡ ψυχὴ μου ἦταν μαζί των καὶ αἰθανόμουνα καὶ γὰρ ὅσων καὶ ὅσων τὸ αὐτὸ ψυχικὸ ξελαχάνιασμα, ὅσων ἀνεβαίνουν πάνω.

—Ἐξαιρετικὰ πετυχημένη ἡ ὅλη κίνηση τοῦ συτάγματός μας. Φαντάζομαι πῶς θ'ἄχωμε ἀλάχιστες ἀπώλειες.

Καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ μιλῆ γιὰ τὸ κάθε τι μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ φλυαρία πού δίνει ἡ χαρά.

—Παρακολουθώντας ἀπὸ τὸ παρατηρητήριον τοὺς στρατιῶτές μας ποῦ τρεχαν, αἰσθανόμουνα τὴν ἴδια ἀπορία τοῦ ποιητοῦ πού ρωτᾷ ποιά δύναμη ἄραγε:

«..... ξύπνησε στίς μαλακὲς ζωὲς τῶν ἀδυνάτων, τῶν ἔργων τὴν τραχειά ὄρμη, τὴ δίψα τῶν θανάτων;» καὶ δὲ βρίσκω καμμιά ἄλλη ἀπάντηση παρά τὸ πῶς, μόνο ὁ θεοποιημένος πόθος τῆς ἐλευθερίας δίδει τὴν ἀ-

κατάβλητη δύναμη σέ κείνους πού ξέρουν νά τήν πο-
θοῦν μέ ὄλο τους τὸ εἶναι, γιά νά λυγίζουν ἐκείνους
πού τῆς ἐκδηλώνουν ἀσέβεια.

Στά λόγια μου αὐτά ἀπαντᾷ συλλογισμένα.

—Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία γι' αὐτὸ πού
λέτε. Τὴν ἴδια σκέψη κάνω ὅλες αὐτὲς τὶς μέρες πού
βλέπω τὸ σύνταγμά μας σὰν φτεροπόδαρο νά περ-
ρνᾷ τὶς χαράδρες, νά γαντζώνη στοὺς κρημνοὺς καὶ
νά σκαλώνη στὰ βουνά.

* * *

Μέσα στὰ πολλὰ ποῦψαμε κείνο τὸ βράδυ στὴν
ἀκατάσχετη φλυαρία τῆς χαρᾶς, πού μᾶς ἔφερε ἡ νέα
μας νίκη, ἦταν καὶ γιά τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῶν
παλιῶν πολεμιστῶν.

—Μὰ γιατί σεῖς δὲ φέρετε τὶς γωνιὲς τῶν ἐξαμή-
νων σας καὶ τῶν πληγῶν σας; μέ ρωτᾷ μιὰ στιγμή ὁ
συνταγματάρχης.

—Τὰ ξέχασα, τοῦ ἀπαντῶ καὶ γέλασα.

Ὁ συνταγματάρχης ἔμεινε γιά λίγο ἀμίλητος. Σκε-
πτότανε.

—"Ἐχετε δίκιο, πού δὲν τὶς φορᾶτε. Εἶναι κωμι-
κὸ νά ἐπιδεικνύης τὴ δράση σου καὶ τὶς λαβωματιῆς
τοῦ κορμιοῦ σου!

—"Ὅχι, δὲν εἶναι κωμικό. Καὶ γὰρ κάποτε ἔχα-
ρακτήριζα τὰ παράσημα τενεκεδάκια γιά «τὰ μικρὰ
παιδιά» καὶ τὶς γωνιὲς ὡς «κοινωνικά ἐπιδειξεως»,
πού τείνουν νά διαλαλήσουν στὰ μάτια τοῦ κόσμου
τὸν ἥρωϊσμό μας ἢ τὶς πληγές μας. «Κοινωνικά» τᾶ-
χε χαρακτηρίσει κάποιος ἐκλεκτὸς διανοούμενος ἐξε-
τάζοντάς τα μονόπλευρα. Κι' ὅμως μῆτε ἐγώ, μῆτε ὁ
διανοούμενος φίλος μου εἶχαμε δίκιο. Τὰ διακριτικὰ
εἶναι ἠθικὴ ἀνάγκη γιά ἓνα στρατό, γιὰτί ἀπὸτελοῦν
τὶς μῆτρες πού γεννοῦν τὴν ἄμιλλα. Ἄλλως τε στε-
ρημένα ἀπὸ κάθε ὑλικὴ ἀποδοτικότητα, καταντοῦν ἠ-
θικὴ ἀμοιβή, ἄυλη, ἀέρινη, ἰδεολογικὴ, πού γίνονται τὸ

κίνητρο ωραίων πράξεων για κείνους που ξέρουν να ζηλεύουν άντρεϊκία και τζιμια.

‘Ο λόχος μου κατασκήνωσε απόψε σ’ αυτή τη διχάλη. ‘Ο συνταγματάρχης με πήρε στο τσαντήρι του. Ζεστάθηκα.

‘Απόψε, ύστερα από δεκαοχτώ ημέρες, έφαγα φαγητό με σάλτσα. ‘Ο μάγειρος του συνταγματάρχη, παρ’ όλο τον ένθουσιασμό του, δέν έτσίκνωσε τό φαγητό.

* * *

Σήμερα μου δόθηκε ή εύκαιρία να έκτιμήσω ένα άνδρα πραγματικό και να μελετήσω τό τι μπορεί να πετύχη ένα έθνος όταν άγωνίζεται για ένα ιερό άγώνα.

Στό σύνταγμά μας έχομε ύποδιοικητή ένα πολύ μορφωμένο ταγματάρχη πουΰχει κατακτήσει όλους με την εύγένειά του και περισσότερο τό διοικητή μας.

—‘Εξαιρετικός άνθρωπος ό ύποδιοικητής μας, του είπα μετά τη μάχη.

—Και παλληκάρι άπ’ τά λίγα.

—‘Ετσι μου λέν όλοι που τον είδαν σε δύσκολες στιγμές.

—Και άγνοεις, βέβαια, άπό ποιά τάξη άξιωματικών προέρχεται, και ποιά είναι ή θέση του άπέναντί μου. ‘Αμα μάθης θα τον έκτιμήσης περισσότερο, μου προσθέτει ό διοικητής.

—Δέν έννοω τί θέλετε να πητε.

—‘Ο σημερινός ύποδιοικητής μας ήταν πρό πέντε χρόνων άνώτερός μου και γώ ήμουν ύφιστάμενός του. ‘Η άτυχη συμμετοχή του εις ένα άπό τά άμαρτωλά κινήματα τον άπομάκρυνε άπ’ τό στρατό, που άποτελούσε τό όνειρό του και τό σκοπό της ζωής του. Μόλις κηρύχτηκε ή έπιστράτευση έζήτησε να επανέλθη. Τόν ξανάφεραν πίσω με τον ίδιο του βέβαια βαθμό και τον τοποθέτησαν στό σύνταγμά μας. Φαντα-

σθητε τή στενοχώρια μου ἅμα εἶδα τὸν πρώην προΐσταμένό μου νᾶναι κατὰ δυὸ βαθμοὺς κατώτερός μου. Στενοχωρήθηκα πάρα πολύ. Κι' ὅμως αὐτὸς μὲ τὸ δυνατό του πατριωτισμό, καὶ μὲ τὴν εὐγένεια, πού τὸν χαρακτηρίζει καὶ μὲ τὴ σαφῆ κατανόηση τοῦ μεγάλου ἀγῶνα μας, δὲν ἔδειξε μῆτε στιγμή πὼς θυμᾶται ἔστω καὶ θαμπᾶ πὼς ἦταν ἀνώτερός μου. Στέκεται μπρὸς μου πρόσοχῇ σὰν δεκανέας. Ἐκτελεῖ τὶς διαταγές μου τυφλά. Κι' ἂν κάποτε ἔχει ἀντίθετη γνώμη γιὰ κάτι, ὑποβάλλει τὴν ἀντίθεσή του μὲ τὴν εὐγένεια, μὲ τόσο σεβασμό, πού μὲ κάνει νὰ συζητῶ καὶ στὸ τέλος νὰ παραδέχωμαι τὴ γνώμη του. Πολλές φορές στενοχωροῦμαι σὰν τὸν διατάσσω καὶ μιὰ μέρα τοῦ φανέρωσα τὴ στενοχώρια μου.

—«Κύριε διοικητά, μοῦ λέει, εἶναι τόσο μέγας, τόσο ἱερός, τόσο ἅγιος ὁ ἀγῶνας μας ὁ σημερινός, πού ἐμεῖς καὶ οἱ βαθμοὶ μας κατάντοῦμε μπρὸς του μόρια δυσδιάκριτα, μόρια τοῦ ὄλου, βιδίτσες στὸ τεράστιο μηχανήμα πού τραβᾶ γιὰ νὰ σαρώσῃ ἕνα ἐχθρό. Τὶ ρόλο παίζει στὸ σκοπὸ τοῦ μηχανήματος αὐτοῦ, ἂν τὸ κεφάλι τῆς μιᾶς βιδίτσας εἶναι μεγαλύτερο ἀπ' τῆς ἄλλης; Διακρίνεις τὸ παράπονο τῆς μικρῆς; Βέβαια ὄχι. "Ἐτσι καὶ μεῖς. Τὴ δουλειά του πρέπει νὰ κάνῃ καθένας γιὰ τὸ μεγάλο σκοπὸ. "Ἄν ἐγὼ μίκραινα καὶ σεῖς μεγαλώσατε, δὲ φταίω μῆτε γώ, μῆτε σεῖς ἀπέναντί μου. Φταίει ἡ φορὰ τῆς μοίρας πού τραβάει τὸ δρόμο τῆς χωρὶς τὴ δική μας βούληση. Στὰ εἰρηνικὰ χρόνια, βέβαια ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τοῦ βαθμοῦ μας θὰ μ' ἔθλιβε. Μὰ τώρα; Σὰς βεβαιῶ πὼς δὲν αἰσθάνομαι κανένα παράπονο. "Ἐχομε ἰσοπεδωθῆ ὄλοι μας μπρὸς στὸ μεγάλο σκοπὸ μας. "Ἴσοι ὄλοι μας μπρὸς τὸ θάνατο, ἴσοι καὶ μπρὸς στὴ χαρὰ τῆς νίκης». Τὸν ἀγκάλιασα κείνη τὴ στιγμή καὶ τὸν φίλησα. Αὐτὸς ἔκλαψε ἀπὸ συγκίνηση καὶ μ' ἔσφιξε θερμά.

Πατρίδα μου, πόσο μεγάλο είναι το πνευμά σου, πόσο μεγάλο το αίσθημα της αγάπης που μᾶς δημιούργησες, που μᾶς ἔκαμες ὄλους νά ξεχάσωμε καί τὰ πάθη μας καί τοὺς προσωπικοὺς μας πόθους! Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ ὁ συνταγματάρχης μὲ διάταξε νά προχωρήσω πρὸς τὰ δεξιὰ καί κει νάβρω κατάλληλο μέρος γιὰ νά ξεκουράσω τὸ λόχο του. Μὲ τὸ ξεκίνημα μας ἀρχίζει ἡ λιακάδα.

Προχωρώντας ἀπὸ τὶς δεξιὲς βουνοπλαγιὲς συναντοῦμε ἓνα πυκνόφυτο βαθύσκιο δάσος, τόσο πυκνό, πού σὲ μερικὰ του μέρη δὲν περνᾷ μήτε τὸ χιόνι. Ἀφάνταστη εἶναι ἡ ὡμορφιά σὲ μερικὲς γωνιές, πού σὲ κάνει νά νοσταλγῆς εἰρηνικὰ χρόνια, γιὰ νάρθης νά ζήσης ἐδῶ καί λίγες μόνο μέρες τῆς ζωῆς σου. Σὲ μιὰ τέτοια γωνιὰ βρῖσκομε ὀλόκληρο κόσμο δυστυχισμένων ἀνθρώπων, πού ἔφυγαν ἀπ' τὰ χωριά τους εὐθὺς ὡς ἄρχισε ὁ πόλεμος, γιὰ νά γλυτώσουν ἀπ' τὴν πίεση καί τὴν ἀτιμία τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ σὰν περνοῦσε ἀπ' τὸ χωριό τους κι' ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἀεροπλάνων, τόσο τῶν ἐχθρικών, ὅσο καί τῶν δικῶν μας ἅμα οἱ μάχες τοὺς πλησίαζαν.

Μόλις μᾶς εἶδαν ἄρχισαν νά φωνάζουν σὰν τρελλοὶ καί νά μᾶς φιλοῦν τὰ χέρια. Δυστυχῶς δὲν μπορούσαμε νά σταματήσωμε τὸ δρόμο μας καί ἔτσι μόνο διαβατάρικα καί βιαστικά δεχτήκαμε τὴν ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς χαρᾶς των. Μὲ τὸ πέρασμά μας ἄρχισαν κι' αὐτοὶ νά φορτώνουν τὰ πράγματά των καί νά μαζεύουν τὰ ζῶα των γιὰ νά κατέβουν στὸ ἐρημωμένο χωριό τους, πού σὲ λίγες ὥρες θάπαιρνε πάλι τὴν πρώτη του κίνηση καί ζωῆ.

Κατὰ τὶς δέκα τὸ πρωῖ ὁ λόχος μου βρισκότανε κατασκηνωμένος σ' ἓνα ἴσιωμα μιᾶς χαράδρας. Ἄρχισαν γλήγορα τὶς μπουγάδες των οἱ στρατιωτῆς μου καί τὰ τραγοῦδια καί τὰ γέλια γέμιζαν τὴν πλάση ἀπὸ χαρὰ. Ἀδύνατο νά πιστέψῃ κανένας βλέποντας

τά χαρούμενα αυτά παιδιά, πώς χθές ακόμα, μέσα στη φωτιά και στην άντάρρα της μάχης, είχαν έξαγριωθεί.

Πολλοί απ' αυτούς ξαπλωμένοι σνόν ήλιο τραγουδοῦσαν. Ξένοιαστα παιδιά! Σά νά μήν ἔχουν ιδέα τοῦ μεγάλου σκοποῦ πού δουλεύουν με τόση αὐτοθυσία. Γελοῦν, γελοῦν κι' ὄλο γελοῦν. Καί ἡ ξενοιασιά αὐτή πού ἀποτελεῖ τὸ σοβαρότερο δικαιολογητικὸ τῆς γοητείας τῆς νεότητος, εἶναι διάχυτη σ' ὄλους ἐδῶ. Κι' ὁμως δὲν εἶναι ὄλοι νέοι. Ἔχομε μέσα στοὺς στρατιῶτές μας ἄνδρες τριάντα δυὸ καὶ τριάντα τριῶν χρόνων. Κι' αὐτοὶ ἔχουν κολλήσει τὴ ξενοιασιά τῶν νέων κι' ἔχουν πάρει ἀπὸ τὴ γοητεία των. Καί ἐγώ; Μέσα σ' ὄλους γέρος! Πολλές φορές πικραίνομαι καὶ ξηλεύω γιὰ τὰ νειάτα των. Μὰ γρήγορα ξεπετοῦν στὴ σκέψη μου κάτι σοφὰ λόγια, πού τώρα καὶ λίγες μέρες ἔγραφε κάποιος φίλος μου, μιλώντας γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ζωγράφου Γ. Προκοπίου. «Ποτέ δὲν εἶναι κανένας γέρος, ὅταν θέλῃ νὰ ὑπηρετήσῃ μιὰ μεγάλη ἰδέα.» Πόσο ἔχει δίκιο. Πόσες φορές πρωτύτερα δὲν ἔννοιωσα νὰ σπαρταροῦν μέσα μου τὰ λόγια αὐτά, σὰν τρέχοντας κατῶρθωνα νὰ βρίσκωμαι ἀρκετὰ μέτρα μπρὸς ἀπ' τὰ παιδιά πού μ' ἀκλουθοῦσαν! Φτέρωναν τὰ ποδάρια μου καὶ τὸ κορμί μου ἦταν ἀνάλαφρο σὰν πούπουλο!

Πετοῦσα με τὸν ἀγέρα τους. Ἡ ἱερότητα τῆς μεγάλης ἰδέας πού ὑπηρετοῦσα με ξανάνοιωνε. Μ' ἔκανε ἄλλο ἄνθρωπο. Τὸ δικό μου φτέρωμα με κάνει νὰ φαντάζωμαι τί ὕλικὸ μεγάλης δημιουργίας θά συσσωρεύεται μέσα στὶς ψυχές τῶν παιδιῶν αὐτῶν. Ὡ, Θεέ μου! Εἶμαι βέβαιος πὼς θά μπορέσωμε με τὸ ὕλικὸ αὐτὸ νὰ πλάσωμε μιὰ νέα γενεὰ γεμάτη αὐτοπεποίθηση. Χμ! Οὐτοπίες! Κι' ὁμως παύουν νὰ ναι οὐτοπίες, ὅταν κείνος πού τίς κυνηγᾷ τοὺς χαρίζῃ τὴν ψυχὴ του ὀλοκληρωτικά. «Μήτε δημιουργός, μήτε

δημιούργημα δίχως έρωτα» είπε ένας μεγάλος ποιητής. Διαμαντένια αλήθεια είναι τὰ λόγια αυτά. Χωρίς ν' αγαπήσης ένα σκοπό με θερμό έρωτα, μ' έρωτα παράφορο, όλοκληρωτικό, που νά ξεπετά άπ' όλους τούς πόρους του κορμιού σου κι' άπ' όλα τὰ μόρια τής ψυχής σου, δέν θά πετύχης ποτέ νά τόν φθάσης. Άλλοίμονο σέ κείνον που δέν είναι ικανός νά βάλη παρωπίδες στον έαυτό του, σαν τό άλογο που, του βάνουν μπαλάουρα, για νά του περιωρίσουν την όπτική του άκτίνα στο δρόμο ή στο σκοπό που τραβά και που πρέπει νάναι ίσιος, χωρίς παραστρατήματα άπό τόν άξονα του δρόμου, που πρέπει ν' άκλουθήξη. Ναι! Θα πλάσωμε νέα, δυνατή, άτσαλένια, άκατάλυτη γενεά, Ισότημη και Ισάξια με τίς προηγούμενες μεγάλες Έλληνικές γενεές. Δέ ζητοῦμε νά δημιουργήσωμε κόσμο δικό μας πατώντας στον κόσμο άλλων λαών. "Οχι! Θα δημιουργήσωμε δικό μας, κατὰ δικό μας, κόσμο, που δέ θάχη στα θεμέλια του τό στεναγμό ή τὰ «άχ» άλλων λαών.

.

Ήταν μιά μέρα χαρά Θεοῦ. Καθισμένος στην άκρη παρακολουθοῦσα τό Γεώργη πουΐβγανε τὰ πράγματα μου άπό τό αντίσκηνο για νά τὰ ξαπλώση στον ήλιο. Τ' άράδιαζε με προσοχή σαν καλή νοικοκυρά. Έβγαλε και τό κιβώτιο τής έκτρατείας. Μιά στιγμή τόν βλέπω γονατιστό νά γράφη κάτι με τό μολύβι του στο πίσω πλευρό του κιβωτίου. Είχε βγαλμένη τή γλώσσά του και τή δάγκωνε στην προσπάθεια νά σπρώχνη τό μολύβι του με δύναμη. Περιπατώντας σιγά-σιγά πήγα πίσω του. Τόν είδα νά τυραννάται νά σχεδιάση στο πίσω πλευρό του κιβωτίου μιά πεντάλφα.

—Τί κάνεις αύτου;

Ξαφνιάστηκε. Σηκώθηκε όλοκόκκινος, σαν νά ντράπηκε.

—Τί είν' αύτό;

—Μιά πεντάλφα, κ. λοχαγέ.

—Γιατί;

—Γιά νά σᾶς προστατεύη.

—Καί τί θά πῆ αὐτή ἡ πεντάλφα;

—Δέν ξέρω. Ἔτσι μοῦχουν πει' πῶς προστατεύει! Εἶναι λέει κάτι ἱερό, γι' αὐτό τῆ γράφουν καί στά φυλακτά.

Δέν ἤθελα νά κλονίσω τὴν πίστη τοῦ ἀκάτεχου στρατιώτη μου στό συμβολικό αὐτό σχῆμα. Ποτέ μου δέ δικαιολογοῦσα κείνους πού ἤθελαν νά ξεριζώσουν ἀπ' τίς ψυχές τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων τὴν πίστη πούχουν στούς τύπους καί στά σύμβολα, πού δέν μποροῦν νά τὰ νοιώσουν βαθύτερα, γιατί κάθε ἐρμηνεία σκοντάφτει στὴν ἀμάθειά τους. Ἄς τους νά πιστεύουν πῶς τῶτι γίνεται αὐτό εἶναι ὄλο. Τῶχουν ἄλλως τε τόσο ἀγιοποιήσει, πού θά αἰσθανθοῦν πόνο στό χάλασμά του. Μὴν ὑποχρεώσης τὸ μυαλό τους νά κινηθῆ σέ ἐρμηνείες, γιατί θά χάσουν καί τὸν τύπο. Καλύτερα νά μὴ ξέρουν τὸ γιατί κάνουν τῶτι κάνουν, παρὰ νά χάσουν τὴν πίστη των μὲ ἐρμηνείες, πού δέν μποροῦν νά τίς καταλάβουν. Αὐτὸς πού εἶπε «τὸ πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα», ἦταν σοφός. Μὲ τὰ λόγια του ἤθελε νά προστατεύσῃ τὰ ἀπαίδευτα μυαλά καὶ νά τὰ σταματήσῃ μπρὸς σ' ἐπικίνδυνες ἐρευνές, πού θά τοὺς κλόνιζαν τὴν παρηγοριά καὶ τὴ χαρὰ τῆς πίστεως των. Γιατί νά γκρεμίζωμε τὴν πίστη τῶν ἀνθρώπων, ὅταν δέν εἴμαστε βέβαιοι, πῶς θά μπορέσουν νά σηκώσουν νέο κτίριο πίστεως στά χαλάσματα πάνω καὶ πῶς τῶτι θά τοὺς ποῦμε θά τὸ νοιώσουν βαθειά; Εἴμαστε βέβαιοι πῶς τὰ λόγια μας θά βροῦν ἀξιό δέκτη; Ἄμα ἔχεις κρεμασμένη στὸν τοῖχο μιὰ κιθάρα καὶ κρατᾶς στά χέρια σου μιὰν ἄλλη, κτυπώντας τὸ «μὶ» ἐκείνης πού κρατᾶς, θά ἀκούσης καὶ τῆς ἄλλης τὴν ἀντίστοιχη κόρδα ν' ἀντηχήσῃ· μόνο τὸ μὶ θ' ἀντηχήσῃ. Οἱ ἄλλες θ' ἀπομείνουν βουβές· νά ἡ ἀ-

πόδειξη πώς τὸ κάθε τι ποὺ λές, πρέπει νὰ τὸ ρυθμίσης σύμφωνα μὲ τὴ δεκτικότητα τοῦ ἄλλου. Γι' αὐτὸ περιωρίστηκα νὰ πῶ στὸ Γεώργη.

—Τὸ σχῆμα αὐτὸ τὸ ἔκαναν οἱ παλαιοὶ χριστιανοί, ποὺ τοὺς καταδίωκαν καὶ ποὺ τοὺς τυραννοῦσαν, γιατί πίστευαν στὸ Χριστό. Ἦθελαν νὰ γράψουν κάτι γιὰ τὴν Παναγία μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ νὰ μὴν τὸ καταλαβαίνουν οἱ ἄπιστοι καὶ ἔσμιγαν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ πέντε «ἄλφα» ποῦ ἔβελαν νὰ γράψουν. Νὰ κοίταξε. Κάθε ἄκρη εἶναι καὶ ἄλφα· πεντ' ἄλφα.

—Καὶ τί θέλουν νὰ ποῦν;

—"Ἀσπιλε, Ἀμόλυντε, Ἀφθορε, Ἀχραντε, Ἀγνή. Αὐτὰ ἦσαν τὰ διακοσμητικὰ τῆς Ἀγίας Παρθένου. Αὐτὰ ἐσυμβόλιζαν τὴν Παναγία, καὶ σ' εὐχαριστῶ παιδί μου, ποὺ τὰ ζωγράφισες, γιὰ νὰ μοῦ θυμῆσης καὶ πάλι Κεῖνην ποὺ μᾶς προστατεύει.

Αὐτὸς εἶχε ἀνοίξει τὰ μάτια του ὀλοστρόγγυλα μουρμουρίζοντας «Ἀσπιλε, Ἀμόλυντε, Ἀφθορε, Ἀχραντε, Ἀγνή» καὶ σὰ νὰ θυμήθηκε μιὰ στιγμή, μοῦπε χαρούμενα.

—Μὰ τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι στ' ἀπόδειπνο, κ. λοχαγέ;

—Βέβαια, βέβαια, παιδί μου. Ἀπὸ τὴν ὥραια προσευχὴ τοῦ «ἀπόδειπνου» εἶναι οἱ χαρακτηριστικὲς αὐτὲς λέξεις.

* *

Ἐδῶ πάνω δὲ μιλεῖ ποτὲ κανένας μας γιὰ τοὺς νεκρούς. Ὁ ἓνας προφυλάσσει τὸν ἄλλο ἀπὸ θλιβερὰς πληροφορίες. Θάφτει τὸ σύντροφό του καὶ σὲ λίγο βιάζει τὸν ἑαυτὸ του νὰ γελάσῃ, νὰ τραγουδήσῃ, νὰ πειράξῃ καὶ διώχνει γρήγορα κάθε σκέψη ποὺ τοῦρχειται γιὰ νὰ τοῦ ἐλαττώσῃ τὴν ψυχικὴ του ῥώμη. Καὶ τὸ κάνει αὐτὸ ἀπὸ ἔνστικτο. Παρακολουθῶ καὶ τίς δικές μου σκέψεις καὶ προσπαθῶ νὰ βρισκῶ δικαιολογία γιὰ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς. Ἔτσι τρέχον-

τας μπρός ἀποφεύγω νά στρέφω τὰ μάτια μου πίσω, μὴν τύχη καὶ προφτάξω κανένα μου στρατιώτη νά γέρνη γιὰ στερνή φορά. Ἐχω τὸ προαίσθημα πῶς ὁ πόνος του θά μὲ τραβήξῃ κοντά του. Ἴσως κι' ὁ θάνατός του νά μοῦ γεννήσῃ φόβο. Νά τί ζητῶ νά προλάβω. Τὸ ἴδιο καὶ σὰν μεταφέρουν σακατεμένους στρατιῶτες μας στοὺς «σταθμοὺς ἐπίδεσεως». Εὐχαριστοῦμαστε ἅμα δὲ προφτάξουμε νά τοὺς δοῦμε. Οἱ οἰμωγῆς τους δὲν μποροῦν παρὰ νά μᾶς φέρουν κάποιον κλονισμό στὴν ὀρμὴ μας. Εὐτυχῶς κατορθώνουμε γλήγορα νά ξεχάσωμε κάθε θλιβερὴ ἀνάμνηση. Λίγες ὥρες κι' ὄλα ξεχνιοῦνται. Ποτὲ ἡ ἐπομένη μάχη δὲν πρόφταξε τίς θλιβερὲς σκέψεις τῆς προηγουμένης. Ἴσως νά ναι κι' αὐτὸ ἀπὸ τὴ θεία στοργικὴ οικονομία. Ἄν βαστούσαν πολλές ὥρες οἱ θλιβερὲς μας σκέψεις, ἀναντίρρητα θά μᾶς ἐλάττωναν τὴν ψυχικότητά μας.

* *

Στὴ χαράδρα μέσα μείναμε δυὸ μέρες. Οἱ βροχῆς ποῦπεφταν μὲ τὰ τουλούμια λυώνοντας καὶ τὰ χιόνια ποῦ ἦσαν κατακαθισμένα στὶς πλαγιές, κατέβαζαν μὲς στοὺς ξεροποτάμους τρομεροὺς καταρράκτες νερό, ποῦ παρέσυραν ὀλόκληρους βράχους. Ὁ χτύπος τῶν νερῶν καὶ τῶν πετρῶν, ποῦ κατρακυλοῦσαν ἦταν φριχτός. Δὲν ἀκούαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον τί ἐλέγαμε· κι' αὐτὸ βύσταξε ὥρες μακρές, ἀτέλειωτες!

Οἱ βροχῆς μᾶς ἔχουν ἀφανίσει. Εἶναι τόσο ἐκνευριστικὸ τὸ ἀέναο αὐτὸ νερό, ποῦ ποτίζει ὀλόκληρὴ τὴν ὑπαρξή μας! Μῆτε κλωστή στεγνὴ δὲ βρίσκεται πάνω μας. Νοιώθομε τὸ νερὸ μὲς στὸ ζουνάρι μας, στὴ ράχη μας, μὲς στὰ ὑποδήματά μας, κάτω ἀπ' τὴ μασχάλη μας. Εἶναι τρομερό! Μὲ τὴν ἐλάχιστη κίνηση κολλᾷ στὸ κορμί μας κάποιον μέρος τῶν ρούχων μας ποῦναι κρῦο κι' ἀνατριχιάζομε ὥσπου νά ζεστα-

θῆ κι' αὐτὸ ἀπὸ τῆ θερμότητά μας. Εἶναι τρομερό!

Κι' αὐτὴ ἡ λάσπη! κολλᾷ ὄχι μόνο στὰ παπούτσιά μας, ἀλλὰ μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ εἶναι μας. Συχαμερὸ χῶμα σὰν κόλλα, ποὺ γλυστρᾷ κι' εἶναι πυκτὸ καὶ σοῦ φέρνει ἀνατριχῆλες. Χίλιες φορές προτιμῶ τὸ χιόνι. Ἡ βροχὴ εἶναι κάτι τρομερὸ ἐδῶ πάνω. Σοῦ ξεχαλαρώνει τὰ νεῦρα. Σὲ κάνει νὰ χάνης τὴν πεποίθησή σου στὴ δύναμη ποὺ ἔχεις· σὲ ξεφωλιάζει. Καὶ τὴν ξέρω τὴν ἀπαίσια, τὴν ἀδιάκοπη αὐτὴ βροχὴ, δῶ πάνω, γιατί τὴν ἔχω ξαναζήσει. "Αχ, Θεέ μου! πότε θὰ μᾶς ζεστάνη ὁ ἥλιος; Πότε θὰ μᾶς μεταδώση μὲ τίς ἀκτίνες του τὴ δύναμη καὶ τὸ φῶς του ποὺ φθάνει καὶ στὸν πιὸ μικρὸ ἄρμὸ τοῦ κορμιοῦ μας!

Εὐτυχῶς ὁ Γεώργης μὲ τὸ Μύρω ἔχουν στέσει τὴ σκηνή μου σ' ἓνα βαθούλωμα τῆς πλαγιᾶς καὶ μοῦχουν ἐτοιμάσει φωτιά. "Ἐτσι ζεσταμένος καλὰ ξεκουράστηκα σὲνα βαθύτατον ὕπνο.

* *

Μέσα στὰ γράμματα τῆς γυναίκας μου, ποῦχα πάρει τώρα τελευταῖα μαζεμένα, ἦταν καὶ κείνο ποὺ μ' ἔκαμε νὰ πονέσω περισσότερο.

«Ἀγαπημένε μου,

Ξέρω πῶς δὲν ταιριάζει νὰ σοῦ γράψω πῶς λυποῦμαι τὴ στιγμὴ ποὺ σὲ φαντάζομαι εὐτυχισμένο. Παλεύοντας μὲ τὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὴν ὕλη, ζῆς τὸν ἰδεολογικὸ σου κόσμον κι' αὐτὸ ἀποτελέσει πάντα ἓνα ἀπὸ τοὺς ὠραίους σκοπούς σου. Δὲ θέλω νὰ λεκιάσω τὴν ὠμορφιά τοῦ κόσμου σου αὐτοῦ. Κι' ὅμως μοῦ λείπεις, καλέ μου, καὶ πονῶ καὶ κλαίω. Μὴ μ' ἀδικήσης. "Αν μὲ ρωτοῦσες τώρα: «—Θέλεις νὰ γυρίσω, ν' ἄρθω πάλι κοντὰ σου, νὰ συνεχίσωμὲ τὴν ἡρεμὴ ὠραία ζωὴ μας;» Θὰ τρελλαινόμουνα ἀπὸ χαρὰ, ἀλλὰ θα σοῦγρῶσα: "Οχι!" "Οχι!" "Οχι! δὲν πρέπει». Ἡ ἐγωϊστικὴ μου ἀγάπη μικραίνει μπρὸς σὲ κάποιον

Άλλο πολύ ανώτερο αίσθημα, στην αίσθηση πώς ο άγωνας μας είναι τίμιος και για ένα τέτοιο άγωνα, όλοι πρέπει να μαχώμαστε από τη γραμμή του μετώπου, ως το ελάχιστο χωριουδάκι που τοῦχουν απομείνει μόνο λίγοι γερόντοι και οί γυναίκες για να δουλέψουν τή γή για τήν όλότητα. Μάχομαι κ' έγώ, καλέ μου. Μάχομαι, για να νικήσω τή λαχτάρα μου να σε δω. Νικώ, αγαπημένε μου, γιατί σὺ μου δίνεις τὸ παράδειγμα.

Θε χίλια θερμά φιλιὰ ἢ γυναίκα σου».

Πρέπει να τὸ ξεμολογηθῶ· ἔκλαψα. "Εκλαψα πολύ κι' ἔτσι ἔδιωξα τὸ κόμπο ποῦπνιγε τὸ λαϊμό μου, ὄση ὥρα διάβαζα τὸ γράμμα της. Πέρασε κάμποση ὥρα ὥσπου να κατορθώσω να τῆς ἀπαντήσω.
»Καλή μου,

Σ' αὐχαριστῶ για τὴ νίκη σου, που μου δείχνει πὼς κι' αὐτοῦ πίσω ἔχετε βαθειά αίσθανθῆ τὸ μεγάλο σκοπὸ τῶν αἱμάτων που χύνονται δω πάνω. Πιστεψέ με πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν σκέψεών μου μετὰ κάθε μάχη ἀνήκει ἀποκλειστικά σε σενα. Μοῦ λείπει και μένα ἢ στοργή σου, τὸ τρυφερό μητρικό σου χἀδι, πάνω στὰ μισόψαρα μαλλιά μου. Αἰσθάνομαι βαθειά τὴν ἔλλειψή των. Μὰ ὁ μεγάλος σκοπὸς μας δὲν μ' ἀφήνει ἀπ' τὴν ἀγκαλιά του. Μὲ κρατεῖ σφιχτὰ ὀλόψυχο δω πάνω. Σὰν θὰ τελειώσωμε, τρελλὸς ἀπὸ χαρὰ θὰ τρέξω κοντὰ σου και θ' ἀφήσω τὸν ἑαυτό μου να ξεκουραθῆ στὰ χἀδια σου και να νανουριστῆ ἀπ' τὰ γλυκὰ και τρυφερά σου λόγια.

Σοῦ φιλω τὰ χέρια και τὸ στόμα».

"Εμεινα κάμποση ὥρα ἀμίλητος. Μιὰ στιγμή ἐτίναξα τὸ κεφάλι μου. Δὲν ἤθελα πιά να θυμηθῶ τίποτε ἄλλο. Πετᾶχθηκα ἔξω ἀπ' τὸ τσαντήρι μου. "Η βροχή σταματοῦσε. Οί στρατιῶτες ἦσαν μέσα στ' ἀντίσκηνα των και μιλοῦσαν. Μιλοῦσαν για χίλια πράγματα. Κάπου κάπου γελοῦσαν. Μερικοὶ τραγουδοῦ-

σαν. "Άλλοι γύριζαν φορτωμένοι με ξύλα. Κι' άλλοι μάλωναν, γιατί άφηκαν οί σύντροφοί τους τή φωτιά να σβύση.

* * *

Κατά τὸ βράδυ ήρθε ὁ σύνδεσμος. Μοῦφερε τή διαταγή τῆς αὐριανῆς ἐπιχειρήσεως. Θά τήν ἐνεργοῦσε τὸ σύνταγμα μας. Ἐντικειμενικός σκοπός μας ἦταν ἡ κατάληψη ἑνὸς βουνοῦ, ποῦ δυὸ φορές ὡς τώρα ἀποπειράθηκαν νὰ τὸ πάρουν καὶ δὲν μπόρεσαν. Τὸ σύνταγμα ποῦ κρατοῦσε τὸ βουνὸ ποῦ βρισκόμαστε θ' ἀπόμεινε ἐφεδρεία μας. Οἱ νέες θέσεις ποῦ μᾶς καθώριζε τὸ στρατηγεῖο, ἔπρεπε νὰ καταληφθοῦν μὲ κάθε τρόπο, γιατί τήν ἴδια ὥρα θά προωθοῦσαν καὶ δεξιὰ τᾶλλα συντάγματα τὶς θέσεις των.

Ἄφ' οὔ μίλησα μὲ τοὺς διμοιριτῆς μου, μίλησα καὶ μὲ τοὺς ὑπαξιωματικούς τοῦ λόχου. Στὴ διανομὴ τοῦ συσσιτίου εἶπα στοὺς στρατιῶτες.

—Νὰ φάτε καλὰ καὶ νὰ κοιμηθῆτε γρήγορα. Ἐξοικουραστήτε ὅσο μπορεῖτε περισσότερο. Εὐτυχῶς ἡ βροχὴ ἔπαυσε. Αὐριο θάχουμε καινούριο πανηγύρι. Αὐτὴ τὴ φορά θά δῶ πῶς θά δουλέψετε τὴ λόγχη καὶ τὸ μαχαῖρι. Τίποτ' ἄλλο! Τὰ πυρά μας θά τ' ἀναπληρώση τὸ πυροβολικὸ μας. Θά μᾶς ἀνοίξῃ τὸ δρόμο. Τὸ «ἀέρα» μας θ' ἀντηχήσῃ ὅπως πάντα. Εἶστε ἔτοιμοι παιδιὰ;

—"Ἐτοιμοί! φώναξαν ὅλοι μ' ἐνθουσιασμό, κι' ἄρχισαν τὶς κουβέντες των, ὅπως κάνουν πάντα, γιὰ νὰ κριτικάρουν τ' ὅ,τι τοὺς εἶπα.

Ἄφήνοντάς τοὺς πίσω μου ἄκουσα κάποιον στρατιῶτη ποῦλεγε στοὺς ἄλλους.

—Μὰ εἶδατε, ρε παιδιὰ, πῶς ὁ λοχαγός μας ποτέ του δὲν μᾶς εἶπε «φαντάρους»;

—Γιατί; ρώτησε μιὰ φωνή.

—Ποιὸς ξέρει γιατί; ξανάπε ὁ πρῶτος.

Μήτε αὐτὸ δὲν ἀφῆκαν ἀπαρατήρητο. Πραγμα-

τικά· τὴ λέξη αὐτὴ δὲν τὴν εἶχα πεῖ ποτέ μου. Τὸ στρατιώτῃ μου τὸν ἤθελα «στρατιώτῃ», γιατί ὁ τίτλος αὐτὸς τὸν ἔκατε πιδ Ἑλληνα, ἐν ᾧ τὸ «φαντάρως» μου τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ κοντά μου. Ἴσως νᾶταν ἰδιοτροπία μου. Τὸν ἱπποκόμο μου τὸν ἔλεγα «ἱπποκόμο» κι ὁμως τὸν ὑπῆρέτῃ δὲν τὸν ἤθελα «ὑπῆρέτῃ», γιατί μου φαίνάτανε πὼς ὁ τίτλος τοῦ ὑπῆρέτου τὸν χαμήλωνε. Προτιμοῦσα τὸ «ὄρντινάντσα», γιατί ὁ στρατιώτῃς μὲ τὴν ξενικὴ αὐτὴ λέξη δὲν αἰσθάνεται καμμιά μείωσι.

* *
* *

Στὶς ἔξη τὸ πρῶτῃ βρισκόμαστε πάνω στὴ γραμμὴ μας καὶ ἐτοιμαζόμαστε γιὰ τὴν ἐπίθεσι. Οἱ στρατιώτῃς μου εἶχαν κέφι καὶ ἡ φαιδρότητά τους ἦταν ἀσυγκράτητῃ. Αἰσθανόμουνα τόσο ἔλαφρὸ τὸν ἐαυτό μου, καὶ τόσο χαρούμενο, πὸ ἀνακατεβόμουνα μὲ τοὺς στρατιώτῃς κι ἔπαιρνα μέρος σὶ ἀστεϊάτων καὶ στὰ γέλια των. Ἡ συμμετοχὴ μου αὐτὴ τοὺς ἔφερε ἕνα δυνατὸ σπαρτάρισμα, πὸ τὸ διάκρινα σὲ κάθε τους φράσι. Πήραμε τὴ διαταγὴ νᾶ κατεβοῦμε ἀθόρυβα στὴ ριζοβουνιά, γιὰ νᾶμαστε ἐτοιμοι νᾶ ἀρχίσωμε τᾶ ἀνέβασμα.

Μόλις γλυκοχάραζε ἄρχιζε τὸ πυροβολικὸ νᾶ σφυροκοπᾶ τις ἀντικρυνὲς θέσεις. Οἱ ὀβίδες περνοῦσαν πάνω ἀπᾶ τὰ κεφάλια μας καὶ σποῦσαν στὴν κορυφὴ τραντάσσοντας ὄλο τὸ βουνό. Ὅσο πήγαινε καὶ τὰ κτυπήματά του δυνάτευαν. Γίνηκαν καταιγισμός. Σὲ λίγο ἕνα σφύριγμα καὶ σύγχρονα τὸ ἀνατριχιαστικὸ σάλπισμα «προχωρῆτε». Ὅλων τῶν λόχων οἱ σάλπιγγες τὸν ἐπανέλαβαν καὶ μεῖς χυθῆκαμε μὲ ὀρμὴ πρὸς τὴν πλαγεία. Μόλις ξεπροβάλαμε οἱ ὄλμοι τους μᾶς ἄρχισαν καὶ τὰ πολυβόλα των μὲ γρήγορα πυρὰ μᾶς θέριζαν. Ἀνεβαίνομε. Ἀνεβαίνομε. Τὸ ἀνέβασμα δὲν εἶναι δύσκολο ἀπᾶ τὴν ἀκτῖνα μας, μᾶ ἀριστερὰ εἶναι ἀπόκρημο. Ἐτσι τὸ δε-

Ξιό εύκολώτερα έσκάλωσε στην κορυφή· και τὰ παλληκάρια μας «δεινήν φωνήν άφιέμενα» ρίχνονται πάνω των με τρελλή παραφορά.

Τὰ πυρά όμως του έχθρου με την άπεινωσμένη τους αντίσταση μας σταμάτησαν για λίγα λεπτά.

Είχαμε κολλήσει στο χώμα. Τὰ πυρά τους θέριζαν. Ήταν γεμάτα απόγνωση. Τρελλά κι' άσυγκράτητα. μήτε στιγμή έπαυαν.

— "Ετοιμοι παιδιά! φώναξα. Θα ριχτομε πάνω τους. Μόλις πενήντα μέτρα είναι κοντά μας. Θα καβαλήσουμε τὰ πολυβόλα τους.

Και σέ λίγο.

— "Ετοιμάστε τις χειροβομβίδες σας και περιμένετε.

Τότε άκουσα δίπλα μου κάποιον που μονολογούσε.

— "Εδώ, Νικόλα, σώθηκαν τὰ ψέμματα! "Εδώ θα πεθάνης.

Κι' όμως ρίχτηκε στο πάλεμα του θανάτου με την όρμη που θάτρεχε σέ στίβο. Η όρμη του ήταν άπερίγραπτη και οι φωνές του γεμάτες ένθουσιασμό.

Τους ξεφωλιάζομε άπ' τὰ χαρακώματά των. Πιανόμαστε στα χέρια. Η λόγχη τρομοκρατεί τους όλμοβολιτές των· παραιτούν τους όλμους των και τραβούν προς τὰ κάτω σαν καταδιωγμένα πρόβατα!

— "Από κοντά, παιδιά!

— "Αέρα! "Αέρα!

Οι χειροβομβίδες τους θέριζουν. Άριστερά κρατούνται ακόμα. Το πυροβολικό μας «έπιμηκύνει τὰ πυρά του». Οι Ίταλοί τρέχουν. Από κοντά οι δικοί μας. Πιάνονται πολλοί. Οι ίδιες φωνές. Οι ίδιες ίκεσίες. Σέ λίγο και τ' άριστερό τους παρασύρεται στη φυγή. Οι άλλοι έχουν βγη πάνω και τους έχουν πάρει κυνηγι. Η φριχτή πάλη βάσταξε δυο ώρες.

Οι άπώλειες του λόχου μου δέν ήταν σοβαρές. Έχάσαμε ένα σαλπικτή μας κι' είχαμε και δυο άλλ-

Ὡς τόσο εἶχε πέσει στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἐπιλοχία πού τὸν ρωτοῦσε λαχανιασμένα.

λους νεκρούς. Σὲ δεκατέσσερις ἔφθασαν οἱ τραυματίες μας. Στοὺς λόχους ὅμως πού ἀνέβηκαν ἀπὸ τὸν κρημνό, οἱ ἀπώλειες ἦσαν σοβαρώτερες.

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη δοκίμασα μιὰ καινούργια μεγάλη λύπη. Τραυματίσθηκε σοβαρὰ ὁ Μύρος... Τὸν ἔφεραν κοντά μου. Γονάτισα καὶ προσπάθησα νὰ τὸν ἐνθαρρύνω.

—Μὴ φοβᾶσαι, παιδί μου' δὲν εἶναι τίποτε. Μιά

λιποθυμία. "Ε; μή φοβάσαι;

Με κοίταξε με μιά τρυφερή ματιά. Κάτι ήθελε νά μοῦ πῆ. Τά χεῖλη του ἀνοιξαν. Μά δὲν μπόρεσαν νά τελειώσουν τὴ φράση του.

—Κύριε λοχαγὲ νά.....

Τὸ κεφάλι του ἔγειρε ἤρεμα καὶ ξεψύχησε στὴν ἀγκαλιά μου. Τοῦκλεισα τὰ μάτια του μαλακὰ καὶ τὸν κράτησα ἀκόμα κάμποση ὥρα στὴν ἀγκαλιά μου. Τὸν ἔσφιξα λίγο πάνω μου. Ἀναπληροῦσα κείνη τὴν ἱερὴ στιγμή τὴ μαννούλα του. Ἐνοιωσα τὰ δάκρυα μου νά τρέχουν. Μὲς στὴ θαμπάδα τῶν δακρῶν μου θυμήθηκα σὰν ν'ἀβλεπα τὴν εἰκόνα τοῦ Παρθένου ποὺ παριστάνει τὴν ψυχὴ τοῦ σκοτωμένου παλληκαριοῦ στά φτερά τεσσάρων ἀγγέλων: τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀνδρείας, τῆς Ἀθανασίας καὶ τῆς Ἀνοιξης.

Παράγγειλα νά μοῦ ἐτοιμάσουν ἓνα σταυρὸ ἀπὸ σανίδα κιβωτίου φυσεκιῶν!

Τὴ νύχτα σὰν τὸν θάψαμε κάθισα στὸ ἀντίσκηνό μου καὶ χάραξα μὲ τὸ μαχαίρι μου τὸνομά του. «Μύρων Κ... «τὸ στραβόξυλο ποῦγινε ἥρωας».

Τὰ μεσάνυκτα εἶχα τελειώσει τὸ χάραγμα. Πῆγα τὴν ἴδια ὥρα κ' ἔμπηξα τὸ σταυρὸ του πάνω στὸν τάφο του.

—Ἀχ! τί κρίμα! κρίμα στὸ παλληκάρι! μουρμούρισα κι' ἡ σκέψη μου ἄρχισε νά μοῦ φέρνῃ ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ Μύρου μὲς στὸ λόχο καὶ τίς γρήγορες μεταβολὲς ποῦχε πάρει σὲ τόσο λίγο διάστημα τὸ «στραβόξυλο».

Ὁ ἥρωϊσμός του κείνη τὴν ἡμέρα, ποὺ τὸν ἔσπρωξε νά περιφρονήσῃ, κατάμουτρα τὸ χάρο καὶ νά σώσῃ τὸ συνάδελφό του, ἐσήμανε γι' αὐτὸν τὴ λύτρωση. Κι' ἅμα γλυτώσωμε τὸν ἑαυτὸ μας ἀπὸ τοὺς κρῖκους ποὺ μᾶς κρατοῦν χαμηλά, μποροῦμε ν' ἀνυψωθοῦμε στὴ μεγαλουργία, γιατί ὁ ἀγώνας μας νά νικῆσωμε τὴν ταπεινότητα ἢ τὴν ἀδυναμία μας, μᾶς

ἐξαυλώνει καὶ μᾶς πλησιάζει ὡς τὸ Θεό. Τέτοια δύναμη εἶχε ἀποκτήσει στὸ τέλος ὁ Μύρος «τὸ στραβόξυλο», ποῦ εἶχε καταντήσει νὰ μὴ θυμῶνῃ πιά σὰν τὸν φώναζαν ἔτσι, γιατί ἤξερε πῶς δὲν εἶχε καμμιά σχέση μὲ τὸ μειωτικὸ αὐτὸ χαρακτηρισμό. Εἶχε τόση μακρυνὴ συγγένεια ὁ τωρινὸς Μύρος μὲ τὸ παλιὸ «Στραβόξυλο»! Δὲ θὰ σὲ ξεχάσω ποτέ μου, καλὸ μου παιδί μου, ὠραῖο μου παλληκάρι!

Μὰ στὸν πόλεμο ὅλα ξεχνιοῦνται γρήγορα. Σὲ λίγο μὲ πήρε πάλι ὀλόκληρο ὁ σκοπὸς μας, ἡ δουλειά μας. Εἶχα καιρὸ μετὰ τὸν πόλεμο νὰ θρηνώ γιὰ τοὺς διαλεκτοὺς μου νεκροὺς. Τώρα ἄλλα λόγια, ἄλλες σκέψεις! Δὲν πρέπει νὰ ἐξαντλοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας μὲ λύπες. Θέλομε χαρὲς· καὶ μόνο χαρὲς· καὶ τίς δημιουργοῦμε μόνοι μας, ἔντονες, ἀκράτητες, πλατιές.

* *

“Ἀμα ξεκαθαρίσαμε τὸ ἔδαφος καὶ περιμαζέψαμε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα, ποῦ ἦταν πάλι σημαντικά, γυρίσαμε σ’ ἓνα μικρὸ ὄροπέδιο, ποῦ χώριζε τὸ βουνὸ ποῦ πιάσαμε ἀπὸ μιὰ δύσβατη χάραδρα. Μείναμε στὴν κορυφὴ μόνο τρεῖς λόχοι κι’ οἱ ἄλλοι τραβήχτηκαν στὸ ἴσιωμα ποῦ εἴμαστε ἐμεῖς τὸ πρωτὶ, προτοῦ ξεκινήσωμε. Δεξιὰ μας ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη. Ἡ ἀντίσταση τοῦ ἐχθροῦ στὸ δεξιό μας ἦταν πεισματωμένη καὶ οἱ μονάδες ποῦ τὸν κτυποῦσαν εὗρισκαν μεγάλη δυσκολία. Ἀπὸ τὸ βουνὸ μας παρακολουθοῦσαμε τίς προσπάθειες τῶν δικῶν μας νὰ προχωρήσουν στίς παρυφές, ποῦ φαινότανε ἀπὸ κεῖ ποῦ βρισκόμαστε.

Κεῖνη τὴ στιγμὴ τὸ συνεργεῖο τῶν τηλεφωνητῶν ἔβανε τὰ σύρματά του γιὰ νὰ μᾶς ξανασυνδέσῃ στὴ νέα θέση μας. “Ἄλλοι ἀκατάβλητοι ἐργάτες τῆς νίκης! Τοὺς καμάρωνα ποῦ δούλευαν τραγουδώντας ἔξνοιαστα. Ὁ ἀμέριμος τόνος τῶν τραγουδιῶν των

ἔδειχνε πὼς δὲν εὕρισκαν καμμιά διαφωρὰ στὴν ἐπικίνδυνη αὐτὴ δουλειά των ἀπ' τὴ δουλειά ποὺ ἔκαναν στὴν πολιτεία των διδρθώνοντας τὰ τηλεφωνικά ἢ τηλεγραφικά τῆς σύρματα. Κι' ὅμως ἰδροκοποῦσαν μὲς στὸ χιόνι γιὰ νὰ γαντζώσουν σὲ ἀπόκρημνες κατοτοπιές καὶ νὰ περάσουν τὸ σύρμα των σὲ δύσβατες κ' ἐπικίνδυνες χαράδρες.

* *

Οἱ στρατιῶτες, ὅπως, συνήθιζαν πάντα σὲ κάθε μάχη, ἐκριτικάριζαν τὴν ὅλη ἐπιχείρηση καὶ ἔλεγε καθένας τους ἀνεπίδεικτα καὶ μ' ἓνα τόνο φαιδρό, καὶ κάποτε σατυρικό καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους, τί ἔκαναν. Τὰ πειράγματά τους ἦταν γεμάτα γέλια καὶ ξεχειλίζαν ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς νίκης. Ὁ πιὸ φαιδρὸς ἀπ' ὄλους ἦταν ὁ Νικόλας. Εἶχε πάθη ἀκατάσχετη φλυαρία δείχνοντας ἓνα καθρεφτάκι κι' ἓνα μπουκαλάκι μὲ κολώνια, ποῦχε βρῆ στὴν τσέπη κάποιου αἰχμαλώτου λοχία.

—Μόνο κοκκινάδι δὲν εἶχε ὁ ντίγκι-ντάν! εἶπε ραντίζοντας τὰ χέρια τῶν ἄλλων μὲ σταγόνες ἀπὸ τὸ μικρὸ μπουκαλάκι.

—Δὲν τὸ λέν, ρὲ Νικόλα, κοκκινάδι.

—Ἄμ πῶς;

—Ρούζ, μωρέ· ρούζ!

—Ρούζ! ἄ, ἔτσι ντέ! Ρούζ! καὶ γελᾶ φαρδιά.

Τὸν πλησίασα.

—Εἶδες τώρα, Νικόλα; "Ἄδικα φοβήθηκες πὼς θὰ σκοτωνόσουν, τοῦ λέω.

—Φοβήθηκα; μὲ ρωτᾶ. "Ὅχι, δὲ φοβήθηκα, μά...

—Σὲ κάθε μάχη, κ. λοχαγέ, τὸ ἴδιο λέει, μὲ πληροφορορεῖ κάποιος δεκανέας. Κι' ὅμως σὰ νὰ παίξῃ στὴ μάχη! ποτέ δὲν παραπόμεινε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς εἶναι παλληκάρι.

Πάτα φρένο, κ. δεκανέα! Θές νὰ μὲ πάρῃς στὸ φιλό;

—"Ἄ, ὄχι! Τὸ ξέρεις.

—“Αμ” τότε, ρωτώ, γιατί φοβέριζες τόν έαυτό σου;

—Τόχει γούρι, κύρ λοχαγέ, είπε κάποιος άλλος δεκανέας γελώντας. Είμαι άπ’ τούς τυχερούς και δέν τοϋ σιμώνει μήτε μυίγα, όχι σφαίρα!

—Τί γούρι, ξεγούρι, κύρ δεκανέα, τοϋ φώναξε αυτός άπό μακρυά. Πάντα πρέπει νάσαι έτοιμος νά δώσης την ψυχούλα σου για την φτωχή πατρίδα!

Αυτή του ή δικαιολογία τόν άνέβασε πιότερη στην εκτίμησή μου. Τόν παρακολούθησα και στην άλλη μάχη. Πάντα ό ίδιος. Αναλλοίωτος σε ψυχική ρώμη και όρμη.

Παρακολουθώ τούς στρατιώτες μου. “Αξύριστοι, άπλυτοι, χάλια! Έχουν αφήσει γένεια σαν δόκιμοι καλόγηροι. Ο ένας πειράζει τόν άλλο, γιατί όλοι τούς με τό ψαλιδισμα τοϋ μουστακιού των και με τό ξύρισμα έχουν ώρα βοϋρτσες στο πρόσωπό των. Μά οί πιό νέοι έχουν σγουρά γενάκια και μουστακάκια χαριτωμένα.

—Πούναι, μωρέ Μανζοϋ, τό μουστάκι σου; Γουρουνότριχες κατάντησε! Πειράζουν κάποιο, κι’ αυτός προσπαθει νά τό στρίψει, μά δέν κατορθώνει νά πειθαρχήση τις άγριες τρίχες του.

Κείνη την ώρα έτοιμαζότανε ή συνοδεία για τούς αιχμαλώτους. Ήσαν σαράντα τά νέα ανθρώπινα ράκη. Η φρικτή έξωτερική των κατάσταση ήταν παρόμοια με την ψυχική των. Θλιμμένοι και τρομαγμένοι είχαν γίνει ένας άμορφος σωρός, που γεννοϋσε τη συμπόνια για την κατάντια του. Οί στρατιώτες τούς είχαν περιποιηθη και προσπαθοϋσαν με τό ύφος των και με τά γελαστά μάτια των νά τούς παρηγορήσουν και νά τούς ένθαρρύνουν. Μά οί περισσότεροι άπόμειναν με γεστά τά κεφάλια.

“Αμα ξεκίνησαν τούς παράγγεिला και πάλι νά τούς προσέχουν. Νά προσέχουν πολύ.

Πάντα άμα συνώδεϋαν αιχμαλώτους είχα κά-

ποια άνησυχία και φόβο, μετά τό πάθημα του όπλο-
πολυβολητου, που σακάτεψε τό χέρι του ένας αιχ-
μάλωτος που συνώδευε. Κάποιος όμως άνθυπασπι-
στης είχε βρη ένα ασφαλέςτατο τρόπο για τή μετα-
φορά των αιχμαλώτων, κι αυτόν θά συνιστούσα κι
έγω άν δέν τόν θεωρούσα άπρεπη νά συστηθῆ μάλι-
στα από ένα λοχαγό προς κατωτέρους του.

Μιά μέρα του είχαν δώσει μία συνοδεία από δέ-
κα άνδρες για νά μεταφέρῃ εκατόν είκοσι αιχμαλώ-
τους στο στρατηγείο. Τους πήγε ασφαλέςτατα. Στο
δρόμο κάποιος γνωστός του τόν είδε και τρόμαξε, γι-
τι ήξερε πως οί Καλαβρέζοι και οί Ναπολιτάνοι δέν
είχαν «μπέσσα».

—Δέ φοβάσαι μη σου φύγουν ἢ μη σου κάμουν
καμμιά αναποδιά; Μέσα σ' αυτούς βρίσκονται και
Ναπολιτάνοι, δολοφόνοι ξυραφάδες.

—Δέν μπορούν κι' άλλοι τόσοι άν ήσαν νά κά-
μουν τίποτε σ' έμένα! «Έχουσι τήν γνώσιν οί φύλα-
κες»!

—Γιατί;

—Κοίταξέ τους! Όλοι κρατούν τήν κοιλιά τους.
Τους έκαμα και τους κρατά κοιλιόπονος.

—Μά έλα, πές μου. Γιατί κρατούν τήν κοιλιά
τους;

—Προτου ξεκινήσω τους έβγαλα όλωνών τά
κουμπιά των πανταλονιών των και τους πήρα τά ζω-
νάρια και τις τράντες τους. Νά τες! Θα τους τις
δώσω άμα φτάξωμε στο στρατηγείο. Έτσι τους έ-
χω αναγκασμένους νά κρατούν πότε με τό ένα χέρι
και πότε με τ' άλλο τά πανταλόνια τους μην τους
πέσουν. Καταλαβαίνεις βέβαια τί θα γινότανε άν
προσπαθοῦσαν νά μου φύγουν. Έ;

Τό μέτρο αυτό παρ' όλο που μου φάνηκε άπ' τήν
άρχη άπρεπο κι' άταίριαστο, πρέπει νά τό όμολογή-
σω πως ήταν απόλυτα έξασφαλιστικό.

* *

Στὴ θέση αὐτὴ μείναμε τέσσερις ἡμέρες. Μᾶς ἔφερνε ἡ βροχὴ καὶ ὁ παγωμένος ἀέρας. Μόλις ξεμυτίσαμε ἀπ' τὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ, ὁ ἀέρας σὰν ξυράφι μᾶς ξύριζε καὶ μᾶς στράβωνε. Τ' αὐτιά μου πονοῦσαν, μὲ σούβλιζαν· ἔννοιωθα τὴν καρδιά μου ξεκρεμασμένη μὲς στὸ κουφάρι μου. Ποτέ μου δὲν ἤπια τόσο κονιάκ κι' ὅμως δὲν μποροῦσα νὰ ζεσταθῶ. Ὁ καημένος ὁ Γεώργης ὕστερα ἀπὸ πολλὰ βάσανα κατῶρθωσε νὰ μοῦ μεταφέρῃ ἀπ' τὴ χαράδρα μερικά κάρβουνα κι' αὐτὰ μ' ἔφεραν στὰ σύγκαλά μου. Βλέποντας τὶς φλογίτσες τῶν καρβούνων θυμήθηκα τὸ Μύρο ποῦ τὶς ἔλεγε «μάγισσες».

—“Αχ! Καημένε Μύρο! Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ συχωρέσῃ!

Ὁ Γεώργης, ποῦ παράμερα κάτι μοῦ ετοίμαζε, ἀναστέναξε.

—Κρίμα τὸ παλληκάρι, μουμούρισε.

—Πραγματικὸ παλληκάρι!

Σιωπήσαμε καὶ οἱ δύο. Καθένας ἔκαμε τὶς σκέψεις του μυστικὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον.

—Κι' ὅμως, μοῦ λέει σὲ λίγο, δείχνοντάς μου πὼς συνέχισε τὶς σκέψεις του γιὰ τὸ θάνατο, ἐγὼ δὲν τὸν φοβοῦμαι τὸ θάνατο. Φοβοῦμαι τὴ ζωὴ ποῦ θὰ μείνῃ πίσω μου.

—Δὲν καταλαβαίνω τί θές νὰ πῆς.

—“Αν πεθάνω καὶ παντρευτῆ ἡ γυναῖκά μου;..... νέα εἶναι. Φυσικὸ θᾶναι, δὲν μπορῶ νὰ πῶ. Μὰ τὸ παιδί μου; Ὁ μικρὸς μου ὁ Μανωλάκης; Νὰ τί σκέπτομαι καὶ θλίβομαι, κ. λοχαγέ.

—“Ελα, ἔλα, μὴ σκέπτεσαι τὸ κακό!.... Δὲν θὰ πεθάνωμε. Θέλεις λίγο κονιάκ;

—Εὐχαριστῶ, κ. λοχαγέ. Δὲ θέλω.

—Μὴ λὲς ψέματα.

Μὲ κοίταξε καὶ γέλασε.

—“Ανοιξε μιά μπουτίλια άπ’ τὸ κιβώτιό μου.

—Τι καλά ποῦκαμε ἢ κυρία σας καὶ σὰς ἔστειλε μόνο κονιάκ. Νάξεραν τί σωτήριο εἶναι!

Πραγματικά σωτήριο φάρμακο μὲς στὸ χιόνι τὸ κονιάκ καὶ τὰ μάλλινα ροῦχα. Κάλτσες, γάντια, ζῶνες, κουκοῦλες! Εὐλογημένα νᾶναι τὰ χεράκια ποὺ τᾶπλεξαν καὶ εὐλογημένοι κείνοι ποὺ μᾶς τᾶστειλαν. Νάξεραν πῶς συγκρατοῦν στὴ γραμμὴ καὶ στὴ ζωὴ τὰ παλληκάρια τὰ ζεστά αὐτὰ ροῦχα! Στὸ συγκρατημὸ τῆς γραμμῆς καὶ στὸ προχώρημα, τὰ μάλλινα αὐτὰ ἴσως εἶναι ὁ μεγαλύτερος συντελεστής, γιατί ὀση ψυχικότητα κι’ ἂν ἔχη ἓνας ἄντρας, ἅμα χάσῃ τὸ κορμί του τὴ δύναμὴ ποὺ τοῦ χρειάζεται γιὰ τὴν πάλη, χάνει σιγά-σιγά καὶ τὴν πίστη στὴ νίκη, γιατί μὲ τὸ κρῦο οἱ δυνάμεις του ὄλο καὶ λιγοστεύουν.

Τὴ νύχτα ἀποστείλαμε δώδεκα στρατιῶτες μὲ τὸν ἀνθυπολοχαγὸ νὰ στέσουν ἐνέδρα, ἂν καὶ οἱ Ἰταλοὶ μόνο τίς πρῶτες ἡμέρες τολμοῦσαν νὰ ξεμουτίσουν τὴ νύχτα ἀπ’ τίς θέσεις των. Μέσα στοὺς δώδεκα ἦταν καὶ οἱ ἑπτὰ ποὺ ἀπόμειναν ἀπὸ τὴν περίφημη «δωδεκάδα τοῦ Γεώργη». Κατὰ τίς πρωινὲς ὥρες γύρισαν σέρνοντας μαζί των δεκαεφτά αἰχμαλώτους, ποὺ εἶχαν βρεῖ στὴ ριζοβουνιά μεσοπεθαμένους ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρῦο. Ἦσαν ἀπὸ τὰ λείψανα τῆς χθεσινῆς μάχης, ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ γυρίσουν πίσω στὴ γραμμὴ καὶ περίμεναν νᾶβρουν εὐκαιρία νὰ παραδοθοῦν. Εἶχαν λουφάξει σὲ μιά σκιμάδα τοῦ βουνοῦ καὶ περίμεναν ὑπομονητικὰ τὸ προχώρημά μας. Φοβόντανε νὰ πᾶν πίσω. Ἔτρεμαν στὴ σκέψη καὶνὰ πᾶν μπρός. Ἦσαν ὀξιοθρήνηται. Τσακισμένοι ψυχικὰ καὶ σωματικὰ. «Βίβερε περικολοζαμέντε» εὐκολο πρᾶμμα οἱ δύσκολες φράσεις! «Ἐπικινδύνως ζῆν!» Ναι! μὰ νὰ μπορῆς νὰ παλεύῃς καὶ μὲ τὸν κίνδυνο! Ἀρώτησε ὁ τρανὸς δικτάτορας τὸ λαό του, ἂν ἦταν σύμφωνος μὲ τὸ τυχοδιωκτικὸ αὐτὸ ἀξίωμα.

Βέβαια όχι. Μὰ ἂν τὸν ρωτοῦσε θὰ πειθότανε πὼς τ' ἀξιώματα, ποὺ δὲν ἔχουν θεμέλιο τὴν ἠθική, δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν στὴν ψυχὴ ἑνὸς λαοῦ περισσότερο ἀπὸ τίς στιγμὲς ποὺ κρατᾷ ἡ ἀντήρηση τῆς φωνῆς τοῦ δημοκόπου ρήτορα.

Ἡ ἀνθρώπινη καλωσύνη ποὺ διακρίνει ὅλους τοὺς στρατιωτὲς μας, κατῶρθωσε μὲ λόγια καὶ μὲ περιποιήσεις νὰ παρηγορήσῃ, νὰ ἡρεμήσῃ καὶ νὰ θερμάνῃ τοὺς θλιβεροὺς αὐτοὺς ἀπαιτημένους, καὶ τὸ πρῶτ', ποὺ τοὺς ἔδωκα τὸν ἀνθυπολοχαγὸ γιὰ νὰ τοὺς πάῃ πίσω, τοὺς βρῆκα νὰ γελοῦν καὶ νὰ κάνουν παιδρὲς παντομίμες μὲ τοὺς στρατιωτὲς.

* * *

Μείναμε στὴ θέση αὐτὴ τέσσερις ἡμέρες. Μὰς ἀντικατέστησε ἄλλος λόχος καὶ μεῖς κατεβήκαμε στὴ χαράδρα γιὰ ξεκούρασμα. Μείναμε κεῖ δυὸ μέρες. Ἐλαβα ἀπὸ τὴ γυναῖκά μου ἄλλα δυὸ γράμματα. Τὸ ἓνα ἦταν ἀσυγκράτητο σὲ ὀδύνη. Εἶχε μάθει πὼς εἶχα τραυματισθῆ καὶ ὅτι μοῦ ἔδωκαν ἄδεια ἀναρρωτική καὶ πὼς δὲν τὴν χρησιμοποίησα. Καταλήγοντας μοῦ γράφε.

«Δὲν ἔπρεπε, ἀγαπημένε μου, νὰ μὲ πικράνης τόσο. Εἶχα κι' ἐγὼ τὸ δικαίωμα νὰ περιποιηθῶ τὰ τραύματά σου καὶ νὰ γλυκάνω τοὺς πόνους σου, ἔστω καὶ γιὰ λίγες μέρες! Πῶς μπόρεσες τὴ στιγμὴ ποὺ σοῦ ἔδωκαν μηνιαία ἀναρρωτική ἄδεια, νὰ μὴ λαχταρήσῃς νὰ μὲ δῆς ἔστω καὶ λίγο; Μὰ κι' ἂν γιὰ σένα τὸ ἀντίκρουμά μου δὲν ἦταν ψυχικὴ ἀνάγκη, πῶς σὺ ὁ δυνατός, ποὺ ὁ σεβασμὸς σου γιὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων ξεχειλίζει μέσα σου, πῶς μπόρεσες νὰ μὴν ἀναγνωρίσῃς τὸ δικό μου δικαίωμα νὰ σὲ δῶ; Ἄμα σ' ἔβλεπα λίγο, ἄς ξαναγύριζες στὴ γραμμὴ. Φοβήθηκες πὼς θὰ σὲ καθυστεροῦσα στὴ συνέχισή τῆς ἱερῆς ἀποστολῆς σου; Μῆτε σὺ εἶσαι ἀπὸ κείνους ποὺ καθυστεροῦν, μῆτε ἐγὼ ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν μπο-

ροῦν νά κατανοήσουν τήν ἱερότητα ἑνός μεγάλου σκοποῦ. Τότι ἔκαμες δέν μπορῶ νά σοῦ τό συγχωρήσω. Καί ὅμως,

Σέ φιλῶ στό στόμα γεμάτη ἀγάπη»

Εἶχε δίκιο. Τώρα μόνο σκέφθηκα πῶς δέν ἦταν σωστό τό, τι ἔκαμα. Ἡ ἐνέργειά μου ἦταν ἐγωϊστική. Λίγες μέρες τοῦ πόνου τῶν τραυμάτων μου εἶχαν ἀπόλυτο δικαίωμα καί κείνοι ποῦ μ' ἀγαποῦσαν νά τις γλυκάνουν. Ναι. Πιστεύω — καί ἡ σκέψη μου εἶναι βαθιά — πῶς ὁ ἄνθρωπος σάν μάλιστα κυνηγᾶ ἕνα μεγάλο σκοπό, πρέπει νά βάζη παρωπίδες. Τό ξαναεἶπα. Μά καί δέν πρέπει ν' ἀφήνῃ τήν ἐγωϊστική του διάθεση νά τοῦ στενεύῃ περισσότερο ἀπ' ὅτι εἶναι θεμιτό τό ὀπτικό του πεδίο. Ἐγώ τό πολυστένεψα. Μά τώρα τί μποροῦσε νά γίνῃ; Ἐγινε τότι ἔγινε. Καί κατέληξα στήν ἀπόφαση, πῶς ἅμα τραυματιζόμουν αὐτήν δεύτερη φορά, θά πήγαινα κοντά στή γυναῖκά μου. Μ' ἄν πέθαινα; Θά μποροῦσε νά παρηγορηθῇ; Θά μποροῦσε νά μοῦ συγχωρήσῃ τή σκληρή αὐτή ἐκδήλωση τοῦ ἀνδρικοῦ μου ἐγωϊσμοῦ; Θά μέ συγχωρήσῃ εἶμαι βέβαιος, γιατί εἶναι ἀπόλυτα καλή.

Τή στιγμή ποῦκανα τίς σκέψεις αὐτές μοῦφεραν τή διαταγή τῆς αὐριανῆς ἐπιχειρήσεως. Καί πάλι ὁ λόχος μου ἐκρίθηκε ἄξιος γιά μιᾶ δύσκολη ἀποστολή. Μὲ τή διαταγή μαζί μοῦφεραν καί ἕνα δέμα χοντρά σκοινιά. Θά τὰ χρησιμοποιούσαμε γιά ν' ἀνεβούμε στήν ἀριστερή πλαγιά τοῦ βουνοῦ καί νά βρεθοῦμε στή ράχη του σάν θ' ἀνέβαιναν οἱ ἄλλοι κτυπώντας τόν ἐχθρό «κατά μέτωπο».

Κατά τὰ μεσάνυκτα ξεκινήσαμε.

* *

Εἶναι μεσημέρι πιά καί περιμέναμε τό συσσίτιο. "Ὅπου κι' ἄν εἶναι θάρθη. Κι' ἔχω μιᾶ διαβολομένη ὄρεξη. Καί διψῶ πολύ. Ἐχω πιεῖ ἕνα παγοῦρι νερό κι' ἀκόμα διψῶ.

* *

Αὐτὴ τὴ στιγμή μου φωνάζουν ν' ἀνεβῶ τὰ λίγα μέτρα πού με χωρίζουν ἀπ' τὴν κορυφή...»

* *

Ἐδῶ τέλειωσε τὸ ἡμερολόγιο τοῦ φίλου μου. Τὴ συνέχεια τὴν ἔγραψε τὸ αἷμά του.

* *

Σὰν με φώναξε ἡ γυναῖκά του, γιὰ νὰ μοῦ δώσῃ τὰ χειρόγρατά του, εὐρήκα ἐκεῖ ἓνα στρατιώτη, πού καθότανε με κρεμασμένο τὸ ἀριστερό του χέρι σ' ἓνα λευκὸ μεγάλο μανδηλι.

—Πάρτε τα. Σὰς ἀνήκουν. Σὰς γράφει τί θὰ τὰ κάμετε, μοῦ λέει μ' ἀναφυλλητὰ ἢ γυναῖκά του.

Μὲ πήραν τὰ δάκρυα. Τὸν ἀγαποῦσα τόσο!

—Ἄν θέλετε νὰ μάθετε πῶς σκοτώθηκε, ρωτήστε τον! μοῦπε δείχνοντάς μου τὸ στρατιώτη, πού με δακρυσμένα μάτια κοιτοῦσε τὴ γυναῖκα τοῦ λοχαγοῦ του. Ἐγώ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπαναλάβῶ τὸ τί μοῦ διηγήθηκε, καί μ' ἀναφυλλητὰ, πού ξεσήκωναν τὸ στήθος της, πρόσθεσε:

—Εἶναι ὁ Γεώργης, ὁ στρατιώτης του, πού τοῦ κλεισε τ' ἀγαπημένα του μάτια καί τὸν ἔθαψε! Κι' ἔκρυψε τὸ πρόσωπό της μὲς στὰ χέρια της.

—Δὲν φρονῆτε πῶς δὲν θ' ἄπρεπε νὰ ξανακούσετε τὴ θλιβερωτάτη ἱστορία τοῦ χαμοῦ του; τὴ ρώτησα με ἀσυγκράτητη συγκίνηση.

—Ἄ! ὄχι! Θέλω, θέλω νὰ τὴν ἀκούσω. Θέλω νὰ νοιώσω τὸν πόνο μου διπλασιαζόμενο. Αὐτὸς χάθηκε γιὰ μᾶς καί μεῖς θ' ἀρνηθοῦμε νὰ πονέσωμε γι' αὐτόν;

Ὁ Γεώργης κόμπιασε μιὰ δυὸ φορές, ὡς πού ν' ἀρχίσῃ τὴ διήγησή του. Στὸ τέλος καταβάλλοντας δύναμη, σήκωσε τὸ κεφάλι του κι' ἄρχισε.

«Ἐγραψε στὸ βιβλίο αὐτὸ πού κρατᾶτε, σὰν τοῦ φώναξαν νὰ τρέξῃ πάνω στὴ γραμμὴ. Εἶχα τελειώ-

σει τὸ ράψιμο τῆς ἐπωμίδας του καὶ τὸν πῆρα τὸ κατόπιν. Τοῦδωσα νὰ φορέσῃ τὴ χλαίνη του. Προχώρησε λίγο πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ καὶ κοίταξε μὲ τὰ κιάλια του. Ἄλλὰ γρήγορα στρέφοντας πίσω τοῦ φώναξέ:

—«Πάνω παιδιά. Μετάνοιωσαν καὶ γυρίζουν πίσω. Κάτι ξέχασαν. Κεῖνη τὴ στιγμή ἔφτανε καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς γυρίζοντας μὲ τὴ συνοδεία του ποῦχε πάει τοὺς αἰχμαλώτους. Ὁ λοχαγὸς ἔστειλε τὸν ἐπιλοχία στὸ διπλανὸ λόχο γιὰ νὰ τοὺς εἰδοποιήσῃ, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ εἰδοποιήσουν κι' ὅλους τοὺς ἄλλους λόχους παρά πέρα.

«Σὲ λίγο ἔστειλε ἓνα σημείωμα μὲ τὸ σύνδεσμο στὴ διοίκηση τοῦ συντάγματος. Δὲν ξέρω τί ἔγραφε. Μοῦ φαίνεται πὼς εἰδοποιοῦσε γιὰ τὴν προχώρηση τοῦ ἐχθροῦ, γιατί στὴν ὥρα πάνω τῆς μάχης ἔφτασε καὶ τὸ δεύτερο τάγμα ποῦχε μείνει στὴ ριζοβουνιά. Ἔστειλε καὶ ἄλλο σημείωμα στοὺς λόχους, γιατί στὴ μάχη αὐτὴ ἀναπληροῦσε καὶ τὸ διοικητὴ τοῦ τάγματος.

—«Παιδιά. μᾶς φωνάζει. Δὲ θὰ τοὺς περιμένωμε νὰ βγοῦν πάνω. Ἄμα φθάσουν στὸ ὕψος τοῦ μικροῦ δένδρου θὰ τοὺς χτυπήσωμε, ἂν δὲν ὑποχωρήσουν στὰ πυρὰ τῶν πολυβόλων μας.

«Μόλις τέλειωσε τὰ λόγια του δεχτήκαμε τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, μὰ οἱ ὀβίδες τους σποῦσαν πίσω πολὺ ἢ ἀπόμεναν πέρα ἀπ' τὸ δενδράκι.

«Ἀρχίσαμε νὰ διακρίνωμε καὶ μεῖς κατακάθαρα τὴν προέλαση τοῦ ἐχθροῦ. Ἦταν μιὰ μέρα χαρὰ Θεοῦ. Περιμέναμε. Ἄμα ἔφταξάν στὴ ριζοβουνιά ἄρχισαν τὰ πολυβόλα μας νὰ γαζώνουν. Γιὰ μιὰ στιγμή σταμάτησαν. Μὰ ξαναπροχώρησαν. Μῆτε φωνὴ δὲν ἄφηναν. Δὲν εἶχαν ψυχὴ. Κι' ὅμως θὰ ἦταν ὀλόκληρο σύνταγμα. Ξαναπροχώρησαν. Σὲ λίγο ἔπεσαν

κάτω μὲ τὴν κοιλιὰ. Τὰ πολυβόλα μας τοὺς κτυποῦσαν. Ἄμα πῆραν ἀνάσα, σηκώθηκαν κι' ἄρχισαν ν' ἀνεβαίνουν τρέχοντας. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοὺς τοὺς φώναζαν. Διακρίναμε καθαρὰ τὰ λόγια τους.

—«Ἄβάντι! Ἄβάντι! καὶ κάτι ἀγριεμένα λόγια.

—«Τοὺς βρίζουν! ψιθύρισε ὁ λοχαγός μου. Ἦμουν κοντά του. Τὸν εἶδα πού τράβηξε τὸ πιστόλι του. Πλησιάζουν στὸ δενδρέκι.

—«Ἔτοιμοι, παιδιά!

Καὶ σὲ λίγο:

—«Πάνω τους! Ἀέρα α α α α α! φωνάζει καὶ χύθηκε στὴν κατηφοριά. Τὸν ἀκλουθήξαμε ὅλοι.

—«Ἀέρα α α α α α! φώναζαν ὅλοι οἱ λόχοι καὶ σὰν τ' ἀγρίμια τραβοῦσαν κάτω οἱ στρατιῶτες.

«Οἱ Ἴταλοὶ στάθηκαν. Εἶχαμε πέσει πάνω τους. Ἡ λόγχη ἔκαμε καὶ κείνη τὴν ἡμέρα καλὰ τὴ δουλειά της. Μὰ κι' αὐτοὶ πολέμησαν καλὰ. Θάρρεψαν ὅμως πὼς μπορούσαν νὰ καβαλλοῦν τὰ βουνὰ ἔτσι πού τὰ καβαλλούσαμε ἐμεῖς! Ἐκεῖ βγῆκαν γελασμένοι!

«Τὴ στιγμή πού κτυποῦσα κάποιον μὲ τὴ λόγχη μου πήρα μιὰ σφαῖρα στὸ χέρι. Χτυπήθηκα. Μὰ τὸν ἀποτέλειωσα κι' ἐγὼ ἀγριεμένος. Θυμοῦμαι πὼς ἄκουα τίς στιγμὲς ἐκεῖνες τὸ λοχαγὸ πού φώναζε.

—«Πιάνετε τους καὶ γρήγορα τραβᾶτέ τους πάνω.

—«Ἀλλὰ μόλις ἔστρεψα γιὰ νὰ τραβηχτῶ πίσω καὶ μοῦ δέσουν τὸ τραῦμά μου, βλέπω τὸ λοχαγὸ μου γονατισμένο νὰ γέρνει τὸ κεφάλι του. Ἔτρεξα κοντά του. Ὡς τόσο εἶχε πέσει στὴν ἀγκαλιά τοῦ ἐπιλοχία, πού τὸν ρωτοῦσε λαχανιασμένα.

—«Ποῦ κτυπηθήκατε, κ. λοχαγέ;

»Γονάτισα κι' ἐγὼ κοντά του.

»Μὲ τὸ χέρι του μοῦ ἔδειξε τὸ στήθος του, κοντὰ στὴν καρδιά. Προσπάθησε νὰ μιλήσῃ. Τὸ πρόσωπό του ἦταν σὰν ἄσπρο πανί. Εἶδε τὸ αἷμα, πού ἔτρεχε ἀπ' τὸ χέρι μου καὶ κοπιάζοντας μουρμούρισε.

—»Κοίταξε γρήγορα τὸ τραῦμά σου.

—»Ἐσᾶς νὰ κοιτάξωμε, κ. λοχαγέ, τοῦ λέω.

—»Νὰ δῶ.... θέλω νὰ δῶ.... μουρμούρισε μὲ σβυσμένη πιά φωνή.

»Παραμέρισα λίγο γιὰ νὰ τοῦ ἀφήσω ἐλεύθερη τὴ ματιά του. Κεῖνη τὴ στιγμή περνοῦσαν ἀπὸ μπρὸς του ἕνα μπουλοῦκι αἰχμαλώτους. Εἶδε τοὺς στρατιῶτες του ποὺ τοὺς κρατοῦσαν ἄλλος ἀπ' τὴ χλαίνη κι' ἄλλος ἀπὸ τὸ ζουνάρι γιὰ νὰ μὴν τοὺς φύγουν. Τὰ μάτια του ἀνοιξαν πολὺ. Χαμογέλασε κι' ἔκλεισε τὰ μάτια του. Πέθανε!»

Κι' ὁ ἥρωϊκὸς στρατιώτης ξέσπασε σὲ λυγμοὺς. Μὲς τοὺς λυγμοὺς ἐτελείωσε μὲ τὴ φράση.

«—Τὸν ἐθάψαμε τὸ βράδυ κάτω στὴ χαράδρα. Δὲν ἔφυγα προτοῦ τὸν θάψουν. Μάζεψα τὰ πράγματά του, τὰ ὄπλα του καὶ ζήτησα ὡς χάρη ἀπὸ τὸν συνταγματάρχη μου νὰ μοῦ τὰ ἐμπιστευθῇ. Ὑπέγραψα ἕνα χαρτί καὶ τὰ πῆρα.

«—”Ὅλοι οἱ στρατιῶτες καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἔκλαιαν. Ἦταν ὁ πρῶτος θάνατος ποὺ μᾶς ἔκανε νὰ κλαίμε ὅλους, γιὰτὶ ἦταν πραγματικὰ ὁ μεγάλος μας ἀδελφός. Μὰ καὶ ὁ συνταγματάρχης ἔκλαιε σὰν παιδί. Μὰ μπορούσαν νὰ μὴ κλάψουν ὅλοι ἕναν τέτοιο “Ἕλληνα;»

Κι' ἄρχισε πάλι τὰ κλάματα ποὺ μόνο τ' ἀναφυλλητὰ τῆς θλιμμένης κυρίας τὸν ἀνάγκασαν νὰ σταματήσῃ.

* *

Νὰ· ἔτσι πέθανε ἕνας ἐξαιρετικὸς “Ἕλληνας. Μὰ «ὦ πατρίδα μου, κανέναν θάνατος δὲν εἶναι περισσότερο γιὰ τὴν ἐλευθερία σου!»

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ ΝΑ ΕΚΤΥΠΩΘΟΥΝ

Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ

ΠΡΩΤΗ ΣΕΙΡΑ

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ
ΤΟ ΣΤΡΑΒΟΞΥΛΟ
Ο ΛΥΤΡΩΜΟΣ
Η ΧΗΡΑ
ΑΠ' ΤΑ ΒΑΘΗ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ
Ο ΠΑΡΘΕΝΟΣ
ΤΟ ΜΑΤΩΜΕΝΟ ΑΛΕΞΗΠΤΩΤΟ
Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΕΙΡΑ

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ
Ο ΠΑΠΠΟΥΣ
Η ΚΟΥΚΟΥΒΑΓΙΑ
ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΣΟΛΒΕΥΚ
Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΛΗΤΗΣ
ΤΑΤΙΑΝΑ ΙΒΑΝΟΒΝΑ
ΓΚΙΟΥΛΜΠΕ
Ο ΠΑΤΕΡ ΜΑΞΙΜΟΣ
Η ΟΔΥΝΗ
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΩΝ
ΣΑΝ ΗΜΟΥΝ ΒΟΣΚΟΣ

15-6
2-1-18

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΑΝΑΤΥΞΗ

ΔΙΔΑΞΕ ΠΟΤΕ;
ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ
ΟΙ ΔΥΟ ΤΕΛΕΛΙΣΣΕΣ
ΠΟΛΕΜΙΚΑ
ΚΡΙΤΙΚΗ ΨΥΧΗ

ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ο ΜΙΚΡΟΣ ΗΡΩΑΣ   *Εξεδόθη απ' τόν έχδ. οίκο *Αλιζιώτη.
Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΤΑΡΑΜΑΣ
Ο ΜΙΚΡΟΣ ΓΙΓΑΝΤΑΣ
ΤΟ ΟΡΦΑΝΟ

